Valsts izglītības satura centrs
NACIONĀLAIS ATTĪSTĪBAS PLĀNS 2020
EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais fonds
IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

PORTFOLIO
mācību jomu satura un latviešu valodas integrētai apguvei

Metodisks līdzeklis pamatizglītības un vidējās izglītības skolotājiem

Saturs

Ievads 4–5

1. Skolotāja portfolio latviešu valodas apguvei: teorētiskais pamatojums 6

1.1. Valoda kā vērtība, valoda izziņai un domāšanai 7

1.1.1. Valoda zināšanām un izaugsmei (Ina Druviete) 8
1.1.2. Valoda kā unikāla cilvēku sugas iezīme (Ina Druviete) 9–12
1.1.3. Pasaules valodu daudzveidība un tās cilme (Ina Druviete) 13–14
1.1.4. Valoda kā vērtība un valodas lietojuma vērtība (Sanita Martena) 14–21

1.2. Valodu apguve: pirmā un otrā valoda (Ina Druviete) 22

1.2.1. Kā bērns apgūst savu pirmo valodu 23–26
1.2.2. Kā bērns apgūst otro valodu 26–29
1.2.3. Kas ir bilingvisms 29–31

1.3. Bilingvālās izglītības pamati (Ina Druviete) 32

1.3.1. Bilingvālās izglītības vēsturiskā attīstība 33–34
1.3.2. Bilingvālās izglītības programmu tipi 35–39
1.3.3. Bilingvālā izglītība pasaules un Eiropas valstīs 40–43
1.3.4. Bilingvālā izglītība Latvijā: zinātniskais un normatīvais pamats 43–51
1.3.5. Vadlīnijas valodu apguvei un mācīšanai Latvijā 52

1.4. Jaunākie pētījumu virzieni par valodu un tās apguves jautājumiem (Sanita Martena) 53

1.4.1. Valodu apguve plašākā kontekstā 54–56
1.4.2. Pētījumi par skolēnu labjutību otrās valodas apguves kontekstā 56–60
1.4.3. Valodas trauksme (*language anxiety*) 60–68
1.4.4. Argumentācija un argumentētā rakstīšana: no lasīšanas līdz rakstīšanai dažādu jomu mācību priekšmetos 68–69
1.4.4.1. Teksts un tekstpratība 69–78
1.4.4.2. Argumentētā rakstīšana 78–83

1.5. Kopsavilkums: ieteikumi skolotājiem un vecākiem (Sanita Martena) 84

1.5.1. Latviešu valodas un caurviju prasmju attīstība – būtiskākie akcenti jaunajos valsts pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības standartos 85–91
1.5.2. Latviešu valodas apguve jauno standartu kontekstā 92–97

1.6. Literatūra 98–103

2. Labās prakses piemēri dažādu mācību jomu satura un valodas integrētai apguvei **104**

2.1. Mācību jomu apraksti **105–112**

2.2. Labās prakses piemēri **113–116**

2.2.1. Vārdu krājuma pilnveide 117–135
2.2.2. Valodas pamatprasmju pilnveide 136–161
2.2.3. Funkcionālo frāžu izmantošana 162–179
2.2.4. Metode „Zinu, vēl nezinu, jautājums” 180–185
2.2.5. Tabulas un grafiskie organizatori 186–189
2.2.6. Vizualizācijas izmantošana 190–196
2.2.7. Komiksu izmantošana 197–198
2.2.8. Diskusijas un lomu spēles 199–200
2.2.9. Lomu spēles – ziņu raidījums „Lāčplēša diena” 201
2.2.10. Maņu iesaiste mācību procesā 201–206
2.2.11. Bukletu veidošana 207–211
2.2.12. Emuāru, video, animācijas filmu veidošana 212–217
2.2.13. Vizītkaršu veidošana 218–225
2.2.14. Apzinātas starppriekšmetu saiknes veidošana skolēnu sociālkultūras kompetences attīstībai 226–259

3. Latviešu valodas un vēstures satura integrācija. Aizvēsture un senie laiki (Inga Pelcmane) **260**

3.1. Cilvēces pirmie soļi 261–264
3.2. Māksla un reliģija senajos laikos 265–267
3.3. Seno cilvēku dzīvesveids 268–271
3.4. Zemkopības un lopkopības sākumi 272–277
3.5. Senās Ēģiptes sabiedrība 278–280
3.6. Ebreju valsts, Senā Divupe un Senā Ķīna 281–284
3.7. Senā Ķīna 285–286
3.8. Senā Grieķija 287–292
3.9. Senā Grieķija. Homēra eposi 293–295
3.10. Senā Roma. Romieša ikdienas dzīve 296–301
3.11. Seno laiku vēsture 302–303
3.12. Vēsturisko personu apraksts 304–306

Ievads

Salīdzinot ar 20. gs. 80.–90. gadiem, izglītības iestādes ir kļuvušas etniski un lingvistiski daudzveidīgākas. Nacionālās izglītības un sabiedrības integrācijas politikas uzdevums ir stiprināt katra indivīda piederību Latvijas kultūrai un palīdzēt iekļauties Latvijas informācijas telpā. Lai īstenotu šo uzdevumu, būtiska nozīme ir izglītībai.

> Valsts izglītības satura centra īstenotais projekts „Kompetenču pieeja mācību saturā" un tajā apstiprinātie jaunie pamatizglītības un vidējās izglītības standarti nosaka, ka mācību priekšmeti tiek apvienoti jomās, lai mazinātu satura sadrumstalotību. Šī pieeja paredzēta, lai skolēnam būtu motivēta izpratne par mācību saturu un tā apguvi.

Pilnveidotā mācību satura un tā apguvei plānotās pieejas mērķis ir padarīt mācības skolēnam aktuālas, novērst mācību satura fragmentārismu un dublēšanos dažādos mācību priekšmetos, nodrošināt mācību satura apguves pēctecību, tā dodot iespēju katram skolēnam saskatīt kopsakarības starp faktiem, plašākas zināšanas tos izmantot praksē (Anspoka 2019).

No iepriekš minētā izriet, ka viens no skolotāja profesionālās kompetences rādītājiem ir prasme sadarboties. Sadarbība starp dažādu mācību priekšmetu skolotājiem svarīga tāpēc, ka mūsdienu izglītības mērķi nav iespējams nodrošināt jau ilgstoši pastāvošajā mācību priekšmetu sistēmā, jo šī sistēma skolēnam dod iespēju apgūt tikai konkrētā mācību priekšmeta saturu, nevis prasmi saskatīt savstarpējo saistību starp dažādām zinātnes jomām, prasmi iegūtās zināšanas izmantot citās situācijās, kā arī attīstīt sociālās prasmes un kritisko domāšanu.

Ne mazāk svarīgi ir apzināties, ka atšķirīgs ir skolēnu mācību valodas prasmes līmenis un mācīšanās prasme. Taču pamatizglītības programmas apguves procesā visos mācību priekšmetos ir jāstrādā ar dažāda satura, apjoma un stila tekstiem. Strādājot ar mācību tekstiem, skolēns mācās ne tikai atrast un atbilstoši mērķim izlasīt informāciju, bet arī to analizēt, klasificēt, salīdzināt un atklāt attieksmes starp dažādiem faktiem. Savu spriedumu un slēdzienu izteikšanai skolēns izmanto valodu. Turklāt pamatizglītības izglītības programmas paredz, ka skolēns mācīšanās procesā izmanto ne tikai dzimto valodu vai otro valodu, bet arī vismaz divas svešvalodas.

Ja skolēnam ir jāstrādā ar mācību saturu, kurā valodas līdzekļu lietojums neatbilst viņa valodas prasmes līmenim, pazeminās izziņas darbības produktivitāte, pasliktinās pašizjūta, skolēns nespēj kontrolēt savu darbību, pārdzīvo par neveiksmēm, rodas emocionāla spriedze, zūd motivācija mācīties.

Lai darbs ar mācību tekstu būtu mērķtiecīgs un atbilstošs katra skolēna vajadzībām, visu mācību priekšmetu skolotājiem svarīgi plānot gan satura apguves mērķtiecīgu virzību, gan valodas līdzekļu izmantošanu tā apguvei (Anspoka 2016).

Portfolio mērķis ir pilnveidot dažādu mācību priekšmetu skolotāju profesionālo kompetenci un sekmēt sadarbību, lai palīdzētu mazākumtautību skolēniem mācību priekšmeta satura apguves procesā apgūt arī latviešu valodu.

Portfolio sastāv no teorētiskās un praktiskās daļas. Teorētiskā daļa balstās uz dažādos pētījumos aprobētām idejām un projekta „Kompetenču pieeja mācību saturā" koncepcijā aprakstītajām pamatnostādnēm lietpratīga skolēna pieredzes veidošanās procesā. Praktiskajā daļā ir piedāvāti labās prakses piemēri integrētai satura un latviešu valodas apguvei šādās mācību jomās: sociālajā un pilsoniskajā, kultūras izpratnē un pašizpausmē mākslā, dabaszinātnēs, matemātikā un tehnoloģijās. Piemēru autori ikdienā strādā izglītības iestādēs un ir praktiķi, kas ir izmēģinājuši šeit piedāvātās idejas konkrētu mācību priekšmetu stundās.

Veiksmi darbā vēlot, autoru kolektīvs

1.

Skolotāja portfolio latviešu valodas apguvei: teorētiskais pamatojums

1.1.

Valoda kā vērtība, valoda izziņai un domāšanai

1.1.1. Valoda zināšanām un izaugsmei (Ina Druviete)

Pateicoties valodai, katra nākamā paaudze ir gudrāka par iepriekšējo. Ar valodas starpniecību mēs nododam saviem bērniem zināšanas, kas nav gūstamas tiešas pieredzes ceļā. Valoda ir mūsu domu ietērps, tā palīdz mums apzināties sevi un veidot savstarpējās attiecības, valoda ir būtiska mūsu pašu un mūsu sabiedrības identitātes daļa. Jaunu zināšanu un prasmju ieguve un mācību process izglītības iestādēs nav iedomājams bez valodas kā izziņas instrumenta iesaistes. Lai skolotājs spētu ievadīt skolēnu zināšanu pasaulē, būt viņam par atbalstu un palīgu, svarīgs ir ne tikai mācību saturs un metodika konkrētu mācību jomu un caurviju prasmju apguvē, bet arī izpratne par cilvēka valodas potenciālu kopumā, pasaules valodu daudzveidību, valodas vidi sabiedrībā, skolā, klasē, kā arī par zināšanu apguves valodas vai valodu īpatnībām.

Lai tiktu stiprināta gan kompetenču pieeja, gan latviešu valoda mācīblīdzekļa statusā, kā arī veiksmīgi noritētu jauna satura veidošana latviešu valodas apguvē, nepieciešams nodrošināt

- ✔ augsta līmeņa latviešu valodas (gan kā pirmās, gan otrās valodas, gan svešvalodas) prasmi un izpratni;
- ✔ teorētisko zināšanu apguvi ar valodu (gan dzimtās, gan mācībvalodas) starpniecību;
- ✔ domāšanas procesu un problēmu risināšanas spēju valodā, kas nepieciešama dzīvei konkrētā sabiedrībā.

Tāpēc iepazīšanās ar jaunākajām zinātnes atziņām valodu jomā var būt noderīga, risinot praktiskas ikdienas problēmas un meklējot atbildes uz skolotāju un vecāku uzdotajiem jautājumiem.

1.1.2. Valoda kā unikāla cilvēku sugas iezīme (Ina Druviete)

Valodas attīstību varam skaidrot, skatot cilvēku kā evolūcijas procesa daļu. Visām dzīvnieku sugām, tostarp arī cilvēku priekštečiem, piemīt spējas izmantot plašu neverbālās komunikācijas līdzekļu arsenālu: krāsu, smaržu, pozas, žestus, mīmiku un citus (Fujita 2016). Šādi notiek pilnvērtīga sazināšanās gan ar sugas brāļiem, gan citiem dzīvniekiem. Pavērojiet savu kaķi – cik daudz gan tas spēj pateikt bez vārdiem! Tomēr, kā teicis B. Rasels, „lai cik skaisti suns rietu, tas nekad nespēs mums pastāstīt, ka viņa vecāki bija nabadzīgi, bet godīgi". Tik detalizētu informāciju varam nodot tikai ar verbālās – runātās – valodas starpniecību. Valoda ļauj mums savas domas un emocijas izteikt precīzi un detalizēti un runāt par notikumiem, kas risinājušies citā laikā un telpā. Citu dzīvnieku saziņu ierobežo bioloģiski noteiktu signālu apjoms, bet cilvēks ar dažu desmitu fonēmu palīdzību spēj veidot praktiski bezgalīgu izteikumu daudzumu. Mūsu valoda ir verbālu signālu un simbolu vienība, un, pateicoties tai, bijusi iespējama civilizācijas un kultūras attīstība (Aičisone 2015).

Verbālā valoda ir cilvēku sugai specifiska komunikācijas forma, kas radikāli atšķiras no citu dzīvnieku sugu komunikācijas. Atbilstīgi evolūcijas teorijai hominīdu (mūsdienu cilvēka priekšteču) un šimpanžu kopīgā attīstības līnija nodalījusies pirms apmēram 7,4 miljoniem gadu (orangutanu zars pirms 15 miljoniem, gorillu zars – pirms 10 miljoniem gadu). Nekodētās DNS atšķirības starp šimpanzi un cilvēku tiek lēstas 1,2 % apmērā. Antropologu vidū vēl nav panākta vienprātība, kopš kura laika varam runāt par runas attīstību. Lai spētu raidīt fonemātiskus skaņas signālus, svarīga ir vokālā trakta attīstība. Par svarīgu faktoru fonemātisku signālu raidīšanai tiek uzskatīts bipedālisms (divkājība). Pārvietojoties uz divām kājām, mainījās mugurkaula un krūšukurvja konfigurācija, pieauga smadzeņu relatīvā masa, smalkās roku kustības koordinējošā centra attīstība stimulēja blakus esošo runas centru. Tā kā balsene sastāv no mīkstajiem audiem, pirmatnējo cilvēku anatomiskās īpatnības secināmas tikai netiešu pierādījumu ceļā (mutes dobuma lielums un forma, atveres galvaskausā runu kontrolējošiem nerviem). Tomēr tiek atzīts, ka cilvēka un primātu balss trakta uzbūve ir samērā līdzīga, tātad galvenais verbālās komunikācijas avots meklējams smadzeņu darbībā. Antropoloģiski galvaskausa tilpuma mērījumi liecina, ka cilvēku sugas attīstības gaitā ir pieaugusi smadzeņu relatīvā masa attiecībā pret ķermeņa masu (*Australopitecus afarensis* – 1,2 %, *Homo habilis* – 1,58 %, *Homo neanderthalensis* – 1,98 %, *Homo sapiens* – 2,75 %) (Roberts 2011).

Dabiskā izlase, ģeogrāfiskā izolētība, mutācijas un citi evolūcijas faktori mainīja hominīdu ģenētisko profilu un radīja jaunas cilvēku sugas. No apmēram piecpadsmit savulaik eksistējošām cilvēku sugām pašlaik pastāv tikai viena – *Homo sapiens*. Ģenētiskā analīze parādījusi, ka visi pašreiz dzīvojošie cilvēki ir cēlušies no kopīgiem priekštečiem. Vairākas desmitgades tika uzskatīts,

ka šie priekšteči dzīvojuši apmēram pirms 200 000 gadu t. s. Afāras trijstūra rajonā (tagadējā Etiopijas, Kenijas, Tanzānijas teritorijā), anatomiski līdzinājušies mūsdienu cilvēkiem, un viņiem jau pastāvējis FOXP2 jeb valodas gēns (atklāts 1998. gadā). Tomēr jaunākie pētījumi liecina, ka valoda radusies daudz senāk, iespējams, pat pirms 500 000 gadu (Baltiņš, Druviete 2017). Joprojām notiek asas zinātniskas diskusijas, vai valodspēja piemitusi arī Neandertāles cilvēkam (*Homo neanderthalensis*), kas attīstījies no arhaiskās *Homo heidelbergensis* populācijas Eiropā pirms 200 000 gadu, bet pagaidām īsti nenoskaidrotu iemeslu dēļ pēc saskares ar mūsdienu cilvēka priekštečiem pirms 40 000 gadiem izzudis. Plašais darbarīku lietojums, ģimenes un sabiedrības struktūra, primitīvas reliģijas un mākslas iezīmes liecināja, ka pakāpeniski attīstījās spēja saistīt valodas skaņu ar tās simbolisko nozīmi. Tātad kopš tā laika varam runāt par īpašu komunikācijas formu – verbālo valodu kā signāla un simbola vienību.

Cilvēka valodas attīstība dažkārt atzīta par ievērojamāko notikumu dzīvās dabas attīstībā kopš daudzšūnu organismu rašanās pirms 600 miljoniem gadu. Tā nav antropocentriska pieeja, jo biologi parasti uzsver, ka cilvēks ir jauna suga, un tas, izņemot dažus beidzamos gadu tūkstošus, apkārtējo vidi iespaidojis mazāk nekā sliekas vai skudras. Tomēr *Homo sapiens* dominē mūsdienu pasaulē un pat apdraud citu sugu ekoloģiskās nišas. Šī ietekme lielā mērā skaidrojama ar unikālās komunikācijas formas – valodas – klātbūtni.

> Valoda ir padarījusi iespējamu apziņas asumu un domu apmaiņu. Ja nebūtu iespējams izpaust un tālāk nodot mūsu domas, mums nebūtu nedz paražu, nedz likumu, mēs nepārzinātu vēsturi, nebūtu ne literatūras, ne zinātnes, ne tehnoloģiju. Verbālā valoda dod cilvēkiem iespēju pārvarēt laika un telpas barjeru un ar ierobežotu fonēmu klāstu (piemēram, latviešu valodā – 48 fonēmas) izteikt neierobežotu skaitu atziņu.

Cilvēku un dzīvnieku valodai piemīt radikāla atšķirība uzbūvē un ekspresijas spēkā. Kaut arī daudzi primāti ir augsti saprātīgi to sociālajā uzvedībā, tos ierobežo bioloģiski fiksētu signālu komplekss. Tos lieto, lai norādītu uz situāciju vai nodomu, bet nevis detalizētu situācijas elementus. Cilvēki ir saglabājuši šo sistēmu neverbālajā uzvedībā (pozā, žestos, mīmikā u. tml.), bet ir radījuši arī jaunu sistēmas tipu, kas ļauj precizēt detaļas (kas darīja / teica ko, kam, kā, kad, kur) un pozicionēt šīs situācijas tagadnē, pagātnē vai nākotnē, formulēt domas kā jautājumus, pavēles, apgalvojumus, hipotēzes vai nosacījumus.

Papildu komunikācijas veida attīstība bija iespējama, pateicoties izšķirīgu strukturālu iezīmju attīstībai un spējai kombinēt elementus – neierobežotam radošumam. Visām valodām ir vienas un tās pašas fundamentālās uzbūves īpatnības, tādēļ zinātniski nepamatoti ir runāt par primitīvām un attīstītām valodām.

Jau no pašiem verbālās valodas pirmsākumiem tai bijušas raksturīgas četras pamatfunkcijas:

- ✔ nominatīvā (nosaucošā);
- ✔ komunikatīvā (sazināšanās);
- ✔ kognitīvā (domāšanas);
- ✔ ekspresīvā (pašizpausmes) funkcija.

Valoda pilnībā atspoguļo sabiedrības vajadzības; ja sabiedrībā notiek sociālas pārmaiņas, attīstās zinātne un tehnoloģijas, valoda spēj šīm pārmaiņām sekot pat vienas paaudzes dzīves laikā. Valoda nav cilvēces saprāta blakusprodukts, tā nav arī kultūras veidojums kā nauda vai rakstība. Valoda ir ģenētiski attīstījusies iedzimta visas cilvēku sugas īpatnība, kas pilnveidojas socializācijas gaitā. Kaut arī visas dzīvās valodas nepārtraukti mainās, šīs pārmaiņas neskar visām valodām kopīgās universālās iezīmes. Tās cilvēces vēsturē radušās vienreiz uz visiem laikiem. Cilvēku valodas universālās iezīmes ir, piemēram:

- ✔ visaptveramība. Valodu lieto visi sugas pārstāvji (savukārt dzied tikai putnu tēviņi, bitēm dejo tikai darba bites);
- ✔ atgriezeniskā saite. Valodas lietotāji spēj kontrolēt un koriģēt izdotos signālus;
- ✔ nosacītība. Vārdi nav saistīti ar apzīmējamo jēdzienu (izņemot onomatopoētiskus vārdus);
- ✔ atomiskums. Valoda sastāv no ierobežota daudzuma izolētu vienību (fonēmu), kas, dažādi tās kombinējot, ļauj sniegt neierobežotu informācijas daudzumu;
- ✔ atrautība no konteksta. Ar valodas palīdzību var izkļūt no dzīvnieku komunikācijai raksturīgā *šeit* un *tagad*; mēs spējam stāstīt par jebkuriem notikumiem pavisam citā laikā un telpā;
- ✔ tradicionalitāte. Liela daļa komunikatīvo aspektu tiek apgūti atdarināšanas ceļā;

- ✔ repertuāra variēšana. Cilvēki var apgūt arī citas valodas. Dzīvnieku pasaulē tas iespējams tikai dažām sugām mehāniskas reproducēšanas ceļā.

Uz visu pasaules valodu universālo iezīmju atzīšanu balstījas arī savulaik plašu ievērību guvusī Noema Čomska universālās jeb ģeneratīvās gramatikas teorija: valoda ir iedzimta, un bērni piedzimst ar īpašu valodas apguves mehānismu. Iedzimtais valodas apguves mehānisms ir sistēma, kas pēc noteikta leksikas vienību daudzuma apgūšanas ļauj kombinēt tās jaunos izteikumos un saprast citu veidoto izteikumu nozīmi. Mūsdienās universālā gramatika tiek traktēta kā iedzimtie (ģenētiski pārmantotie) gramatisko likumu aspekti. Tā neaptver universālas valodas iezīmes, bet tikai apzīmē spēju apgūt verbālo valodu. Nav zināms, vai šī spēja piemīt jau embrijam vai tikko dzimušam bērnam, bet zināms, kā tā attīstās dzīves laikā. Beidzamajā laikā par izšķirīgo cilvēku valodas pazīmi uzskata tieši spēju izprast, uzminēt un prognozēt citu cilvēku domāšanas ievirzi, prātu un nodomus, tādējādi nodrošinot veiksmīgu komunikāciju.

Tātad zināšanas par valodas universālo dabu var palīdzēt jebkurā mācību procesā. „Ikviens mācību process kļūst daudz vieglāks, ja skolotājs zina, ko skolēns māk, ko nemāk un ko varētu domāt. Kombinācijā ar augsti attīstītu valodu un krietnu tiesu pacietības tā mums nodrošina vislabākos apstākļus, lai nākamā paaudze arvien varētu būt gudrāka par iepriekšējo.” (Matiesens 2020, 30)

1.1.3. Pasaules valodu daudzveidība un tās cilme (Ina Druviete)

Kaut tiek rasts aizvien vairāk pierādījumu, ka agrīnās hominīdu sugas (*Homo ergaster, Homo habilis*) migrējušas no Āfrikas uz Eirāziju jau pirms 1,7 miljoniem gadu (atradnes Gruzijā, Spānijā, Ķīnā), *Homo sapiens* sākotne meklējama Āfrikā, un šī suga saskaņā ar plašāku atbalstu guvušo Āfrikas sākotnes teoriju sākusi iekarot visu planētu. Alternatīvās teorijas – reģionālās kontinuitātes teorijas – skatījumā *Homo sapiens* radies no arhaiskajām hominīdu populācijām vairākās pasaules vietās. Cilvēka genoma pētījumi, kā arī arheoloģiskie atradumi runā par labu visu pasaules etnosu un valodu monoģenēzei. Tiek lēsts, ka sākotnējā *Homo sapiens* populācija bijusi relatīvi neliela – pat tikai līdz tūkstotim indivīdu. Pieaugot cilvēku skaitam, dzīvestelpas un pārtikas meklējumos sākas grupu migrācija. Pirmās atradnes ārpus Āfrikas (tagadējās Izraēlas teritorijā) datētas ar laikposmu pirms apmēram 120 000 gadiem. Āzijā pirmie mūsdienu cilvēku priekšteči ieradās pirms 40 000–80 000 gadu, Eiropā – pirms apmēram 40 000–45 000 gadu, Amerikā – pirms 15 000 gadu, Okeānijā – pirms 6000 gadu. Pirmās liecības par apmetnēm Eiropā atrastas tagadējās Turcijas teritorijā un Vidusjūras piekrastē, kā arī Rumānijā.

> Valodu monoģenēzes teorijas pamatā ir uzskats, ka visas pasaules valodas sākotnēji cēlušās no viena avota, vienas pirmvalodas, un valodu daudzveidība radusies diverģences jeb valodu atšķirību rašanās procesā. Lai cik atšķirīga mums pašlaik šķistu, piemēram, latviešu, korejiešu, gruzīnu, jorubu, basku valoda, tām visām ir kopīga sākotne.

Sākotnējā runājošo cilvēku kopiena, tās locekļu skaitam pieaugot, pārtikas un dzīvesvietas meklējumos devās prom no sākotnējās teritorijas. Pirmo paaudžu laikā ģeogrāfiski netālo runas kolektīvu saziņas veids vēl bija savstarpēji saprotams, kaut to runā jau parādījās specifiskas atšķirības visos valodas līmeņos; turpmāko gadu desmitu un simtu laikā, palielinoties laika un telpas distancei, saziņas veids kļuva arvien atšķirīgāks, līdz radās savstarpēji praktiski nesaprotamas universālās cilvēka valodas izpausmes formas – dažādās valodas, kuru skaits savulaik sasniedzis pat vairākus desmitus tūkstošu, bet 21. gadsimtā lēšams ap 7 tūkstošiem. Pasaules valodu kopskaitu, ņemot vērā grūtības valodu, to variantu un dialektu nošķiršanā, kā arī vēl joprojām etnoloģiski un lingvistiski pilnībā neizpētītos pasaules reģionus, pilnīgi precīzi noteikt nav iespējams. Tomēr varam uzskatīt, ka pašlaik pasaulē ir nedaudz vairāk par 7000 valodu; pēc nevalstiskās organizācijas „Ethnologue" datiem 2020. gadā pasaulē bija 7117 valodas vai to varianti (*Ethnologue. Languages of the World. www.ethnologue.com*).

Ikviena no šīm valodām ir saudzējama un aizsargājama vērtība. Lingvists D. Everts ir teicis: „Mums ir ap 7000 augsti attīstītu kognitīvu darbarīku, kas raksturo cilvēkus kā sugu. Jebkura valoda nav tikai tās runātāju ierocis, bet potenciāls visu cilvēku darbarīks. Valodas ir mākslas, zinātnes un visu cilvēces prasmju repozitorijs. Jo vairāk valodu pastāv, jo bagātāka ir cilvēku cilts." (Everett 2013, 7) Bet kā šo valodu daudzveidību saglabāt? Diemžēl valodu skaits 21. gadsimtā visai strauji samazinās. Par to varam lasīt arī vairākās grāmatās latviešu valodā (Ablijs 2017; Kristals 2018). Izstrādāt teorētisko pamatojumu katras konkrētas valodas noturībai, pamatojoties uz vispusīgu valodas situācijas analīzi, ir sociolingvistu – valodas politikas speciālistu – uzdevums, bet ir svarīgi saprast, kā mūsdienu pasaulē, kur valodu un to paveidu kontakti ir ikdienišķa parādība vairumā pasaules valstu, savu pirmo valodu un citas valodas apguvis ikviens no septiņiem miljardiem mūsu planētas iedzīvotāju.

1.1.4. Valoda kā vērtība un valodas lietojuma vērtība (Sanita Martena)

Filozofe Maija Kūle norāda, ka valoda ir gan domu izteiksmes rīks un komunikācijas forma, gan nacionālās identitātes raksturojums, gan arī esamība un vērtība pati par sevi; „aplūkot valodu kā vērtību nozīmē to saistīt ar citām sociālām un kultūras vērtībām – zināšanām, izteikšanās brīvību" (Kūle 2016, 224). Tāpat konkrētai valodai piemīt arī ekonomiskā jeb tirgus vērtība – preču, pakalpojumu un informācijas daudzums, kas iegūstams ar šīs valodas starpniecību (Grenier 2015). Ekonomisti ir formulējuši arī t. s. valodas varas indeksu (*Language Power Index*), kas raksturo valodu nozīmīgumu ģeogrāfiskā, ekonomiskā, komunikatīvā, plašsaziņas līdzekļu darbības un diplomātijas aspektā (Chan 2016). Tomēr līdztekus tam tiek norādīts, ka „(..) valoda ir daudz vairāk par vārdu apkopojumu. Tā savijas ar kultūru un veido cilvēka dabas emocionālo daļu" (Chan 2016, 5). Ne velti valodas kā vērtības un identitātes saistība jau vairākas desmitgades tiek pastiprināti pētīta dažādos kontekstos un ģeogrāfiskajos areālos (Druviete (red.) 2018; Edwards 2009; Ehala 2018; Evans 2018 u. c.).

Valoda ir radusies, cilvēkiem sākot sadarboties vienam ar otru, zināmā mērā – komunicēt, lai vienotos par darbu dalījumu. Tāpēc var apgalvot, ka saziņa jau pirms daudziem tūkstošiem gadu ir bijusi viens no izdzīvošanas priekšnoteikumiem, līdz ar to valodas eksistenci un vērtību ir nodrošinājis un turpina nodrošināt tās lietojums. Tā ir viena no perspektīvām, kā aplūkot valodu, – vērtēt to caur cilvēka, indivīda prizmu. Valodai vērtību piešķir cilvēks; valoda ir dzīva tik ilgi, kamēr to lieto cilvēki. Tātad valodas vērtība ir tās aktīvā lietojumā.

Valoda kā līdzeklis vērtību izzināšanai

Valodai tās rašanās gaitā klāt nākusi cita nenovērtējama vērtība – pateicoties valodai, līdz mūsdienām ir saglabājušās mūsu senču liecības. No mutes mutē, pirms vēl radās rakstība, cilvēki izteica domugraudus, radīja, stāstīja teikas, pasakas, leģendas, cenšoties izprast pasauli, vērtēt cilvēku attiecības un kaut kā izskaidrot lietas, parādības un notikumus.

Valodas vērtība ir nenovērtējama, jo ar tās palīdzību līdz mūsdienām ir iespējams iepazīt paaudzēs mantotās tradīcijas, priekšstatus, morālās vērtības, kas ir iekodētas poētiskajā mutvārdu daiļradē. Tajā mūsu senču izpratne par vērtībām netieši tiek pausta arī skarbos vārdos un izteicienos.

Mūsdienās skolā senie latviešu sakāmvārdi un parunas varētu tikt aplūkoti ar 21. gs. jaunieša acīm, caur šī laikmeta notikumu prizmu. Tie no vienas puses ir ļoti poētiski, no otras – ar dziļām filozofiskām atziņām par dzīves jēgu, kas īpaši vidusskolas posma jauniešiem varētu būt vērtīgs diskusiju avots.

Cilvēka mūžs raibs kā pupas zieds.

Daudz dieniņu mūžiņā: cita laba, cita slikta.

Jaunībā prieki, vecumā atmiņas.

Jaunību taupi vecumam.

Jaunība nezin, vecums nevar.

Labāk cirvis bez kāta, nekā vīrs bez prāta.

No nelaimes bīsies – laimi neredzēsi.

Mierā stāvēt ir atpakaļ iet.

Skolēni varētu tikt rosināti domāt un meklēt līdzīgas atziņas arī viņu dzimtajā valodā (sakāmvārdos, parunās), salīdzināt šos domugraudus, noteikt, kas cauri gadsimtiem pasaulē tiek uzskatīta kā vērtība, kāpēc dažādām tautām dažādās valodās ir vērojamas universālas vērtības, vienots skatījums, kas ir labi, pieņemami un kas nav ētiski. Tajā pašā laikā varētu pētīt arī, kā mūsu senči ir raksturojuši valodu tās dažādākajās izpausmēs: runāšanu, solījumus, sava vārda neturēšanu, aprunāšanu, pļāpīgumu u. tml. Ar skolēniem var diskutēt, kādas atziņas ir iekodētas šajos izteicienos:

Ēd kaut zāli, bet turi vārdu.

Labāk lai paslīd kājas nekā mēle.

Neizrunā visu ko zini, bet zini visu, ko izrunā.

Kas daudz par saviem darbiem stāsta, tam viņu maz.

Mutē medus, sirdī ledus.

Tāpat vērtību aspekta izzināšanā nozīmīgs lingvistiskais avots ir frazeoloģismu vārdnīcas. Kognitīvajai attīstībai un valodas izjūtas veidošanai īpaši noderīga ir frazeoloģismu salīdzināšana divās, trijās vai pat vairākās valodās. Piemēram, gan latviešu, gan angļu valodas izkopšanai, tēlainākas valodas attīstībai varētu salīdzināt paustās vērtības un valodas lingvistisko noformējumu šādos frazeoloģismos (Aizstrauta 2002, 432–433):

Turēt vārdu. – Be as good as one's word; keep one's word.

Neturēt vārdu. – Break one's word.

Ņemt atpakaļ savus vārdus. – Eat (swallow) one's words.

Runāt bez aplinkiem. – Not to mince one's words.

Pieminiet manus vārdus! – Mark my words!

Goda vārds! – Upon my word!

Padziļinot skolēnu izpratni par valodu, par cilvēku lingvistisko uzvedību, varētu tikt attīstīta saruna par valodas nozīmi cilvēku attiecību veidošanā – precīzi, atbildīgi lietoti vārdi, nevienu neaizskarot, rada klausītājā uzticību un vēlmi ne tikai turpināt sarunu, bet arī veidot attiecības un sadarboties. Šādi runājot ar skolēniem par valodu, mēs rosinām viņos prasmi reflektēt par savu valodu, par to, kā un ko viņi saka viens otram. Un to darām ne tikai ētisku iemeslu dēļ, bet arī lai uzsvērtu, cik svarīgi ir domāt par šiem jautājumiem, lai nodrošinātu panākumus turpmākajā skolēnu personiskajā un darba dzīvē.

Valodu mācīšanās vērtība

Neatkarīgi no mācību priekšmeta svarīgi ir uzsvērt arī jebkuras valodas zināšanas kā vērtību. Jo vairāk valodu mēs zinām, jo daudzpusīgāk raugāmies uz pasauli un jo vairāk mums ir atslēgu, lai piekļūtu dažādiem tekstiem daudzveidīgos avotos. Jebkura jauna valoda ir kā rīks, ar kura palīdzību mēs paveram durvis uz jaunas kultūras un domāšanas veida izzināšanu, uz kopīgo un atšķirīgo, salīdzinot ar mūsu pasaules uztveri, ar mūsu dzimto valodu. Neiepazīstot un nesākot mācīties kādu jaunu valodu, nepamanām, ka, iespējams, līdzību ar dzimto valodu ir vairāk, nekā līdz šim ir šķitis. Tā, piemēram, zinot, ka igauņu valoda pieder somugru, nevis indoeiropiešu valodu saimei, šķiet, ka šajā valodā neko nevar saprast. Bet, sākot to apgūt, var pamanīt daudz līdzīgu vārdu ar latviešu valodu: *kool* (skola), *lips* (šlipse, literārajā valodā – kaklasaite), *mõis* (muiža), *pliit* (plīts), *poiss* (puisis), *veel* (vēl), *kast* (kaste), *porgand* (burkāns), *tuba* (istaba) u. c. Savukārt ieraugot igauņu valodas vārdu *lusikas* (karote), nevilšus prātā nāk latgaliešu vārds *ļizeika*. Tā ceļojums valodas labirintos var sākties, nemanāmi aizraujot un dodot prieku par pašu valodu atklāšanas procesu.

Otrās, trešās vai vairāku valodu zināšanas ļauj dziļāk ielūkoties arī dzimtajā valodā un labāk to saprast, salīdzinot ne tikai vārdus, bet arī gramatiskās kategorijas. Piemēram, domāt par jautājumu, kāpēc latviešu valodā ir sieviešu un vīriešu dzimte, krievu valodā – trīs dzimtes (sieviešu, vīriešu un nekatrā dzimte – *средний род*), vācu valodā – trīs dzimtes (sieviešu, vīriešu un neitrālā), bet igauņu valodā nav dzimtes kategorijas, jo vīriešu un sieviešu dzimte netiek šķirta. Protams, dzimtās valodas un apgūstamās valodas atšķirības ietekmē, kā mēs izsakāmies vai rakstām jaunajā valodā. Kļūdīšanās ir mācību procesa daļa, bet nevajadzētu nepārtraukti uz dzimtās valodas ietekmi raudzīties tikai negatīvi un uzlūkot dzimto valodu kā šķērsli citas valodas apguvē. Tas ir dabiski, jo dzimtā valoda ietekmē un ietekmēs jebkuras jaunas valodas apguvi, bet tā var arī palīdzēt labāk saprast un izprast jaunapgūto valodu.

Mūsdienās mēs daudz runājam par valodu mācīšanās vērtību, taču tajā pašā laikā varbūt par daudz aplūkojam šos procesus tikai no valodas pareizuma viedokļa. Tas ne vienmēr mudina un motivē apgūt valodu. Vēl vairāk – dzimtās valodas uzlūkošana par šķērsli, par kaut ko negatīvu, kas ir ceļā jaunajai valodai, nevairo prieku un gandarījumu par valodas mācīšanās procesu, gluži otrādi – valodas apguvējos var radīt neapmierinātību, bailes, nemieru un valodas trauksmi (skat. nodaļu par valodas trauksmi). Turklāt šādas izjūtas ietekmē arī identitātes saasinātu uztveri, jaunas valodas apguvi sasaistot ar draudiem savai identitātei, kas mācību procesa laikā var pārvērsties nepatikā pret apgūstamo valodu. Tāpēc jebkuras jaunas valodas apguvē jāuzsver gan dzimtās valodas, gan citu skolēnam apgūstamo valodu pozitīvās puses, jārāda, kā citu valodu zināšanas var palīdzēt apgūt jaunu valodu.

Latviešu valodas lietojuma vērtība

Mācot izglītības saturu latviešu valodā vai pašu latviešu valodu mazākumtautību skolēniem, bez latviešu valodas simboliskās nozīmes, valsts valodas statusa uzsvēršanas ārkārtīgi būtiski ir rādīt skolēniem, ka laba, izvērsta latviešu valoda ir vērtība pašiem skolēniem viņu turpmākajās studijās un darba dzīvē. Turklāt par šiem jautājumiem nav jārunā didaktiski, pamācoši un vērtējoši, bet jārāda spilgti piemēri – sabiedrībā augsti vērtējamu personību uzstāšanās, sarunas, intervijas visdažādākajos formātos: TV pārraidēs, *YouTube* kanālos, videolekcijas un ierakstus, klausoties *podkāstus* jeb podraides u. tml. Ar šādu pozitīvu piemēru palīdzību var rosināt skolēnus domāt, pēc kādiem kritērijiem mēs varam pateikt, ka runātājam ir laba latviešu valoda. Kas nosaka lietpratību valodā, kāpēc ir svarīgi zināt un labi prast lietot latviešu valodu? Var arī provocēt skolēnus, izvirzot tēzi – latviešu valodas zināšanas nav taču vajadzīgas, pietiek ar angļu valodu. Tad rādīt spilgtus piemērus ar dažādām personībām, viņu tekstiem latviešu valodā, dodot skolēniem uzdevumu meklēt pretargumentus skolotāja izteiktajai tēzei.

Iepriekš minētie ieteikumi izriet no Latviešu valodas aģentūras pētījuma „Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesiem" (*https://valoda.lv/petijumi/attieksme-pret-latviesu-valodu-un-tas-macibu-procesu/*), kas atklāj tendenci: mazākumtautību skolēni kopumā apzinās un neapšauba latviešu valodas zināšanu nepieciešamību (lietojuma vērtību), tikai bieži apšauba saturu, ceļus un veidus, kā latviešu valoda skolās tiek mācīta (arī citos mācību priekšmetos). Savukārt latviešu valodas skolotāji norāda, ka skolēni piešķir vērtību citiem mācību priekšmetiem, bet ne latviešu valodai. Piemēram, uz jautājumu „Kuri mācību priekšmeti skolēniem labāk patīk?", skolotāja atbild:

Es domāju, ka visi eksaktie šodien spējīgākiem patīk, arī interesē vairāk. Valoda ir mainījusies.

Savukārt uz jautājumu „Kāpēc tas tā ir, jūsuprāt?" tiek norādīts:

Es domāju, ka iespējas, darba tirgus pieprasījums. Tāpēc arī viņi izvēlas varbūt citus tos priekšmetus, kas viņiem lielākas perspektīvas dzīvē nodrošinās. (LAT2 skolotāja, Rīga, 2019.)

Skolotājas atbildes spilgti atklāj latviešu valodas pragmatiskās vērtības trūkumu, skolēnu, bet reizēm arī skolotāju nespēju saskatīt un uzsvērt valodas kā rīka, kā instrumenta nepieciešamību, apgūstot un mēģinot dziļāk izprast arī eksaktās zinātnes. Latviešu valoda gan bērniem, kuriem tā ir dzimtā valoda, gan skolēniem, kuriem tā ir otrā valoda, pilda ne tikai mācību priekšmeta funkcijas, tā ir kā caurviju prasme, bez kuras Latvijā nav iedomājama ne izglītības ieguve, ne darba dzīve nevienā no sociālajām sfērām.

Kā jau iepriekš tika minēts, skolēni pētījuma fokusgrupu diskusijās nekur nemin, ka viņiem latviešu valoda nav vajadzīga. Mazākumtautību skolēniem atklāsme par valodas vērtību atnāk vienam agrāk, citam – vēlāk. Tas arī ir dabiski, jo pat vienā klasē skolēni ir ļoti atšķirīgi, nāk no dažādām ģimenēm, ar dažādu pieredzi, attieksmi un vērtībām. Savukārt no skolotāja skolēni pamatā sagaida trīs būtiskākās lietas:

1) skolotāja paša ieinteresētību savā priekšmetā un vēlmi to mācīt, cenšanos ieinteresēt arī skolēnus;

2) prasmi pamatot apgūstamās vielas nepieciešamību, noderību, saistību ar dzīvi ārpus skolas sienām;

3) neuzbrūkošu, bet draudzīgu un palīdzēt gribošu attieksmi.

Visvairāk skolēni komentē mācību vielas (īpaši – gramatikas) atrautību no valodas lietojuma kontekstā, norāda, ka nespēj saskatīt jēgu, saredzēt veidu, kā šīs zināšanas izmantot praksē.

Piemēram:

Kopumā mācības man patīk, bet dažreiz mācību stundas laikā saproti, ka šis materiāls tev principā dzīvē nebūs noderīgs. Jautā skolotājam, kāpēc mēs to mācāmies, bet skolotājs nevar atbildēt, turklāt viņš saprot, ka tālāk dzīvē tas nenoderēs. (LAT2 skolēns, Daugavpils, 2019; pētījumā atbilde ir sniegta krievu valodā.)

Līdzīgi arī šajā komentārā:

Kad es pieeju pie skolotāja: „Es nezinu, sarežģīti, palīdziet", viņa dod man šīs konjugācijas, ielikšu četrinieku, ja tu man sagrupēsi pa konjugācijām, ai, labi, bezjēdzīgi. Man ir tāda problēma, ka dzirdu kaut ko un varu kaut ko izlasīt, kaut kādu jēgu no tā izvelku ārā, bet es jūtu, ka latviešu valodas stundas paiet bezjēdzīgi. (LAT2 skolēns, Rīga, 2019; pētījumā atbilde ir sniegta krievu valodā.)

Skolotāja loma kā viens no būtiskākajiem faktoriem tiek uzsvērts gan latviešu mācībvalodas, gan mazākumtautību skolu skolēnu sarunās. Īpaši tas pamanāms, kad skolēni komentē skolotāja maiņu – kā tā ietekmē motivāciju mācīties (ne tikai latviešu valodu; skolēni līdzīgi raksturo arī citu mācību priekšmetu skolotājus). Skolēnu pieredzes stāsti spilgti norāda uz atziņu, ka motivācija vai tās trūkums apgūt latviešu valodu vai mācības latviešu valodā visbiežāk nav iemesls, bet gluži pretēji – sekas. Neapmierinātība ar mācību procesu daudzos gadījumos samazina vai pat iznīcina motivāciju mācīties. Nākamajos divos piemēros ir vērojams, kā skolēni dalās pieredzē, kurā viena un tā paša skolēna mācību dzīvē ir redzami kardināli atšķirīgi skolotāju raksturojumi.

1. piemērs.

Viņa [iepriekšējā skolotāja] *kaut ko teica, centās vadīt stundu, bet viņa neieinteresēja, neviens neko nemācījās. (..) Un pēc eksāmeniem pār mani nāca apziņa, ka jāmācās latviešu valoda. Tagad, pateicoties latviešu valodas skolotājai* [vidusskolā ir cita skolotāja], *es skolā varu mierīgi parunāt ar viņu tieši latviski, pajautāt, kā pareizi, nepareizi, viņa mani palabos, uzklausīs. Pateicoties viņai, es sāku runāt latviski ar citiem skolotājiem, es sāku runāt*

latviski tajos pašos jaunsargos, treniņos ar latviešiem. Un, lūk, šo tādu grūdienu ir devusi tieši mūsu skolotāja, izjauca šo valodas barjeru mācību stundu laikā. (LAT2 skolēns, Daugavpils, 2019; pētījumā atbilde ir sniegta krievu valodā.)

2. piemērs.

Mums latviešu valodas stundā pozitīva noskaņojuma nav, bet tas atkal ir atkarīgs no skolotāja, tāpēc ka mums 9. klasē, manuprāt, skolotājs bija labāks nekā tagad. Sanāk, ka ar to skolotāju, kad mēs gatavojāmies mutiskajai ieskaitei pasaules hokeja čempionāta laikā, mēs ar viņu varējām pat stundas laikā pasēdēt un apspriest latviski pašu čempionātu, kurš ar ko spēlēja, kas notika, par dažādām tēmām. (LAT2 skolēns, Daugavpils, 2019; pētījumā atbilde ir sniegta krievu valodā.)

Arī sarunās ar skolotājiem atklājas, ka viņi bieži jūt skolēnus, redz, kas viņus spēj aizraut un ar ko nākas strādāt vairāk. Mācību procesā iekļaujot aktuālus tematus, skolēnu interesi var palielināt, kā to rāda skolotājas teiktais:

Es nodarbojos jau entos gadus ar debatēm. Tas ir viens ļoti grūts uzdevums, jo, pirmkārt, debate ir aktuāla – tas, kas notiek. Kaut vai viena no tēmām, ka Tramps ir sabiedrības saliedētājs vai pretēji. Daži pat acis iepleta. (LAT2 skolotāja, Rīga, 2019.)

Būtisks jautājums, kas ir aktuāls jau vairāku gadu (vai pat gadu desmitu) garumā, ir skolēnu neprasme sasaistīt dažādos mācību priekšmetos apgūto, tostarp tematus, kas ir bijuši latviešu valodā un kas parādās arī citos mācību priekšmetos. Ar tematiem ir domāts gan kontekstu satura temati, gan darba formas, tekstu žanru apguve u. tml., kā, piemēram, tas bija skolotājas stāstījumā par debatēm. Apgūstot prasmi argumentēt un piedalīties debatēs, skolēnam būtu jāprot to demonstrēt visos mācību priekšmetos, kur tas ir nepieciešams. Taču, kā atzīst LAT2 skolotāja no Daugavpils, skolēni *to kaut kā nodala, ko viņi iemācījās bioloģijā, latviešu valodā. Viņi kaut kā nesaliek ar to pašu, kas ir latviešu valodas stundā, it kā divas.* Šādos gadījumos pašiem skolotājiem ir jānāk aktīvāk skolēniem palīgā.

Īpaši jāuzsver ne tikai skolotāja loma skolēnu mācīšanās motivācijas veidošanā un paaugstināšanā, bet arī visu mācību procesa atmosfēra, klases mācību vide, ar to saprotot kā psiholoģisko, emocionālo mācību stundas un skolēnu klases klimatu, tā arī fizisko mācību vidi – klases iekārtojumu. Ilustrācijai fragments no latviešu valodas skolotājas pieredzes stāsta.

Stāv spilveni, viņi uz spilveniem sēžas priekšā pie tāfeles, tas process viņiem tā labāk patīk, vajag apsēsties, tas aplītis viņus tā kā vairāk savieno, apvieno. Tad viņiem arī tie jautājumi, es piekrītu, nepiekrītu, gribu piebilst, iebilst. Tad arī tāds diktofons ar mobilajiem telefoniem. Es saku izvelciet, lūdzu, telefonus, tagad ierakstīsim jūsu ziņojumu, sporta ziņas, piemēram, viņiem vajadzēja noskatīties. Tad jūs esat komentētāji vai diktori televīzijā un radio, tas arī patīk.

Nevis tas, kas viņiem varbūt tajā brīdī nav tik tuvs, kā Māras Zālītes patriotiskā dzeja, bet mēs iestudējam mīlas dzeju, mēs izveidojam tādu kompleksu. (LAT2 skolotāja, Daugavpils, 2019.)

Šīs diskusijas fragmenti atklāj, ka fiziskās telpas iekārtojums mācību procesa organizēšanā skolēniem ir svarīgāks, nekā mums šķiet. Literārā darba mācīšanā mēs uzsveram formas un satura vienotību, bet reālās dzīves situācijās varbūt par maz novērtējam emocionālās un fiziskās vides nozīmi uzmanības koncentrēšanā, sadarbības prasmes veidošanā, skolotāja un skolēnu pilnvērtīga dialoga attīstīšanā un apgūtā satura saglabāšanā ilglaicīgajā atmiņā, kur emocionālajam fonam ir īpaša nozīme. Un skola šai ziņā nav izņēmums. Tā patiešām ir sabiedrības spogulis.

1.2.

Valodu apguve: pirmā un otrā valoda

Ina Druviete

1.2.1. Kā bērns apgūst savu pirmo valodu

Valodas apguve un cilvēka valodspēja ir viens no kognitīvās zinātnes, psiholoģijas un lingvistikas galvenajiem izpētes jautājumiem. Joprojām pastāv vairākas atšķirīgas teorijas par cilvēka valodas cilmi un attīstību. Mēs visi esam liecinieki faktam, cik ātri un šķietami viegli bērns apgūst savu pirmo valodu. Kā gan tas iespējams? Beidzamajā gadu desmitā uzkrāts tik daudz zināšanu par cilvēka smadzeņu funkcionēšanu un valodas attīstību, cik visā iepriekšējā cilvēces vēsturē kopā, tāpēc, kaut arī vēl ir daudz nezināmā, tomēr esam pietuvojušies izpratnei par valodas apguves būtību.

> Visi cilvēku bērni valodas apguves procesā iziet cauri līdzīgām stadijām. Pastāv ievērojamas individuālas atšķirības vecumā, kad konkrēts bērns sasniedz noteiktu stadiju, bet relatīvā hronoloģija ir viena un tā pati. Šai ziņā nav atšķirības, vai bērna pirmā valoda ir angļu, krievu, latviešu vai kāda cita, protams, atšķirīgs būs valodas materiāla izmantojums (Markus 2003; Markus 2018).

Nozīmīgi pagrieziena punkti tiek sasniegti vienā un tajā pašā secībā, kaut arī var atšķirties intervāls starp tiem. Valodas attīstību var iedalīt noteiktās stadijās, kas var arī pārklāties. Nav tiešas korelācijas starp valodu un motorikas attīstību, jo daudz ir faktu par bērniem, kas apguvuši valodu, bet nespēj staigāt un otrādi. Tomēr pētnieki ir vienisprātis, ka fiziskā un valodas attīstība ir saistīta. Pakāpeniska pāreja no dūdošanas uz vāvuļošanu notiek tad, kad bērni patstāvīgi sāk sēdēt. Bērni izrunā pirmos vārdus īsi pirms tam, kad iemācās staigāt. Teikumu gramatika kļūst sarežģītāka, apgūstot plaukstu un pirkstu kustības, tādējādi vērojama korelācija starp sīkās motorikas apguvi un kognitīvo, tostarp arī valodisko, spēju attīstību. Tādēļ jāstimulē plaukstu kustības, izmantojot dažādas rotaļas un vingrinājumus.

Dž. Aičisone norāda: „Valodai, visticamāk, piemīt bioloģiski programmētas uzvedības iezīmes. Tā rodas, pirms kļūst nepieciešama, un tās rašanos nevaram saistīt ne ar ārējiem notikumiem, ne ar bērna pēkšņi pieņemtu paša lēmumu. Lielas nozīmes nav ne tiešai mācīšanai, ne intensīvai praksei. Valodas elementu apguve notiek noteiktā secībā, un tas daļēji korelē ar citiem bērna attīstības aspektiem. Citiem vārdiem sakot, pastāv iekšējs mehānisms, kas dod impulsu valodas apguvei un to arī regulē. Pastāv t. s. valodas apguves sensitīvais periods,

un svarīgi valodu sākt apgūt pēc iespējas agrāk lielāka smadzeņu plastiskuma dēļ." (Aičisone 2015, 131) Kritiskais (sensitīvais) periods indivīda valodas apguvē ir pirmie 3–6 dzīves gadi, kad notiek smadzeņu garozas lateralizācijas process un valodas centru nostiprināšanās kreisajā puslodē. Ja šajā laikā bērns nenonāk saskarē ar cilvēku valodu, valodas apguve turpmākajā dzīves laikā ir apgrūtināta vai praktiski neiespējama, kā to apliecina daudzie dokumentētie gadījumi ar t. s. Maugļu bērniem.

Ievērojamais valodnieks D. Kristals, analizējot valodas apguvi agrā bērnībā, raksta: „Bērnu valoda ir veids, kā māmiņas un citi ģimenes locekļi veido spēcīgu saikni ar mazuļiem. Un tā veido pamatu valodas attīstībai. Paši to neapzinoties, šādā veidā runājot ar bērniem, mēs sākam mācīt viņiem dzimto valodu – vai valodas, ja ģimenē runā vairāk nekā vienā valodā. Atkārtojot teikumus un tādā veidā pievēršot tiem bērna uzmanību, mēs dodam starta šāvienu bērna valodas apguvei. Kad pieaugušie sāk apgūt svešvalodu, viņi zina, kas nepieciešams, lai sāktu lietot pirmos vārdus. Viņiem jādzird, kā tos skaļi un skaidri atkārtoti izrunā kāds, kas zina, kā tas darāms. Tāpat valodu apgūst arī bērni. Ja viņi dzird vienus un tos pašus vārdus un skaņas, drīz viņi sāks tos atkārtot." (Kristals 2019, 13)

Valodas attīstība iespējama tikai tad, ja pastāv iedzimtais valodas apguves mehānisms un to stimulē citi runātāji. Ja viena no šiem diviem faktoriem nav, valoda neattīstīsies. Un vecāki to zina – jau no bērna pirmajām dienām viņi ar bērniem runā īpašā veidā, kas veicina valodas apguvi. Ir tikai dažas tautas, kas neuzskata par nepieciešamu sarunāties ar pavisam maziem bērniem. Vairumā kultūru ar zīdaiņiem notiek intensīva verbāla komunikācija, turklāt specifiskā veidā. Tam raksturīga lēna, skaidra runa, vairākkārtīga vārdu atkārtošana, vienlaicīga priekšmeta vai darbības demonstrēšana, izteikta mīmika. Vecāki instinktīvi jūt, ka šādi bērnam būs vieglāk no apkārtējās vides skaņam izdalīt tieši valodas skaņas, spēt uztvert vārdus un tos sagrupēt gramatiskajās kategorijās.

Tēlaini izsakoties, bērna smadzenēs jau ģenētiski ir izveidojušās nišas jeb atvilktnītes jebkurai gramatikas parādībai – N. Čomskis tās apzīmē par dziļajām struktūrām. Atliek tikai tās piepildīt ar konkrētās valodas materiālu. Ja bērns aug latviešu ģimenē, piemēram, lietvārdu datīva krātuve pildās ar latviešu valodas vārdformām, ja krievu ģimenē – tad ar krievu vārdformām un tamlīdzīgi. Ja valodā kādas gramatiskās parādības nav, piemēram, kā tas ir somugru valodās, kur nav nav dzimtes kategorijas, – tā paliek tukša, bet nezūd. Vēlāk, apgūstot kādu citu valodu, kurā šī gramatiskā parādība ir, tā ierindojas attiecīgajā nišā. Ar šādas sagataves esamību tad arī varam izskaidrot ātrumu, kādā bērns apgūst savu pirmo valodu. Grūtības gan var sagādāt valodas parādības, kas neatbilst sistēmai. Kāpēc liela daļa latviešu bērnu kādreiz teikuši *ēdīt, sapint matus, sasej kurpes*? Tāpēc ka izņēmumus apgūt ir daudz grūtāk, nekā regulārās parādības.

Daudzu gramatisko formu apgūšana ir pakāpeniska un lēna, tās tiek apgūtas tikai pieredzes un aizrādījumu ceļā.

Ir diezgan daudz pierādījumu teorijai, ka šo nišu aizpildīšana sākas jau pirms bērna dzimšanas. Tāpēc dažās valstīs grūtnieču skolās piedāvā arī ieklausīšanos dažādu valodu skaņās, lai vēl nedzimušais bērns radinātos pie skaņu un formu daudzveidības. Grūtniecēm iesaka klausīties Mocarta skaņdarbus – ne tikai tāpēc, ka šī mūzika ir nomierinoša, bet arī tāpēc, ka tajā ir lielas frekvenču svārstības, kas sagatavo bērnu precīzākai dažādu skaņu artikulēšanai.

Turklāt līdz ar valodu bērns apgūst arī sociālo uzvedību. D. Haimzs norāda, ka „normāls bērns apgūst ne tikai to, kas ir gramatiski pareizs, bet kas ir piemērots. Viņš apgūst iemaņas, kad runāt un kad nerunāt, par ko runāt, ar ko, kad, kur un kādā veidā runāt." Valodas lietojums ir viens no bērna audzināšanas un socializācijas stūrakmeņiem.

Bet kā veicināt bērna valodas attīstību jeb verbālo inteliģenci? Te zelta likums ir viens: bērnam ir „jāpeldas" valodā, turklāt daudzveidīgā un bagātīgā valodā. Ar bērnu jārunā pēc iespējas vairāk, pārvarot kārdinājumu izvēlēties vienkāršākus un ierastākus vārdus. Arī valodas apguvē darbojas princips, ka jāiet bērnam pussolīti pa priekšu, nevis kopā ar viņu vai divus soļus tālāk. Ja arī bērns kāda vārda nozīmi nesapratīs, viņš to ātri nojautīs no konteksta.

Tāpēc runāsim ar bērniem par gudrām un nopietnām lietām, izmantosim gan pasakas, gan zinātniskās grāmatas, nevairīsimies no svešvārdiem, apvidvārdiem, valodas spēles elementiem! Bērns jāaicina skaidri izteikt savas domas un izjūtas, pamatot savas vēlmes un argumentēt viedokli. Tad būsim pasnieguši bērnam veiksmes atslēgu – prasmi izmantot visas valodas bagātības un izvēlēties piemērotākās no tām katrā dzīves situācijā.

Ja bērns pirmo trīs dzīves gadu laikā atrodas pastāvīgā saskarē ar divām (vai pat vairākām) valodām, var uzskatīt, ka tās visas ir bērna dzimtās valodas. Sociolingvisti gan iesaka lietot terminu *pirmā valoda* vai *pirmās valodas*, ar terminu *otrā valoda* apzīmējot jebkuru pēc pirmās valodas stabilizācijas apgūto valodu (terminu lieto arī trešās, ceturtās utt. valodas apzīmēšanai).

Agrīnā bērnībā gan viena, gan uzreiz divas vai trīs valodas tiek apgūtas pēc viena un tā paša modeļa. Bērns netulko vārdus no vienas valodas otrā, bet vienlaicīgi aizpilda valodai paredzētās nišas ar abu valodu materiālu. Nav pamata bažām, ka

bērns tiks pārslogots vai kavēta viņa intelektuālā attīstība. Mēs izmantojam tikai mazu daļu no mūsu smadzeņu kapacitātes, un arī nosacītajā valodu materiāla krātuvē pat desmit valodas atstātu vēl daudz brīvas vietas. Turklāt jēdzienu bāze veidojas kopīga – divu valodu vienlaicīga apguve dažkārt tiek pielīdzināta divām redzamām aisberga virsotnēm. Zem ūdens ir palicis kopīgais jēdzieniskais pamats, kopīgās zināšanas.

Bilingvāli bērni parasti aug ģimenēs, kur katram no vecākiem ir cita dominējošā valoda. Visbiežāk katrs no vecākiem ar bērnu runā savā valodā. Savulaik tika uzskatīts, ka stingri jāievēro princips „viens cilvēks – viena valoda", bet tagad viedoklis ir mainījies. It īpaši tad, kad vecāki jūt, ka vienas valodas prasme sāk atpalikt, nenotiks nekas slikts, ja kādu brīdi abi vecāki stiprinās vienu valodu. Trīsvalodība parasti attīstās tad, ja vecāki viens otra valodu prot vāji un sazinās vēl trešajā valodā. Prakse gan liecina, ka šīs trešās valodas prasme attīstīsies tikai tad, ja laiku pa laikam arī bērns tiks iesaistīts sarunās šajā trešajā valodā.

1.2.2. Kā bērns apgūst otro valodu

Visu *otro valodu* apguves modeļi ir līdzīgi, bet radikāli atšķiras no *pirmās valodas* attīstības modeļa. Speciālistu rakstos pirmo un otro (otrās) valodu (valodas) mēdz apzīmēt ar saīsinājumiem L1 un L2.

Pirmās valodas nozīme bērna domāšanas un zināšanu apguves procesā ir aksiomātiska. Tas tomēr nenozīmē, ka jau agrā bērnībā vai pirmajos mācību gados paralēli tai ikdienā, rotaļu vai mācību procesā nevarētu tikt izmantota cita valoda. Tāpat arī skolā mācību pamatvaloda var būt arī cita, bet iespējami īpaši ģimenes vai skolas rīkoti pasākumi dzimtās valodas pilnveidei. Otru (trešo, ceturto utt.) valodu papildus var sākt mācīt jebkurā bērna vai pieaugušā dzīves posmā. Pašlaik atzīts, ka nav tāda kritiskā perioda (piemēram, otrais dzīves gads, skolas gaitu sākums, rakstītprasmes apguve), kad nebūtu vēlama citu valodu mācīšana. Turklāt ir apstiprinājies uzskats par agrīna vecuma priekšrocībām valodas apguvē. Smadzeņu metaboliskā aktivitāte visaugstākā ir 2–12 gadu vecumā, kad aktivitāti vēl nav zaudējušas arī valodas apguvi kontrolējošās sinapses. Piemēram, bērns var apgūt valodu pat tad, ja smadzeņu kreisā puslode ir bojāta vai izoperēta, bet pieaugušajiem tas izraisa neatgriezenisku afāziju. Pieaugušie reti spēj pilnībā apgūt otrās valodas fonoloģiju (akcentu!) un gramatiku, bieži tiem otrajā valodā ir stabili kļūdu tipi, kas grūti koriģējami. Tiesa gan, nav pierādījumu, ka pieaugušie grūtāk apgūtu otrās valodas leksiku. Pieaugušajiem valodas apguves spējas turklāt daudz vairāk ir atkarīgas no individuālām atšķirībām (ieguldītā darba, attieksmes

un motivācijas, mācīšanās kvalitātes, valodas vides, talanta utt.). Tātad pašreizējā nostādne ir: līdz 10–12 gadu vecumam, cik vien tas ir iespējams, jāattīsta gan dzimtās valodas, gan citu valodu prasme.

Dažkārt valodas tiek pielīdzinātas svaru kausiem – ja vienā vairāk, tad otrā mazāk. Tas ir nekorekts salīdzinājums. Jau iepriekš tika izklāstīts, ka bērna smadzeņu iespējas ir daudz lielākas, nekā tradicionāli uzskatīts. Bērni bilingvālās ģimenēs apgūst divas valodas tajā pašā laika posmā un uz tā paša mehānisma pamata kā monolingvāli bērni. Arī t. s. secīgie bilingvi, t. i., bērni, kas mācās otru valodu pēc pirmās valodas apguves, spēj izmantot daļu no iedzimtajām valodas spējām. Var runāt par valodu savstarpēju kompensēšanos – katrai valodai ir sava verbālā sistēma, toties kopīga ir neverbālo asociāciju sistēma. Regulāri neapzināti salīdzinot abas valodas, bērns tās uztur aptuveni vienādā līmenī, jo viņam jāspēj jēdzienus izteikt jebkurā no tām.

Jāpiebilst, ka pašlaik jau pilnīgi ir noraidīts t. s. semilingvisma koncepts – 20. gs. 60. gadu hipotēze, ka, vienlaikus apgūstot divas valodas, katra no tām tiks apgūta tikai daļēji. Normāli attīstīts bērns labvēlīgos apstākļos spēs pilnībā apgūt abas valodas, un lingvistiskās atpalicības cēloņi ir vai nu medicīniski, vai sociālekonomiski. Var piebilst, ka patiesībai neatbilst pieņēmums, ka otras valodas apguve atkarīga no šīs valodas vidē pavadītā laika daudzuma. Bērns daudz labāk apgūs otro valodu, ja izkoptāka un bagātāka būs viņa dzimtā valoda un viņš būs pavadījis pietiekamu laiku pirmās valodas vidē. Tiek uzskatīts, ka pastāv kopīga pamatiemaņu bāze (saistīta ar lingvistisko universāliju konceptu), kas rada iespēju vienā valodā apgūtās akadēmiskās iemaņas pārnest uz otru valodu.

Tātad otrās valodas apguvei ir pat pozitīva ietekme uz pirmās valodas prasmi, jo, salīdzinot valodas, tiek aktivizētas pirmās valodas potences. Nebūtu jābaidās no īslaicīga abu valodu jaukšanas jeb interferences perioda, kas ir normāla un pārejoša parādība. Jo vairāk tiek apgūtas abas valodas, jo skaidrāk bērns izjūt robežas starp tām un mazāk tās jauc. T. s. koda maiņa ir pilnīgi cita līmeņa parādība – bērns, spēlējoties ar valodu, dažkārt var apzināti runā ievīt otras valodas vārdus vai izteicienus. Vecākus bērnus var apzināti mudināt salīdzināt valodas vai arī veikt vienkāršotus tulka pienākumus, šādi vēl jo vairāk stiprinot viņu valodas izjūtu.

Dažkārt tiek uzskatīts, ka spēja runāt divās valodās var attīstīties tikai uz domāšanas rēķina, resp., ka divas valodas smadzenēs aizņems tik daudz vietas, ka mazāk atliks citām zināšanām.

Šādu viedokli daļēji balsta arī 20. gs. 60. gadu monolingvu un bilingvu intelekta pētījumi, kas pašlaik atzīti par nekorektiem divu iemeslu dēļ: 1) ar intelekta testu var noteikt tikai nelielu daļu no ikdienā lietojamā intelekta apjoma, resp., t. s. loģiski

matemātisko intelektu. Saskaņā ar H. Gārdnera intelekta teoriju, kas ir guvusi plašu atbalstu, loģiski matemātiskais intelekts ir tikai viens no septiņiem intelekta veidiem. Jaunākie pētījumi rāda, ka bilingvi ir pārāki par monolingviem verbālā un interpersonālā intelekta ziņā un ka citos intelekta veidos – kinētiskajā, telpas un muzikālajā, kā arī loģiski matemātiskajā – viņu sasniegumi nav zemāki; 2) 20. gs. 60. gadu testos bija smagas metodoloģiskas kļūdas (nekorekta izlase, bērnu sociālā slāņa ignorēšana, testu valodas izvēle). 20. gs. 90. gadu beigās, vēlreiz analizējot konkrēto pētījumu rezultātus, tika pierādīts, ka secinājumiem par bilingvisma negatīvo ietekmi uz domāšanu nav pamata (Beikers 2002).

Bet vai vairāku valodu apguve var kavēt zināšanu uzkrāšanu? Noteikti nevar. Pirmkārt, valodas apguve neaptver tikai lingvistisko materiālu, bet arī informāciju; ar valodas palīdzību tiek uzkrātas zināšanas. Otrkārt, lingvistiskajai informācijai smadzenēs ir īpaša telpa, un tā nevar paplašināties vai sašaurināties uz citu zināšanu rēķina. Treškārt, beidzamajos gados veiktie sensacionālie atklājumi par cilvēka smadzeņu funkcionēšanu (Pinker 2007) liecina, ka divgadīgam bērnam ir par 50 % vairāk smadzeņu sinapšu nekā pieaugušam cilvēkam, tātad daudz lielākas informācijas uzkrāšanas potences. Ja šīs potences netiek izmantotas, tās zūd. Daba atbrīvojas no nevajadzīgā. No tā izriet secinājums, ka agrīnajā vecumā nepieciešams daudz vairāk gādāt ne tikai par bērna fizisko un emocionālo, bet arī par intelektuālo attīstību.

> Bērni ir spējīgi uzņemt daudz vairāk informācijas, nekā mēs tiem sniedzam. Turklāt agrīnā vecumā uzņemtā informācija dzīves laikā nezūd. Tādēļ jāatsakās no mītiem par bilingvisma kaitīgo ietekmi un jāmāca bērniem valodas – jo ātrāk, jo labāk, jo vairāk, jo labāk.

Varētu teikt, ka cilvēks ir apguvis otru valodu, ja viņam ir stabilizējušās sociālās komunikācijas iemaņas šajā valodā. Tomēr komunikācija ir saistīta ar kontekstu, tā var ietvert arī neverbālus elementus un atbilst indivīda vecumam un intelektuālās attīstības līmenim. Pēdējā laikā tikusi apšaubīta tēze, ka bērni valodu apgūst vieglāk nekā pieaugušie. T. s. kritiskā perioda hipotēzes vietā stājas pieņēmums, ka šķietamo vieglumu otrās valodas apguvē bērnam veicina nevis bioloģiski, bet sociāli faktori. Bērni iemācās to, kas atbilst viņu vecumam, turklāt viņiem nav aizspriedumu ne pret otru valodu, ne pret tās runātājiem. Bet valodu varam uzskatīt par apgūtu tad, ja pievienojas arī zināmas abstrakta lietojuma iemaņas. Sociālās komunikācijas iemaņu apguvei nepieciešami divi gadi; valodas dekontekstualizēta, resp., akadēmiska, lietojuma attīstībai – pieci līdz septiņi gadi. Šī nostādne lielā mērā

saistīta ar hipotēzi par dzimtās valodas lomu otrās valodas apguvē. Ja, piemēram, zināms, ka otras valodas apguvei skolā paredzēti četri gadi, ir mērķtiecīgāk to sākt, teiksim, piektajā, nevis otrajā klasē. Izņēmums ir izrunas iemaņas. Pastāv hipotēze, ka neironu ķēde, kas kontrolē savienojumu starp smadzenēm un runas orgāniem, nobriest agri, tāpēc lielākas iespējas izvairīties no pirmās valodas akcenta ir bērniem, kas otru valodu sākuši apgūt agri.

Zinot, ka smadzeņu pelēkās vielas sinapsēm ir tendence samazināties dzīves laikā, jāsamierinās ar faktu, ka valodas apguves spējas pēc 12 gadu vecuma mazinās. Tātad, kaut arī valodas varam apgūt visu mūžu, vēlams izmantot dabas dotās iespējas valodu apguvē agrīnā vecumā.

1.2.3. Kas ir bilingvisms

Bilingvisms (mazāk ieteicams ir sinonīmisks latviskots termins *divvalodība*) ir divu vai vairāku valodu prasme un / vai lietojums, cilvēka spēja saprast un producēt jēgpilnus un situatīvi iederīgus izteikumus vairāk nekā vienā valodā.

Jānošķir bilingvisms indivīda līmenī (individuālais bilingvisms) un bilingvisms sabiedrības vai valsts līmenī (kolektīvais jeb sociālais bilingvisms). Ja individuālā bilingvisma līmenis iedzīvotāju vidū ir sasniedzis pietiekami augstu līmeni, starp abu valodu kolektīviem ir tieši kontakti vai vienā un tajā pašā valodas kolektīvā sistemātiski tiek lietotas divas valodas, var runāt par *kolektīvo bilingvismu* jeb *multilingvismu*.

Multilingvisms ir sena un neatņemama civilizācijas iezīme, tomēr beidzamajās desmitgadēs tas kļuvis par realitāti daudz lielākam cilvēku kopumam, turklāt mainījies tā raksturs. Samērā noslēgtajām pirmsindustriālā perioda sabiedrībām bija raksturīgs tiešo valodu kontaktu tipa multilingvisms, kas izpaudās galvenokārt mutvārdos ikdienas runas līmenī, kā arī ierobežota apjoma t. s. elites (aristokrātijas, garīdzniecības, zinātnieku, literātu u. tml.) multilingvisms, kas ietvēra arī citu valodu standartformas un rakstu formas apguvi. Mūsdienu sabiedrībā aizvien nozīmīgāks kļūst netiešo valodu kontaktu tipa multilingvisms – kaut arī migrācijas, internacionalizācijas, integrācijas un citu sociālu procesu dēļ pastiprinās arī tiešie kontakti starp dažādu valodu runātājiem, pieaug pasīvā multilingvisma loma. Tas izpaužas vizuāli uztveramā rakstu formā, ir kļuvis par realitāti virtuālajā vidē un vairs nav tikai šaura sociālā slāņa privilēģija. Citu valodu pārzināšana nu jau kļuvusi par neatņemamu veiksmīgas sociālās un profesionālās karjeras (un arī personiskās labjutības) attīstības sastāvdaļu. Mums kā Eiropas Savienības pilsoņiem ir svarīgi, ka starp astoņām galvenajām kompetencēm, kas nepieciešamas „sevis pilnveidošanā

un attīstībā, pilsoniskā aktivitātē, sociālajā iekļaušanā un nodarbinātībā" saziņa svešvalodās minēta kā otra nozīmīgākā (*Mūžizglītības galvenās pamatprasmes. Eiropas pamatprincipu kopums* 2007, 4–6).

Tā kā indivīda līmenī jebkura valoda pēc pirmās valodas tiek apgūta pēc līdzīgiem principiem un sabiedrībā bieži funkcionē vairāk nekā divas valodas, termins *bilingvisms* bieži tiek aizstāts ar terminu *multilingvisms* (resp., *daudzvalodība*), tātad tie praktiski ir sinonīmiski. Cilvēku, kas prot un / vai lieto divas valodas vienā vai vairākās sociolingvistiskajās jomās, sauc par bilingvu (multilingvu).

Termina *bilingvs* izpratne ir atšķirīga. Daži pētnieki par bilingvu atzīst tikai cilvēku, kas divas vai vairākas valodas prot pirmās valodas līmenī, turpretim citi uzskata, ka bilingvs ir ikviens, kas kaut pasīvi saskaras ar citu valodu. Praksē tādēļ ir lietderīgi runāt par *funkcionālu valodas prasmi* – cilvēks spēj iegūt informāciju vai sazināties citā valodā atbilstīgi savām vajadzībām darba, sadzīves, izklaides vai kādā citā sfērā. Bilingva raksturojumā ir nozīme šo valodu prasmes līmenim. Svarīgas ir *receptīvās prasmes* (spēja uztvert valodu, gan klausoties, gan lasot rakstītu tekstu) un *produktīvās prasmes* (spēja runāt un rakstīt). Arī šīs prasmes mēdz būt dažādā līmenī. Vai sauksim par bilingvu cilvēku, kas spēj saprast tekstu sludinājumā, bet nespēs lasīt sarežģītu instrukciju vai dzeju? Vai analfabēts, kas tikai runā vairākās valodās, bet nevienā no tām nelasa un neraksta, ir bilingvs? Tādēļ bilingvisma definēšanā tiek izmantots jēdziens *funkcionālā valodas prasme*. Ja otrās valodas prasmes līmenis nodrošina cilvēka tābrīža vajadzību apmierināšanu, viņš atzīstams par bilingvu.

Par bilingviem (multilingviem) varam kļūt dažādā ceļā. Ja bērns valodas apguves periodā vienlaikus nonāk saskarē ar divām vai vairākām valodām un tās apgūst sociālās komunikācijas procesā, attīstās simultānais (arī agrīnais, primārais, bērnības) bilingvisms. Visbiežāk šī tipa bilingvisms attīstās bērniem, kuru vecāki runā atšķirīgās valodās. Bērni bilingvālās ģimenēs apgūst divas valodas tajā pašā laika posmā un uz tā paša mehānisma pamata kā monolingvāli bērni. Regulāri neapzināti salīdzinot abas valodas, bērns tās uztur aptuveni vienādā līmenī, jo viņam jāspēj jēdzienus izteikt jebkurā no tām. Bērnības bilingviem raksturīgs īslaicīgs abu valodu jaukšanas jeb *interferences* periods, kas ir normāla un pārejoša parādība. Tiek uzskatīts, ka aptuvenā robeža, kad var attīstīties simultānais bilingvisms, ir apmēram trīs gadu vecums.

Ja otra valoda tiek apgūta pēc pirmās valodas stabilizēšanās, attīstās secīgais (sekundārais) bilingvisms. Pēc trīs gadu vecuma jau var runāt par secīgo bilingvismu un ne tikai *valodas apguvi*, bet arī par *valodas mācīšanos*.

Otrās valodas apguves veidu un metožu ir ļoti daudz. Otru valodu var apgūt neformālā vidē (pagalmā, kopīgā darbā vai izklaidē) vai formālā vidē (izglītības iestādē, kursos, sistemātiskā pašmācībā, tālmācībā). Visbiežāk citas valodas secīgie bilingvi apgūst kādā no izglītības sistēmām. Mūsdienās par efektīvāko valodas apguves veidu atzīta *bilingvālā izglītība* – sazarots pieeju un metožu kopums valodu mijiedarbībai mācību procesā.

1.3.

Bilingvālās izglītības pamati

Ina Druviete

1.3.1. Bilingvālās izglītības vēsturiskā attīstība

Ko nozīmē bilingvālā izglītība? Ar šo terminu tiek apzīmēti vairāki simti modeļu un programmu, ko vieno kopīgs princips: kā mācību līdzeklis tiek izmantotas divas (dažos gadījumos 3–4) valodas. Ja otra valoda tiek mācīta tikai kā priekšmets, par bilingvālo izglītību praktiski runāt nevar, kaut valodu mijiedarbība vairumā gadījumu tiek ņemta vērā. Pašlaik pasaulē ir tik daudz variantu šī principa iedzīvināšanai, ka pētnieki necenšas izstrādāt visaptverošu bilingvālās izglītības definīciju. Svarīgāk ir noteikt kritērijus, pēc kuriem konkrētā valstī, noteiktā valodas situācijā būtu izraugāms kāds no bilingvālās izglītības modeļiem.

Bilingvālās izglītības modeļu, programmu un metožu izstrāde ir pedagoģijas un metodikas speciālistu uzdevums. Tomēr nebūt nav paradoksāli, ka pētījumiem bilingvālās izglītības jomā visvairāk pievērsušies tieši sociolingvisti. Saskaņā ar ASV sociolingvistes K. B. Polstones pausto (Paulston 1994, 107) bilingvālās izglītības programmu efektivitāte būs atkarīga tieši no to atbilstības vēsturiskajai, politiskajai un ekonomiskajai situācijai valstī, un sekmes otrās valodas apguvē vismaz par 80 % noteiks politiski, ekonomiski un psiholoģiski faktori.

Kā norāda K. Beikers, uz kura teorētisko uzskatu pamata lielā mērā attīstījusies bilingvālā izglītība arī Latvijā, „priekšstats par bilingvālo izglītību kā modernās pasaules parādību ir bīstams divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, šādi tiek noliegts fakts, ka bilingvālā izglītība pastāvējusi vismaz 5000 gadu, otrkārt, pastāv draudi izolēt mūsdienu bilingvismu un bilingvālo izglītību no to vēsturiskajām saknēm" (Beikers 2002, 147).

Nu jau tradicionāli bilingvālās izglītības atdzimšana tiek saistīta ar novitātēm valodas un izglītības politikā ASV un Kanādā 20. gs. 60. gados. K. Beikers lielā mērā ir balstījies uz V. Makija (*W. Mackey*) izstrādāto bilingvālās izglītības tipoloģiju. Tajā labi atklājas valodas politikas modeļu sarežģītība. V. Makija tipoloģijas pamatelementi ir valodas, mācību gads vai klase, stundu skaits nedēļā, mācību priekšmets. Plašākās kategorijas ir mācību programmas vienā vai vairākās valodās, kā arī pārejas programmas (mācības tiek uzsāktas vienā valodā un pakāpeniski notiek pāreja uz citu valodu) vai valodas noturības programmas (mācības tiek uzsāktas vienā valodā un pakāpeniski notiek pāreja uz divām valodām). Šis modelis atspoguļo atšķirības starp izglītības sistēmas mērķiem – vai

nu pilnībā panākt pāreju uz skolas valodu, vai arī blakus tai saglabāt arī skolēnu dzimto valodu.

ASV pieredze bilingvālajā izglītībā ir izpelnījusies visplašāko ievērību – gan tāpēc, ka šīs imigrācijas valsts etniskais sastāvs objektīvi ir radījis priekšnoteikumus mācībām vairākās valodās, gan arī tāpēc, ka sociolingvistika kā zinātne (saskaņā ar ASV sociolingvistikas skolu jautājumi, kas saistās ar bilingvālās izglītības teoriju, ietilpināmi šajā valodniecības apakšnozarē) dzimusi tieši šajā valstī, un joprojām ASV šajā jomā patur līderpozīcijas. Pēc ilgstoša epizodiskas bilingvālas izglītības perioda, kad šai pieejai bija gan piekritēji, gan noliedzēji, bilingvālās izglītības „lielais sprādziens" sākās 1963. gadā Floridā, 1967. gadā Teksasā un dažus gadus vēlāk Kalifornijā. Praktiski neatkarīgi no šiem procesiem 1965. gadā Kanādā tika atvērta pirmā bilingvālā skola, kas īstenoja t. s. imersijas programmu. Tomēr ASV un Kanādā atjaunotā bilingvālās izglītības sistēma balstījās uz atšķirīgu filozofiju, tai bija atšķirīgi mērķi un tādēļ arī atšķirīgas mācību metodes. Floridā kubiešu imigrantu ieviesto duālās bilingvālās izglītības programmu mērķis bija dzimtās spāņu valodas saglabāšana vienlaikus ar pilnīgu angļu valodas apguvi, bet Kanādas anglofonu centieni bija saistīti ar augsta līmeņa franču valodas prasmes nodrošināšanu bērniem no angļu valodā runājošajām ģimenēm.

1.3.2. Bilingvālās izglītības programmu tipi

Bilingvālās izglītības programmas nosacīti var iedalīt trīs tipos: pārejas (*transitional*) bilingvālā izglītība, valodas saglabāšanas (*maintenance*) bilingvālā izglītība, kultūras bagātināšanas (*enrichment*) bilingvālā izglītība. Pēdējie divi tipi pārstāv jaunu domāšanas ievirzi cilvēces vēsturē, kad ikviena valoda un kultūra tiek atzīta par vērtību, kas bagātina cilvēku, ne tikai par sazināšanās līdzekli.

Kad 20. gs. 60. gados plaši tika atjaunota jau senajā Mezopotāmijā pazīstamā bilingvālā izglītība, tās mērķis bija visai tālu no valodu vienlīdzības idejas. ASV izglītības sistēmas vadītāji konstatēja, ka hispanofonu (spāniski runājošo imigrantu) bērni, kas mācījās angļu valodā, nespēja apgūt mācību vielu, pameta skolu un neiekļāvās sabiedrībā. Viens no skaidrojumiem tika saistīts ar nepietiekami attīstīto pirmo valodu, uz kuras pamata veidojas arī universālā jēdzienu sistēma. Tāpēc tika izstrādātas programmas, kas paredzēja paralēlu spāņu valodas lietošanu mācību līdzekļa funkcijā, līdz bērni pietiekami apguvuši angļu valodu. Piemēram, ASV Izglītības biroja definīcija: „Bilingvālā izglītība ir divu valodu, no kurām viena ir angļu valoda, lietojums mācību līdzekļa funkcijā organizētā programmā, kas aptver visu mācību saturu vai tā daļu un ietver vēstures un kultūras apguvi saistībā ar dzimto valodu.” Tātad tradicionāli bilingvālā izglītība tika saprasta kā minoritātes valodas pievienošana oficiālajai valodai mācību līdzekļa funkcijā, bet ne otrādi. Norma lielākajā daļā pasaules valstu bija mācības tikai valsts oficiālajā valodā. Indivīda bilingvisms īpaši veicināts netika.

Tālāk aplūkoti daži šāda tipa bilingvālās izglītības modeļi, kā arī modeļi, kas veicina indivīda bilingvismu.

Submersija. Šī modeļa raksturošanai parasti tiek izmantota peldbaseina metafora. Bērns, kas neprot peldēt, bez jebkādiem palīglīdzekļiem tiek iesviests baseinā, jeb bērns bez iepriekšējām valodas zināšanām nonāk klasē, kur mācības notiek majoritātes valodā. (Variants: visi bērni pieder pie minoritātes, bet mācības notiek tikai majoritātes valodā). Bērnam atliek iemācīties peldēt, respektīvi, apgūt mācību valodu, lai neatpaliktu zināšanās. Šāda veida skolas pastāvējušas vai joprojām pastāv lielākajā daļā pasaules valstu.

Kā ikvienam modelim arī submersijai ir gan plusi, gan mīnusi. Šādi iespējams nodrošināt maksimāli pilnīgu majoritātes valodas apguvi, tomēr bērns negūst akadēmiskas iemaņas savā pirmajā valodā un vismaz daļēji lingvistiski asimilējas. Submersija ir arī liela slodze bērna psihei, īpaši tad, ja skolā ir nelabvēlīgs mikroklimats un ģimene nespēj sniegt bērnam psiholoģisku atbalstu. Ļoti nozīmīgi ir īpaši sagatavoti skolotāji, kas zina, kā psiholoģiski un metodiski jāstrādā ar šādiem bērniem un viņu vecākiem. Iespēju robežās tomēr arī šiem bērniem būtu jānodrošina pirmās valodas apguve vismaz fakultatīvi vai nedēļas nogales skolās.

Submersija ar kompensācijas stundām. Īstenojot submersijas modeli, skola var organizēt īpašus pasākumus, lai pie minoritātēm piederīgi bērni neatpaliktu mācībās un to valodas prasme izlīdzinātos ar majoritātes skolēniem (piem., *English as Second Language* programmas ASV un Lielbritānijā). Parasti minoritātes (vai vairāku minoritāšu) bērniem atsevišķi tiek organizētas īpašas stundas, kurās mācību saturs tiek vēlreiz pārstāstīts vienkāršākā valodā, un / vai arī tiek papildu mācīta majoritātes valoda. Šādi starp majoritātes un minoritātes skolēniem rodas kolektīvā identitāte, un minoritātes skolēni labi apgūst otro valodu (Druviete, Gavriļina 2003).

Segregācijas izglītība. Valsts politika ir vērsta uz to, lai mācības minoritāšu skolās notiktu tikai minoritātes valodā (piemēram, bantu valodu runātājiem Namībijā, turkiem Bavārijā, kurdiem Zviedrijā). Šādai praksei tikai no pirmā acu uzmetiena ir kas kopīgs ar minoritāšu tiesību ievērošanu. Tomēr K. B. Polstone, 1982. gadā analizējot situāciju Zviedrijas minoritāšu izglītībā, nonāca pie secinājuma, ka pirmajā brīdī šķietami humānā un it kā progresīvā prakse veidot īpašas klases imigrantu bērniem, kurās tie mācītos savā valodā un zviedru valoda būtu tikai mācību priekšmets, slēpj pavisam citus mērķus. Lingvistisko cilvēktiesību aizsegā tiek kavēta imigrantu sociālā mobilitāte. Nepietiekamo oficiālās valodas zināšanu dēļ šādu skolu beidzēji nevar ne iegūt tālāku izglītību, ne konkurēt darba tirgū. Līdz ar to tas ir slēpts segregācijas mehānisms.

Pārejas bilingvālā izglītība. Šajā modelī minoritātes valoda tiek izmantota kā mācību valoda paralēli majoritātes valodai, pakāpeniski palielinot majoritātes valodas īpatsvaru. Iespējama gan agrīna (pēc 2 gadiem), gan vēlīna (pēc 6.–7. klases) pāreja uz majoritātes valodu kā vienīgo mācību līdzekli (minoritātes valoda visu laiku var tikt mācīta kā priekšmets). Šāds modelis bērnus gatavo reālajai dzīvei, kurā pārsvarā būs jālieto majoritātes valoda, vienlaikus attīstot arī akadēmiskās iemaņas minoritātes valodā. Mīnuss – daži bērni, kuri individuālu īpatnību dēļ neapgūst majoritātes valodu pietiekami ātri, var atpalikt mācībās, ja ar viņiem īpaši nestrādā.

Latvijas pieeja atbilst pārejas bilingvālajai izglītībai, tomēr Latvijas valodas situācijas īpatnību dēļ ir arī citu bilingvālās izglītības modeļu iezīmes.

Separātisma bilingvālā izglītība. Šī modeļa mērķis ir minoritātes monolingvisms un monokulturālisms, bet atšķirībā no segregācijas izglītības tā nav valsts politika, bet pašas minoritātes izvēle. Valsts valoda nereti nav pat mācību priekšmets. Šāda prakse parasti saistās ar minoritātes centieniem pēc politiskās autonomijas.

Imersijas bilingvālā izglītība. Šis ir specifisks modelis, kas attīstījies Kanādā ap 1965. gadu. Kanāda ir federāla valsts, kurā noteiktas divas oficiālās valodas: angļu un franču. Atsevišķās valsts daļās dominē viena no šīm valodām. Anglofonu vecāku

grupa, kas vēlējās, lai viņu bērni būtu bilingvāli un bikulturāli, radīja īpatnēju izglītības modeli – bērniem no tikai angliski runājošām ģimenēm skolā vienīgā vai dominējošā mācību valoda bija franču valoda, angļu valodai pievienojoties tikai vēlāk.

Imersija ir arī virstermins atšķirīgām programmām, kas atšķiras gan ar bērnu vecumu (agrā, novēlotā, vēlā imersija), gan ar imersijas programmā pavadītā laika daudzumu (totālā vai daļējā). Vispopulārākā ir agrā totālā imersija – pirmajās klasēs mācības angļu bērniem notiek tikai franču valodā. Mācību saturs ir tieši tāds pats kā parastās skolās. Pašlaik Kanādā ir ap 2000 franču imersijas skolu, kurās iesaistīti ap 6 % bērnu. Šo skolu varianti ir Spānijā, Somijā, Velsā, Īrijā, Katalonijā un citur, tomēr vairāku iemeslu dēļ imersija ir tipiska Kanādas parādība. Pirmkārt, tās mērķis ir bilingvisms divās augsta prestiža pasaules valodās, otrkārt, vecāki un paši bērni ir stingri motivēti, treškārt, ir precīzi izstrādāta metodika (piemēram, bērni klasē un starpbrīžos var runāt angļu valodā, franču valodā kļūdas netiek koriģētas u. tml.).

Bilingvālā izglītība minoritātes valodas saglabāšanai. Šāda tipa skolās minoritātes bērni lieto minoritātes valodu kā mācību līdzekli, bet mērķis ir pilnīgs bilingvisms minoritātes un majoritātes valodā. Majoritātes valoda ir mācību priekšmets, dažkārt arī mācību līdzeklis. ASV ir apmēram 5000 šādu skolu; tās ir galvenokārt nelielas, privātas augstākās vidusšķiras bērnu skolas (piemēram, Ņujorkā ir ap 130 skolu, kurās mācības notiek ivritā); šādas skolas ir spāņu bērniem ASV, somiem Zviedrijā, velsiešiem Velsā utt. Pamatā ir minoritātes vēlme saglabāt nacionālo identitāti. Jāuzsver, ka šāds modelis darbojas tikai tad, ja ir pietiekami stipra majoritātes valodas vide, citādi veidojas separātās izglītības modelis.

Divvalodu (duālā) bilingvālā izglītība. Ja sabiedrībā pastāv kolektīvais bilingvisms un skolā / klasē ir apmēram vienāds majoritātes un minoritātes skolēnu skaits, var izmantot īpatnēju bilingvālās izglītības modeli, kur mācību procesā vienlīdz lielā mērā izmanto abas valodas. Abas valodas ir vienādā statusā, un to lietojums ir nesistemātisks (piemēram, no rīta skolēni uzzina, kurā valodā šodien skolā runās; pirmdien matemātiku var mācīt angliski, ķīmiju – spāniski, bet trešdien otrādi u. tml.). Abas valodas jāmāca kā priekšmeti, skolas videi un darbiniekiem jābūt bilingvāliem. Šo principu vēlams ievērot vismaz četurs gadus. Šādi attīstās relatīvi laba abu valodu prasme, turklāt gan runā, gan rakstos. Mīnusi – iespējama skolēnu pašsegregācija; grūti izvairīties no majoritātes valodas pārsvara.

Speciāli bilingvālās izglītības modeļi tiek izmantoti t. s. *starptautiskajās skolās* un *Eiropas skolās*, kas darbojas uz īpašu līgumu pamata un kurās mācās bērni ar dažādām dzimtajām valodām.

Valodas un satura integrēta apguve (CLIL). Daži pētnieki akronīmu CLIL (*Content and Language Integrated Learning*) attiecina tikai uz metodisku pieeju plašākam

bilingvālās izglītības traktējumam, ir pētnieki, kas to atzīst par bilingvālās izglītības vienīgo nākotnes formu, ir arī tādi, kas CLIL uzskata tikai un vienīgi par modes apzīmējumu parādībai, kas eksistējusi jau kādus piecus gadu tūkstošus. Dažos bilingvālās izglītības modeļos – īpaši imersijas modelī – ir skaidri saskatāmas CLIL iezīmes, jo to pamatprincips bija monolingvisms konkrētas mācību vielas, mācību satura apguvē. Tātad var uzskatīt, ka CLIL kā metodiskas pieejas saknes meklējamas ASV un Kanādas specifisko izglītības sistēmu tradīcijās, kaut šāds jēdziens un termins ir jaunāks (tiek atzīts, ka tas radīts 1994. gadā). Pārejas bilingvālajā izglītībā, kam lielā mērā atbilst arī pašreiz Latvijā piedāvātie mazākumtautību izglītības programmu paraugi, CLIL elementi radoši var tikt inkorporēti, kaut joprojām dominē abu valodu sistēmu salīdzinājums un tulkošana.

CLIL radis vietu arī Eiropas Savienības programmatiskajos dokumentos. Trim gadiem paredzētajā darbības plānā lingvodiversitātes un valodu apguves veicināšanai (2004–2006) un programmā „Izglītība 2010" kā pamatprincips ir minēta satura un valodas integrētā apguve (*context and language integrated learning*). Arī Jaunajā daudzvalodības pamatstratēģijā (2005) norādīts: „Šī pieeja arvien vairāk tiek izmantota visā Eiropā, un tā dod lielākas iespējas mācību plānos iekļaut svešvalodas." Dalībvalstīm jāreformē tradicionālā svešvalodu mācīšana, lai izglītības sistēmā varētu piedāvāt daudz plašāku apgūstamo valodu izvēli. Tāpēc Eiropas Savienības Padomes rekomendācijās ietvertajai izglītības sistēmas reformai jākļūst par neatņemamu Eiropas valodas politikas daļu.

Šīs reformas svarīgākie aspekti:

- ✔ agra svešvalodu apguves sākšana, īpašu uzmanību pievēršot kaimiņvalstu valodām, minoritāšu valodām un kontaktvalodām;
- ✔ lielāka elastība apgūstamo valodu secībā;
- ✔ svešvalodu izmantošana par mācību līdzekli citu priekšmetu apguvē;
- ✔ svešvalodu izmantošana darba valodu funkcijā, samazinot tradicionālo valodu apguves ilgumu izglītības sistēmā;
- ✔ daudzveidīgas valodu mācīšanas formas, arī intensīvi valodu kursi;
- ✔ multimediālu un elektronisku valodas apguves līdzekļu izmantošana.

Šādi mērķi nav sasniedzami bez aktīvas attiecīgās dalībvalsts līdzdalības. Tāpēc, pamatojoties uz Eiropas Savienības pamatnostādnēm un neraugoties uz zināmu atslābumu valodas mācīšanai veltīto aktivitāšu koordinēšanā visa pārvalstiskā veidojuma mērogā, mūsu uzdevums ir pašiem nodrošināt gan nepieciešamo juridisko pamatu, gan pedagoģiski metodiskās izstrādnes valodu apguvei, tostarp bilingvālās izglītības un tās īstenošanas metodes CLIL.

Lai otras valodas prasmi varētu atzīt par tuvu dzimtās valodas prasmei (jeb C2 līmenim, kā rekomendē Eiropas Padome), nepieciešamas augsta līmeņa valodas automatizācijas iemaņas, tātad spēja abstrahēties no dzimtās valodas leksikas, semantikas, sintakses utt. ietekmes. Tas ir visai grūti, ja mēs apzināti vai neapzināti izmantojam gramatiskās tulkošanas metodi. Ja mēs augstāk vērtējam valodas „dabiskās apguves imitācijas", nevis gramatiskās tulkošanas, audiolingvistisko vai citu metodi (Šalme 2011), valodas apguvēja un viņa skolotāja uzdevums ir otrās valodas apguvē, ciktāl tas iespējams, imitēt pirmās valodas apguves mehānismu darbību. Tas ļauj pievērst vairāk uzmanības saturam un nozīmei, nevis valodas struktūrai.

> Kaut bērna valodas apguvē vēl ir daudz nezināma, pašreiz pētnieki ir vienisprātis, ka cilvēkam kā bioloģiskai būtnei raksturīgs iedzimts valodas producēšanas mehānisms, kas spēj nodrošināt tiešu saikni starp realitāti un tās lingvistisko atspulgu. Cita valoda kā starpposms pārtrauc šo dabisko saikni un neļauj automatizēt izteikumu ģenerēšanu. Ar CLIL metodi mēs it kā atgriežamies valodas apguves sākumstadijā, veidojot nepastarpinātu sakaru starp jēdzienu un vārdu.

Tomēr pareizas mācību metodes izvēle skolas sienās vien nespēj nodrošināt valodas apguvi: svarīga ir arī sociālā psiholoģija un atbalsts lēmumu pieņēmēju aprindās. Par labu bilingvālajai izglītībai, it īpaši valodas un satura integrētai apguvei, argumentu netrūkst. „Tomēr, tieši tāpat kā līdzīgās politiskās diskusijās par zinātniski nozīmīgiem jautājumiem, kā par globālo sasilšanu un dzimstības kontroli, atradās arī pretēji argumenti. Valdība to pasniedza kā kārtējo politisko diskusiju un ignorēja zinātniskos pierādījumus. Tas patiesībā nozīmēja, ka, veidojot valodas politiku izglītībā, netiek ņemti vērā pedagoģiski argumenti. Tāpēc rezultāts drīzāk ir atkarīgs no politiskās lobēšanas, nevis no akadēmisku diskusiju rezultātiem," tā par ASV pieredzi rakstīja B. Spolskis (Spolskis 2011, 127–128).

1.3.3. Bilingvālā izglītība pasaules un Eiropas valstīs

Lingvistiski neviendabīga vide vairumā pasaules valstu ir realitāte, un var prognozēt, ka šī tendence tikai pastiprināsies. Visas valstis meklē iespējas, kā, iespēju robežās attīstot arī bērnu dzimto valodu, nodrošināt augsta līmeņa oficiālās valodas prasmes apguvi izglītības sistēmā.

Kultūras, izglītības un valodas politika ir katras Eiropas Padomes un Eiropas Savienības dalībvalsts kompetencē, tomēr ir izstrādāti vairāki programmatiski dokumenti, kas ietver arī pamatnostādnes valodu apguvei izglītības sistēmā. Atzīts, ka valodas ir vērtība, Eiropas bagātība, nacionālās un arī eiropeiskās identitātes pamats. Jaunajā daudzvalodības pamatstratēģijā (2005) norādīts:

> „Daudzveidība ir tā, kas Eiropas Savienību veido tādu, kāda tā ir: tā nav sajaukums, kurā pazūd atšķirības, bet gan – kopēja mājvieta, kurā cildina daudzveidību un kurā katram no mums dzimtā valoda ir bagātības avots un tilts uz lielāku solidaritāti un savstarpēju sapratni."

Vienlaikus gan tiek atzīts, ka valodu dažādība rada lielas problēmas gan ekonomiskā, gan politiskā ziņā. Eiropas Savienības valodas politikas koncepcijai vēl nav pielikts punkts. Joprojām risināšanas stadijā atrodas gan problēmu komplekss, kas saistīts ar valodu juridisko un faktisko statusu Eiropas Savienības institūcijās, gan koordinācija starp visas Eiropas Savienības un tās dalībvalstu valodas politiku. 2005. un 2006. gads iezīmējās kā īpaši aktīvu diskusiju laiks par valodu apguvi. Sākās konsekventa darbības plāna „Valodu apguves un lingvodiversitātes veicināšana" (2003) īstenošana. Eiropas Komisijas darbības plānā skaidri noteikts, ka dalībvalstis ir atbildīgas par valodu dažādības saglabāšanu, par valodu apguves iespēju nodrošināšanu un par savu valodu popularizēšanu citās valstīs, it īpaši kaimiņvalstīs. Valstīs, kur dzīvo minoritāšu kopienas, jānodrošina arī valsts valodas apguve sabiedrības integrācijai. Šai ziņā īpaša nozīme ir ne tikai valodas apguves metodikai, bet arī motivācijai un stratēģijai. Trim gadiem paredzētajā darbības plānā lingvodiversitātes un valodu apguves veicināšanai (2004–2006) un programmā „Izglītība 2010" kā pamatprincips ir minēta satura un valodas integrētā apguve. Arī Jaunajā daudzvalodības pamatstratēģijā (2005) norādīts: „Šī pieeja arvien vairāk tiek izmantota visā Eiropā."

Jaunākais Eiropas Savienības dokuments saistībā ar mācību valodu ir Eiropas Komisijas Padomes Ieteikums par visaptverošu pieeju valodu mācīšanas un mācīšanās procesiem (Brisele, 22.05.2018.) (Ieteikums 2018). Dokumentā norādīts:

„2006. gadā Eiropas Parlamenta un Padomes Ieteikumā par pamatprasmēm mūžizglītībā (2006) tika definētas divas ar valodu mācīšanos saistītas kompetences: „saziņa dzimtajā valodā" (jēdziens „dzimtā valoda„ bieži tiek uzskatīts par ekvivalentu jēdzienam „mācību valoda") un „saziņa svešvalodās". Jaunajā Prasmju programmā Eiropai (2016) tika paziņots, ka minētais ieteikums tiks pārskatīts. Priekšlikumā jaunam Padomes ieteikumam par galvenajām kompetencēm mūžizglītībā, ko Komisija pieņēma 2018. gada 17. janvārī, ir ierosināts definēt tādas kompetences kā „Rakstpratība" un „Valodu kompetence", piedāvājot elastīgāku izpratni par to, kādas ir attiecības starp dzimto valodu un mācību valodu. Ar jauno pieeju tiek risinātas abas problēmas – zems rakstpratības līmenis Eiropā (skat. EDSO (2016) PISA 2015. gada rezultāti, *https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf*) un valodu prasmju trūkums. Spēcīgā saikne, kas pastāv starp rakstpratību un valodām, akcentē uzskatu, ka kompetences ir jāpilnveido mācību valodā – neatkarīgi no tā, vai mācību valoda ir izglītojamās personas dzimtā valoda vai svešvaloda. Turklāt aktīvāka valodu mācīšanās saskan ar idejām, kas paustas Komisijas priekšlikumā Padomes ieteikumam par kopīgu vērtību, iekļaujošas izglītības un Eiropas dimensijas mācībās veicināšanu, jo tā atvieglo mobilitāti, kultūru apmaiņu un kultūru izpratni un sekmē kopīgo vērtību izpratni" (Ieteikums 2018, 3). Šajā dokumentā arī uzsvērts, cik svarīga ir oficiālās valodas kā mācību valodas apguve: „Skolas sāk arvien labāk apzināties, ka ir jānodrošina, lai visi bērni – neatkarīgi no izcelsmes un dzimtās valodas – ļoti labā līmenī apgūtu mācību valodu – ja vajadzīgs, ar īpašu atbalsta pasākumu palīdzību. Tādējādi tiek veicināts taisnīgums un vienlīdzīgas iespējas un mazināts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risks." (Eurydice Brief 2017, 12)

Tā kā Eiropas Padomes un Eiropas Savienības dalībvalstīm, ievērojot starptautiski saistošos tiesību aktus un rekomendējošos dokumentus, ir noteikta ekskluzīva kompetence kultūras un izglītības politikas īstenošanā, pastāv daudzveidīgi modeļi valodas politikai izglītības iestādēs. Jaunākā pieejamā analīze par valodu lietojumu izglītībā „Pamatdati par valodu mācīšanu Eiropas skolās" (2017) sniedz detalizētu informāciju par Eiropas skolās apgūstamajām valodām, bet norāda arī uz izglītības ieguves pamatvalodu. Dominējošais modelis ir vienota izglītības sistēma valstu oficiālajās valodās, izņemot dažas reģionālās vai minoritāšu valodas, kam attiecīgajā valstī ir oficiāls statuss. Pētījumā norādīts, ka nereti skolēnu ģimenes valoda atšķiras no izglītības ieguves valodas. Uzsvērts, ka šādā gadījumā viņiem attīstās bagātīgs lingvistiskais kapitāls, bet ir nepieciešams papildus atbalsts mācību valodas apguvē un īpaši izglītoti pedagogi darbam multilingvālā klasē (Eurydice Brief 2017, 19). Visbiežāk citā valodā izglītību iegūst skolēni, kuri mājās runā spāņu, turku vai krievu valodā. Kā liecina starptautiski salīdzināmie pētījumi, piemēram, PISA (*Programme for International Student Assessment*) (Pisa Results 2015), no pētījumā iesaistītajiem 15 gadus vecajiem skolēniem 9 % veica testus valodā, kas nebija viņu ģimenes valoda, bet netika novērotas atšķirības rezultātos. Visvairāk

šādu skolēnu bija ar dzimto spāņu valodu (valensiešu, galīsiešu, basku valodas skolās Spānijā), turku valodu (Vācijā, Nīderlandē, Francijā, Dānijā, Somijā), krievu valodu (Vācijā, Latvijā, Lietuvā, Čehijā, Igaunijā, Somijā un Polijā).

PISA pētījums sniedz salīdzināmus datus par Eiropas Padomes dalībvalstīm. Vairumā valstu 15 gadus vecu skolēnu procents, kas mācības neapgūst ģimenes valodā, ir tuvs Eiropas Savienības vidējiem rādītājiem (piemēram, Bulgārijā, Francijā, Slovākijā, Norvēģijā, Turcijā). Dažās valstīs valodas situācija vēsturiskās attīstības dēļ ir atšķirīga (Maltā 87,7 % skolēnu mācās angliski, kaut ģimenes valoda ir maltiešu valoda; Luksemburgā ģimenes valoda no mācību valodas atšķiras 84,5 % skolēnu: no tiem 21,8 % skolēnu mājās runā portugāļu valodā, kaut izglītojas vai nu vācu, vai franču valodā). Šveicē citā valodā izglītību iegūst 26,1 % skolēnu. Augsts citā valodā izglītojamo procents (10–22 %) ir arī Beļģijā, Vācijā, Spānijā, Kiprā un Austrijā, turklāt tam ir tendence pieaugt (Annexe 3 2017).

Eiropas Nacionālo valodu institūciju federācijas (EFNIL) īstenotajā Eiropas valodu monitoringā, apkopojot datus par valodu lietojumu vispārējā izglītībā, norādīts, ka vairumā Eiropas Savienības valstu (izņemot Vāciju, Kipru un Zviedriju) ir izdoti normatīvi akti par oficiālās valodas lietojumu izglītības sistēmā. Tomēr tikai dažās valstīs pastāv regulējums par citu valodu (minoritāšu, reģionālo valodu vai svešvalodu) izmantošanu skolās (Kokoroskos 2011). Ņemot vērā imigrācijas procesu aktivizēšanos, vairumā Eiropas Savienības valstu tiek veikti papildu pasākumi, lai nodrošinātu augsta līmeņa oficiālās valodas apguvi izglītības sistēmā.

Starp Eiropas Padomes dalībvalstīm aktīvi procesi saistībā ar izglītības ieguves valodu notikuši Ukrainā. Saskaņā ar 2017. gadā pieņemto Izglītības likumu visās Ukrainas skolās par mācību pamatvalodu noteikta ukraiņu valoda (Hrynevich 2018), jo nav pieļaujama situācija, kad reģionos, ko blīvi apdzīvo nacionālo minoritāšu pārstāvji (galvenokārt krievi, ungāri, rumāņi), bērni aug izolētā valodas vidē, kas nenodrošina viņiem iekļaušanos Ukrainas sabiedrībā un vienlīdzīgas nākotnes iespējas darba tirgū un izglītības ieguvē.

Beidzamajās desmitgadēs minoritāšu vai reģionālo valodu runātājiem izglītības sistēmā pievienojušies arī bērni, kas mītnes zemēs ieradušies migrācijas rezultātā. Lai nodrošinātu sabiedrības integrāciju un turpmākas perspektīvas darba tirgū un augstāka līmeņa izglītības ieguvē, valsts oficiālās valodas apguve jau vairākus gadu desmitus tiek atzīta par nozīmīgu bērnu cilvēktiesību īstenošanas jautājumu (Direktīva 1977). Kopš Direktīvas pieņemšanas ir pilnveidota oficiālās valodu apguves sistēma, galveno akcentu liekot uz t. s. valodas un satura integrēto apguvi (CLIL) (Druviete 2015). Kā norādīts E. Hartes u. c. pētījumā (Harte 2016), valstu atšķirīgās situācijas dēļ nav iespējams noteikt universālu modeli visām valstīm, tomēr tiek rekomendēts bērnus ar atšķirīgu ģimenes valodu iesaistīt kopīgā izglītības plūsmā, nodrošinot papildus atbalstu, ja tas nepieciešams. Šī

atziņa pastiprināta arī Eiropas Parlamenta atbalstītajā pētījumā par labas prakses un neveiksmju piemēriem minoritāšu valodu lietojumā izglītībā (Dongera 2017). Pētnieki analizēja 13 valstu praksi un nonāca pie secinājuma, ka izplatītākā prakse ir mācības oficiālajā valodā, ne vienmēr papildus sniedzot iespēju apgūt minoritātes valodu un kultūru kā priekšmetu. Norādot, ka oficiālas valodas statuss valstij uzliek pienākumu nodrošināt šīs valodas attīstību un aizsardzību (turpat), pētnieki valsts oficiālās valodas apguvi izglītības sistēmā uzskata par neatņemamu izglītības sistēmas uzdevumu. Izvēloties piemērotāko modeli minoritāšu valodu lietojumam izglītībā, jāņem vērā faktoru kopums, kā „valsts likumi un citi normatīvie akti, pieejamais budžets, valodu daudzums, valodu konflikti, valodu lingvistiskā distance, valsts valodas situācija un visbeidzot skolēnu skaits" (turpat, 27). Svarīgākais secinājums ir, ka attiecībā uz mācību valodu nav īstenojams *one-size-fits-all* jeb universālā modeļa princips. Katra valsts atbilstīgi savai valodas situācijai var izvēlēties tādu modeli, kas vislabāk nodrošina oficiālās valodas kā sabiedrības integrācijas simboliskā un instrumentālā mehānisma apguvi. Jāņem vērā, ka Baltijas valstu pieredze rāda, ka ES standartu universāla piemērošana, to balstot tikai uz pašreizējo situāciju dalībvalstīs, bet neņemot vērā vēsturisko fonu, nebūt neveicina sabiedrības konsolidāciju un integrāciju, bet, tieši otrādi – to apgrūtina (Veisbergs 2013). Tādējādi Latvijas gadījums sniedz papildu aspektus un nianses cilvēces kopīgajā zināšanu krājumā par valodu līdzāspastāvēšanu un konkurenci.

1.3.4. Bilingvālā izglītība Latvijā: zinātniskais un normatīvais pamats

Latvijas Republikā jau no 1989. gada tiek īstenota pakāpeniska un pārdomāta pāreja uz latviešu valodu kā mācību pamatvalodu visās izglītības iestādēs un visos izglītības posmos, nodrošinot iespēju apgūt arī mazākumtautību valodu un kultūru. Šai pieejai Latvijas sociolingvistiskajā situācijā nav alternatīvas, ja vēlamies nodrošināt:

1) Latvijas sabiedrības integrāciju uz valsts valodas pamata;

2) visu sabiedrības locekļu vienlīdzīgu pieeju darba tirgum un izglītības ieguves iespējām;

3) latviešu valodas noturību un attīstību asā valodu konkurences situācijā.

Izglītības likums un Vispārējās izglītības likums valodas politikas aspektā traktējams ne vien kā tiesību akts, kas nosaka sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas procesu un tā rezultātu, bet arī kā instruments Latvijas Republikas valodas politikas īstenošanai.

> Valodas politika ir valsts īstenotu apzinātu pasākumu kopums valstī runāto valodu funkcionālā sadalījuma saglabāšanai vai mainīšanai, runātāju kolektīvo un individuālo valodas tiesību noteikšanai, valodu izpētei un attīstīšanai. Valodas politika ir viens no valsts iekšpolitikas galvenajiem virzieniem, kas cieši saistās ar valsts etnopolitiku, ir saskaņots ar valstī īstenoto izglītības un kultūras politiku un atbilst valsts starptautiskajām saistībām. Valodas politika kā iekšpolitikas nozare ir cieši saistīta ar valodas politiku kā sociolingvistikas apakšnozari.

Tā pētī likumsakarības valodu statusa un sociālo funkciju regulēšanā valstiskā līmenī, izstrādā lingvistiskās likumdošanas konceptuālo pamatu un piedāvā konkrētus instrumentālus risinājumus atšķirīgās valodas situācijās. Šīs zinātnes apakšnozarē parasti arī tiek izstrādātas vadlīnijas tiesību aktiem (likumiem, lēmumiem, noteikumiem, instrukcijām) tajās sabiedrības dzīves jomās, kas saistītas ar valodu lietojumu un to hierarhijas ievērošanu.

Valsts valodas politikas mērķis ir nodrošināt latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas attīstību un ilgtspēju. Veiksmīgai valodas politikas izvirzīto mērķu sasniegšanai valstī tā jārealizē vienlaicīgi, saskaņoti un vienoti valodas politikas īstenošanas pamatvirzienos: tiesiskajā, lingvistiskajā, pedagoģiskajā un sabiedrības līdzdalības aspektā, kā noteikts Valsts valodas politikas pamatnostādnēs 2015.–2020. gadam. Šis dokuments ir sasaistīts ar nozīmīgākajiem attīstības plānošanas dokumentiem un atspoguļo to pamatnostādnes latviešu valodas integratīvā un instrumentālā statusa nodrošināšanā. Valodas politika šai aspektā ir etnopolitikas daļa, turklāt tās uzdevums ir, garantējot minoritāšu valodu tiesības, aizsargāt valsts pastāvēšanai nepieciešamo vienoto saziņas līdzekli – valsts valodu.

Valoda kā valsts suverenitātes simbols un saturs tiek nostiprināta līdz ar valsts pamatiem un valsts simboliku. Visās valstīs, neatkarīgi no tā, vai to konstitūcijās ir ietverta atsevišķa norma, kas nosaka aizsardzību valsts valodai, valsts valoda ir konstitucionāla vērtība. Valoda tieši tāpat kā valsts himna, karogs un ģerbonis vairumā valstu tiek uztverta kā valsts simbols, visu valsts iedzīvotāju kopīgā vērtība. Vairumā valstu noteikta valoda, kas vistiešāk saistīta ar valsts identitāti, ir

nostiprināta valstu pamatlikumos vai īpašos valodu likumos. No valodas statusa ir atkarīgs noteiktas valodas runātāju kolektīvo tiesību apjoms un valstiski pasākumi valodas lietojuma nostiprināšanai noteiktās sociolingvistiskās funkcijās.

Latvijā valsts valodas statuss latviešu valodai *de iure* noteikts 1998. gadā, kaut *de facto* šis koncepts īstenots jau vismaz kopš 1989. gada. Kā norādīts Latvijas Republikas Satversmes komentāros – konstitucionālā likumdevēja lēmumam noteikt valsts valodu vai oficiālo valodu ir tiesībpolitiskas konsekvences. Tas nozīmē, ka valsts politikai jābūt vērstai uz to, lai latviešu valoda spētu pilnvērtīgi pildīt vienīgās valsts valodas funkcijas, kļūstot par visu Latvijas iedzīvotāju savstarpējās saziņas un sabiedrības vienotājas valodu, noteiktās jomās nosakot valsts valodas monopolfunkciju un principiāli noraidot kolektīvā (sociālā) bilingvisma ideju.

Šādu nostādni Latvijas pilsoņu kopums apstiprinājis arī 2012. gada referendumā. Latvija turklāt pieder pie tiem trijiem desmitiem valstu, kuru konstitūciju preambulā ir minēta valsts valoda, turklāt veselas trīs reizes, kas ir unikāla prakse pasaules mērogā. Preambulai nav tikai simboliska nozīme vai svarīga politiskā jēga – tā satur būtiskus principus, kas norāda uz visas pārējās konstitūcijas iztulkošanas niansēm. Tai ir skaidrs pamatojums un mērķis: Latviju raksturo asa valodu konkurences situācija, tādēļ latviešu valodas statusa nostiprināšana gan vairākos Satversmes pantos, gan tās preambulā ir likumsakarīga un nepieciešama. Šādā aspektā vērtējamas arī normas par mācībvalodas noteikšanu Latvijas izglītības sistēmā.

Valodas lietojums un valodu apguve skolās praktiski ikvienā sabiedrībā ir joma, kuru ietekmē ne tikai pedagoģiski un sociolingvistiski apsvērumi, bet sabiedrības tradīcijas, pieņēmumi un lingvistiskā pārliecība. Kā norāda sociolingvists B. Spolskis: „Valodas politiku izglītībā cenšas ietekmēt daudzi dalībnieki, kas apveltīti ar dažādas pakāpes varu. (..) Valodas politikai izglītības sistēmā ir ļoti liela nozīme, tāpēc par to gan speciālistu aprindās, gan sabiedrībā risinās nebeidzamas diskusijas. Pat tad, ja sabiedrībā netiek apspriesta valodas politika skolās, šis temats bieži tiek skarts politiskās runās un lasītāju vēstulēs plašsaziņas līdzekļiem. Izglītības joma ir īsts pārbaudījums valodas politikas veidotājiem gan tāpēc, ka skolas spēj ietekmēt skolēnu valodas prasmi un pārliecību, gan tāpēc, ka valodu lietojumu skolās ietekmē daudzi faktori, gan tāpēc, ka ir ļoti grūti izvērtēt valodas politikas rezultātus.” (Spolskis 2011, 140)

Latvijā tiek oficiāli noraidīta iespēja latviešu valodu mācīt tikai kā priekšmetu. Kāpēc tiek atzīts, ka latviešu valodas kā priekšmeta mācīšana rezultātus nedos? Tam pamatā ir sociolingvistiski faktori. Tikai ļoti retos gadījumos – ja ir ļoti spēcīga ekonomiskā motivācija – šādi iespējams tik augsta līmeņa bilingvisms, kāds nepieciešams sabiedrības integrācijai Latvijā. K. Beikers atzīmē, ka, mācoties valodu tikai kā priekšmetu, ļoti reti tiek sasniegta funkcionāla divvalodība. Skolēnu vairums paliek virspusējā valodas apguves līmenī. Šīs likumības izņēmumu ir ļoti maz, piemēram, angļu valodas apguve Skandināvijā, kur to stimulē anglofonās kultūras ekspansija un augstais valodas prestižs, un tās ekonomiskās perspektīvas. 21. gs. ideāls ir vismaz trīsvalodīgs vai četrvalodīgs cilvēks, kas spēs izturēt konkurenci darba tirgū ne tikai savā valstī. Ir par maz mācīt par valodu 30–45 minūtes dienā. Valoda ir aktīvi jālieto. Otrās valodas izmantošana par mācību līdzekli ir vienīgais veids, kā panākt radošu valodas lietošanu skolā, it īpaši tad, ja valstī nav pietiekamas šīs valodas vides.

Jau kopš latviešu valodas valsts valodas statusa atjaunošanas 1988. gadā Latvijas valodas politika ir veidota, pamatojoties esošās valodas situācijas zinātniskā analīzē, it īpaši izpratnē par objektīvām likumsakarībām – sociolingvistiskajiem procesiem sabiedrībā (Valsts valodas komisija 2007; Hogan-Brun 2009). Gan Valodu likuma (1989), gan Latvijas Republikas Valodu likuma (1992) izstrādes un pieņemšanas laikā Latvijas sociolingvisti un juristi valodas politikas koncepcijas pamatā izvirzījuši trīs pamatnosacījumus:

1) valodas politikas teorijas un citvalstu pieredzes apguve;

2) valodas situācijas izpēte valstī (etnodemogrāfiskais, vēsturiskais, psiholoģiskais u. c. aspekti);

3) valsts starptautisko saistību apzināšana.

Gatavojot pašreiz spēkā esošo – 1999. gadā pieņemto – Valsts valodas likumu, īpaša vērība tika veltīta tieši starptautisko tiesību un cilvēktiesību aspektam. Vairāk nekā piecus gadus ilgajā šī likuma apspriešanas laikā to vairākkārt izvērtēja Eiropas Padomes, Eiropas Komisijas, EDSO, ANO un citu starptautisku organizāciju eksperti; likuma normas tika saskaņotas ar starptautiski saistošajiem tiesību aktiem un rekomendācijām valodas un minoritāšu tiesību jomā (piemēram, Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (1950), Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (1966), ANO Deklarācija par nacionālajām vai etniskajām, reliģiskajām un lingvistiskajām minoritātēm piederīgo personu tiesībām (1992), Eiropas Reģionālo vai minoritāšu valodu harta (1992), Vispārējā nacionālo minoritāšu tiesību aizsardzības konvencija (1994), Oslo Rekomendācijas par nacionālo minoritāšu lingvistiskajām tiesībām (1998) u. c.). Īpaši jāuzsver Konvencijas 14. panta otrā un trešā daļa: 2. Valstu izglītības sistēmu ietvaros

Puses apņemas, ja ir pietiekams pieprasījums, nodrošināt savu iespēju robežās, ka personām, kuras pieder pie nacionālajām minoritātēm, ir pienācīgas iespējas apgūt minoritātes valodu vai iegūt izglītību šajā valodā tajā teritorijā, kuru vēsturiski vai lielā skaitā apdzīvoto nacionālo minoritāšu personas. 3. Šī panta 2. punkts tiek īstenots, nekaitējot oficiālās valodas apguvei vai izglītības iegūšanai šajā valodā.

Likuma izstrādes gaita un diskusijas ar starptautisko organizāciju ekspertiem detalizēti aprakstītas kolektīvajā monogrāfijā „Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte" (Valsts valodas aģentūra 2008), kurā īpaša nodaļa veltīta arī izglītības ieguves valodai. Tāpat arī, izstrādājot Izglītības likumu un Vispārējās izglītības likumu, normas par izglītības valodu tika saskaņotas ar Eiropas Padomes un Eiropas Savienības dalībvalstu praksi un ekspertu atzinumiem.

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijā pamazām tika ieviesta bilingvālā izglītība. Tas nozīmē, ka mācību procesā tiek mērķtiecīgi lietotas divas valodas – attiecīgā mazākumtautības valoda (krievu, ukraiņu, baltkrievu, poļu, lietuviešu, igauņu vai cita) un latviešu valoda kā oficiālā valsts valoda. Atšķirībā no citur pasaulē pazīstamajām tipiskajām bilingvālās izglītības programmām, Latvijā mazākumtautību skolās valsts valoda tika mācīta papildus mazākumtautības valodai (visbiežāk krievu), nevis otrādi.

Mazākumtautību izglītības sistēma Latvijā ir attīstījusies pakāpeniski un konsekventi, iesaistot apjomīgus Latvijas un ārvalstu līdzekļus, ciešā sadarbībā ar labākajiem pasaules ekspertiem. Kopš 1989. gada obligāta latviešu valodas mācīšana ir visās izglītības iestādēs, no 1992. gada – pedagogu valodas atestācija, no 1995. gada – divi priekšmeti latviešu valodā pamatskolā, trīs – vidusskolā, no 1999. gada – četru mazākumtautību izglītības modeļu ieviešana, no 2004. gada – 60:40 proporcija vidusskolā, no 2008. gada – vienots eksāmenu saturs latviešu valodā. Mācoties Latviešu valodas aģentūras organizētajos bezmaksas kursos, piedaloties radošajās nometnēs, sadarbojoties ar latviešu skolu pedagogiem, strādājot bilingvāli, mazākumtautību skolotāji ir apguvuši latviešu valodu tādā līmenī, lai veiktu profesionālos pienākumus: plānotu, organizētu un izvērtētu bilingvālu mācību procesu un mācību procesu latviešu valodā mazākumtautību skolās.

Tātad Latvijas mazākumtautību izglītībā konsekventi ievērots pakāpenības un secīgu soļu princips. Lai nodrošinātu politikas attīstības plānošanas pēctecību, ir izvērtēts iepriekšējā plānošanas periodā paveiktais un tā ietekme uz valsts valodas situācijas izmaiņām, kā arī analizēta pasākumu sekmīgas īstenošanas prakse un konstatēto problēmu risināšanas iespējas.

Latviešu valodas apguve un valodas izmantojums citos mācību priekšmetos ir veicinājis skolēnu latviešu valodas prasmi. Pēc 2019. gadā veiktās aptaujas datiem 83 % jaunākās paaudzes respondentu norāda, ka latviešu valodu apguvuši skolā. 26 % Latvijas mazākumtautību jauniešu pēc pašvērtējuma prot latviešu valodu ļoti labi, 35 % – labi, tomēr 22 % atzinuši, ka valodu ir apguvuši pamatprasmes līmenī (vidēji), 11 % – vāji vai ļoti vāji (2 % atzinuši, ka valodu neprot, bet 4 % latviešu valoda visticamāk ir otra dzimtā valoda).

> Lai veicinātu sabiedrības integrāciju uz valsts valodas pamata, oficiālās valodas prasmei jābūt ļoti augstā līmenī. Līdzšinējā bilingvālās izglītības sistēma ir nodrošinājusi vidēju latviešu valodas prasmi, kas nav uzskatāma par pietiekamu, lai visiem bērniem nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas turpmākajā darba dzīvē. Kopš 1995. gada īstenotā bilingvālās izglītības reforma uzskatāma par pārejas posmu uz būtisku latviešu valodas lomas palielināšanu pirmsskolā un pamatskolā un mācībām valsts valodā vidusskolas posmā, vienlaikus nodrošinot mazākumtautību valodas un kultūras saglabāšanu.

2018. gada 22. martā Saeima trešajā, galīgajā, lasījumā atbalstīja grozījumus Izglītības likumā un Vispārējās izglītības likumā, kas vidusskolas posmā paredz pakāpeniski pāriet uz mācībām valsts valodā (spēkā no 2018. gada 2. aprīļa). Plānots, ka pāreja uz mācībām valsts valodā sākas 2019. gada 1. septembrī un noslēdzas 2021. gada 1. septembrī. Vienlaikus tiek ieviests arī jauns mācību saturs un mācīšanās pieeja, mācību satura pilnveide valsts valodas un sabiedrības integrācijas jomā, kas paplašinās mazākumtautību jauniešu iespējas profesionālajā un augstākajā izglītībā, kur mācības notiek latviešu valodā, kā arī to konkurētspēju darba tirgū. Pedagogiem nodrošināts nepieciešamais atbalsts, lai sagatavotos gan jaunā izglītības satura īstenošanai, gan turpinātu pilnveidot latviešu valodas prasmes profesionālo amata pienākumu veikšanai. Arī projekta „Kompetenču pieeja mācību saturā" sadaļā „Atbalsts pedagogiem, īstenojot mācību saturu lingvistiski neviendabīgā vidē" Latviešu valodas aģentūra nodrošina atbalsta pasākumus pedagogiem. Jaunais standarts īstenojams visās izglītības iestādēs: gan pašvaldību, gan privāto un juridisko personu dibinātajās skolās (privātajās izglītības iestādēs).

1. attēls. Pāreja uz mācībām valsts valodā.
http://macibasvalstsvaloda.lv/img/im-infografiki-2.jpg

2014. gada augustā Ministru kabinets apstiprināja Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam, kurās detalizēti raksturota latviešu valodas situācija, aktualizētas problēmas, kā arī norādīti rīcības virzieni valsts valodas politikas mērķu sasniegšanai. Par negatīvām tendencēm atzītas, piemēram, latviešu valodai nelabvēlīga valodu konkurence, latviešu valodas vides nepietiekamā un nevienmērīgā paplašināšanās, nesakritība starp valsts valodas un minoritātes (krievu) valodas nominālajām un faktiskajām sociolingvistiskajām funkcijām, latviešu valodas kvalitātes pazeminināšanās profesionālajā darbībā un arī valodas zuduma draudi dažās sociolingvistiskajās funkcijās (zinātnē, banku sektorā), latviešu valodu aizstājot ar angļu valodu.

2020. gadā Izglītības un zinātnes ministrija ir izstrādājusi Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam (pamatnostādņu projekts), kurās raksturota valodas situācija un problēmas, kā arī norādīti rīcības virzieni valsts valodas politikas mērķu sasniegšanai.

Šajā dokumentā kā aktuāli nākamajos septiņos gados risināmie jautājumi norādīti, piemēram:

- ✔ nepietiekami augsts latviešu valodas prestižs atsevišķās sociālajās grupās;
- ✔ nepietiekami iekļaujoša valodas vide;
- ✔ ikdienas lingvistiskā prakse neveido kontekstu latviešu valodas apguvei, attīstībai un valodas prasmes pilnveidei;
- ✔ vāja valodas pedagogu, latviešu valodas akadēmiskā, zinātniskā personāla paaudze u. c.

Valsts valodas politikas pamatnostādņu projektā arī norādīts: „Izglītojamo valodas prasmju pieaugums uzskatāms par vienu no valsts valodas izglītības politikas virsmērķiem. Īpaši vērtīga būtu informācija par vispārējās izglītības izglītojamo valodas kompetenču attīstību (t. sk. mazākumtautību izglītojamo vidū), jo tā ir joma, ko valsts valodas politika skar vistiešāk. To ir iespējams mērīt, izmantojot centralizētus pārbaudījumus, turklāt nākamajā septiņgadu periodā tā būs saistīta ar divām nozīmīgām politikas izmaiņām – 1) pāreju uz kompetencēs balstītu izglītības modeli un 2) pāreju uz vispārējo izglītību valsts valodā. (..) Politikas rezultāti, kuri tiek regulāri un sistemātiski mērīti, piemēram, vispārējās izglītības izglītojamo latviešu valodas prasmes, kas būtu iekļaujami kā valodas politiku raksturojoši politikas rezultāti.” (Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam: projekts 2020)

Tāpat kā visā Eiropas Savienībā, arī Latvijā par realitāti kļūst multilingvisms gan indivīda, gan sabiedrības līmenī. Šādā situācijā mūsu valodas politikā izvirzāmi konkrēti mērķi, piemēram:

1) pilnveidot valsts valodas funkcionēšanas normatīvo bāzi;

2) veicināt latviešu valodas kvalitatīvu apguvi, kā latviešu, tā Latvijas minoritāšu vidū;

3) veikt latviešu valodas vispusīgu izpēti, zinātniski pamatotu literārās valodas standartizāciju un normu kodifikāciju, attīstot daudzveidīgas izteiksmes iespējas latviešu valodā visās sabiedrības dzīves jomās;

4) paplašināt un aizsargāt latviešu valodas kultūrvidi;

5) atbalstīt un sekmēt latviešu valodas attīstību un popularizēšanu ar kultūras un mākslas līdzekļiem. Valsts valodas politikas programmas izpildei jānodrošina pietiekams valsts budžeta finansējums, jo valsts valodas attīstība ir katras valsts pienākums un goda lieta. Īpaša programmas sadaļa saistās arī ar latviešu valodas lomas nostiprināšanu Eiropas telpā, kas ir neatliekams, kaut organizatoriski sarežģīts un dārgs process.

Valsts valodas politikas definētā mērķa sasniegšanai ir noteikti tematiski un saturiski saistīti četri rīcības virzieni:

1) valsts valodas juridiskā statusa stiprināšana;

2) valsts valodas izglītības politika;

3) latviešu valodas zinātniska izpēte un attīstīšana;

4) sabiedrības līdzdalības nodrošināšana valsts valodas politikas īstenošanā un latviešu valodas attīstībā.

1.3.5. Vadlīnijas valodu apguvei un mācīšanai Latvijā

Valodu apguve skolās ir joma, kur cieši savijas valsts valodas un izglītības politika. 2014. gadā Latvijā tika pieņemti divi nozīmīgi programmatiski dokumenti, kas līdz pat 2020. gadam ir noteikuši arī multilingvisma lomu un attīstību. Izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014.–2020. gadam (Saeima apstiprinājusi 2014. gada 22. maijā) saistībā ar kompetenču pieejā pilnveidota vispārējās izglītības satura izstrādi paredzēts atbalsts svešvalodu mācību satura un apguves metodikas aktualizēšanai / pārskatīšanai 1.–12. klasei, t. sk. mācību metodika svešvalodas izmantojumam mācību satura apguvei, stiprinot skolēnu valodu pratību un radošuma attīstību. Īpaša uzmanība pievērsta arī latviešu valodas kā otrās valodas un svešvalodas apguvei gan Latvijā, gan ārvalstīs, šim mērķim paredzot arī noteiktu finansējumu. Šajā dokumentā paredzēta arī Eiropas Kopīgajām pamatnostādnēm atbilstoša latviešu valodas kā otrās un kā svešvalodas prasmju līmeņu pilnveide, Eiropas Savienības valodas politikā balstītu, mūsdienīgu latviešu valodas kā svešvalodas apguves mācību metodisko līdzekļu pieaugušajiem un starptautiska testa izveide un administrēšana; pedagogu, kuri māca pieaugušajiem, profesionālās pilnveides sistēmas izveide un uzturēšana; atbalsta sistēmas latviešu valodas kā svešvalodas apguves veicināšanai izveide ārvalstu augstskolu studentiem, uzņēmējiem, interesentiem (par augstskolām izdalīts atsevišķi); tālmācības sistēmas izveide un uzturēšana.

Valsts valodas politikas otrajā virzienā „Valsts valodas izglītības politika" tika plānoti pasākumi, kas ir saistīti ar latviešu valodas izglītības jautājumiem un skar valsts valodas politikas pedagoģisko aspektu, četros uzdevumos aktualizējot latviešu valodas mācību metodikas, mācību materiālu atbilstības, pieejamības, pievilcības, kā arī jomas speciālistu un pedagogu sagatavošanas nozīmi valsts valodas pozīciju stiprināšanā. Šī ir jau otrā pēctecīgā Valsts valodas politikas pamatnostādņu programma, jo pirmā – 2005.–2014. gadam – darbību ir beigusi. 2020. gadā sākās darbs pie trešās pamatnostādņu programmas, kura tiks apstiprināta 2021. gadā.

> Cilvēces uzdevums gan globālā, gan nacionālā līmenī ir viens un tas pats – nodrošināt valodu noturību. Tas paveicams ar apzinātas valodas pārvaldības palīdzību, nodrošinot ikviena valodas lietotāja līdzdalību un sabiedrības izpratni par globālajiem sociolingvistiskajiem procesiem. Arī Latvijā risinās daļa no 21. gs. globālajiem procesiem. Tie dod agrāk nepieredzētas iespējas gan mūsu cilvēkiem, gan mūsu valsts attīstībai. Eiropas un pasaules dienaskārtībai mēs būsim nozīmīgi tad, ja spēsim to papildināt ar mūsu unikālo pienesumu, ja pasaules daudzveidību spēsim bagātināt ar savu neatkārtojamo nacionālo identitāti.

1.4.

Jaunākie pētījumu virzieni par valodu un tās apguves jautājumiem

Sanita Martena

1.4.1. Valodu apguve plašākā kontekstā

21. gs. valodu izglītības laukā ir vērojamas daudzas jaunas teorijas. Tās visvairāk ir saistītas ar pasaulē notiekošo un atbalsojas ikviena cilvēka dzīvē:

- ✔ globalizācija un migrācija;
- ✔ multilingvisms sabiedrībā un bilingvisms / daudzvalodība ģimenē;
- ✔ ģimenes valodas politika;
- ✔ sociālā iekļaušana klasē, skolā, sabiedrībā kopumā;
- ✔ skolēnu un sabiedrības labjutība (*well-being*) kā izglītības mērķis;
- ✔ valodu apguve un emocionālais stress.

Pēdējos 20 gados veiktie pētījumi bilingvālās izglītības laukā ir sazarojušies daudzos virzienos, un tajos skaidri ir vērojami iepriekš minētie sociālie konteksti. Tiek pētīta mijiedarbība starp valodas apguvi un kognīciju, domāšanas, izziņas procesiem, starp valodas apguvi un psiholoģiski emocionālajiem procesiem, starp valodas apguvi un objektīvas novērtēšanas iespējām, starp valodas apguvi un sociālo iekļaušanu un iekļaušanos noteiktā sabiedrībā kopumā.

Tā kā par daudzvalodību tiek runāts daudz, bet šim jēdzienam nav izstrādāti skaidri metodiskie pamati, proti, noteikti valodas apguves modeļi, kuri būtu viegli izmantojami dažādu valodu apguvē dažādās Eiropas un pasaules valstīs, tad šobrīd bilingvālās izglītības jēdziens tiek attiecināts arī uz vairāk nekā divu valodu vienlaicīgu apguvi (García 2009). Bilingvālās izglītības modeļi, to izmantošanas pieredze tiek adaptēta arī skolas kontekstā, kad tiek piedāvāts izglītību nodrošināt, piemēram, trīs valodās. Bieži tas tiek attiecināts uz kādu starptautisko valodu, nacionālo valodu un reģionam raksturīgo valodu, piemēram, Nīderlandes ziemeļos trilingvālo skolu pieredze, tur mācību priekšmetus piedāvā apgūt holandiešu valodā (oficiālā valsts valoda), frīzu valodā (reģionālā valoda) un angļu valodā (starptautiskā valoda). Ir valstis, kur trīsvalodības un daudzvalodības jautājumi tiek aplūkoti arī citādās kombinācijās, piemēram, Luksemburgā, kur skolās mācību saturs arī tiek apgūts trijās valodās – luksemburgiešu, vācu un franču valodā (tās ir valsts administratīvās valodas) –, bet papildus skolā tiek mācītas arī angļu, portugāļu, itāļu un citas valodas.

Daudzvalodība kā daudzu Eiropas valstu ikdiena, nevis unikāla kādas atsevišķas valsts pieredze ir veicinājusi daudzvalodības izglītības jautājumu izpēti, labāko izglītības modeļu aprakstu un teorētisko pamatojumu. Vairāku valodu lietojums sabiedrībā un arī ģimenē ir ietekmējis dzimtās valodas apguves jautājumu izpēti, proti, jaunas teorijas, pieejas un metodes, kas būtu attiecināmas uz dzimtās valodas metodoloģijas jautājumiem, bieži arī tiek skatītas daudzvalodības kontekstā vai arī vairāk vispārīgā izglītības paradigmu līmenī. Tā, piemēram, dzimtās valodas mācīšanas akcenti vairākās Eiropas valstīs (Polijā, Nīderlandē, Vācijā, Slovēnijā un citur) ir raksturoti bērncentrētas izglītības paradigmas kontekstā vai komunikatīvās paradigmas kontekstā (Sawyer, Van den Ven 2007). Kā mācīt dzimto valodu – tas ir nozīmīgs diskusiju temats jau vairāk nekā desmit gadu garumā, pēdējos gados izteikti arī attiecībā uz latviešu valodu Latvijā. Vairākās valstīs aplūkotie diskusiju jautājumi par dzimtās valodas apguvi ir cieši saistīti arī ar otrās valodas apguves metodoloģijas jautājumiem, proti, tie ir aktuāli, piemēram, domājot ne tikai par latviešu valodas kā dzimtās valodas apguvi, bet arī par latviešu valodas apguvi bērniem ar citu dzimto valodu. Ieskatam daži no Eiropas valodu izglītības diskursā pieteiktajiem tematiem:

- ✔ vai komunikatīvās kompetences attīstīšana neapdraud gramatikas apguvi;
- ✔ vai gramatikas mācīšana ir tikpat svarīga cik valodas kā mācīšanās rīka apguve, proti, dzimtās valodas apguvei būtu jābūt ar mērķi – apgūt tā, lai pilnvērtīgi šajā valodā var mācīties citus mācību priekšmetus (*language for learning*);
- ✔ vai dzimtās valodas apguve vairāk ir saistāma ar kultūras mantojuma apguvi vai tomēr ar skolēnu personības izaugsmi;
- ✔ vai skolēniem valoda būtu jāmāca vai tomēr jārada situācijas, kurās viņi darbojoties, pētot paši izzina un atklāj valodas likumības (*pupils as researchers actively involved in the learning process*).

Šie diskusiju jautājumi kopumā atklāj, ka Eiropas, kā arī Austrālijas, Kanādas, Singapūras un citu valstu izglītības un valodu politikas eksperti mēģina noskaidrot būtisku jautājumu: ko 21. gs. mēs vēlamies definēt kā noderīgas, vērtīgas, nepieciešamas zināšanas, proti, kurām zināšanām mēs piešķiram vērtību (*valid knowledge*)? Valodu izglītības kontekstā: vai mēs piešķiram vērtību tikai gramatikas jautājumu apguvei vai arī prasmei sazināties daudzveidīgās saziņas situācijās,

tostarp sociālajos medijos digitālajā vidē, vai vairāk – prasmei lietpratīgi strādāt ar dažādu žanru tekstiem, saprast tajos tieši un netieši izteikto domu, tādā veidā palīdzot skolēniem apgūt arī citus mācību priekšmetus u. tml.

Turpmākajās apakšnodaļās tiks detalizēti aplūkoti divi jaunākie pētījuma virzieni, kuri pēc būtības it kā ir ļoti atšķirīgi: viens ir saistīts ar emociju izzināšanu un nozīmi, īpaši skolēniem apgūstot otro valodu; otrs – ar nozīmīgām atziņām par pieejām, kas palīdzētu skolēnos attīstīt argumentācijas prasmes, jo īpaši veidojot prasmīga argumentēto eseju rakstītāja iemaņas. Tomēr abu pētījumu vienojošais elements ir konteksta nozīme augstu mācību sasniegumu uzrādīšanā, proti, iedvesmojoša, psiholoģiski motivējoša vide un emocionāli mierīga, pozitīva mācību vai pārbaudes darbu atmosfēra ir nozīmīgs pamats augstam skolēnu sniegumam, īpaši – rakstot eksāmena darbus.

1.4.2. Pētījumi par skolēnu labjutību otrās valodas apguves kontekstā

Skolēnu labjutība skolā

Viens no bieži lietotiem jēdzieniem mūsdienu izglītības reformu kontekstā Eiropas, bet īpaši Skandināvijas valstīs, ir jēdziens, ar kuru tiek apzīmēts harmonisks, ar dzīvi apmierināts cilvēks, tādā veidā veicinot arī harmoniskas un iekļaujošas sabiedrības veidošanos kopumā. Tas ir jēdziens, ar kuru tiek apzīmēta emocionāli pozitīva indivīda pašsajūta, angļu valodā izmantojot vārdu *well-being*, bet latviešu valodā to tulkojot kā *labbūtība, labjutība* (skat. Latvijas Zinātņu akadēmijas Akadēmisko terminu datubāzē *AkadTerm: http://digitalis.lv/term.php?term=labb%C5%ABt%C4%ABba&lang=LV*). Mūsdienās arvien vairāk dažādu valstu nacionāla un lokāla līmeņa izglītības dokumentos, vadlīnijās, ieteikumos un citur bērna (skolēna) labjutība ir izcelta kā viens no primārajiem mērķiem, domājot par kvalitatīvu izglītības procesu. Jēdzienā *skolēna labjutība* (*labbūtība*) ir uzsvērta bērna fiziskā, mentālā, sociālā un emocionālā veselība.

Pēdējos gados pētījumos, kas veltīti skolēnu zināšanu un prasmju novērtēšanai, tiek iekļauti jautājumi, pēc kuriem tiek mērīta arī skolēnu labjutība korelācijā ar skolēnu sasniegumiem lasīšanā u. c. Piemēram, 2015. gadā PISA (*Programme for International Student Assessment*) pētījumā tika noskaidrots arī jautājums,

kas veicina skolēnu labjutību skolā. Datu analīzē tika izmantotas četras galvenās faktoru grupas, lai strukturēti atklātu, kas tiek saprasts ar skolēnu labjutību un kā to mērīt. Šie faktori ir:

- ✔ psiholoģiskie – skolēnu apmierinātība ar dzīvi, izglītības jēgas apzināšanās, pašapziņa, emocionālo problēmu trūkums;
- ✔ fiziskie – skolēnu spēja īstenot veselīgu dzīvesveidu, skolēnu vispārējais veselības stāvoklis;
- ✔ kognitīvie – skolēnu prasme iegūtās zināšanas izmantot problēmu risināšanā;
- ✔ sociālie – skolēnu attiecības ar ģimeni, vienaudžiem, skolotājiem un skolēnu izjūtas, emocijas par savu sociālo dzīvi.

Visas četras faktoru grupas ir nozīmīgas skolēna apmierinātībā ar sevi, kas savukārt ietekmē apmierinātību ar izglītības procesu un skolas dzīvi kopumā. 2. attēlā ir redzams šī jautājuma kopsavilkums.

2. attēls. PISA pētījuma dati „Kas veicina skolēnu labjutību skolā" (PISA 2015).

Pētījuma dati atklāja, ka to 48 valstu, kas piedalījās pētījumā, grupā vislielāko apmierinātību ar dzīvi pauda skolēni no Nīderlandes, Somijas un Islandes, savukārt viszemākais labjutības līmenis bija novērojams starp Turcijas, Ķīnas un Korejas skolēniem. Skalā no 1 līdz 10 vidējais rādītājs skolēnu apmierinātībā ar dzīvi 48 valstu vidū meitenēm bija 7, zēniem – 7,5. Latvijas skolēni uzrāda nedaudz zemāku apmierinātību ar dzīvi, salīdzinot ar pētījuma vidējiem rādītājiem.

Kā būtiskākie cēloņi skolēnu negatīvajām emocijām skolā ir minēti divi:

1) regulāra iebiedēšana, aizskaršana, tiranizēšana (*bullying*), kas izpaužas kā apsmiešana, pazemošana, aprunāšana, draudēšana, arī fiziska aizskaršana, rupja izturēšanās kopumā no klases vai skolasbiedru puses. 20 % no visiem respondentiem atklāja, ka vismaz vairākas reizes mēnesī viņi izjūt negodīgu izturēšanos pret sevi no skolotāju puses;

2) satraukums, bailes, nemiers, raizes (*anxiety*), ko skolēni īpaši jūt pirms kāda pārbaudes darba, pat ja viņi tam ir labi sagatavojušies. PISA pētījums atklāj, ka vairāk nekā puse no visiem pētījumā iesaistītajiem skolēniem (64 % meiteņu un 47 % zēnu) ir norādījuši uz trauksmes un baiļu sajūtu.

Kā uzlabot situāciju skolā? Kā radīt skolēnos pozitīvas emocijas un pazemināt emocionālo stresu, baiļu, nemiera sajūtu, jo šīm lietām ir acīmredzama ietekme gan uz pašu mācīšanās procesu, gan arī uz skolēnu sasniegumiem un pārbaudījumu rezultātiem. PISA pētījuma autori rosina domāt par četriem nozīmīgiem faktoriem:

1) skolotāju atbalsts – skolēni augstāku apmierinātību ar dzīvi saista ar cerību, ka skolotājs mācību procesā spēs viņiem palīdzēt, būs drošs atbalsts;

2) pozitīvas attiecības ar vienaudžiem – skolēni, kuri neizjūt nedz psiholoģisko, nedz fizisko tiranizēšanu skolā, bet otrādi – stipru piederības sajūtu skolai, ir vairāk apmierināti ar dzīvi un uzrāda augstākus sniegumus mācībās;

3) disciplinēta mācību vide – skolēnu terorizēšana biežāk ir vērojama skolās ar vāju disciplīnu (PISA 2015);

4) gādīgi vecāki – skolēni, kuri galveno dienas maltīti ietur kopā ar vecākiem vai kuri pavada laiku kopā ar viņiem kaut vai tikai sarunājoties, uzrāda augstāku sniegumu un apmierinātību ar savu dzīvi.

Apkopojot iepriekš rakstīto, var secināt, ka skolas un vecāku kopīgas rūpes ir nozīmīgs atbalsts skolēnu labjutības veicināšanā, līdz ar to arī viņu mācību rezultātiem un apmierinātībai ar dzīvi kopumā.

Nākamajā apakšnodaļā tiks aplūkotas jaunākās zinātniskās atziņas par valodas trauksmi otrās valodas apguves kontekstā.

1.4.3. Valodas trauksme (*language anxiety*)

Pētījumi par valodu apguvi un pozitīvu emociju nozīmi šī procesa laikā ir aizsākušies jau 20. gs. vidū, bet tikai 20. gs. beigās (90. gados) parādās tāds jēdziens kā *language anxiety*, ko latviešu valodā varētu tulkot kā *valodas trauksme*. Pētot otrās valodas apguves procesu (Latvijā – latviešu valodas apguvi mazākumtautību izglītības programmās) vai svešvalodu apguvi, zinātnieki un praktiķi sāka pievērst uzmanību veidiem, kā mācību stundās mazināt stresu, lai skolēni nebaidītos izteikties jaunajā valodā, lai nebaidītos kļūdīties u. tml. (piemēram, Horwitz & Young 1991).

Tieši otrās valodas apguves kontekstā, kas daudzu valstu situācijās saistās ar oficiālās valsts valodas apguvi un stingriem noteikumiem, prasībām, eksāmeniem u. tml., īpaši ir uzsvērta mācību procesa atmosfēra, indivīdu motivācija, bažas par augsta līmeņa sasniegšanu, līdz ar to arī konkurētspēju darba tirgū u. tml. Tāpēc otrās valodas apguves pētniecībā blakus svarīgiem metodikas jautājumiem ārkārtīgi liela uzmanība ir pievērsta valodas apguves psiholoģiskajiem procesiem (valodas apguvēja emocijām, klases emocionālajam klimatam, skolotāja un citu cilvēku atbalstam, arī valsts un sabiedrības attieksmei kopumā). Par to liecina arī šim tematam veltīto grāmatu nosaukumi, piemēram, „New Directions in Language Learning Psychology" (2017), „Exploring Psychology in Language Learning and Teaching" (2016), „Positive Psychology in SLA" (2016) (SLA – *second language acquisition* / otrās valodas apguve) u. c.

Starp iepriekš minētajiem valodas apguves procesa psiholoģiskajiem aspektiem arvien vairāk tiek pētīti faktori, kas saistīti ar paša valodas apguvēja emocionālo labsajūtu: cik spēcīga ir indivīda motivācija un vēlme apgūt valodu, cik augsta ir valodas apguvēja pašapziņa, vai ir identitātes krīzes problēmas, vai ir prasme pārvaldīt savas emocijas, mazināt spriedzi un stresu, kāda ir kopīgā apmierinātība

ar dzīvi jeb labjutība, par kuru tika runāts iepriekšējā apakšnodaļā, u. tml. Viena no interesantākajām perspektīvām šajos tematos ir valodas apguvēja identitāte, paštēls, piemēram, kā es kā noteiktas valodas apguvējs konstruēju savu identitāti, tēlu. Tās ir refleksijas, pārdomas:

- ✔ par savu valodas mācīšanās procesu, ceļu;
- ✔ par galamērķiem, kurus sasniegt;
- ✔ par grūtībām procesa laikā, prasmi tās identificēt un atrast veidus, kā grūtības novērst un virzīties tālāk uz priekšu u. tml.

Par šiem jautājumiem vairāk var lasīt, piemēram, izdevumā „Towards an Understanding of Language Learner Self-Concept" (2011). Latvijā šie jautājumi ir uzsvērti jaunajos valsts pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības standartos (2018. un 2019.), kuros starp sasniedzamajiem rezultātiem ir minētas arī caurviju prasmes, šajā kontekstā īpaši pašvadīta mācīšanās, ar to saprotot prasmi vadīt savu valodas apguves procesu un arī emocijas, kas parādās kā šķēršļi vai rezultāts šajā mācību procesā.

Interese par iepriekš minētajiem tematiem mūsdienās tikai pieaug, uzsverot pētījumos balstītus datus par satraukuma, baiļu negatīvo ietekmi uz skolēnu kognitīvajiem procesiem, līdz ar to uz smadzeņu darbības bloķēšanu gan informācijas, jaunu zināšanu ieguves laikā, gan arī procesos, kad paši rada savus tekstus mutvārdu un rakstu formā, jo īpaši dažādos pārbaudījumos (testos, eksāmenos u. tml.).

Pēdējos gados veiktajos pētījumos šie jautājumi ir ieguvuši strukturētāku un metodiski spēcīgāk izstrādātu veidolu. Pirmkārt, jaunākajos pētījumos (piemēram, skat. Gkonou, Daubney, Dewaele 2017) ir uzsvērta valodas trauksmes divējādā daba, proti, no vienas puses, otrās valodas vai svešvalodas apguves laikā var rasties satraukums, kas tad ir uzlūkojams kā sekas. No otras puses, uztraukums un bailes var kavēt valodas apguves procesu, un šādā gadījumā tie ir uzlūkojami kā iemesli, kuru dēļ valodas apguve nenorit, kā gribētos. Pētnieki uzskata, ka korelācija starp satraukumu (bailēm) un skolēna sasniegumiem var izpausties trīs veidos (piemēram, X ir satraukums, bet Y – sasniegumi): 1) izmaiņas X sekmē izmaiņas Y; 2) izmaiņas Y veicina izmaiņas X vai 3) kāds cits faktors sekmē izmaiņas gan X, gan Y, piemēram, grūtības dzimtās valodas apguvē pirmajās klasēs korelē ar tālākajiem sasniegumiem citas valodas apguvē un ar satraukuma, baiļu sajūtas palielināšanos, mācoties jaunu valodu (Gkonou, Daubney, Dewaele 2017, 21–22).

1. tabulā ir minēti galvenie valodas trauksmes cēloņi, kas apkopoti trīs grupās: akadēmiskie, kognitīvie un sociālie iemesli.

1. tabula. Valodas trauksmes cēloņi (Gkonou, Daubney, Dewaele 2017, 21).

Akadēmiskie cēloņi	▪ Kļūdas izrunā. ▪ Pārspīlētas, nereālas gaidas valodas apguves procesā. ▪ Skolotāji, kuri spēcīgi iebiedē skolēnus un / vai labo viņu kļūdas citu skolēnu priekšā. ▪ Testēšanas (pārbaudes) metodes.
Kognitīvie cēloņi	▪ Bailes zaudēt savu identitāti. ▪ Atšķirīga skolotāju un skolēnu izpratne par valodas kompetenci (ko nozīmē labi zināt valodu). ▪ Individuālās rakstura iezīmes, kautrīgums. ▪ Zema pašcieņa.
Sociālie cēloņi	▪ Bailes kļūt par citu apsmiekla objektu, bailes būt samulsušam, izskatīties muļķīgi. ▪ Slikts akcents jaunapgūstamajā valodā. ▪ Pārpratumi komunikācijā vai nepareizu vārdu lietojums. ▪ Kultūras pārpratumi, kļūdas kultūras neizpratnes dēļ. ▪ Konkurētspēja. ▪ Biežums un kvalitāte saskarē ar dzimtās valodas runātājiem.

Kā redzams 1. tabulā, valodas satraukuma galvenie iemesli ir saistīti, no vienas puses, ar valodas apguvēja bažām par atšķirību no citiem, par valodu kā šķērsli justies ne kā savējam, atšķirīgam no tiem, kam šī valoda ir dzimtā valoda (izrunas akcents vai citas izrunas īpatnības; neprecīzs vārdu lietojums; iespējamās pārpratuma situācijas komunikācijā, jo nav zināmi kādi nerakstīti, bet sabiedrībā kopumā zināmi valodas uzvedības likumi; zemāks sniegums un vērtējums pārbaudes darbos, salīdzinot ar skolēniem, kuriem apgūstamā valoda ir dzimtā valoda; līdz ar to iespēja tikt izsmietam, nokļūt neveiklās, nevienlīdzīgās saziņas situācijās, kad „uzbrukumi" sagaidāmi kā no klases / skolas biedriem, tā arī no skolotājiem). No otras puses, 1. tabulā ir minēti iemesli, kuri norāda uz valodas apguvēja vēlmi, apgūstot citu valodu, saglabāt savu dzimto valodu un kultūru, nepazaudēt sevi, proti, aizstāvēt savu identitāti. Tajā pašā laikā identificēšanās arī ar majoritāti, ar noteiktas sabiedrības pamatiedzīvotājiem ir ārkārtīgi svarīga, lai iekļautos sabiedrībā un attīstītu konkurētspēju studijās un darba dzīvē.

Sociālo cēloņu grupā minētās bailes no apkārtējo attieksmes (grupas biedri, klases vai skolas biedri) rosina domāt arī par efektīvāku grupu darbu plānošanu. Skolēnu nevēlēšanās izteikties un prezentēt grupas vai klases priekšā bieži ir saistāma ar sociālajiem faktoriem: bailēm izskatīties muļķīgi, pateikt ko nepareizi u. tml. Plašākā mērogā tās ir bailes būt neakceptētam, būt noraidītam, satraukums par sociālo negatīvo vērtējumu. Tāpēc, plānojot grupu darbu, skolotājam ir svarīgi izrunāt ar skolēniem tā galvenos principus, grupu darba jēgu, individuālo atbildību, kā arī tiesības. Proti, tiesības izteikties arī tad, ja valoda nav tik veikla vai viedoklis atšķiras no pārējo domām. Skolēnu satraukums mazināsies, tiklīdz viņi sajutīs, ka var būt arī nevērtējoša attieksme, ka idejas, viedokļi un valodas kompetence var atšķirties.

Tabulā ir minēts vēl viens ar mācību metodiku saistīts faktors, proti, cēlonis valodas satraukumam var būt arī skolēnu un skolotāju atšķirīgie viedokļi, uzskati, pārliecība par to, ko nozīmē labi zināt valodu, ko nozīmē būt kompetentam noteiktā valodā. Iespējams, skolotāju gaidas un prasības par pareizrakstības vai pareizrunas jautājumiem valodas apguvējiem šķiet nesasniedzams līmenis, vai arī viņi saskata citus, svarīgākus jautājumus vai tematus, kas nepieciešami viņu ikdienas dzīvē. Valodas trauksme, kā rāda pētījumi par otrās valodas apguvi, tiek mazināta, ja skolotājs vairāk ir orientēts uz valodas, izteikšanās veiklības attīstīšanu, nevis koncentrējies tikai uz kļūdu labošanu, respektīvi, gramatisko precizitāti (King, Smith 2017, 105).

1. tabulā minētie valodas trauksmes iemesli ir vērojami arī Latvijā 2017.–2020. gadā veiktajā pētījumā „Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesu" (*https://valoda.lv/petijumi/attieksme-pret-latviesu-valodu-un-tas-macibu-procesu/*), kuru pieteica un koordinēja Latviešu valodas aģentūra. Pētījums bija par attieksmi pret latviešu valodas apguvi un faktoriem, kas veido šo attieksmi; kā viena no pētījuma

datu ieguves metodēm tika izmantota fokusgrupu diskusija. Kopumā Latvijā skolēnu un skolotāju fokusgrupu diskusijas tika organizētas četrās Latvijas pilsētās: Liepājā, Rēzeknē, Daugavpilī un Rīgā. Diskusiju dati atklāj valodas trauksmi, kuras iemesli tika minēti 1. tabulā, piemēram, mazākumtautību skolēnu, kuri mācās latviešu mācībvalodas vidusskolās, vēlmi iekļauties klasē, neuzsverot latviešu valodas kā otrās valodas apguvēja identitāti.

Es varu latviski runāt ļoti normāli, bet rakstīšana man grūti iet. Bet man patīk mācīties latviešu valodu, jo es dzīvoju Latvijā. Bet man nepatīk skolotāju attieksme, ka viņa atgādina, ka es neesmu latviete. Un uzskata, ka es esmu krieviete, bet īstenībā tā nav. Un tas ļoti tracina, jo es nepropagandēju to krievu politiku un pārējo, jo es esmu latviete. Es neuzskatu, ka es esmu krieviete. (LVA pētījums; skolēnu fokusgrupas diskusija Rēzeknē, 2019.)

Teiktajā spilgti vērojama daudzpusēja jaunietes identitāte: viņas dzimtā valoda ir krievu valoda, bet, tā kā viņa ir dzimusi Latvijā, pilsoniski (vai etniski) viņa sevi identificē ar latvieti. Diskusijas fragments iezīmē skaidru atziņu – identitātes jautājums nav vienkāršojams, tam mūsdienu Latvijā ir krietni daudzveidīgāks raksturs, nekā mēs esam pieraduši uz šo jautājumu raudzīties. Mazākumtautību jauniešiem nereti ir vērojama identitātes krīze, ja viņus vēlamies salikt nošķirtās kastītēs, neieklausoties viņu pašu viedoklī un pašidentifikācijas raksturojumā.

Valodas un identitātes savstarpējā mijiedarbība ir arī viens no iemesliem, kāpēc tādi emocionālie stāvokļi kā bailes, bažas, satraukums tiek asociēti ar valodas apguves procesiem. Bailes vai satraukums, kas pavada mācību procesu, apgūstot citus mācību priekšmetus, piemēram, matemātiku vai dabaszinības, nav tādas pašas, kā mācoties citu valodu. Iespējams, ka valodas un literatūras mācību priekšmetos identitātes, paštēla un pašizteiksmes jautājumi ir izteiktāki un sensitīvāki nekā citu mācību priekšmetu saturā. Tāpēc arī pētījumos ir akcentēts atsevišķs koncepts *valodas trauksme*, lai uzsvērtu, ka jaunas valodas apguvē emocionālie faktori ir īpaši nozīmīgi un vērā ņemami, plānojot valodas apguves procesu.

Latviešu valodas aģentūras pētījumā ir vērojami dati, kas apliecina, ka arī Latvijā latviešu valodas apguves laikā skolēni īpaši uzsver mācību procesa emocionālo fonu un savas individuālās izjūtas, kā tas ir minēts 1. tabulā. To ir norādījuši gan paši skolotāji, gan arī skolēni, piemēram:

Daudzas lietas patiesībā skolēnam un skolotājam vīzijā par labi izdevušos stundu patiesībā sakrīt. Arī tā sajūta stundās, kad skolotājs var emocionāli piedalīties, ne tikai

būt tas soģis, tas bargais, tā autoritāte, bet kuram pašam ir patīkama saskarsme ar skolēniem. (LVA pētījums; skolotāju fokusgrupas diskusija Rēzeknē, 2019.)

Te arī skolēnu teiktais:

Un latviešu valodas ziņā man ir viena no mīļākajām skolotājām. Viņa ir ļoti forša, tāpēc, ka... Es nezinu. Viņa ir stingra, kad vajag būt, jo tas ir nepieciešams, bet reizēm viņa ir pozitīva, viņa var pajokot. Viņa ir tik ļoti cilvēcīgs un saprotošs cilvēks, ka tev nav bail, tu jūties ļoti brīvi pie viņas. Nezinu. Radīt tādu atmosfēru klasē, lai Tev patiktu tiešām iet uz tām stundām. (LVA pētījums; skolēnu fokusgrupas diskusija Rēzeknē, 2019.)

Par potenciālo valodas satraukumu liecina skolnieces vārdi *un tev nav bail, tu jūties ļoti brīvi.* Klases atmosfēra, kas nav baiļu vai iekšējās trauksmes pilna, bieži ir uzsvērta arī iepriekš minētajā ārzemju teorētiskajā literatūrā, un šīs atziņas atbalsojas arī Latvijas skolēnu sajūtās.

Līdzīgas atziņas par komforta sajūtu, apgūstot valodu, pauž arī mazākumtautību skolu skolēni, tikai viņu teiktajā klāt nāk arī 1. tabulā pie kognitīvajiem cēloņiem minētā problēma – atšķirīgais skolēnu un skolotāju skatījums – ko nepieciešams valodas stundās mācīties un arī kā to darīt, lai veicinātu interesi un motivāciju:

(..) tu tāpēc gribi mācīties valodu, tāpēc ka zini, ka tu atnāksi uz latviešu valodu un tev būs komfortabli. Bet puiši no citas grupas negrib iet uz latviešu valodu, tāpēc ka viņiem tur sausi likumi, tikai gramatika, viņiem bieži stundās vienkārši ir neinteresanti. (LVA pētījums; skolēnu fokusgrupas diskusija Daugavpilī, 2019; pētījumā atbilde ir sniegta krievu valodā.)

Iepriekš minētajos citātos un arī citos piemēros no skolēnu fokusgrupām ir vērojams, ka viņu latviešu valodas mācīšanās pieredzē var identificēt visu emocionālo stāvokļu gammu. Tās ir: ieinteresētība, garlaicība, neitrālas izjūtas un satraukums vai pat bailes.

Negatīvākās izjūtas, kuras diemžēl ir minētas ļoti bieži, visvairāk tiek asociētas nevis ar pašas valodas apguvi, bet ar skolotāja personību. Varbūt ne vienmēr tas ir pamatoti, tāpēc skolēni un pats mācību process tikai iegūtu, ja skolotāji atzītu, pamanītu, ka ir skolēni (īpaši tie, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda), kuriem piemīt šīs emocijas – valodas trauksme –, un līdz ar to mēģinātu vairāk domāt par šo jautājumu: kā radīt emocionāli drošu, patīkamu mācību vidi, atmosfēru?

Protams, nevar izslēgt arī atšķirīgos skolēnu personības tipus, individuālās rakstura īpašības un veidus, kā skolēni reaģē uz klases / skolas biedru un skolotāja attieksmi, aizrādījumiem un ieteikumiem. Tas ir minēts arī teorētiskajā literatūrā, norādot uz valodas satraukuma abām dimensijām: individuālo un sociālo, tajā pašā laikā ar pētījuma datiem pamatojot skolēnu valodas satraukuma un skolotāja attieksmes korelāciju. Proti, jo augstāka valodas apguves procesā ir skolotāja atbalsta pakāpe (vēlme palīdzēt, ieinteresētība), kā arī skolēnu apzināta iesaistīšana klases darbā un sadarbībā vienam ar otru, jo mazāka valodas trauksme tiek novērota skolēnos. Tādējādi viena no būtiskākajām pētnieku atziņām (arī kā ieteikums) ir šāda: **valodas trauksmes līmeni iespējams mazināt, nodrošinot pozitīvu mācību vidi** (*positive environment*) (Gkonou, Daubney, Dewaele 2017, 38).

Pētnieki arī īpaši uzsver, ka skolotāju bieži minētais skolēnu raksturojums „viņi ir nemotivēti" patiesībā norāda, ka skolēnu zemā motivācija apgūt valodu ir sekas, nevis iemesls, proti, tās nereti ir valodas apguves, neveiksmīgas pieredzes, baiļu un satraukuma sekas, nevis iemesls. Ja patiešām problēma ir skolēnu motivācijā, tad viens no veidiem, kā šādu situāciju mainīt un kā paaugstināt skolēnu motivāciju, ir palīdzēt skolēniem definēt un attīstīt reālus, viņiem personīgi nozīmīgus valodas apguves mērķus, kā arī izmantot stundās efektīvākas valodas mācīšanās metodes un stratēģijas (Gkonou, Daubney, Dewaele 2017, 40). Skolas ikdienā, steigā, rutīnā mums aizmirstas, ka mācību priekšmetam ir izvirzīti noteikti mērķi, bet skolēni ir ļoti atšķirīgi, tāpēc svarīgi apgūstamā mācību satura kontekstā ir palīdzēt saprast skolēniem, kādi ir viņu mērķi apgūt, piemēram, latviešu valodu. Šķiet, ka tas ir vēl viens nozīmīgs jautājums – saskatīt skolēnu individualitāti, nevis visus mērīt pēc vienas mērauklas. Ne velti latviešu kinokritiķe Daira Āboliņa ir teikusi: „Tā pasaule nav tik plakana, kā mēs dažkārt interpretējam. Pasaule ir daudzšķautņaina tāpat kā cilvēki." (Ikstena 2020, 126)

Arī LVA pētījuma dati atklāj gana skaidru ainu: ja patiešām vēlamies uzlabot latviešu valodas apguves rezultātus, vairāk jādomā par priekpilnu mācību procesu nevis tā triviālajā izpratnē, bet dziļākajā nozīmē, proti, patīkama darba atmosfēra, labas sadarbības prasmes starp abām mācību procesā iesaistītajām pusēm ir ārkārtīgi nozīmīgi faktori, lai sasniegtu labus rezultātus.

Pēdējos desmit gados saistībā ar mācību procesu, ar meklējumiem, kā to patiešām uzlabot, pētnieki ir radījuši tādu jaunu konceptu kā *mācīšanās prieks* (*joy of learning*). Īpaši Somijas pētījumos, kas veikti sākumskolās, bieži tiek runāts par šo konceptu, sniedzot arī tā detalizētu raksturojumu. Piemēram, ir definētas 10 būtiskākās tēzes, lai raksturotu faktorus, kuri ir nozīmīgi mācīšanās prieka paaugstināšanā sākumskolas klasēs; starp tiem ir minēts:

- ✔ skolotāja patiesa, neviltota interese par skolēniem, draudzīga attieksme;

- ✔ nesteidzīgs mācību process, kur skriešanai uz nākamo tematu vai uzdevumu nav vietas;
- ✔ skolēnu aktīva darbošanās – mācīšanās darot, maksimāli samazinot skolotāja monologa garumu;
- ✔ brīva mācību atmosfēra, vide, kurā skolēns jūtas brīvs un vēlas darboties utt.

Īpaši uzsvērta ir atziņa, ka skolēns, kurš klasē jūtas brīvi un nepiespiesti, kurš nebaidās kļūdīties vai tikt apsmiets, patiešām būs ieinteresēts, zinātkārs un radošs (Kaufman 2012). Par mācīšanās prieku un saistībā ar to veiktajiem pētījumiem Somijā vairāk var lasīt, piemēram, Rantalaa, Määttäb 2012.

Dažādu vecumposmu skolēniem, bet īpaši pusaudžiem un jauniešiem vidusskolas posmā latviešu valodas apguvē biežāk vajadzētu iekļaut tekstus ar pozitīvās psiholoģijas kontekstu. Negatīvās emocijas – vai tā būtu vienaldzība, skumjas vai valodas satraukums un bailes – bieži pavada neziņa par nākotni, cerību trūkums. Tāpēc, mācoties latviešu valodu – noteiktas gramatiskās kategorijas vai prasmi izprast tekstu, bagātinot vārdu krājumu vai tamlīdzīgi –, mācību saturā vajadzētu iekļaut tekstus, kas palīdzētu skolēniem labāk saprast pašiem sevi, kas raisītu viņos vairāk optimisma vai pat iepazīstinātu ar kādām noteiktām pozitīvās psiholoģijas atziņām.

Nodaļas noslēgumā daži ieteikumi, kurus jaunajiem (bet varbūt arī pieredzējušajiem) valodas skolotājiem ir definējuši otrās valodas apguves pētnieki (Horwitz 2017, 42–43) ar mērķi uzlabot mācību procesu, pievēršot uzmanību tā psiholoģiskajiem aspektiem.

- ✔ Pamanīt un atzīt skolēnu diskomfortu, veidot par to sarunu. Daudzi skolēni jūtas atviegloti, uzzinot, ka viņi nav vienīgie, kuri mācību procesā piedzīvo bailes un trauksmi.
- ✔ Pamanīt un pieņemt skolēnu izjūtas par kultūras šoku (arī tikai par kultūras atšķirībām), apgūstot otro valodu, piedāvāt skolēniem iespējas runāt par dažādu viņu pieredzi, arī par atšķirīgo kultūru pieredzi.
- ✔ Mācīties identificēt skolēnus, kuriem piemīt valodas trauksme, un klasē diskutēt par šo parādību, lai mazinātu bailes vai nemieru.

- ✔ Palīdzēt skolēniem attīstīt reālus, konkrētus, viņiem pašiem nozīmīgus mērķus, lai viņi apzinātos, ko vēlas sagaidīt no valodas apguves procesa un ko konkrēti tajā sasniegt.
- ✔ Plānot iespējas satikties ar prasmīgiem otrās valodas lietotājiem, lai skolēni redzētu, ka cilvēki, kas ir tādi paši kā viņi, spēj labi apgūt otro valodu.
- ✔ Labot skolēnu kļūdas uzmanīgi, neaizskarot skolēnus personīgi.
- ✔ Izmantot mācību stundā vairāk humora, arī dažādas spēles, kas novērš uzmanību no skolēna kā valodas apguvēja identitātes.
- ✔ Izmantot vairāk nelielu grupu vai pāru darba uzdevumus, nevis organizēt mācības visai klasei.
- ✔ Pievērst uzmanību skolēnu satraukumam, bažām runāt otrajā valodā, mācīties kopā pārvarēt vai mazināt šīs bailes.

1.4.4. Argumentācija un argumentētā rakstīšana: no lasīšanas līdz rakstīšanai dažādu jomu mācību priekšmetos

Jau iepriekš tika aplūkotas diskusijas, kas pēdējā desmitgadē nerimst ap un par valodas mācīšanas jautājumiem dažādās Eiropas un pasaules valstīs. Viens no pamatjautājumiem ir, kas 21. gs. tiek saprasts ar valodas lietpratību jeb kompetenci, no tā izriet nākamais jautājums, kā, ar kādām metodēm un pieejām to vislabāk mācīt dažādu vecumu bērniem un jauniešiem.

Diskusijās vairs netiek apspriests valodas iedevuma daļas (*input*) nozīmīgums, pat – izšķirošā loma valodas lietpratības attīstīšanā. Neatkarīgi no tā, vai mēs runājam par dzimto valodu (L1) vai otro valodu (L2), pirms runāšanas ļoti svarīga ir klausīšanās, pirms rakstīšanas – lasīšana. Tā ir aksioma, kurai pierādījumi vairs nav nepieciešami. Turklāt kā L1, tā L2 īpaši tiek uzsvērts ne tikai kvantitatīvs iedevums, piemēram, ar bērniem sarunāties daudz un par dažādām tēmām, bet vēl vairāk – kvalitatīvs iedevums, proti, nepielāgot savu valodu un nerunāt tā saucamajā bērna valodā. Gan vecākiem, gan skolotājiem ir ļoti svarīgi ar dažāda vecuma bērniem runāt, lietojot bagātīgu vārdu krājumu, arī jēdzienus un terminus, kurus

viņi vēl nesaprot, bet sarunas laikā par tiem jautā, savukārt pieaugušie paskaidro bērniem saprotamā valodā, min piemērus, kas balstīti bērnu / pusaudžu pieredzē. Tā šī pieredze saturiski tiek bagātināta, līdz ar to atspoguļojas daudzveidīgākā bērnu mutvārdu runā un tālāk jau viņu rakstu tekstos.

Jaunajos valsts pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības standartos (attiecīgi – 2018. un 2019.) definētajos sasniedzamajos rezultātos, kas izvirzīti valodu jomā, bet arī citās jomās un caurviju prasmēs, ir skaidri nolasāma prasība attīstīt skolēnos specializētas lasīšanas un rakstīšanas prasmes: prasmi lasīt un izprast gan tieši pateikto, gan netieši iekļauto nozīmi literāros un informatīvos tekstos, ar vārdiem izteiktos un ar citiem simboliem, zīmēm papildinātos tekstos, iespiestos un digitālos tekstos, nepārtraukta un pārtraukta sižeta tekstos, kur pa vidu var būt iekļautas arī kādas shēmas, tabulas vai grafiki. Jo daudzveidīgāka izvēlēto tekstu ziņā būs lasītāja pieredze, jo lietpratīgāks būs skolēns savu tekstu (mutvārdu un rakstveida) producēšanā.

Pirms pievērsties argumentētās rakstīšanas prasmju izkopšanas atziņām – nedaudz par tādiem būtiskiem jēdzieniem kā *teksts* un *tekstpratība* (*literacy*).

1.4.4.1. Teksts un tekstpratība

Ko 21. gs. saprotam ar jēdzienu *teksts*?

Par tekstu var atrast daudz definīciju, bet daļa no tām neatbilst šī laika tekstu daudzveidībai. Tomēr izglītības kontekstā nemainīga ir teksta kā vērtīgas iedevuma daļas nozīme, līdz ar to tekstu varētu definēt šādi: teksts ir līdzeklis, caur kuru tiek uzkrātas un tālāk nodotas idejas, pieredze, viedoklis un informācija.

Lasīšana, literatūras un citu tekstu padziļināta izpēte, izzināšana ir skolēnu domāšanas, zināšanu un pasaules izpratnes pamats. Atkarībā no tā, cik veiksmīgi šāds pamats tiek veidots, tālāk tas atklājas pašu skolēnu veidotajos tekstos.

Kā jau iepriekš tika minēts, mūsdienās teksti ir bagāti ne tikai satura ziņā, bet tie ir ārkārtīgi atšķirīgi arī struktūras jeb formāta ziņā. Tie var būt izteikti ar vārdiem teikumos, rindkopās (nepārtraukti teksti), piemēram, stāsts, paziņojums, vēstule, raksts avīzē utt. Taču šādi teksti var mīties arī ar grafikiem, tabulām, diagrammām, kartēm u. tml. (jaukta formāta teksti). Tie var būt vairāku veidu jeb multimodāli teksti, kuros ir izmantota gan valoda, gan attēli vai video. Šādu tekstu izmantošana īpaši pieaug digitālajā komunikācijā, sociālajos tīklos un cita veida elektroniskajā saziņā, kas ir bērnu un jauniešu ikdienas sastāvdaļa.

Prasmes, kas ir nepieciešamas, lai lasītu tikai verbāli (ar vārdiem) noformētu prozas tekstu, atšķiras no prasmēm, strādājot ar multimodāliem tekstiem. Tāpēc teksta izpratnes un teksta veidošanas prasmes ir būtiski attīstīt, strādājot gan ar tradicionālajiem, gan ar mūsdienu daudzveidīgajiem tekstiem.

2. tabulā ir doti piemēri, kas atklāj tekstu daudzveidību.

2. tabula. Literāro un informatīvo tekstu žanriskā daudzveidība.

Tekstu piemēri	
▪ Romāni, stāsti, lugas, dzeja ▪ Tradicionālā un mūsdienu folklora (anekdotes, nostāsti) ▪ Vēsturiski dokumenti, arhīvu materiāli ▪ Esejas, pārspriedumi ▪ Mutvārdu runa ▪ Kartes, grafiki, diagrammas, tabulas ▪ Sludinājumi, reklāmas, skrejlapas, uzsaukumi ▪ Laikraksti, žurnāli, komiksi	▪ Vārdnīcas, enciklopēdijas ▪ Privātās un lietišķās vēstules, e-pasti ▪ CV, iesniegumi, paskaidrojumi, sūdzības ▪ TV programmas, filmas, spēles ▪ Afišas, plakāti, etiķetes, uzlīmes, nosaukumi ▪ Receptes, rokasgrāmatas, instrukcijas, reglamenti ▪ Pārskati un recenzijas ▪ Īsziņas, emuāri, komentāri un citi sociālās mijiedarbības teksti ▪ Tīmekļa vietnes u. c.

Pamatskolā atbilstoši skolēnu vecumposma īpatnībām (protams, jāņem vērā arī skolēnu individuālās spējas un intereses) ir iespējams plānot un latviešu valodas apguvē iekļaut satura un struktūras ziņā daudzveidīgus tekstus. 3. tabulā ir doti piemēri ieteicamajiem tekstu žanriem.

3. tabula. Ieteicamie tekstu žanri.

	Tekstu žanri
1.–3. klase	▪ Proza (sižetisks, nepārtraukts teksts), dramaturģija, dzeja ▪ Folklora: tautasdziesmas, sakāmvārdi, parunas, pasakas, anekdotes ▪ Kartes, tabulas ▪ Sludinājumi, afišas ▪ Privātās vēstules, ielūgumi, apsveikumi (arī digitāli) ▪ TV programmas, filmas, spēles ▪ Kulinārijas receptes, uzdevumu nosacījumi ▪ Īsziņas ▪ Žurnāli, komiksi ▪ Vārdnīcas, bērnu enciklopēdijas
4.–6. klase	▪ Proza, dramaturģija, dzeja ▪ Folklora (arī teikas, leģendas) ▪ Kartes, tabulas, grafiki, diagrammas ▪ Sludinājumi, reklāmas, afišas, plakāti, nosaukumi (etiķetes) ▪ Privātās un lietišķās vēstules, ielūgumi, apsveikumi (arī digitāli) ▪ Iesniegumi, paskaidrojumi ▪ TV programmas, filmas, spēles ▪ Kulinārijas receptes, instrukcijas, uzdevumu nosacījumi, noteikumi ▪ Anotācija ▪ Īsziņas, emuāri, komentāri ▪ Tīmekļa vietnes ▪ Anketas ▪ Žurnāli, skolas avīzes, komiksi ▪ Vārdnīcas, bērnu enciklopēdijas ▪ Pasākumu scenāriji

3. tabula (turpinājums). Ieteicamie tekstu žanri.

	Tekstu žanri
7.–9. klase	▪ Proza, dramaturģija, dzeja (arī liroepika) ▪ Folklora ▪ Kartes, tabulas, grafiki, diagrammas ▪ Vēsturiski dokumenti, arhīvu materiāli ▪ Sludinājumi, reklāmas, skrejlapas ▪ Privātās un lietišķās vēstules, ielūgumi, apsveikumi (arī digitāli) ▪ CV, biogrāfija ▪ Iesniegumi, paskaidrojumi (arī digitāli) ▪ TV programmas, filmas, spēles ▪ Afišas, plakāti, nosaukumi (etiķetes) ▪ Receptes, rokasgrāmatas, instrukcijas, uzdevumu nosacījumi, noteikumi ▪ Anotācijas, recenzijas ▪ Īsziņas, emuāri, komentāri ▪ Tīmekļa vietnes ▪ Skaidrojumi (informācija par jēdzieniem vai elementiem), kopsavilkumi ▪ Protokoli (sanāksmes, darba grupas) ▪ Anketas, intervijas ▪ Žurnāli, skolas avīzes, laikraksti, komiksi ▪ Vārdnīcas, enciklopēdijas ▪ Pasākumu scenāriji

Tekstpratība (iedevums)

Ar jēdzienu *tekstpratība* (*literacy*) 21. gs. apzīmē prasmi:

- ✔ padziļināti izprast (tekstpratības iedevuma daļa) jebkuras modalitātes tekstu, vai tas būtu izteikts ar vārdiem vai arī ar attēliem, shēmām, tabulām, grafikiem iespiestā un digitālā formātā;
- ✔ saprast teksta galveno domu un nianses, kas paustas gan tiešā veidā, gan netieši (implicēti);
- ✔ iegūto informāciju, idejas, pārdomas mērķtiecīgi izmantot savos mutvārdu un rakstveida tekstos (tekstpratības atdevuma daļa), piešķirot iegūtajai nozīmei jaunu nozīmi.

Tātad tā nav tikai prasme lasīt un pareizi rakstīt tekstu, tas ir darbs ar tekstā iekļautās nozīmes atklāšanu jeb dekodēšanu plašākā izpratnē: vispirms nozīmes iegūšanu (no žanru un modalitātes ziņā daudzveidīgiem tekstiem) un tad tās iekļaušanu savu tekstu veidošanā. Skolēni, kuriem ir attīstītas šīs prasmes, spēj atšifrēt tekstā iekļauto nozīmi, teksta nolūku, tālāk integrēt šīs zināšanas savā līdzšinējā pieredzē un visbeidzot izmantot tās savu tekstu (rakstveida vai mutvārdu) veidošanā. To var dēvēt par sava veida inteliģenci apieties ar rakstīto vārdu plašākā nozīmē – tekstu izprast un veidot pašam.

Kāpēc tekstpratībai tiek pievērsta tik liela nozīme?

21. gs. ir tekstu laikmets, tie mums ir visapkārt: klasē, uz ielas, tramvajā, presē, grāmatplauktos, sociālajos tīklos u. tml. Jautājums ir, cik lietderīgi bērni tos izmanto, vai viņi tos patiešām izlasa un izprot, ko ir lasījuši.

Mūsdienās bieži ir ierobežots laiks, lai iegūtu kādu informāciju un reaģētu uz to. Prasmīga lasīšana paredz arī spēju ātri identificēt tekstā noteiktus vārdus, frāzes, valodas modeļus, pēc kuriem jau var paredzēt teksta pavedienu. Prasmīgs lasītājs spēs paredzēt teksta turpinājumu, arī pamanot atslēgvārdus (virsrakstā, ievaddaļā, pēc tam tālāk tekstā). Tie ir svarīgi rīki, lasot tekstus gan latviešu valodas stundās, gan arī vēsturē, bioloģijā un citos mācību priekšmetos, līdz ar to šie paņēmieni ir attīstāmi neatkarīgi no satura jomas, turklāt ar daudzveidīgiem tekstiem un kontekstu.

21. gs. bērni tiek dēvēti par digitālajiem pilsoņiem, par *dotcom* paaudzi u. tml., jo bieži vien lielāko sava laika daļu viņi pavada tīmeklī, tiešsaistē, bet ne tiešajā komunikācijā ar fiziskajā telpā esošajiem cilvēkiem. Tāpēc svarīgi ir atcerēties,

ka tīmeklis nodrošina arī bezgalīgas izglītības iespējas, pastāvīgi pieaugot informācijas apjomam. Tomēr šīs iespējas nevar tikt pienācīgi izmantotas, ja bērni nespēj orientēties informācijas pārdaudzumā, nespēj efektīvi atlasīt un novērtēt, kā arī interpretēt lasīto / dzirdēto / vēroto materiālu. Attīstot digitālo tekstpratību, bērniem tiek piedāvāts drošs rīks, instruments, ko viņi var izmantot, lai iegūtu, objektīvi izvērtētu un interpretētu informāciju.

Skolēnu tekstpratības attīstīšanā ārkārtīgi liela loma ir darbam ar jaunajiem vārdiem, jēdzieniem un terminiem, proti, mērķtiecīgai un apzinātai vārdu krājuma papildināšanai kā valodu jomas, tā arī citu jomu mācību priekšmetos (vēsturē, ģeogrāfijā, mākslās, tehnoloģijās, dabaszinātnēs un pat sportā).

Apzināti papildināt skolēnu vārdu krājumu (īpaši – apgūstot mācību saturu L2) nozīmē vairākus soļus:

1) pirms teksta lasīšanas / klausīšanās / skatīšanās noteikt 3–7 atslēgvārdus, kuri ir nozīmīgi jaunā temata apguvē;

2) paredzēt īpašu sarunu, uzdevumus, skaidrojot šos vārdus, iekļaujot skolēnu individuālajā dzīves un mācīšanās pieredzē;

3) mēģināt noskaidrot šo vārdu cilmi, no kuras valodas vai vārda tas ir cēlies;

4) salīdzināt, kā šos vārdus vai jēdzienus, terminus dēvē un skaidro citās skolēniem zināmajās valodās;

5) kopā ar skolēniem domāt un plānot vārdu atcerēšanās stratēģijas (tās var būt individuālas un laika gaitā, kad jaunu vārdu apguves paņēmieni jau būs nostiprinājušies un domāt par jaunu vārdu apguvi un iegaumēšanu kļūs jau par skolēnu ieradumu, šis solis nebūs vairs nepieciešams); tā var būt savas vārdnīcas veidošana, asociāciju izdomāšana, vizualizēšana, līdzība ar citas valodas vārdu u. tml.;

6) jauno vārdu, jēdzienu vai terminu lietojums savos mutvārdu un rakstveida tekstos (sākumā pašu veidotos vārdu savienojumos un teikumos, vēlāk – jau konkrētu žanru tekstos); un tai būtu jābūt striktai skolotāja prasībai – rakstu darbā noteiktas parādības vai procesu raksturošanai, argumentēšanai obligāti izmantot jaunapgūto vārdu krājumu.

Tikai šādā veidā, izejot pilnu jauno vārdu apguves procesa ciklu – no vārdu nozīmes nojaušanas kontekstā, precīzas nozīmes noskaidrošanas (vēlams – arī vārda cilmes izpētes), sinonīmu, antonīmu meklēšanas, salīdzināšanas ar citām valodām līdz jauno vārdu lietojumam savos tekstos –, iespējams pretendēt, ka jaunie vārdi nepaliks tikai skolēnu pasīvajā vārdu krājumā, bet kļūs par viņu aktīvo vārdu krājumu, kurš regulāri tiks izmantots dažādos viņu rakstītajos un mutvārdu tekstos.

Teksta (lasītā vai dzirdētā / redzētā) nozīmes atklāšanā un dziļā teksta izpratnē kopumā nozīmīgi ir četri aspekti:

1) skolēnu iepriekšējās pieredzes un iepriekšējo zināšanu aktivizēšana;
2) mērķtiecīgi, apzināti un regulāri papildināts vārdu krājums;
3) uzmanības pievēršana teksta uzbūvei (struktūrai);
4) teksta izpratnes stratēģiju apguve un izmantošana.

Šie visi aspekti ir attīstāmi, sākot jau no pirmajām klasēm (patiesībā – jau no pirmsskolas) līdz pat vidusskolai un pat visa mūža garumā. Neatkarīgi no vecuma mēs katru dienu lasām, klausāmies, skatāmies arvien jaunus tekstus, sastopamies ar jauniem formātiem, īpaši digitālajā vidē. Tāpēc skolas gados ir ļoti nozīmīgi veidot ieradumus precīzākai un ātrākai jaunu tekstu izpratnei, stratēģiju apguvei – kā to darīt – un vēlmei mācīties arvien jaunus vārdus, jēdzienus, terminus, nebaidoties no neierastiem tekstiem vai to žanriem. Šādas zināšanas, prasmes un attieksme (vienā vārdā – lietpratība) ir pamats arī pilnvērtīgas un veiksmīgas skolēnu sociāli ekonomiskās dzīves attīstīšanai.

4. tabulā ir doti piemēri, kā darbā ar tekstu minētos četrus aspektus varētu attīstīt no pirmās klases līdz pat vidusskolas posmam, proti, ir dots katram vecumposmam raksturīgais snieguma līmeņu apraksts.

4. tabula. Teksta nozīmes atklāšana un izpratne (snieguma līmeņi pa vecumposmiem).

	1.–3. klase	4.–6. klase	7.–9. klase	Vidusskola (un +)
Iepriekšējās zināšanas	Skolēni dalās personīgajā pieredzē, atsauc atmiņā iepriekšējās zināšanas, lai labāk izprastu jaunas tēmas un idejas.	Skolēni atsauc atmiņā iepriekšējās zināšanas un ar skolotāja palīdzību identificē to saturu, ko vēlētos uzzināt no teksta.	Skolēni salīdzina un reflektē par savām iepriekšējām zināšanām, lai apstiprinātu vai izmainītu savu izpratni par kādu konceptu vai tēmu.	Skolēni salīdzina un reflektē par savām iepriekšējām zināšanām, lai padziļinātu vai paplašinātu savu izpratni par kādu konceptu vai tēmu.
Vārdu krājums	Skolēni izmanto arvien vairāk ikdienā bieži lietotu vārdu krājumu un apgūst jaunus vārdus saistībā ar mācību procesā lietotajiem jēdzieniem.	Skolēni apgūst un lieto vārdus, lai izteiktos precīzi un aprakstoši; izmanto vispārīgu akadēmisko un konkrētām jomām specifisku vārdu krājumu saistībā ar mācību procesu.	Skolēni apgūst un lieto vārdus, lai izteiktos precīzi, aprakstoši un efektīvi; izmanto vispārīgu akadēmisko un konkrētām jomām specifisku vārdu krājumu saistībā ar mācību procesu.	Skolēni mērķtiecīgi apgūst un pilnveido savu prasmi lietot precīzu, aprakstošu un efektīvu vārdu krājumu; izmanto vispārīgu akadēmisko un konkrētām jomām specifisku vārdu krājumu saistībā ar mācību procesu.

4. tabula (turpinājums). Teksta nozīmes atklāšana un izpratne (snieguma līmeņi pa vecumposmiem).

	1.–3. klase	4.–6. klase	7.–9. klase	Vidusskola (un +)
Teksta uzbūve / struktūra	Skolēni pamana, ka dažādi autori tekstus veido atšķirīgi, atkarībā no to mērķa.	Skolēni zina, ka tradicionālajiem un digitālajiem tekstiem ir atšķirīga uzbūve, viņi izmanto šīs zināšanas, lai tekstus labāk saprastu.	Skolēni izmanto zināšanas par atšķirīgiem tradicionālo un digitālo tekstu uzbūves veidiem, lai veicinātu savu izpratni par tekstu saturu.	Skolēni pielāgo un paplašina savas zināšanas par atšķirīgiem tradicionālo un digitālo tekstu uzbūves veidiem, lai vairotu savu izpratni par tekstu saturu.
Teksta izpratnes stratēģijas	Skolēni attīsta un lieto stratēģijas, vērojot, lasot, klausoties tekstus un citādi mijiedarbojoties ar tiem.	Skolēni izvēlas un pielāgo stratēģijas, vērojot, lasot, klausoties un citādi mijiedarbojoties ar mācību jomai specifiskiem tekstiem.	Skolēni mērķtiecīgi izvēlas un pielāgo stratēģijas, vērojot, lasot, klausoties un citādi mijiedarbojoties ar mācību jomai specifiskiem tekstiem.	Skolēni stratēģiski pielāgo daudzveidīgas stratēģijas, vērojot, lasot, klausoties un citādi mijiedarbojoties ar mācību jomai specifiskiem tekstiem.

4. tabulā minētais aspekts *Teksta izpratnes stratēģijas* paredz daudzveidīgu paņēmienu apguvi, kurus vēlāk skolēns izmanto kā informatīvu, tā literāru tekstu atklāšanai un savas izpratnes veicināšanai. Tās, piemēram, ir šādas stratēģijas: prognozēšana (pēc teksta virsraksta, apakšvirsrakstiem, teksta izcēlumiem, krāsu marķējumiem, attēliem u. tml.); asociāciju veidošana par tematu, virsrakstu u. tml., savstarpējā sakara meklēšana tekstā, izmantojot aplūkoto teksta struktūru; būtības, galvenās domas, nozīmīguma noteikšana; jautājumu formulēšana; vizualizācija; informācijas apkopošana, sintēze; kopsavilkuma, secinājumu veidošana u. tml. (vairāk par tekstpratības attīstīšanu skolā var lasīt arī: Lazdiņa 2017).

Apkopojot iepriekš teikto par lasīšanas prasmi, var apgalvot, ka prasmīgs lasītājs izprot un interpretē tekstu, izmantojot zināšanas par valodu (kā vārdu formu, tā nozīmi), par tekstu struktūru un par pasauli kopumā (savu dzīves pieredzi, tostarp iepriekšējās lasīšanas pieredzi).

Tekstpratība (atdevums)

Tekstpratības otro daļu veido skolēnu prasme veidot pašiem savus tekstus (kā mutvārdos, tā rakstu formā) jeb atdevums. Kad ir iegūta informācija – lasot, vērojot, skatoties un klausoties, turklāt kritiski apstrādājot, izanalizējot iegūto saturu (medijpratība) –, tad ir lielākas iespējas, ka skolēnu veidotie teksti būs saturiski bagātāki un argumentētāki.

Tekstpratības jēdziena ietilpība ir plaša, tā kopsavilkums ir atspoguļots 3. attēlā.

3. attēls. Tekstpratības jēdziens.

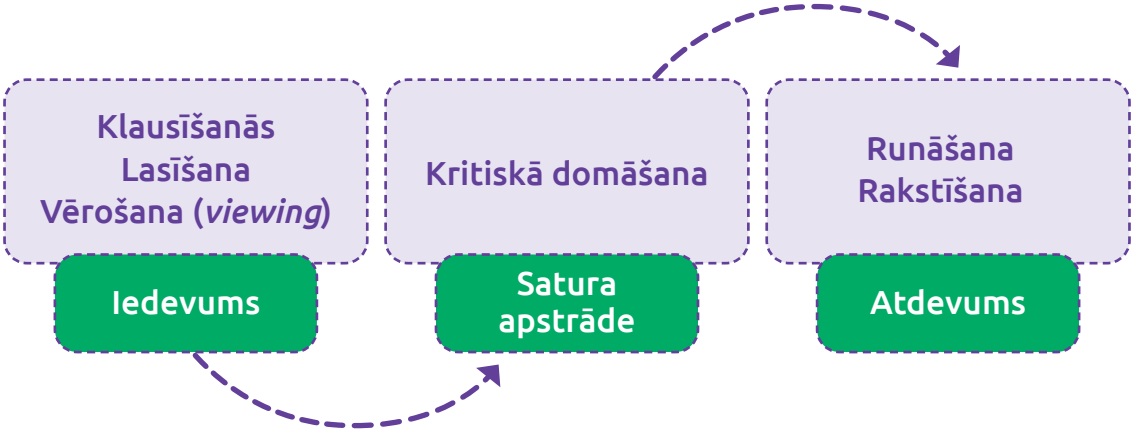

Tālāk tiks pievērsta uzmanība tekstpratības attīstīšanai – atdevuma daļai, proti, pašu skolēnu tekstu radīšanai, jo īpaši argumentētās rakstīšanas izkopšanai.

1.4.4.2. Argumentētā rakstīšana

Kā dzimtās, tā otrās valodas mācīšanā jau kopš 21. gs. sākuma rakstu prasmes izkopšanai ir veltīts gana daudz teorētiskās literatūras un praktisku ieteikumu pedagogiem. Salīdzinot ar metodiskajiem ieteikumiem iepriekšējos gadu desmitos, nedaudz citāda perspektīva ir rakstu valodas sociālais konteksts. Šādā aspektā rakstīšana tiek aplūkota kā semiotisks rīks, kas nodrošina rakstveida komunikāciju un attīsta sociālās attiecības (Ferretti, Graham 2019). Tā ir sociokultūras perspektīva, kas paredz, ka skolēni mācās rakstīt, lai praktizētu valodu lietot autentiskās sociālās saziņas situācijās, sasniegtu noteiktus sociālos mērķus un iemācītos ar valodas palīdzību veidot attiecības, sadarboties, pārvarēt komunikācijas šķēršļus u. tml.

Valodas sociālā funkcija īpaši nozīmīga ir kļuvusi ar digitālās pasaules attīstību: sociālo tīklošanos, dažādām interneta vietnēm, platformām, kur var sazināties,

diskutēt un debatēt kā dialogā, tā lielākās un mazākās interešu grupās. Šādos valodas lietojuma kontekstos ļoti svarīga ir prasme argumentēt savu viedokli, izteikties precīzi, lietojot atbilstošus izteicienus, skaidrojumus, piemērus, bet arī vārdus vai specifiskus jēdzienus, terminus. Tieši digitālajā vidē rakstītais teksts kļūst par teksta autora identitāti, pēc rakstītā tiek spriests par rakstītāju – viņa izglītību, pieredzi, kultūru un attieksmi pret saziņas partneri.

Bez sociālā konteksta ne mazāk svarīga ir arī kognitīvā perspektīva, caur kuru argumentētā rakstīšana tiek aplūkota kā problēmu risināšanas process. Rakstītājs esejas temata iztirzāšanā atklāj ar tematu saistītās problēmas un, izmantojot sev zināmo informāciju, zināšanas, lasīšanas pieredzi u. tml., piedāvā noteiktus risinājumus. Turklāt lietpratīgi rakstītāji caur savu tekstu demonstrē ne tikai temata zināšanas, padziļinātu tā izpratni, bet arī izkoptas valodas prasmes un izpratni par teksta žanru (piemēram, kas ir eseja vai argumentētā eseja), turklāt arvien dziļāk izvēršot savu domu, vadot rakstīšanas procesu un secīgi attīstot domu pavedienus. Rakstītājs, kuram nepiemīt tik augsta lietpratība, sniedz tematam atbilstošu informāciju, kas tiek izmantota nevis lai tālāk padziļināti izvērstu domu, bet lai radītu vēl klāt citas idejas vai tematus. Zemāka argumentēto eseju rakstīšanas prasme atklājas arī ar tematu nesaistītu citātu vai piemēru izmantošanā, piesakot tos tekstā virspusēji un mākslīgi mēģinot sasaistīt ar esejas tematu.

Runājot par labas argumentētās esejas vai cita ar argumentāciju saistīta rakstu darba pazīmēm, teorētiskajā literatūrā tiek izcelti vairāki nozīmīgi aspekti. Labi uzrakstītu darbu raksturo dažādi faktori:

1) leksiskā daudzveidība un sarežģītība, izvēlēto vārdu precizitāte;
2) spēcīgi argumenti;
3) iederīgi un precīzi piemēri vai atsauces;
4) prasme par noteiktu problēmjautājumu izvirzīt argumentus un pretargumentus, piedāvāt atšķirīgus skatupunktus jeb alternatīvas perspektīvas;
5) domas pakāpenisks izvērsums un teksta secīgums;
6) sintaktisko konstrukciju daudzveidība un sarežģītība (Ferretti, Graham 2019).

Tie ir jautājumi, kas paredz ne tikai skolēnu argumentētās rakstīšanas prasmju izkopšanu, bet arī skolotāju profesionālo sagatavotību un lietpratību atbilstošās iemaņas un prasmes iemācīt skolēniem. Tāpēc tālāk šajā nodaļā tiks doti praktiski ieteikumi skolotājiem skolēnu argumentētās rakstīšanas prasmju attīstīšanai.

Lai sagatavotu skolēnus argumentētās esejas rakstīšanai par noteiktu tematu, svarīgi ir plānot vairākus soļus.

1. Paredzēt laiku lasīšanas jeb iedevuma daļai, kad skolēni lasa ar noteiktu tematu saistītus informatīvus un literārus tekstus vai skatās ziņu raidījumu, filmu, reportāžu, izrāžu u. tml. fragmentus, kas atspoguļo aktuālāko informāciju, bet var būt salīdzinājums arī ar kādu vecāku darbu / izdevumu u. tml. Pirms esejas rakstīšanas ļoti svarīgi skolēniem ir iegūt vairāk zināšanu par kādas konkrētas jomas tematu, saņemt plašāka un daudzveidīgāka satura bagāžu.

2. Organizēt darbu ar tematam nozīmīgiem jauniem vārdiem, jēdzieniem, terminiem un paņēmieniem – kā iegaumēt, atcerēties un lietot tos savā aktīvajā vārdu krājumā (arī savā rakstu darbā). Ja, piemēram, temats ir par brīvā laika pavadīšanu vai par kādu ģeogrāfijas mācību saturu un skolēni lasa no žurnāla „Ilustrētā Junioriem" par samērā jaunu nodarbošanos – slēpņošanu, tad īpaša uzmanība tiek pievērsta tādiem vārdiem kā *slēpnis, slēpņot, slēpņotāji,* bet arī tam, ko nozīmē GPS, proti, *globālā pozicionēšanas sistēma*. Šajā posmā notiek aktīvs darbs gan ar jauno vārdu nozīmēm, gan arī ar to pareizrakstību.

3. Iesaistīt skolēnus uzdevumos, kuri pakāpeniski un secīgi attīsta arvien sarežģītākas spriešanas, savu domu un viedokļa izteikšanas un pamatošanas prasmes (skat. tālāk uzdevumu piemērus).

4. Plānot sarunu par kopīgo un atšķirīgo dažādos tekstos, par atšķirīgiem viedokļiem, skatupunktiem jeb dažādām perspektīvām, tādā veidā attīstot skolēnos šo tekstveides procesa vidusposmu (skat. iepriekš 3. attēlu) – iegūtās informācijas kritisku apstrādi, pakāpeniski veidojot savu individuāli subjektīvo viedokli un attieksmi. Organizēt debates, kurās skolēni varētu identificēt sevi ar atšķirīgu viedokļu paudējiem, meklējot un formulējot atbilstošus argumentus. Tādā veidā pakāpeniski tiktu pamanīti un iegaumēti nozīmīgi argumenti, kurus vēlāk var izmantot, rakstot savu eseju.

5. Noslēgt sarunu ar diskusijas apkopojumu, vēlreiz mutvārdos (var arī shēmās / tabulās / grafikos vai citos vizuālos formātos) saliekot būtiskākos akcentus par izlasīto, par savu iepriekš gūto pieredzi (arī no citiem tekstiem, ceļojumiem, ģimenes stāstiem u. tml.), veidojot kopsavilkumu par tematu, apkopojot *par* un *pret* viedokļus par kādiem neviennozīmīgiem jautājumiem, ņemot vērā atšķirīgu vai pat diametrāli pretēju viedokļu pastāvēšanas iespējas.

6. Paredzēt sarunu par rakstīšanas procesu, par sevis apzinātu sagatavošanu šim procesam jeb pašregulācijas stratēģiju attīstīšanu (*Self-Regulated Strategy Development*). Šādas stratēģijas ir noderīgas pirms rakstīšanas un rakstīšanas laikā (caurviju prasmes „pašvadīta mācīšanās" komponents), jo tās palīdz skolēniem iemācīties plānot, rakstīt un koriģēt (uzlabot) savu tekstu. Šajā posmā ļoti nozīmīgs ir skolotāja un skolēnu dialogs par rakstīšanas procesu, par skolēna pašregulācijas problēmu risināšanu – kā paaugstināt darba efektivitāti, lai uzlabotu rezultātu.

7. Mācīt skolēniem arī noteiktas sintaktiskās konstrukcijas un frāzes kā atbalstu prasmīgas teksta struktūras izveidei, piemēram, kā iesākt eseju, kādas frāzes lietot, pārejot no vienas teksta daļas uz otru, kā veidot esejas kopsavilkumu, nobeigumu u. tml. Dažreiz mēs par zemu novērtējam šādu uzdevumu nepieciešamību (gan L1, gan L2 skolēniem), piemēram, tādu frāžu apguvi kā: *apkopojot iepriekš teikto, var apgalvot / secināt...; nobeigumā / noslēgumā vēlētos...; kā jau iepriekš tika teikts,...*

8. Pirms rakstīšanas būtu ieteicams domāt par potenciālo adresātu – reālu vai iedomātu lasītāju, kuram teksts būs adresēts, kā arī par rakstu darba nolūku. Tas veicinātu rakstītāju precīzāku formulējumu veidošanu, argumentu un valodas izteiksmes, stila, valodas līdzekļu izvēli.

Iepriekš minētie soļi skolēniem, kuri mācību saturu apgūst nevis dzimtajā valodā, bet otrajā valodā, piemēram, mazākumtautību skolēni latviešu valodā, ir vieglāk veicami un atvieglo mācīšanos, ja šādā veidā tiek plānots darbs arī viņu dzimtās valodas stundās (krievu, poļu, ukraiņu vai citu valodu apguvē). Attīstot ieradumu

plānot rakstīšanas procesu, lietpratīgi tam sagatavoties un mērķtiecīgi izmantot teksta izpratnes un veidošanas stratēģijas vienā no valodām, ir daudz vieglāk veidot pārnesi uz mācību satura apguvi citā valodā.

Tālāk tiks doti divi konkrēti piemēri, lai attīstītu idejas uzdevumiem, kas var veicināt skolēnu argumentētās rakstīšanas izkopšanu, un palīdzētu skolotājiem saprast noteiktu uzdevumu sarežģītības pakāpi (pēc Ferretti, Graham 2019, 1579–1580).

5. tabulā ir dots piemērs, kā veidot skolēnu prasmi rakstīt kopsavilkumu.

5. tabula. Uzdevuma „Kā mācīties rakstīt kopsavilkumu" apraksts.

Uzdevuma apraksts	Mācīšanās progresa līmenis
Nošķir viedokli no apgalvojuma, kura pamatā ir fakts.	1
Nošķir nebūtiskas detaļas no galvenās domas / idejas.	1
Nosaki galveno domu / ideju.	1
Nosaki idejas, kas atbalsta un palīdz saprast galveno ideju.	2
Raksti kopsavilkumu.	3
Novērtē uzrakstītajā kopsavilkumā informācijas precizitāti.	4
Nosaki, vai uzrakstītajā kopsavilkumā ir vērojams plaģiātisms.	4

Savukārt 6. tabulā ir dots uzdevuma piemērs, ar kura palīdzību var izkopt skolēnu argumentācijas prasmes.

6. tabula. Uzdevuma „Kā attīstīt argumentētās rakstīšanas prasmi" piemērs.

Uzdevuma apraksts	Mācīšanās progresa līmenis
Sagrupē apgalvojumus, spriedumus, lai saprastu savu viedokli (par / pret).	1
Atrodi pierādījumus, kas pamato Tavu viedokli.	1
Atrodi pierādījumus, kas vājina Tavu viedokli.	2
Raksti argumentēto eseju, kurā ir iekļauts skaidri izteikts viedoklis (pozīcija), pamatoti spriedumi un kāds būtisks pierādījums.	3
Kritiski izvērtē esejā izmantotos argumentus.	4

Šādi un tamlīdzīgi uzdevumi ir nepieciešami, pirms skolēniem tiek dots lielais rakstu darbs, piemēram, argumentētās esejas rakstīšana. Tie atklāj nepieciešamību vispirms lasīt, skatīties vai pētīt, kolekcionēt idejas, grupēt tās. Tad vērot, kurš spriedums, arguments ir pārliecinošāks, lai attīstītu savu pozīciju, viedokli noteiktā jautājumā. Tādā veidā rakstu darbs iegūst dziļāku un pamatotāku ideju izklāstu.

1.5.

Kopsavilkums: ieteikumi skolotājiem un vecākiem

Sanita Martena

1.5.1. Latviešu valodas un caurviju prasmju attīstība – būtiskākie akcenti jaunajos valsts pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības standartos

2018. gada novembrī valdībā tika apstiprināts jaunais valsts pamatizglītības standarts, kurā viena no novitātēm ir skolēnam izvirzītie sasniedzamie rezultāti ne tikai noteiktā mācību jomā (piemēram, valodās vai dabaszinātņu mācību jomā), bet arī caurviju prasmēs. Turpinājums šīm prasībām ir iekļauts arī 2019. gada septembrī apstiprinātajā valsts vispārējās vidējās izglītības standartā.

Caurviju prasmes

Skolēnam plānotie sasniedzamie rezultāti caurviju prasmēs nosaka, ka skolēnam blakus zināšanām un prasmēm noteiktā mācību jomā jāapgūst arī prasmes, kuras ir nepieciešamas kā mācību laikā, tā būs ārkārtīgi svarīgas arī pēc skolas beigšanas, proti, prasme kritiski domāt un risināt dažāda veida problēmas, uzņemties iniciatīvu, nebaidīties riskēt un radīt ko jaunu (vai tas ir mākslās vai uzņēmējdarbībā), prast sevi organizēt darbam, iemācīties saprast un līdz ar to labāk pārvaldīt savas emocijas, tādā veidā nodrošinot arī veiksmīgu, pozitīvu saziņu, kas var vainagoties auglīgā sadarbībā dažādu mācību un profesionālo mērķu sasniegšanai, attīstīt pilsonisko identitāti, vēlmi iesaistīties lokālos, valsts un globāla mēroga procesos, veicināt humānismu dažādās sociālajās grupās un kontekstos, īpaši digitālajos medijos, dažādās tīmekļa platformās un vietnēs, komunikāciju ievirzot sliedēs, kas novērš dezinformācijas izplatīšanos un cilvēka cieņu aizskarošu komentāru izmantošanu.

Kā noprotams no šī nelielā caurviju prasmju kopsavilkuma, tās ir prasmes, kuras attīstāmas visos mācību priekšmetos neatkarīgi no mācību jomas. Tās ir prasmes, kas vijas cauri visai dzīvei kā indivīda, tā sabiedrības līmenī. Tās ir arī prasmes, kas līdz galam nav apgūstamas, beidzot 9. vai 12. klasi, tas ir cilvēka īpašību un procesu kopums, kas veidojas un attīstās ik dienu visa mūža garumā. Izglītības ieguves laikā ir iespējams laikus pievērst šīm prasmēm un akcentiem uzmanību, lai palīdzētu skolēniem pēc iespējas ātrāk sākt domāt un veidot labas iemaņas un ieradumus attiecībā pret sevi un citiem.

Tālāk tekstā tiks minēti daži piemēri no skolēnam sasniedzamajiem rezultātiem caurviju prasmēs pamatskolas un vidusskolas posmā, kas ir cieši saistīti arī ar latviešu valodas apguvi, domājot gan par bērniem un jauniešiem, kuriem tā ir dzimtā valoda, gan arī par tiem skolēniem, kuriem tā ir otrā valoda.

Kritiskā domāšana un problēmrisināšana

Kā jau iepriekšējās nodaļās par tekstpratību un argumentētās rakstīšanas izkopšanu tika minēts, skolēniem neatkarīgi no mācību jomas ir jāizkopj kritiska attieksme pret dzirdēto, redzēto, lasīto. Nav svarīgi, vai skolēni lasa ģeogrāfijas satura tekstu, kādu vēstures materiālu vai rakstu par valodas attīstību, būtiski ir veidot viņos ieradumu vispirms izvērtēt tekstos paustos argumentus un tikai tad komentēt, spriest, vērtēt, izmantot un popularizēt tālāk. Latviešu valodas skolotājs savukārt mācību saturā varētu iekļaut jautājumu par kontekstu, proti, ka teksta autori rakstot visbiežāk domā par noteiktu adresātu, viņiem ir kāds nolūks – informēt, ietekmēt, rosināt u. tml. Teksts top noteiktā laikā un vietā, kas arī ietekmē gan teksta saturu, gan arī valodu, izteiksmi, lingvistisko noformējumu kopumā. Izvērtējot kontekstu, arī var rasties papildu argumenti. Izprotot šos jautājumus, nav grūti domāt un plānot uzdevumus, kas veidotu skolēnos attiecīgās iemaņas un prasmes. Tās, skolēnam beidzot 9. klasi, formulētas šādi:

- ✔ *1.1. (..) Mērķtiecīgi izzina, analizē, izvērtē un savieno dažāda veida informāciju un situācijas, izprot to kontekstu (..).*
- ✔ *1.2. (..) Atšķir faktos balstītu apgalvojumu no pieņēmuma, faktus no viedokļa. Izvirza argumentus un vērtē to atbilstību. Secina, vai argumentācija ir pietiekama un korekta. Formulē pamatotus secinājumus* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Jaunrade un uzņēmējspēja

Kā jau iepriekš caurviju prasmju apraksta kopsavilkumā tika minēts, jaunrade, radoša domāšana un pieeja cilvēkiem, lietām, procesiem ir izšķiroši svarīga gan mākslās, gan valodas jaunradē, bet ne mazāk nozīmīga (varbūt pat izšķiroša) uzņēmējdarbībā, ģenerējot un realizējot pat neprātīgas, inovatīvas idejas. Tāpēc arī skolas laikā dažādos mācību priekšmetos jāattīsta skolēnu vēlme izzināt, iepazīt arvien ko jaunu, arī to, kas ir bijis iepriekš, vēsturē, lai būtu pietiekama domāšanas augsne, iedvesma savu sapņu, vēlmju, ideju attīstībai, lai realizētu nākotnes ieceres. Šajā procesā ļoti nozīmīgi ir rosināt skolēnus nebaidīties, ar to saprotot arī nebaidīties kļūdīties, nesodīt par kļūdām, bet ļaut eksperimentēt, izmēģināt. Ne velti ir teiciens: nekļūdās tie, kas neko nedara.

Tomēr vēlētos uzsvērt, ka arī valodas un literatūras skolotājiem var piedēvēt īpašu lomu uzņēmējdarbības interešu un iemaņu attīstīšanā. Jaunas idejas jauniem

produktiem bieži rodas, ja cilvēks spēj palūkoties uz noteiktu procesu, parādību, lietu no dažādiem skatupunktiem. Piemēram, literatūras stundās dodot uzdevumu radīt stāstu no cita literārā tēla pozīcijām vai ievīt stāstā kādu jaunu literāro tēlu, piemēram, virtuves skapīti vai runci uz palodzes, rosinot iedomāties, kā šis stāsts skanētu, ja būtu uzrakstīts nevis 19., bet 21. gs., nevis Londonā, bet Valmierā, nevis no vīrieša, bet sievietes perspektīvas u. tml., skolēni zināmā mērā tiktu „izsisti" no ierastās domu gaitas. Līdz ar to tiktu veicināta viņu iztēle un jaunrades spējas, kas skolēnam izvirzītas sasniedzamo rezultātu prasībās, beidzot 6. klasi, standartā tās formulētas šādi:

- ✔ *2.1. Nebijušas situācijas uztver ar ieinteresētību, izmanto iztēli un spontanitāti, lai veidotu neikdienišķas sakarības. Uzdrīkstas mēģināt paveikt kaut ko jaunu.*

Savukārt, beidzot 9. klasi, – šādi:

- ✔ *2.2. Izzina situāciju no dažādiem skatpunktiem, lieto un pielāgo situācijai atbilstošas radošās domāšanas stratēģijas, lai nonāktu pie jaunām un noderīgām idejām, iedvesmojas no citu pieredzes* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Pašvadīta mācīšanās

Šīs caurviju prasmes mērķis ir attīstīt skolēnos ieradumu domāt, reflektēt par savu mācību procesu (arī plašākā nozīmē – par to: ko, kā un kāpēc mēs darām vai nedarām), par emocijām, kas to pavada, lai šīs pašanalīzes laikā atrastu sev piemērotāko ceļu un veidus mācīties, regulēt savas emocijas un pašizglītoties visa mūža garumā. Tie ir it kā vienkārši vārdi par it kā pašsaprotamām lietām, tomēr pieredze rāda, ka tā īsti nav. Skolotājs nedrīkst pieņemt, ka skolēni kaut kā paši sapratīs un darīs kaut ko, ja kas nepadodas, nav saprasts u. tml. Bet bieži notiek pretējs process – neapstājoties un neanalizējot sevi, savas veiksmes, neveiksmes, stiprās un vājās puses –, skolēni atmet ar roku, sāk izvairīties no problēmām, to risināšanas, no skolotājiem, nereti arī no pašas skolas. Tāpēc viņiem jau laikus jāsāk mācīt kā skolā, tā, protams, arī ģimenē, ka no problēmām, neveiksmēm nav jābēg, tās ir jāiepazīst, jāizrunā vārdos, lai varētu risināt.

Liela nozīme pašvadītas mācīšanās izkopšanā ir arī vecākiem, jo skolēnu mācīšanos un rezultātus ietekmē arī tādi ģimenē attīstāmi un nostiprināmi ieradumi kā dienas režīma plānošana (īpaši nosakot gulētiešanas laiku), mācību vides, vietas iekārtošana, individuāli paņēmieni stresa mazināšanai, pašpārliecības attīstīšanai, koncentrēšanās spēju uzlabošanai un mācīšanās motivācijas paaugstināšanai.

Ļoti svarīgi skolēniem ir iemācīt domāt par saviem individuālajiem mācīšanās mērķiem. Latviešu valodas kā otrās valodas apguves kontekstā tas būtu: kāpēc es mācos latviešu valodu, kurā līmenī es vēlos to apgūt, vai man uzmanība jākoncentrē vairāk uz pareizrakstību, jo... vai – uz runas prasmi, jo... . Skolēnam pierodot domāt ne tikai par to, kas ir jāiemācās visai klasei noteiktā izglītības posmā, bet arī par to, kas tieši viņam ir svarīgs (kuras zināšanas un prasmes), tiks paaugstināta skolēnu mācīšanās motivācija. Sabiedrībā bieži dzirdama frāze *viņam nav motivācijas mācīties, viņš neko negrib*, jāprecizē, ka jēgpilnāk par motivāciju ir domāt no citas perspektīvas: kā mēs varam radīt skolēnos motivāciju kaut ko darīt, proti, uzlūkot motivāciju kā iemeslu, kā virzītājspēku, nevis motivācijas trūkumu kā sekas.

Iepriekš minētie jautājumi sasniedzamo rezultātu formātā, skolēnam beidzot 9. klasi, ir definēti šādās prasībās:

- ✔ *3.1. Izvirza īstermiņa un ilgtermiņa mērķus, plāno to īstenošanas soļus, uzņemas atbildību par to izpildi.*
- ✔ *3.2. (..) Atpazīst savas darbības stiprās puses un ar pieaugušā atbalstu rod dažādus veidus, kā attīstīt savas domāšanas un uzvedības pilnveidojamās puses.*
- ✔ *3.4. Mācību procesa laikā vada emocijas un uzvedību sociāli pieņemami. Analizē domu un emociju ietekmi uz atbildīgu personisko lēmumu pieņemšanu.*
- ✔ *3.5. (..) Kļūdas izmanto, lai mērķtiecīgi mainītu savu darbību. Mācīšanās gaitā pārplāno dažus soļus, lai nonāktu pie labāka risinājuma* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Sadarbība

Par to, cik mūsdienās nozīmīga ir prasme sadarboties gan tieša kontakta situācijās, gan digitālajā vidē, sociālajos medijos un dažādās saziņas platformās, laikam nevienam nav šaubu. Pirmā pieredze skolēniem nāk no ģimenes: sadarbība, lomu sadale, atbildība, līdzvērtība, cieņa vienam pret otru ir vērojama ikdienā. Mācību vidē, skolā, savukārt skolēniem ir jāattīsta, jāstiprina vai pat jāmaina sadarbības ieradumi, kuri blakus privātajai sfērai tiek attīstīti arī formālākās mācību situācijās un ārpusskolas vidē.

Latviešu valodas stundās skolotājiem būtu ieteicams vairāk uzsvērt šo valodas sociālo funkciju, jo labas, veiksmīgas sadarbības pamatā ir cieņpilna, līdzvērtīga, profesionāla saziņa, kas savukārt balstās uz prasmi formulēt domu, mērķtiecīgi uzdot jautājumus, argumentēt savas atbildes, precizēt, ierosināt u. tml. Liekot pamatus daudzveidīgu valodas prasmju un funkciju attīstīšanai dažādu valodas priekšmetu stundās, skolēniem vieglāk būs attīstīt sadarbības prasmes arī citos mācību priekšmetos: spējā ieklausīties, neaizskart saziņas partneri ne ar vārdiem, ne ar rīcību viņa atšķirīgā viedokļa dēļ, mainīt saziņas gaitu, ja kāds neievēro cieņpilnu attieksmi vienam pret otru, nošķirt emocionālus izteicienus un izsaucienus no konstruktīviem apgalvojumiem vai priekšlikumiem (īpaši sociālajos medijos, kuri ir pieejami daudziem lasītājiem) u. tml.

Standartā, beidzot 9. klasi, par sadarbības prasmi ir minēti, piemēram, šādi sasniedzamie rezultāti:

- ✔ *4.1. Izvērtē citu cilvēku emocijas un rīcības iemeslus, izrāda empātiju un pielāgo savu uzvedību un komunikācijas veidu atbilstoši situācijai.*
- ✔ *4.2. Pauž savu un uzklausa otra viedokli, ievērojot cieņu pret sarunas partneri, rod vienojošu viedokli situācijā, kad pusēm ir atšķirīgi uzskati. Ja nepieciešams, uzņemas sarunas vadību. Sasniedz abpusēji pieņemamus kompromisus un tiecas pēc taisnīga risinājuma* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Pilsoniskā līdzdalība

Šī ir viena no caurviju prasmēm, kura ir vēl spēcīgi jāattīsta Latvijas bērniem un jauniešiem, lai viņi arvien aktīvāk iesaistītos sabiedrībā notiekošajos procesos, lai paši mācītos iniciēt un vēlāk arī ierosinātu un realizētu noteiktas izmaiņas, jauninājumus cilvēku dzīves uzlabošanā.

Jau no mazotnes ģimenē bērni vēro un smeļas pieredzi no vecākiem, vecvecākiem, ģimenes draugiem, radiem – pasīvi kritizēt apkārt notiekošo vai iesaistīties un darīt ko lietas labā. Skolā, īpaši sociālās un pilsoniskās jomas mācību priekšmetos, runājot par sabiedriskajiem un ekonomiskajiem procesiem, kad skolēni pakāpeniski veido savu viedokli, attieksmi, izkopj vērtības, ļoti svarīgi arī pārrunāt sociālās atbildības un līdzdalības jautājumus. Dziļāka sapratne veidosies, ja skolēniem tiks rādīti konkrēti piemēri – noteiktas lokālās vides iedzīvotāju iniciatīvas un konkrētas darbības, lai rūpētos par vidi, par mazāk aizsargātajām un nodrošinātajām sociālajām grupām, dzīvniekiem, veselību, kā arī par emocionālo komfortu un pacēlumu. Piemēri

rosinās skolēnos idejas, iedvesmos viņus, attīstot vēlmi darīt, rīkoties, līdzdarboties. Pamatskolas beigu posmā un vidusskolā pašiniciatīva un pilsoniskā apziņa jau var tikt attīstīta, paredzot laiku nacionāla un globāla mēroga procesu analīzei, lai pamanītu, cik daudz sabiedrība var iegūt, pateicoties atsevišķu indivīdu aktivitātei un spējai aizraut citus.

Savukārt latviešu valodai šajā kontekstā var būt izšķiroša nozīme, jo spējai pārliecināt, pierādīt, aizraut un iedvesmot ir nepieciešama izkopta, bagāta, tēlaina valoda, lietojot spilgtas un adresātu ietekmējošas metaforas, analoģijas, salīdzinājumus, pretmetus, jaunvārdus. Dažkārt efektu var arī panākt, lietojot ļoti pārdomātus, īsus, bet trāpīgus izteicienus un frāzes. Šis varētu būt viens no skolotāju sadarbības projektiem – pētīt noteiktu iniciatīvu piemērus, paralēli analizējot saziņā, sabiedrības plašākā iesaistīšanā un uzrunāšanā lietoto valodu (labdarības pasākumu organizēšanā, noteiktas kopienas vai sociālās grupas uzrunāšanā, piemēram, epidēmijas laikā, aicinājumā sakopt vidi, ziedot u. tml.).

Ieskatam divi piemēri no skolēnam sasniedzamajiem rezultātiem pilsoniskās līdzdalības caurviju prasmē, beidzot 6. un 9. klasi:

- ✔ *5.4. Iesaistās vietējās kopienas dzīves uzlabošanā un analizē, vai un kā iesaiste mainījusi kopienas dzīvi. (6. klase.)*
- ✔ *5.4. Piedāvā īstenojamus un ilgtspējīgus risinājumus vietējās kopienas dzīves uzlabošanai. Sadarbībā ar citiem kādu no tiem īsteno un pamato savas iesaistes jēgu. (9. klase.)* (MK noteikumi Nr 747 2018)

Digitālā pratība

Digitālās pasaules un vides neatsveramo lomu tā īsti laikam sapratām, kad 2020. gada sākumā visu pasauli pāršalca vārds „pandēmija". Tāpēc, runājot par digitālo pratību, laikam varētu lietot frāzes: kā tas bija pirms pandēmijas, kā – pandēmijas laikā, kad attālināti digitālajā vidē sāka noritēt kā sadzīve, tā mācības, profesionālā dzīve un hobiji, un kā attālinātās mācības un darbs norisēs pēc pandēmijas.

Standartā izvirzītās prasības skolēniem ir attiecināmas vairāk uz mācību mērķiem un to sasniegšanai paredzētajiem paņēmieniem un digitālajiem rīkiem. Digitālā pratība neatkarīgi no mācību priekšmeta ir nozīmīga arī sociālo mediju radītā satura izvērtēšanā, ietekmes un manipulācijas paņēmienu saskatīšanā. Tajā pašā laikā svarīgi ir rosināt skolēnus izmantot savu digitālo pratību un sociālos medijus,

lai radītu savu saturu, paustu savu viedokli un attieksmi, kas ir cieši saistīti procesi arī ar pilsonisko līdzdalību.

Sadarbojoties valodu, tehnoloģiju, mākslu un sociālās un pilsoniskās jomas skolotājiem, varētu tikt organizēti interesanti un skolēniem noderīgi projekti sabiedrībā atpazīstamu un ietekmīgu cilvēku digitālās identitātes izpētei, analīzei. Tādā veidā skolēni tiktu rosināti reflektēt un domāt arī par savu tēlu – kā viņi to ir konstruējuši un piedāvā sevi aplūkot citiem dažādos sociālajos medijos. Šie un citi jautājumi ir iekļauti skolēnu sasniedzamajos rezultātos digitālās pratības attīstīšanā, piemēram, beidzot 9. klasi:

- ✔ *6.1. Izvēlas un izmanto iecerei vai uzdevumam piemērotākās digitālo tehnoloģiju sniegtās iespējas, lieto tās pašrealizācijai un daudzveidīga satura radīšanai.*
- ✔ *6.3. Kritiski analizē mediju radīto realitāti un informācijas ticamību, rada savu mediju saturu.*
- ✔ *6.4. Analizē un novērtē tehnoloģiju ietekmi uz garīgo un fizisko veselību, sabiedrību un vidi. Ievēro veselīgus un drošus tehnoloģiju lietošanas paradumus, pamato to nepieciešamību. Konstruē, kontrolē un pārvalda savu digitālo identitāti* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Visu iepriekš tekstā minēto caurviju prasmju attīstība ir paredzēta arī tālāk vidusskolas posmā, paredzot gan padziļinājumu kognitīvajā līmenī, gan paplašinājumu satura un starpdisciplinārā aspekta līmenī, gan arī kompleksumu dažādu prasmju integrētā un mērķtiecīgā apguvē. Ieskatam tikai daži no skolēnam sasniedzamajiem rezultātiem digitālajā pratībā, beidzot 12. klasi (to ir vieglāk salīdzināt ar iepriekš tekstā minētajiem piemēriem digitālajā pratībā, beidzot 9. klasi):

- ✔ *6.3. Kritiski analizē mediju radīto realitāti un informācijas ticamību, uzņemas atbildību rīkoties, lai novērstu nekvalitatīva mediju satura radīto ietekmi, un, radot savu mediju saturu, ievēro privātuma, ētiskos un tiesiskos nosacījumus.*
- ✔ *6.4. Analizē un novērtē tehnoloģiju lomu dažādos kontekstos, izvērtē veselīgus un drošus tehnoloģiju lietošanas paradumus, ievēro un pielāgo tos savām vajadzībām, reflektē par savu digitālo identitāti un tās atbilstību savām un sabiedrības interesēm* (MK noteikumi Nr. 416 2019).

1.5.2. Latviešu valodas apguve jauno standartu kontekstā

Latviešu valodas apguve, kā tas jau ir bijis pirms jauno standartu pieņemšanas 2018. un 2019. gadā, skolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas, ir paredzēta latviešu valodas un literatūras mācību priekšmetos, kā arī apgūstot mācību saturu citos mācību priekšmetos, īpaši intensīvi 7.–9. klasē un vidusskolā.

Sasniedzamie rezultāti latviešu valodā un literatūrā skolēniem, kuri mācās mazākumtautību izglītības programmu skolās, 1.–6. klasē atšķiras no prasībām, kas latviešu valodas apguvē ir izvirzītas skolēniem no skolām ar latviešu mācībvalodu. Savukārt 7.–9. klašu posmā un vidusskolā šīs prasības pamazām ir satuvinātas un apvienotas.

Mācību saturs latviešu valodā pamatizglītības posmā ir organizēts trīs lielos blokos (*Saziņa kontekstā; Teksts un tekstveide; Valodas struktūra*), bet vidējās izglītības posmā – četros (*Valoda un sabiedrība; Mediji, valoda un ietekme; Stilistika; Valodas struktūra*). Šādu satura izkārtojumu ir noteikušas jaunākās atziņas valodniecībā un izpratne par valodas būtību 21. gs. Proti, valoda ir radusies, lai cilvēki sazinātos un sadarbotos (pamatskolā *Saziņa kontekstā*; vidusskolā *Valoda un sabiedrība*); saziņas pamatā ir teksti (pamatskolā *Teksts un tekstveide*; vidusskolā *Stilistika*); 21. gs. teksti ir sastopami gan iespiestā veidā, gan digitālajā formātā un to ir tik daudz, ka nepieciešamas kritiskās lasīšanas iemaņas, kritiska iegūtā satura apstrāde un analīze, pirms izlasīto, dzirdēto vai redzēto nodot tālāk mutvārdos un rakstu formā (vidusskolā: *Mediji, valoda un ietekme*); saziņa nevar notikt vai ir apgrūtināta, ja skolēnam nav zināšanu par valodas struktūru, gramatiku, nav pietiekama vārdu krājuma un izteiksmīgu valodas līdzekļu (*Valodas struktūra*).

Tā kā latviešu valoda Latvijā ir sabiedrības oficiālais saziņas līdzeklis, apgūt to augstā līmenī tikai latviešu valodas mācību stundās nav iespējams. Tāpēc īpaši svarīga ir dažādu mācību priekšmetu, mācību jomu skolotāju sadarbība, lai mācību saturs tiktu apgūts arī labā latviešu valodā, tas savukārt sekmēs viņu izteikšanās prasmi par daudzveidīgiem tematiem mutvārdos un rakstu formā.

Tālāk daži no skolēniem sasniedzamajiem rezultātiem latviešu valodā pamatizglītības un vidējās izglītības posmā, kas varētu būt noderīgi arī citu mācību jomu skolotājiem, ģenerējot idejas, kā mācību satura apguvē integrēt arī darbu ar latviešu valodas mācīšanu.

Vispirms daži piemēri no mācību satura latviešu valodā un literatūrā pamatizglītības posmā skolēniem, kuri mācās mazākumtautību izglītības programmu skolās.

Piemēram, skolēniem beidzot 6. klasi, ir minēts šāds sasniedzamais rezultāts (standarta pirmā sadaļa *Saziņa kontekstā*):

- ✔ *1.1.1. Plāno un vērtē savu latviešu valodas apguvi (..). Vērtē savas valodas pilnveides iespējas. Spriež par latviešu valodas lomu savā dzīvē un Latvijas sabiedrībā* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Šīs prasības atklāj, ka sarunu par latviešu valodas apguves procesu, par to, kas padodas, kas nepadodas un ko varētu darīt, lai šo procesu uzlabotu, svarīgi aktualizēt ik pa laikam, skolēniem apgūstot mācību saturu latviešu valodā arī citos mācību priekšmetos. Skolotāji varētu vērot, kā tiek papildināts un attīstīts skolēnu vārdu krājums, kā un cik precīzi viņi lieto mācību jomā būtiskus jēdzienus un terminus, kopā spriest par labākajiem vārdu iegaumēšanas paņēmieniem u. tml. (skat. iepriekš nodaļu par tekstpratību). Savukārt dzimtās valodas vai svešvalodu stundās varētu diskutēt arī par skolēnu valodu biogrāfiju: kuru valodu, kad un kāpēc viņi ir apguvuši un turpina mācīties, kādā līmenī viņi vēlētos apgūt latviešu valodu un citas valodas, ar kādu nolūku u. tml. Līdz ar to veidotos saikne starp visām skolēnam zināmajām un apgūstamajām valodām, veidojot viņā kopainu un nesašķeltu personību, kuram nav jāizvēlas starp vairākām identitātēm, tieši otrādi – viņš var attīstīt sevi kā indivīdu ar vairākām identitātēm un sociālajām lomām.

Tāpat, domājot arī par visu latviešu valodas prasmju attīstību, saziņu dažādiem nolūkiem (valodas funkcijas) dažādās saziņas situācijās, latviešu valodas un literatūras mācību standartā definētās prasības ir sasniedzamas, ja šāds darbs ir paredzēts arī citu jomu skolotājiem. Piemēram, beidzot 6. klasi, latviešu valodas standartā skolēniem ir minētas šādas prasības (standarta pirmā sadaļa *Saziņa kontekstā*):

- ✔ *1.1.4. Vērojot, klausoties un lasot iegūst un sistematizē informāciju, izmantojot dažādus informācijas pieraksta un strukturēšanas veidus, piemēram, attēlojot vizuāli vai verbāli būtiskākos jēdzienus un to kopsakarības. (..)*
- ✔ *1.1.5. Piemēro atbilstošas frāzes, lai iesāktu, uzturētu un pabeigtu vienkāršu divpusēju sarunu par pazīstamām tēmām. Ievēro saziņas kultūru.*
- ✔ *1.1.6. Dialogā un monologā izsaka viedokli, savus pārdzīvojumus, emocijas un attieksmi.*
- ✔ *1.1.9. Saprot un vidējā līmenī lieto valodu formālās un neformālās saziņas situācijās, piemēram, informācijas apmaiņai, emociju, attieksmes paušanai un noskaidrošanai, darbības saskaņošanai, viedokļa izteikšanai un pamatošanai* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Minētie sasniedzamie rezultāti skolēniem būs vieglāk un prasmīgāk īstenojami, ja arī citās mācību stundās, piemēram, vēstures vai ģeogrāfijas, skolēni mācīsies latviešu valodā prasmīgi iegūt, sistematizēt un apkopot informāciju, ja skolotājs palīdzēs ne tikai ar jomas satura apguvi, bet arī rosinās izmantot daudzveidīgas frāzes, izteicienus un teikumu struktūras, precīzākus vārdus, lai mācītos prasmīgi formulēt domas, izteikt savu viedokli mutvārdos vai rakstos latviešu valodā kā otrajā valodā.

Iepriekš minētie soļi un ieteikumi ir svarīgi, lai virzītu skolēnus uz kvalitatīvu, pašu veidotu tekstu izstrādi, kas jo īpaši tiek gaidīts no skolēniem, beidzot 9. klasi. Prasmes veidot tekstus latviešu valodā (pamatizglītības beigu posmā) ir vienādi definētas gan skolēniem ar latviešu valodu kā dzimto valodu, gan skolēniem, kuriem tā ir otrā valoda. Sadarbojoties visiem valodu mācību jomas un citu jomu, piemēram, sociālās un pilsoniskās, skolotājiem, ceļš uz šo mērķi varētu būt vieglāks un labāk organizēts, proti, argumentēt domas un veidot argumentēto eseju skolēni mācās kā latviešu valodas, tā arī citu valodu un arī citu mācību jomu stundās (piemēram, vēsturē). Apgūstot prasmi organizēt savu darbu pirms esejas rakstīšanas (skat. iepriekš nodaļu par argumentētās rakstīšanas prasmju attīstīšanu), pirmā melnraksta tapšanas posmu, rediģēšanu un teksta slīpēšanu kādā no valodu jomas priekšmetiem (piemēram, arī dzimtās valodas stundās), skolēni būtu rosināmi pārnest šīs zināšanas un prasmes argumentētās esejas rakstīšanā arī citu valodu un citu mācību jomu stundās.

Daži no sasniedzamajiem rezultātiem latviešu valodā un literatūrā, skolēniem beidzot 9. klasi (standarta otrā sadaļa *Teksts un tekstveide*):

- ✔ *2.1.6. Patstāvīgi izvirza mērķi un organizē teksta plānošanas procesu, izvēloties sev piemērotu ideju un domu pieraksta veidu. Reflektē un izvērtē to, apspriežoties par teksta saturu un uzbūvi ar citiem. Raksta pārspriedumu un argumentēto eseju, kā arī citus ar personisko pieredzi, izdomu un fantāziju saistītus tekstus.*
- ✔ *2.1.9. Rediģē savu tekstu. Sniedz un saņem konstruktīvu atgriezenisko saiti; izmanto dažādus paņēmienus teksta uzlabošanai, piemēram, jautājumu formulēšanu, diskusijas, nepieciešamo avotu un resursu izmantošanu, laika plānojumu* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Tāpat arī standarta sadaļā *Valodas struktūra* skolēnam definētie sasniedzamie rezultāti gan latviešu valodas kā dzimtās valodas, gan arī kā otrās valodas apguvē nav īstenojami, ja par to rūpējas tikai latviešu valodas skolotājs. Skolēniem latviešu valodas lietojumā, īpaši tekstos rakstu formā, ir jāveido ieradums izteikties precīzi,

strukturēti, lietojot pieturzīmes, jo tās palīdz uztvert un saprast uzrakstīto domu. Neatkarīgi, vai teksts top sporta stundās vai ķīmijā, tam ir jābūt saprotamam, tas ir, skaidri, precīzi, pareizi uzrakstītam.

Dažādu jomu skolotājiem ir mērķtiecīgi un apzināti skolēnos jāveido gan prasmīgas latviešu valodas lietojuma ieradums (palīdzot ar padomu, ar labu paraugu, piemēru, nevis tikai sodot ar zemāku vērtējumu), gan izpratne par formas un satura vienotību (nevar oriģinālu, labu, dziļu saturu paust ar sliktu valodas noformējumu), gan arī pārdomas par valodas nozīmi sevis reprezentēšanā citiem (pirmais iespaids par cilvēku ir pēc ārējā tēla, nākamais un paliekošākais – par to, ko un kā cilvēks runā un raksta).

Ieskatam daži skolēnam sasniedzamie rezultāti latviešu valodā, beidzot 9. klasi (standarta sadaļa *Valodas struktūra*):

- ✔ *3.1.1. Motivēti izvēlas un lieto savā tekstā daudzveidīgu vārdu krājumu un frazeoloģismus, lai izteiktu savas domas un panāktu noteiktu ietekmi uz adresātu. (..)*
- ✔ *3.1.4. Raksta vārdus atbilstoši latviešu valodas ortogrāfijas normām. Nepieciešamības gadījumā izmanto vārdu pareizrakstības pārbaudes līdzekļus savas valodas pilnveidei. Pamato noteikta avota izvēli.*
- ✔ *3.1.8. Veidojot tekstu, ievēro latviešu valodas interpunkcijas normas, pamato interpunkcijas zīmju lietojumu savā un citu tekstā. Skaidro neierastu interpunkcijas zīmju lietojumu literāros darbos un informatīvos tekstos* (MK noteikumi Nr. 747 2018).

Savukārt vidējās izglītības posmam standartā definētās prasības latviešu valodā ir attiecināmas gan uz skolēniem ar latviešu valodu kā dzimto valodu, gan uz skolēniem, kuriem latviešu valoda ir otrā valoda. Līdzīgi kā pamatizglītības posmā, arī vidusskolā būtiski ir sadarboties ne vien latviešu un citu valodu skolotājiem, bet arī valodu mācību jomas un citu jomu skolotājiem, piemēram, lai sasniegtu šādas latviešu valodas standarta prasības sadaļā *Valoda un sabiedrība*:

- ✔ *1.3. Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanās procesā, ilustrējot savu izpratni ar piemēriem, kas atklāj dzīves pieredzes, kā arī lasīšanas un kultūras norišu vērojumos iegūtās atziņas. Skaidro, kāda ir latviešu valodas un citu valodu un kultūru nozīme savas patības apzināšanā un reprezentācijā citiem.*
- ✔ *1.4. Izvēlas piemērotākos latviešu valodas mācību resursus savas valodas pilnveidei, pamatojot izvēli ar*

racionāliem un emocionāliem argumentiem. Piedāvā inovatīvus risinājumus latviešu valodas jautājumu apguvei un valodas lietpratības veicināšanai (MK noteikumi Nr. 416 2019).

Noslēgumā jāpievērš uzmanība vidusskolas standarta prasībām latviešu valodā, skolēniem virzoties uz sasniedzamajiem rezultātiem, kas definēti standarta sadaļā *Mediji, valoda un ietekme*. Tajos paustais saturs ir rosinošs latviešu valodas skolotāja sadarbībai ar sociālās un pilsoniskās mācību jomas skolotāju, ar kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslā mācību jomas, kā arī ar tehnoloģiju mācību jomas kolēģiem.

- ✔ *2.2. Analizē simbolus, attēlus un verbālos izteiksmes līdzekļus, ar kuriem dažādos medijos tiek atspoguļoti notikumi vai viedokļi. (..)*
- ✔ *2.3. Analizē mediju tekstos valodas līdzekļus (vārdus un to formas, metaforas, salīdzinājumus, gramatiskās konstrukcijas, interpunkciju), lai identificētu tekstā izmantotos ietekmes paņēmienus un manipulācijas rīkus. Atpazīst tekstā maldinošus priekšstatus un viedokļus, lai noteiktu informācijas autentiskumu un ticamību.*
- ✔ *2.4. Atbildīgi, ievērojot ētikas normas, iesaistās saziņas situācijās, īpaši sociālajos medijos, prasmīgi lietojot valodas līdzekļus: vārdus, frazeoloģismus, simbolus, pieturzīmes. Labvēlīgi izturas pret saziņas partnera uzskatiem un pārliecību. Regulē savu lingvistisko uzvedību, lai īstenotu saziņas mērķus vai mainītu komunikācijas gaitu, ja tiek pārkāptas saziņas kultūras normas* (MK noteikumi Nr. 416 2019).

Informācijas avotu salīdzināšana, izvērtēšana un atlase, informācijas pārbaude, kā arī digitālajā telpā paustais, īpaši viedokļu līderu komunikācijas veida un satura analīze, tie ir sociālās un pilsoniskās mācību jomas standarta prasībās optimālajam apguves līmenim formulētie temati (MK noteikumu Nr. 416 3. pielikums 2019), kuri noteikti rosina sadarboties ar latviešu valodas skolotāju.

Tāpat arī kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību jomā (arī optimālajam apguves līmenim) formulētie sasniedzamie rezultāti (piemēram, *1.3. Analizē kultūras zīmju un simbolu lietojumu daudzveidīgajā audiovizuālajā mākslā un vērtē to izmantošanas iespējas individuālajā un kopienas saziņā un plašsaziņā*, MK noteikumu Nr. 416 4. pielikums 2019) ir īstenojami, veidojot kopīgus mācību projektus kā ar latviešu valodas, tā arī ar tehnoloģiju mācību jomas skolotājiem. Tieši tehnoloģiju mācību joma ir tā joma, kurā skolēni apzināti un mērķtiecīgi

pievērš uzmanību arī informācijas dizainam (grafikas dizainam, audio, video un digitālā attēla salāgošanai u. tml.) dažādos tekstos, tostarp dažādās tiešsaistes platformās un tīmekļa vietnēs.

Tā kā mūsdienās teksti tiek veidoti, izmantojot gan verbālo valodu (ar vārdiem izteikto domu), gan arī vizuālo noformējumu, tad šāda mācību jomu sinerģija tuvinātu skolēnus reālajai pasaulei arī ārpus skolas, kā arī, iespējams, vairāk motivētu viņus padziļināti un ar mazāku fragmentācijas pakāpi apgūt dažādu mācību jomu saturu. Tā, piemēram, dažādu žanru tekstu izveide latviešu valodas stundās varētu tikt ieplānota, sadarbojoties ar tehnoloģiju mācību jomas skolotāju, integrēti īstenojot latviešu valodas standartā un tehnoloģiju jomas standartā definētās prasības, piemēram, tehnoloģiju mācību jomas optimālajā apguves līmenī ir šāds formulējums:

- ✔ *2.2.4. Salīdzina audio, video un digitāla attēla apstrādes lietotnes atbilstoši to funkcionalitātei. Izvēlas atbilstošāko iecerei, izstrādājot informācijas dizaina risinājumu (piemēram, etiķeti, logo, iepakojumu, video, reklāmas baneri, afišu, bukletu)* (MK noteikumu Nr. 416 7. pielikums 2019).

Apkopojot šajā nodaļā rakstīto, jāuzsver, ka latviešu valodas apguve, prasme un lietpratība zināmā mērā ir laiktelpas jautājums: latviešu valodas zināšanas nekad nebūs „gatavas", latviešu valoda ir apgūstama un pilnveidojama visa mūža garumā; kompetenci latviešu valodā var sasniegt, ja tai pievērš uzmanību dažādās telpās (dažādos mācību priekšmetos skolā, ārpus skolas un digitālajā telpā). Tā kā mērķis ir ne tikai kompenetce, bet arī virzība uz kompetenci, tad svarīgi ir rosināt skolēnus domāt par sev piemērotāko un saistošāko ceļu un izvēlēties tādu, kas sagādā arī prieku, gandarījumu un iedvesmu.

1.6.

Literatūra

Ablijs, M. (2017). *Tā viņi te runā. Ceļojumi pa apdraudētām valodām.* Tulk. M. Poļakova. Rīga : Latviešu valodas aģentūra.

Aičisone, Dž. (2015). *Runātspējīgais zīdītājdzīvnieks. Ievads psiholingvistikā.* Tulk. I. Druviete. Rīga : Latviešu valodas aģentūra.

Aizstrauta, G. (sast.) (2002). *Angļu-latviešu frazeoloģijas vārdnīca. English-Latvian Phraseological Dictionary.* Rīga : Avots.

Annexe 3. (2017). Proportion of 15-year old students who mainly speak a different language at home to the language of schooling. 2003, 2015. In: *Eurydice Brief. Key Data on Teaching Languages at School in Europe.* 2017 Edition. Pieejams: *https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ff10cc21-aef9-11e7-837e-01aa75ed71a1/language-lv/format-PDF*

Baltiņš, M., Druviete, I. (2017). *Ceļavējš cilvēku ciltij. Valoda sabiedrībā.* Rīga : Latviešu valodas aģentūra.

Beikers, K. (2002). *Bilingvisma un bilingvālās izglītības pamati.* Tulk. I. Druviete. Rīga : Nordik.

Chan, K. L. (2016). *Power Language Index.* Pieejams: *http://www.kailchan.ca/wp-content/uploads/2016/12/Kai-Chan_Power-Language-Index-full-report_2016_v2.pdf*

Direktīva (1977). *Padomes direktīva par migrējošo darba ņēmēju bērnu izglītību 77/486/EEC.* (1977. gada 27. jūlijs). Pieejams: *https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:31977L0486&from=GA*

Dongera, R., van der Meer, C., Sterk, R. (2017). Research for CULT Committee. *Minority languages and education: best practices and pitfalls.* European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.

Druviete, I., Gavriļina, M. (2003). *Minoritātes bērni latviešu mācībvalodas skolās.* Rīga : Puse Plus.

Druviete, I. (2015). Bilingvālā izglītība un CLIL: vēsturisks atskats un attīstības prognozes. S. Lazdiņa (red.). *CLIL jeb mācību satura un valodas integrēta apguve: izglītības paradigmas maiņa.* Rīga : Latviešu valodas aģentūra.

Druviete, I. (ed.) (2018). *Nacionālās identitātes sociolingvistiskie aspekti. Sociolinguistic Aspects of National Identity.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts.

Edwards, J. (2009). *Language and Identity: An Introduction.* Cambridge : Cambridge University Press.

Ehala, M. (2018). *Signs of Identity. The Anatomy of Belonging.* London / New York : Routledge.

Eiropas kopīgās pamatnostādnes valodu apguvei: mācīšanās, mācīšana, novērtēšana. (2006). Rīga : Valsts valodas aģentūra.

Eurydice Brief. (2017). *Key Data on Teaching Languages at School in Europe.* 2017 Edition. Pieejams: *https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ff10cc21-aef9-11e7-837e-01aa75ed71a1/language-lv/format-PDF*

Evans, D. (ed.) (2018). *Language, Identity and Symbolic Culture.* London / Oxford : Bloomsbury Academic.

Everett, D. (2013). *Language: The Cultural Tool.* London : Profile Books.

Ferretti, R. P., Graham, S. (2019). Argumentative Writing: Theory, Assessment, and Instruction. *Reading and Writing. An Interdisciplinary Journal.* Volume 32. Number 6, June 2019.

Fujita, K., Boeckx, C. (eds.). (2016). *Advances in Biolinguistics. The Human Language Faculty and its Biological Basis.* Ed. by K. Fujita and C. Boeckx. London & New York : Routledge.

García, O. (2009). *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective 1st Edition.* Wiley-Blackwell.

Gkonou, C., Daubney, M., Dewaele, J. M. (eds.) (2017). *New Insights into Language Anxiety: Theory, Research and Educational Implications.* Multilingual Matters.

Grenier, G. (2015). *The value of language skills.* Pieejams: *https://wol.iza.org/uploads/articles/205/pdfs/economic-value-of-language-skills.pdf*

Harte, E., Herrera, F., Stepanek, M. (2016). *Education of EU migrant children in EU Member States.* Rand, EU.

Hogan-Brun, G. et al. (2009). *Language politics and practices in the Baltic States.* Tallinn : Tallinn University Press.

Horwitz, E. K. (2017). On the Misreading of Horwitz, Horwitz and Cope (1986) and the Need to balance Anxiety Research and the Experiences of Anxious Language Learners. In: Gkonou, C.; Daubney, M., Dewaele, J. M. (eds.). *New Insights into Language Anxiety: Theory, Research and Educational Implications.* Multilingual Matters.

Horwitz, E. K. & Young, D. J. (eds.) (1991). *Language Anxiety: From Theory and Research to Classroom Implications.* Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall.

Hrynevich, L. *Law on Education. Primary and school education for national minorities and indigenous peoples.* Pieejams: *https://poland.mfa.gov.ua/storage/app/sites/61/imported_content/5df3564535987.pdf* Arī: *Ukraine education law does not harm minorities.* Pieejams: *https://euobserver.com/opinion/139550*

Iannacci, L. (2018). What teacher abilities are most needed in order to address language differences in inclusive schools. Mobility and Inclusion in Multilingual Europe. Switzerland : MIME.

Ieteikums par visaptverošu pieeju valodu mācīšanas un mācīšanās procesiem (2018). Pieejams: *https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/DOC/?uri=CELEX:52018DC0272&from=LV*

Ieteikums (2006). *Eiropas Parlamenta un Padomes Ieteikums par pamatprasmēm mūžizglītībā 2006/962/EK*. (2006. gada 18. decembris). Pieejams: *https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962&from=NL*

Ikstena, N. (2020). *Runādamies.* Rīga : Latvijas Mediji.

Johannessen, B. (ed.) (2019). *Bilingualism and Bilingual Education: Politics, Policies and Practices in a Globalized Society.* Springer.

Kaufman, S. B. (2012). *10 Insights to Enhance the Joy of Learning. The essence of the joy of learning.* Pieejams: *https://www.psychologytoday.com/us/blog/beautiful-minds/201208/10-insights-enhance-the-joy-learning*

King, J., Smith, L. (2017). Social Anxiety and Silence in Japan`s Tertiary Foreign Language Classrooms. In: Gkonou, C.; Daubney, M., Dewaele, J. M. (eds.). *New Insights into Language Anxiety: Theory, Research and Educational Implications.* Multilingual Matters.

Kokoroskos, D. (2011). *European Language Monitor (ELM): Interim Report.* Pieejams: *http://efnil.org/documents/conference-publications/london-2011/the-role-of-language-education-in-creating-a/22-ELM-interim.pdf*

Kristals, D. (2019). *Mazā valodas grāmata.* Tulk. I. Druviete. Rīga : Latviešu valodas aģentūra.

Kūle, M. (2016). *Jābūtības vārdi. Etīdes par zināšanām un vērtībām mūsdienu Latvijā.* Rīga : Zinātne.

Lauze, L. (red.). (2016). *Valodas situācija Latvijā 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums.* Rīga : Latviešu valodas aģentūra.

Lazdiņa, S. (2017). Vai tikai mūzikā ir polifonija? Valodu izglītības plānošana glokalizācijas procesu kontekstā. *Izglītības reforma vispārizglītojošā skolā: izglītības satura pētījumi un ieviešanas problēmas.* Pieejams: *http://journals.rta.lv/index.php/PSPI/article/view/2757/2779*

LVA (2020). Pētījums „Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesu" (2017–2020). Pieejams: *https://valoda.lv/petijumi/attieksme-pret-latviesu-valodu-un-tas-macibu-procesu/*

Markus, D. (2003). *Bērna valoda: no pirmā kliedziena līdz pasakai.* Rīga : Rasa ABC.

Markus, D. (2018). *Prognozējamā neprognozējamība. Bērnu valoda Latvijā.* Rīga : Zinātne.

Matiesens, J. (2020). Cilvēka sugas nākotne ir miglā tīta. *Ilustrētā Zinātne*, 2020, Nr. 1.

Mūžizglītības galvenās pamatprasmes. Eiropas pamatprincipu kopums. (2007). Eiropas Komisija: Izglītības un kultūras ģenerāldirektorāts.

Ministru kabineta 2018. gada 27. novembra noteikumi Nr. 747 *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem.* (2018). Pieejams: *https://likumi.lv/ta/id/303768-noteikumi-par-valsts-pamatizglitibas-standartu-un-pamatizglitibas-programmu-paraugiem*

Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumi Nr. 416 *Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem.* (2019). Pieejams: *https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem*

Paulston, C. B. (1994). *Linguistic Minorities in Multilingual Settings.* Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins.

Pinker, S. (2007). *The Language Instinct. How the Mind Creates Language.* Harper Perennial.

PISA (2015). *PISA 2015 Results: Students' Well-Being.* Pieejams: *https://www.oecd.org/pisa/Well-being-Infographics.pdf*

PISA Results. (2015). *Excellence and Equity in Education.* Volume I. PISA, OECD Publishing. Paris. Pieejams: *https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2015-results-volume-i_9789264266490-en*

Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: An Action Plan 2004–2006. Com (2003) 449 final.

Rantala, T., Määttä, K. (2012). Ten theses of the joy of learning at primary schools. *Early Child Development and Care.* Vol. 182, No. 1, January 2012, pp. 87–105. Pieejams: *https://scottbarrykaufman.com/wp-content/uploads/2012/08/Rantala-Maatta-2012-Ten-theses-of-the-joy-of-learning-.pdf*

Roberts, A. (2011). *Evolution. The Human Story.* London : Dorling Kindersley Limited.

Sawyer, W., Van den Ven, P. H. (2007). Starting points. Paradigms in Mother tongue Education. L1. *Educational Studies in Language and Literature,* 7 (1).

Spolskis, B. (2011). *Valodas pārvaldība.* No angļu val. tulk. I. Druviete. Rīga : Zinātne.

Šalme, A. (2011). *Latviešu valodas kā svešvalodas apguves pamatjautājumi.* Rīga : Latviešu valodas aģentūra.

Valsts valodas komisija (2007). *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences.* Rīga : Zinātne.

Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam: projekts. 2020. Pieejams: *https://www.izm.gov.lv/lv/valsts-valodas-politikas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam*

Veisbergs, A. (2013). Reality and perceptions of multilingualism in the Baltic States. *Humanities and Social Sciences. Latvia.* Vol. 21, Issue 1 (Spring-Summer).

2.

Labās prakses piemēri dažādu mācību jomu satura un valodas integrētai apguvei

2.1.

Mācību jomu apraksti

Sociālā un pilsoniskā mācību joma

Sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā skolēni veido izpratni par tādiem jēdzieniem kā indivīds, sabiedrība (attiecības sabiedrībā, indivīda rīcība sadarbībā), vara un pārvaldes institūcijas, saimniecība (resursi, to izlietojums), kultūru daudzveidība, laika izpratne un pārmaiņas sabiedrībā.

Vēstures un sociālo zinību mācību mērķis ir veidot vēsturisko, nacionālo un pilsonisko apziņu. Mācību procesā ir svarīgi skolēnā veidot izpratni par vēsturi, sākot no tuvākās apkārtnes, vides un ģimenes vēstures, veidot izpratni par vēstures notikumu ietekmi uz mūsdienu apstākļiem un uzskatiem un piederību vietai, dzimtai, tautai un valstij. Te būtiski atgādināt, ka viena no valodas komunikatīvo spēju komponentēm ir sociālkulturālā kompetence – noteiktas zināšanas par sociālkulturālo kontekstu, kurā tiek lietota valoda.

Skolēns veido aktīvu dzīves pozīciju un nostiprina savu pārliecību par katra indivīda iespējām ietekmēt un izmainīt vidi un situāciju, kurā atrodas, sabiedrības un vides ilgtspēju saista ar indivīda ikdienas rīcību, saskata to gan lokālā, gan globālā mērogā, empātiski izzina daudzveidīgus uzskatus, rīkojas solidāri un atbildīgi, sarunu ceļā meklē un kopā ar citiem īsteno risinājumus pretrunīgām situācijām.

Svarīgi ir piedāvāt skolēnam mācību procesu dažādās vidēs. Gan vēsturē, gan sociālajās zinībās ir svarīgi palīdzēt skolēnam apgūt:

- ✔ konkrētas, vēstures zinātnei svarīgas prasmes un domāšanas veidus;
- ✔ vēstures un informācijas avotu kritisku izvērtēšanas prasmi;
- ✔ vēstures un informācijas avotu analīzi;
- ✔ noteikt cēloņsakarības, prasmi argumentēt;
- ✔ prasmi hronoloģiski domāt.

Svarīgi ir attīstīt sadarbības un līdzdalības prasmes, tādējādi veidojot noturīgus sociālos ieradumus un orientējoties uz visu skolēnu līdzdalību mācību procesā.

Paralēli mācību jomas satura apguvei norit arī mērķtiecīga latviešu valodas prasmes pilnveide.

Lai skolēns izprastu saturu, ir jāsāk ar atbalsta vārdu izpratni. Pirms lūgt skolēnam izteikt savu viedokli, jāiemāca atbilstošas funkcionālās frāzes. Specifiskus terminus var apgūt, piemēram, veidojot skaidrojošo vārdnīcu.

Dabaszinātņu mācību joma – ģeogrāfija

Ģeogrāfija ir viens no dabaszinātņu priekšmetiem, kurā *lielās idejas* ir vērstas, lai veidotos izpratne par dabas procesiem un parādībām, zinātni un tehnoloģiju attīstību un zinātnes ētiskajiem, sociālajiem, ekonomiskajiem un politiskajiem kontekstiem.

Pamatskolas posmā galvenā uzmanība ir pievērsta skolēna pētniecisko prasmju attīstībai un padziļinātas izpratnes veidošanai. Svarīga ir praktiskā darbošanās, eksperimentēšana, modelēšana un likumsakarību meklēšana. Tas attīsta prasmi risināt kompleksas, autentiskas problēmas, kā arī veido to pārnesi uz reālām situācijām jebkurā cilvēku darbības jomā.

Ģeogrāfijas satura apguvē būtiska nozīme ir valodai. Mācību stundās ir iespējams attīstīt prasmi strādāt patstāvīgi un grupā, aktīvi iesaistīt mācību procesā skolēnus ar dažādu zināšanu un valodas prasmes līmeni, nodrošināt interesantu mācību materiālu, lai motivētu skolēnus mācīties arī latviešu valodu. Darbs grupās pilnveido ieradumu pieklājīgi izturēties diskusijas laikā, uzklausīt un objektīvi novērtēt dažādus viedokļus, skaidri un korekti izteikt savus argumentus, iebildumus, kritiku. Grupu darbā tiek gūti kopīgi pārdzīvojumi un izjūtas, veidojot ciešāku saikni ar klasesbiedriem. Stāstot par paveikto un diskutējot ar klasesbiedriem, tiek bagātināta gan satura izpratne, gan pilnveidotas latviešu valodas zināšanas. Dažādās sadarbības formas veido ieradumu izturēties iecietīgi un pielāgot savu runu klausītājiem, kas šo valodu labi nepārvalda vai sazinās tajā ar grūtībām.

Skolēns ir gan mācību priekšmeta, gan latviešu valodas apguvējs, tāpēc svarīgi nodrošināt iespēju patstāvīgi strādāt, izmantojot jau esošās latviešu valodas zināšanas un pilnveidojot savas valodas prasmes. Attēli, tabulas, kartes palīdz labāk izprast tematu, savukārt dažādas mācību procesa organizācijas formas (individuāls patstāvīgais darbs, grupu darbs) un radoši uzdevumi veicina apgūtās vielas nostiprināšanu. Satura apguvei sekmīgi izmantojama arī virtuālā vide, kas sniedz plašas iespējas, lai gūtu pilnvērtīgāku ieskatu dabas procesu norisē. Ģeogrāfijas apguvē iespējams izmantot dažādas platformas un tīmekļa vietnes, lai pilnveidotu prasmes, piemēram, izmantojot *Google Maps*, noteikt ģeogrāfiskās koordinātas, kā arī meklēt objektu, ja koordinātas jau zināmas. Tīmekļa vietnē *YouTube* iespējams atrast dabas pētnieku piedzīvojumus (arī latviešu valodā), kā arī ziņu izlaidumus par dabas un cilvēku radītām pārmaiņām uz Zemes.

Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību joma

Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību joma pamatizglītības posmā ietver vairākus mācību priekšmetus: literatūru, mūziku, vizuālo mākslu un teātra mākslu.

Mācīšanās procesā galvenā uzmanība tiek pievērsta skolēna emocionālās un estētiskās pieredzes paplašināšanai, kas sniedz iespēju audzēkņiem pašiem veidot, kopt un attīstīt personiskās kultūras vajadzības. Šajā jomā ietvertās *lielās idejas* ir vērstas uz skolēnu izpratni par savu piederību valsts, tautas, kopienas kultūrai, par kultūru daudzveidību, kā arī rosina interesi par kultūras mantojumu un iesaistīšanos jaunrades procesā.

Portfolio piedāvātie uzdevumi ir orientēti uz ārpusskolas vides iesaistīšanu mācībās, tādējādi pilnveidojot skolēnu sociālkulturālo kompetenci. Pilsētas (vai tuvākās apkārtnes) telpa, muzeji un galerijas, kā arī teātra, koncerta vai filmas seansa apmeklējums ir nepastarpinātā pieredze, kas veido skolēna izjūtu par vēsturi un laikmetīgo situāciju, kas palīdz viņam ne tikai apgūt mācību priekšmeta saturu, bet veicina vēlamo sociālo un kultūras ieradumu veidošanos. Būtiski ir radīt skolēnā ieinteresētību darboties radoši un patstāvīgi, izjust sevi kā vērotāju, lasītāju, pētnieku, pašam attīstīt savu skatītāja, klausītāja, līdzdalībnieka pieredzi arī ārpus skolas nodarbībām.

Virtuālā vide sniedz plašas iespējas, lai iepazītos ar kultūras mantojumu, gūtu ieskatu mākslas muzeju ekspozīcijās un laikmetīgās mākslas procesos, izmantojot gan kultūras iestāžu oficiālās tīmekļa vietnes, gan tematiskos kanālus video koplietošanas tīmekļa vietnē *YouTube*, gan specializētās interneta platformas, piemēram, *Google Arts & Culture* (*https://artsandculture.google.com/*), laikmetīgajai mākslai, dizainam un mediju kultūrai veltītā vietne *Digicult* (*http://digicult.it*), portāls *Europeana*, kurā apkopoti dažādu Eiropas muzeju un bibliotēku resursi (*https://www.europeana.eu/lv*). Pašvadītās mācīšanās pilnveidei noder Latvijas biedrības „Mākslas platforma" (*http://www.makslasplatforma.lv/*) portāls *Arterritory.com* (*https://arterritory.com/*), kas piedāvā rakstus, intervijas, kultūras apskatus latviešu, krievu un angļu valodā. Lasītāji var bez maksas pieteikties regulārai ziņu saņemšanai savā e-pastā. Mazākumtautību skolu skolēniem tas var sniegt būtisku atbalstu gan redzesloka paplašināšanai, gan padarīt pievilcīgāku otrās valodas apguves procesu, rosinot salīdzināt tematus, bagātināt leksiku un attīstīt

tekstpratību dažādās valodās. Priekšstatu par lielāko starptautiskā mēroga kultūras pasākumu norisi Latvijā var gūt, izmantojot attiecīgo pasākumu tīmekļa vietnes, piemēram, mūsdienu kultūras forumu, ar mērķi piedzīvot laikmetīgo kultūru un veidot ieradumu sekot regulārajiem lielajiem kultūras notikumiem: pasākumam „Baltā nakts" (*www.baltanakts.lv*), akcijai „Muzeju nakts" (*www.muzeju-nakts.lv*), kristīgajam mantojumam veltītajam pasākumam „Baznīcu nakts" (*www.baznicunakts.lv*), gaismas festivālam „Staro Rīga" (*www.staroriga.lv*). Sekojot līdzi kultūras dzīves jaunumiem, skolēns var gūt priekšstatu par notikumiem Latvijas mūzikas kā mākslas jomas attīstībā. Skolēniem ir iespēja klausīties radioraidījumus kā tiešraidē, tā arī arhīvā. Piemēram, Latvijas Radio 5 – *pieci.lv* raidījuma „Izstāsti albumu" arhīvā ir atrodami populāro Latvijas mūziķu stāsti par saviem jaunākajiem albumiem (*https://pieci.lv/lv/lr5/raidijumi/izstasti-albumu/*), kā arī 8 minūšu gara videoraidījumu sērija „Piecas kartes" par dažādām Rīgas apkaimēm un atmiņu stāstījumi.

Apgūstot kultūras jomas saturu, īpaša nozīme ir saskarsmei un valodas prasmei. Iesaistīšanās kultūras procesā, ienākšana un darbošanās kultūras telpā (arī digitālajā vidē) dod iespēju dabiski un nepiespiesti iepazīt citu valodu, atšķirīgu dzīvesveidu, uzskatus, tradīcijas. Kultūras telpā valoda ir tikai viena no iespējām piedalīties dialogā. Vizuālā, kustību, mūzikas „valoda" papildina verbālo saskarsmi, atsevišķos gadījumos arī aizvieto to.

Runājot par kultūras procesiem, mākslas darbiem, iespaidiem, valoda ir līdzeklis, ar kuru atklāt savu viedokli, pašapliecināties. Kopīgi gūti emocionāli, estētiski pārdzīvojumi padara latviešu valodas lietošanu klasē, kur tā ir otrā mācību valoda, emocionāli tuvāku, veicina atraisītāku saskarsmi un bagātina vārdu krājumu gan latviešu, gan arī dzimtajā valodā.

Portfolio piedāvātos uzdevumus var izmantot ne tikai konkrēto tematu apguvei stundu laikā, bet arī kā idejas starpdisciplinārajiem projektiem un ierosinājumu starpskolu sadarbības projektiem, īpaši starp mazākumtautību un latviešu skolu skolēniem, radot savstarpējo cieņu un ieinteresētību dažādu kultūru pārstāvju atšķirīgajā kultūras pieredzē.

Matemātikas un tehnoloģiju mācību jomas

Visas zinātnes lielākā vai mazākā mērā izmanto matemātiku, tāpēc matemātikas mācību joma ir cieši saistīta ar citām jomām, īpaši ar tehnoloģiju mācību jomu.

Matemātikas skolotāja mērķis ir nodrošināt skolēnu spēju jēgpilni izmantot matemātikas līdzekļus atbilstoši situācijai, tāpēc izpratne par matemātikas simboliem, jēdzieniem un darbībām ir nozīmīgs mācīšanās procesa priekšnosacījums.

> Caurviju prasmju apguve ir nozīmīgs priekšnoteikums dziļākas izpratnes veidošanai matemātikā kā mācību priekšmetā. Vingrinoties izmantot caurviju prasmes mācību priekšmetam specifiskos veidos un situācijās, skolēns vienlaikus iegūst vispārīgas prasmes, kuras varēs izmantot visu dzīvi. Matemātika ir piemērots konteksts, lai pilnveidotu kritisko domāšanu un problēmrisināšanu, kā arī pašvadītu mācīšanos. Tādējādi rodas skolēnam nozīmīgu ieradumu veidošanas priekšnoteikumi, piemēram, vispirms pārliecināties, vai viņš ir sapratis jautājumu, situāciju kopumā, un tikai tad sākt meklēt risinājumu.

Lai sekmētu mācību satura un valodas integrētu apguvi, ieteicams mācību procesu organizēt starpdisciplinārās matemātikas un valodu skolotāju komandās, iesaistot tajās arī informātikas skolotājus (savienojot dažādu priekšmetu stundas mācību projektos).

Latviešu valodas prasmi matemātikas stundās iespējams pilnveidot, izmantojot dažādus metodiskos paņēmienus, kas nav sarežģīti un pat sagādā prieku, piemēram, krustvārdu mīklu veidošana un risināšana, uzdevumi ar spēļu elementiem, patiesi un aplami apgalvojumi par saturu, viktorīnas u. c.

2.2.

Labās prakses piemēri

Ieteikumi mācību jomu un satura integrētai apguvei

Efektīva mācību procesa svarīgākie nosacījumi ir cieša sadarbība starp otrās valodas un mācību priekšmeta satura skolotāju, atbilstošu stratēģiju un metožu izvēle, skolēncentrēta mācību procesa organizēšana.

Tālāk doti daži ieteikumi veiksmīgai mācību jomu satura un valodas integrētai apguvei:

- ✔ apzināt skolēnu valodas līmeni;
- ✔ iepazīt mācību materiālu, lai paredzētu grūtības, kuras skolēniem var rasties;
- ✔ izvēlieties mācību priekšmetu kopīgu tēmu;
- ✔ noteikt stundas mērķus, lai novērstu nevajadzīgu sīkumu mācīšanu, kas lieki apgrūtina otrās valodas apguvēju;
- ✔ atrast atslēgvārdus, terminus, to apguvei pievēršot īpašu uzmanību,
- ✔ telpā izvietot vizuālus uzskates līdzekļus;
- ✔ meklēt piemērotus tekstus, adaptēt tos;
- ✔ vienmēr paziņot stundas mērķus;
- ✔ rakstīt salasāmi;
- ✔ izskaidrot plānoto stundas gaitu, kārtību, saglabāt to;
- ✔ izveidot mācību darba aprakstu, veidot apkopojumus atsevišķiem stundas posmiem.

(*Bilingvālā izglītība: rokasgrāmata skolotājiem* 2001)

Mūsdienās tiek izmantota komunikatīvā valodu mācīšanas pieeja, kas sekmē skolēnu interesi mācīties valodu, izmantojot dažādus nozīmīgus, reālus un noderīgus uzdevumus. Galvenā nozīme tiek piešķirta izpratnei un jēgas izteikšanai, un šī mērķa sasniegšanai kalpo gramatisko struktūru un leksikas apgūšana.

Lai skolēni varētu kompensēt valodas zināšanu nepilnības, ieteicams apgūt un mācību procesā lietot saziņas stratēģijas, kas noder ikvienas mācību jomas satura un valodas integrētā apguvē. Kompensējošās stratēģijas izmanto, lai risinātu problēmas, kas var rasties, sazinoties apgūstamajā valodā. Ir svarīgi, lai skolēni saprastu, ka to lietošana nav nekas slikts, īpaši veicot vingrinājumus, kuros jāpabeidz teikumi vai teksts.

Galvenās stratēģijas (tiek izmantotas gan dzimtajā valodā, gan apgūstamajā valodā):

- ✔ atgriešanās pie teiktā: *Piedodiet, es mēģināšu vēlreiz...*;
- ✔ pārveidojot teikto: *Es mēģināšu to pateikt citiem vārdiem...*;
- ✔ aizvietojot ar vispārīgu vārdu, vietniekvārdu, sinonīmu;
- ✔ aprakstot vispārīgas fiziskās īpašības, specifiskas iezīmes;
- ✔ dodot mijiedarbības vai funkcionālu raksturojumu;
- ✔ norādot;
- ✔ lietojot žestus, mīmiku, skaņas;
- ✔ aicinot palīgā sarunas partneri.

Nozīmīgi mācību procesā ietvert uzdevumus, kas mudina izmantot kompensējošās stratēģijas, tās stiprina skolēnu pārliecību par savām saziņas spējām, noder valodas situācijās, kurām skolēni iepriekš nav varējuši sagatavoties.

Organizējot mācību satura un valodas integrētu apguvi, svarīgi atcerēties, ka skolotājiem ir ne tikai mācību jomas un valodas zināšanas un prasmes, bet piemīt arī valodas apguvēju interešu un vajadzību izpratne, viņi ir arī mācību procesa vadītāji, valodas apguves veicinātāji, valodas apguves procesa dalībnieki, padomdevēji, iedrošinātāji, izziņas avoti, atgriezeniskās saites nodrošinātāji, klausītāji, novērotāji, pētnieki.

Tāpat nozīmīgs pedagoga profesionālās kompetences izaicinājums ir piemērotu mācību materiālu izvēle. Daži materiālu izvēles kritēriji:

- ✔ vai materiāli personiski ieinteresē skolēnus un liek viņiem piepūlēties;
- ✔ vai materiāli veido un paplašina skolēnu uzskatus un pieredzi;
- ✔ vai mērķi un to sasniegšanas līdzekļi ir saprotami, reāli, jēgpilni un atbilstoši skolēnu līmenim;
- ✔ vai materiāli nodrošina labus dabiskas valodas izmantošanas modeļus, t. i., vai nozīme, forma un izmantošana ir saistīta kontekstā;
- ✔ vai ir iespēja regulāri atkārtot un nostiprināt mācīto;
- ✔ vai izvēlētie materiāli palīdz skolēnam pārvarēt mācīšanās grūtības.

Šajā nodaļā ir apkopoti dažādu mācību jomu labās prakses piemēri, kas atklāj daudzveidīgas valodas apguves stratēģijas.

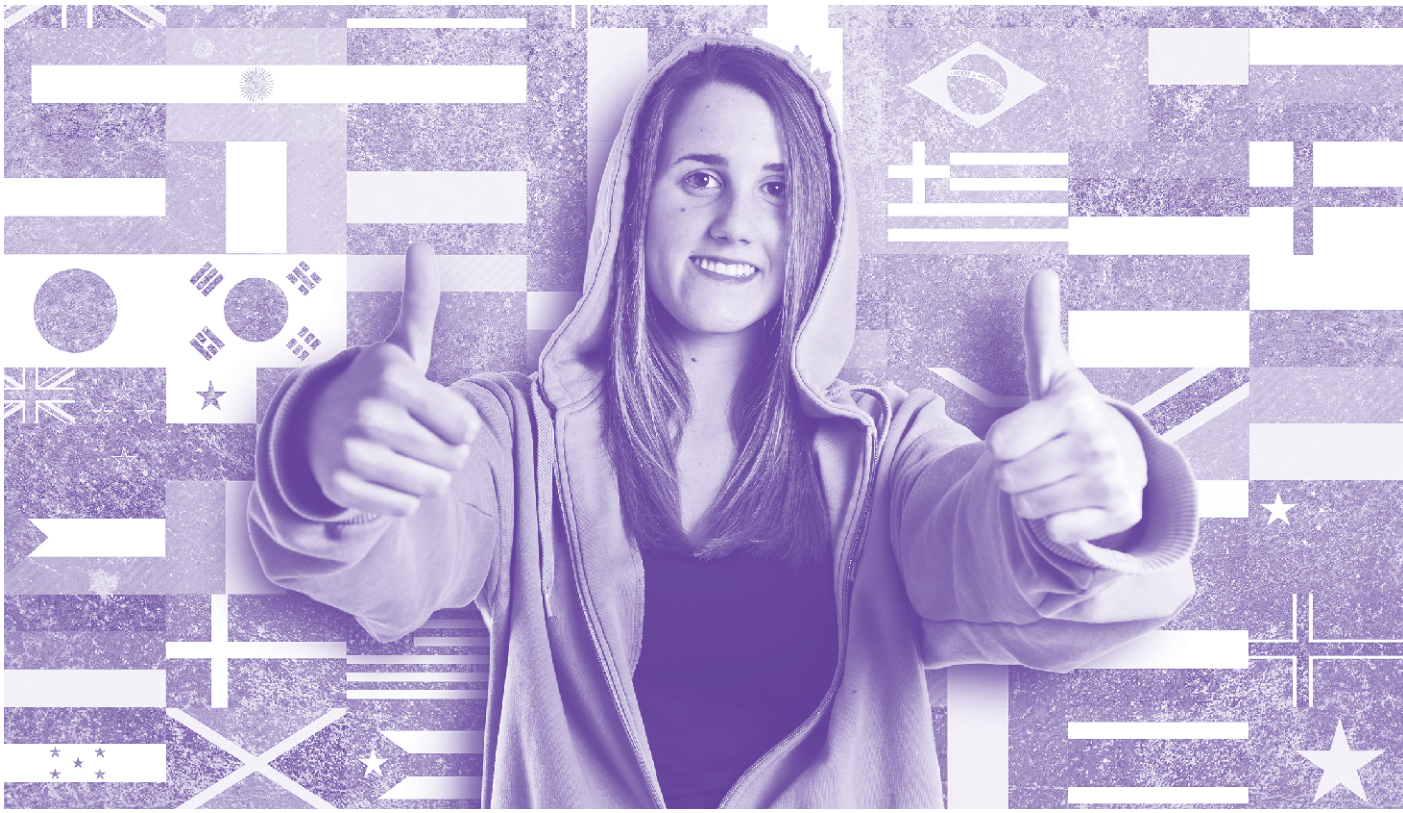

2.2.1. Vārdu krājuma pilnveide

Jaunu vārdu apguve, vārdu krājuma bagātināšana un izkopšana ir process, kas sākas no dzimšanas vai no valodas apgūšanas sākuma brīža un turpinās visos vecumposmos.

Lai mācītos veidot saturiski pilnvērtīgu un gramatiski pareizu runu, skolēnam nepieciešams ne vien papildināt vārdu krājumu – apgūt jaunus vārdus, bet arī iepazīt tuvāk gan jaunos, gan jau zināmos:

- ✔ iepazīstot vārda skanējumu;
- ✔ iepazīstot vārda grafisko attēlu jeb vārdu rakstītā veidā;
- ✔ izprotot vārda jēdzienu;
- ✔ iepazīstot vārda formas, dažādo formu nozīmi;
- ✔ iepazīstot un izmantojot vārdu kā teikuma un teksta elementu.

Vārds ir valodas pamatvienība, kas apzīmē kādu priekšmetu, parādību, norisi, pazīmi, attieksmi starp tiem.

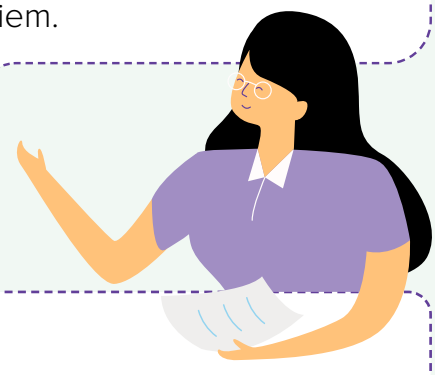

Vārdu krājums – kādas valodas vārdu kopums, ko šīs valodas lietotājs saprot un izmanto runā vai rakstos.

tezaurs.lv

Tā kā runas attīstība ir cieši saistīta ar skolēna zināšanām par apkārtējo pasauli, ar dzīves pieredzi, tad, jo lielāka pieredze, jo bagātāks vārdu krājums. Jo lielāka būs vajadzība kaut ko izteikt, jo lielāka būs runas aktivitāte. Tāpēc vārdu krājuma bagātināšanai noderīga jebkura ikdienas aktivitāte – ekskursija, teātra apmeklējums, grāmatas lasīšana vai klausīšanās, spēles un rotaļas.

Skolā vārdu krājuma paplašināšana nenotiek latviešu valodas stundās vien. Jaunus vārdus skolēns apgūst katrā mācību priekšmetā, tāpēc skolotājam jāpārdomā, vai skolēns tos saprot, jāplāno, kā tos apgūs. Skolotājam pašam mācību procesā nepieciešams precīzi lietot terminus.

Darbs ar vārdu mācību procesā

Skolēni pēta vārdu kā valodas vienību, izmantojot visus valoddarbības veidus:

klausās un **saprot** – klausās un saprot no konteksta, no konteksta, klausās un noskaidro vārda nozīmi, jautājot vai noskaidrojot vārda nozīmi vārdnīcā;

runā – atkārto, nosauc, lieto teikumā, sazinoties ar citiem;

lasa – ar acīm „fotografē" un atceras vārda grafisko izskatu, vēlāk apzināti lasa, izprotot vārda nozīmi, izprotot no konteksta, jautājot vai noskaidrojot vārda nozīmi vārdnīcā;

raksta – noraksta zināmos un jaunos vārdus, pieraksta vārdus savām vajadzībām, lieto bagātīgu vārdu krājumu rakstveida runā.

Skolēns arī darbojas kā valodas pētnieks, pētot, ka vārds sastāv no skaņām, ka to var dalīt zilbēs, veido jaunus vārdus, mainot pirmo skaņu, veido jaunus vārdus, izmantojot vienādu pirmo zilbi, veido salikteņus u. tml.

Sākumā skolēni mācās vārda pamatnozīmes, vēlāk arī saskatīt un izmantot gan vārdu dažādās nozīmes, piemēram, *zāle – zālaugs, telpa – sporta zāle, zāles (dsk.) – medikamenti,* kā arī pārnestās nozīmes, piemēram, *karsta zupa, karsta ziņa* u. c.

Darbs ar vārdnīcu

Tiklīdz skolēns prot pierakstīt vārdus, ieteicams **veidot vārdnīcas**. Vārdnīcas var būt dažādas, piemēram, skolēns pieraksta vārdu un blakus tam uzzīmē atbilstošu zīmējumu. Lielāki bērni var blakus rakstīt skaidrojumu, piemēru – vārdu savienojumu vai teikumu ar jauno vārdu. Var jaunajam vārdam rakstīt klāt sinonīmus, antonīmus.

Tiklīdz skolēni apgūst datorprasmes, var veidot vārdnīcu digitāli. Tas paver iespējas vārdus sakārtot alfabēta secībā, vieglāk atrast meklēto vārdu, ik pa laikam atjaunot vārdnīcu, pievienojot jaunus vārdus, dzēšot jau labi zināmos. Iespējams pievienot attēlus. Tādējādi vienlaikus tiek apgūtas vairākas prasmes, kas noderēs turpmāk.

Tikpat svarīgi mācīt skolēniem **izmantot vārdnīcas**. Mūsdienās pieejamas gan tradicionālās vārdnīcas – grāmatas, gan digitālās vārdnīcas.

Ja mācību procesā tiek izmantota mācību grāmata, iespējams grāmatā katras tēmas noslēgumā vai grāmatas beigās **pievienot vārdnīcu**. Iespējami dažādi veidi, kā izmantot šo vārdnīcu – iesaistīt teikumos mācītos vārdus, grupēt – zināmie un nezināmie, izrakstīt nezināmos vārdus, iekļaujot tos savā vārdnīcā, grupēt pēc vārdšķirām, pārbaudīt vienam otru, veidot krustvārdu mīklas, burtu režģus u. c.

Lai izmantotu **vārdnīcu**, skolēnam jāzina alfabēts un noteikumi vārdu saraksta alfabētiskā secībā veidošanai. Vieglāk pieejamas un vienkāršāk lietojamas ir **digitālās vārdnīcas**. Nepieciešams tikai telefons vai cita ierīce ar interneta pieslēgumu un prasme ierakstīt meklētājā meklējamo vārdu. Tomēr maziem bērniem jāmācās arī šis process, jo meklējot vārds jāieraksta pamatformā (kaut gan vārdnīcas jau prot atrast līdzīgus vārdus). Tiklīdz vārda nozīme būs atrasta, ne vienmēr būs vienkāršs un saprotams skaidrojums, vārdam var būt vairākas nozīmes. Tāpēc ieteicams sākumā skolotājam demonstrēt uz ekrāna un komentēt darbības:

- ✔ kur meklēt vārdnīcu;
- ✔ kā notiek meklēšana;
- ✔ kā vārds tiek pārveidots pamatformā;
- ✔ kopīgi iepazīties ar vārda skaidrojumu.

Uzdodot skolēniem meklēt vārdu nozīmes vārdnīcā, skolotājam nepieciešams iepriekš pārbaudīt, vai izvēlēto meklējamo vārdu skaidrojumi būs piemēroti mācīšanās nolūkiem (ņemot vērā skolēnu vecumu, valodas prasmi, lasītprasmi u. c.).

Rakstot meklējamo vārdu digitālajā vai savā paša veidotajā vārdnīcā, skolēns vienlaikus iegaumēs vārda grafisko attēlu, iegaumēs pareizrakstību.

Elektroniska latviešu valodas vārdnīca E-pupa: http://epupa.valoda.lv

Digitālā vārdnīca Tēzaurs: https://tezaurs.lv/

Sinonīmu vārdnīca un tulkojošās vārdnīcas pieejamas: https://www.letonika.lv/

Kā daudzveidīgi mācīties jaunos vārdus

Mācību procesā skolēniem vispirms jāatpazīst jaunie vārdi. Iespējams, skolotājs tematu jau plāno sākt ar vārdu krājuma aktivizēšanu, izmantojot attēlus, vārdu sarakstu. Taču skolēns var noteikt jaunos, nezināmos vārdus dzirdētajā vai lasītajā tekstā.

Šādam nolūkam noderēs uzdevumi: *Pārskati tekstu un pasvītro nesaprotamos vārdus! Pārskati tekstu un izraksti no tā nesaprotamos vārdus savā vārdnīcā! Izraksti no teksta nesaprotamos vārdus un noskaidro to nozīmi vārdnīcā!*

Ne vienmēr vārdu nozīmi skolēni meklēs vārdnīcā. Ieteicams kopā ar skolēniem veidot atgādni, kā saprast jaunos vārdus:

- ✔ ja vārds ir neskaidrs, vai teksts palīdz saprast tā nozīmi;
- ✔ jautā klasesbiedram, skolotājam, vecākiem;
- ✔ atceries līdzīgus vārdus, piemēram, jau zināmi vārdi *maize* un *maiznieks*, līdzīgi nozīmi meklē jaunam vārdam *zemnieks*;
- ✔ ja nezini vai vēlies pārliecināties, meklē vārdnīcā.

Kad jauni vārdi iepazīti, tos vairākkārt jāpielieto, lai atcerētos un iekļautu savā aktīvajā vārdu krājumā. Šim nolūkam izmantojami daudzveidīgi uzdevumi un didaktiskās spēles. Uzdevumi un spēles izmantojami gan tradicionālā veidā, gan digitāli.

Mācību procesā biežāk izmantotie uzdevumi vārdu krājuma nostiprināšanai:

- ✔ noteikt vārda nozīmi, izvēloties (izvēlies, savieno) tam atbilstošu zīmējumu vai atbilstošāko skaidrojumu;
- ✔ atrast vārdu burtu rindā;
- ✔ veidot pretējas nozīmes vārdu pārus;
- ✔ veidot vienādas vai tuvas nozīmes vārdu pārus;
- ✔ ievietot trūkstošos vārdus teikumos;
- ✔ noteikt vārdu rindā lieko vārdu;
- ✔ izveidot vārdu no dotajām zilbēm;
- ✔ veidot jaunus vārdus;
- ✔ atjaunot vārdu, kurā burti vai zilbes sajaukti vietām;
- ✔ meklēt vārdus burtu režģī (doti meklējamie vārdi vai tiem atbilstoši attēli, vai tikai temats);
- ✔ klausoties atpazīt vārdus un atlasīt vai apvilkt atbilstošus attēlus vai rakstītus vārdus;
- ✔ izrakstīt no teksta vārdus, kas atbilst kādai pazīmei (piemēram, saliktus nosaukumus),
- ✔ izrakstīt no teksta vārdus, tos grupējot, piemēram, dzīvas būtnes, parādības, vielas u. c.;
- ✔ uzdot jautājumus par neskaidro vārdu, lai noteiktu tā nozīmi;
- ✔ aizstāt tekstā vārdus ar citiem vārdiem un pētīt, kas mainās,
- ✔ norakstīt tekstus ar vārdu izlaidumiem;
- ✔ labot kļūdas vārdos;
- ✔ veidot radniecīgu vārdu saimes (*maize, rupjmaize, maiznieks, maiznīca, biezpienmaize*);
- ✔ spēles vārdu skaidrošanai;
- ✔ minēt un veidot krustvārdu mīklas, arī digitāli;
- ✔ šifrēt vārdus un minēt šifrētus vārdus (piemērus vārdu šifrēšanai skat. LVA mācību materiālā „Latvija laikā un telpā. Pilsētas”).

Vārdu krājuma pilnveide. Pētnieciskais darbs „Gulivera meža mantojums" (8.–9. klase)

Matemātikas mācību joma

Mācību mērķis. Paplašināt izpratni par matemātikas zināšanu praktisko izmantošanu un veicināt prasmi strādāt komandā.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Izmanto zināšanas par vienlielām figūrām praktisko uzdevumu risināšanai.
- ✔ Apzināti izmanto jēdzienus *daudzstūris, laukums, tilpums, vienlielas figūras* latviešu valodā.
- ✔ Saskata un salīdzina sakarības, notikumu secību, cēloņus un sekas.
- ✔ Prot veidot problēmas risinājuma plānu un īstenot to.

Galvenie jēdzieni. Daudzstūris, laukums, tilpums, vienlielas figūras.

Starppriekšmetu saikne.

- ✔ *Matemātika.* Daudzstūru laukumi, telpisku figūru tilpumi, vienlielas figūras. Dažādu četrstūru laukumu (lietojot laukuma īpašības un atbilstošas formulas), telpisku figūru (cilindrs) tilpumu aprēķināšana.
- ✔ *Sociālās zinības.* Konflikts un tā risināšanas ceļi.
- ✔ *Valoda un literatūra.* Jēdzieni *satīra, kritika, klasicisms* 17.–18. gs. angļu literatūrā, Džonatans Svifts (1667–1754), daiļdarba „Gulivera ceļojumi" fragments „Gulivera piedzīvojumi Liliputu zemē".

Nodarbības gaita.

Problēmas aktualizēšana un uzdevuma formulēšana.

Skolēni tiek aicināti atcerēties vai iepazīt no jauna angļu rakstnieka Džonatana Svifta satīrisko fantastikas triloģiju „Gulivera ceļojumi", kas asprātīgi izsmej cilvēku sabiedrības nepilnības. Prezentācija ar attēliem: *https://www.slideshare.net/TatjanaVinokurova/vizualizacija-meza-mantojums*.

Atkārto vārdu *satīra, fantastika* nozīmi.

Praktiskais darbs.

Skolēniem tiek piedāvāts palīdzēt Liliputijas un Blefuskas iemītniekiem atrisināt radušos situāciju, taisnīgi sadalot meža gabalu divās daļās tā, lai katra impērija saņemtu tieši pusi no meža gabala platības. Arī meža gabalā iegūstamā koksne ir jāsadala divās vienādās daļās.

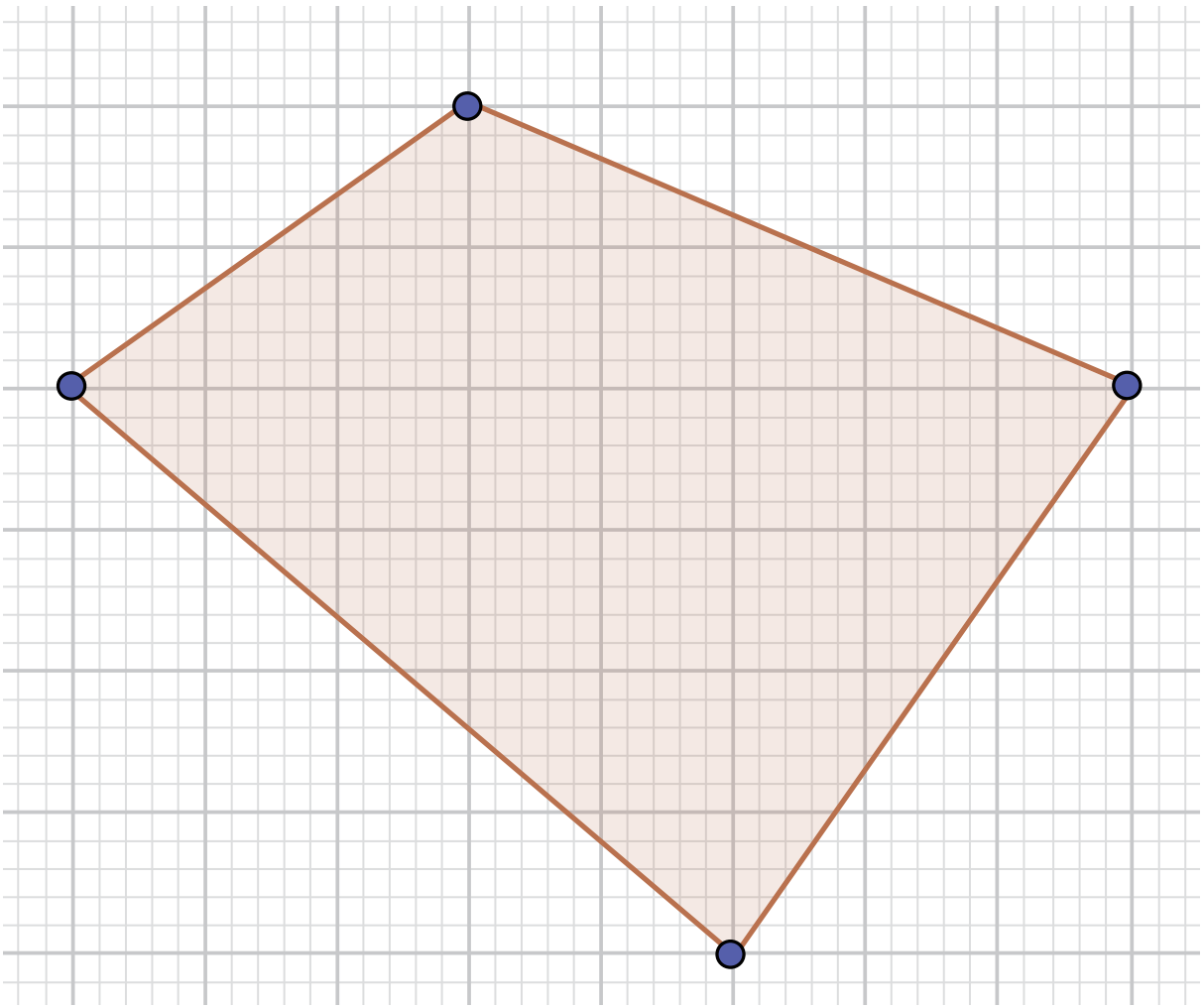

- ✔ Teritorijā (skolas pagalmā, parkā vai mežā) ir iežogots attēlā redzamais izliekta četrstūra formas meža gabals bez paralēlām malām, kurā atrodas 2–3 koki.
- ✔ Ar viedtālruņa lietotni *Smart Tools* vai citu pieejamo mērinstrumentu palīdzību tiek veikti nepieciešamie mērījumi un fiksēti tabulā, rezultātus noapaļojot līdz veseliem centimetriem. Tad, izmantojot iegūto informāciju un formulas, jāveic nepieciešamie aprēķini, rezultāti jāfiksē tabulā un jānoapaļo līdz veselām mērvienībām:

a) skolēni nodarbojas ar koksnes tilpuma aprēķināšanu, mēra koku stumbru apkārtmēru un koku augstumu, aprēķina stumbra rādiusu un tilpumu, pieņemot, ka stumbram ir cilindriska forma;

b) skolēni veic meža gabala mērījumus (malu garums, leņķu lielums), izvēlas atbilstošu mērogu, zīmē tā plānu, izvēlas metodi, kā sadalīt meža gabalu tā, lai katra no impērijām iegūtu tieši pusi no visas meža gabala platības (katrai valstij piešķirtais meža gabals var sastāvēt no vairākām daļām, arī no tādām, kuras nesaskaras viena ar otru), kā arī, izmantojot formulas, aprēķina taisnīgās sadalīšanas rezultātā katrai impērijai piešķirtā meža gabala platību.

- ✔ Komandas darba prezentācijas laikā katrs no komandas dalībniekiem izsaka domas par uzdevuma īstenošanas procesu, analizē iegūtos rezultātus, aizpilda pašvērtējuma lapu.

Nepieciešamie mācību līdzekļi. Dators, projektors, viedtālrunis ar lietotni *Smart Tools* vai citi instrumenti garuma un leņķa mērīšanai.

Skolēni prezentāciju laikā apspriež darba rezultātus. Skolotājs vērtē skolēnu prasmes 10 ballu skalā pēc izstrādātiem kritērijiem.

Lasāmais teksts.

Vētras laikā Gulivers nokļuva zemē, ko sauca par Liliputiju. Šajā zemē dzīvoja liliputi. Visaugstākie koki Liliputijā nepārsniedza mūsu jāņogu krūmus, vislielākās mājas bija zemākas par galdu. Tādu milzi kā Gulivers Liliputijā neviens nekad vēl nebija redzējis. Kā rīkoties? Ko darīt ar Guliveru jeb Cilvēku Kalnu, kā viņu nodēvēja liliputi? Vieni teica, ka Guliveru vajag pēc iespējas ātrāk nogalināt. Ja Cilvēks Kalns saraus savas ķēdes un aizbēgs, viņš var izbradāt visu Liliputiju. Ja viņš neaizbēgs, tad impēriju sagaida briesmīgs bads, jo viņš katru dienu apēdīs vairāk maizes un gaļas nekā tūkstoš septiņsimt divdesmit astoņi liliputi kopā. To izskaitļoja kāds zinātnieks, kuru uzaicināja uz slepeno padomi tāpēc, ka viņš ļoti labi prata rēķināt. Citi atkal domāja, ka no Gulivera nav jābaidās un ka dzīvs viņš imperatoram būs daudz noderīgāks nekā miris. Cilvēks Kalns apēd vairāk maizes un gaļas nekā tūkstoš septiņsimt divdesmit astoņi liliputi. Taču pieļaujams, ka viņš strādās vismaz tikpat daudz kā divtūkstoš liliputi. Ja sākas karš, viņš spēs aizstāvēt impēriju labāk nekā pieci liliputu cietokšņi.

Simts gadus līdz grāmatā aprakstītajiem notikumiem pašreizējā Liliputijas imperatora vectēvs, tolaik vēl troņmantnieks, brokastojot sasita olas strupo galu un ar čaumalu savainoja sev pirkstu. Tad imperators, ievainotā prinča tēvs, un pašreizējā imperatora vecvectēvs, izdeva pavēli, kurā, draudot ar nāvessodu, aizliedza Liliputijas iedzīvotājiem sist vārītas olas ar strupo galu. Kopš tā laika visi Liliputijas iedzīvotāji sadalījās divās nometnēs – strupā gala piekritēji un spicā gala piekritēji. Strupā gala piekritēji negribēja pildīt imperatora pavēli un bēga pāri jūrai uz kaimiņu impēriju Blefusku. Liliputijas imperators pieprasīja, lai Blefuskas valdnieks sodītu aizbēgušos strupā gala piekritējus. Tomēr Blefuskas imperators ne tikai atstāja bēgļus nesodītus, bet arī pieņēma tos kā savus kalpotājus. Kopš tā laika starp Liliputiju un Blefusku sākās nebeidzams karš. Gulivers palīdzēja novērst konfliktu starp abām valstīm.

Kopš tā laika pagājuši vairāk nekā divsimt gadu, un nesaskaņas starp valstīm sākušās no jauna. To cēlonis šoreiz ir četrstūra formas meža gabals, kurā aug liliputu izpratnē neparasti milzīgi koki. Nostāsts vēsta, ka tie tur iesējušies ļoti sen, sēklām nejauši izbirstot no Gulivera kabatas.

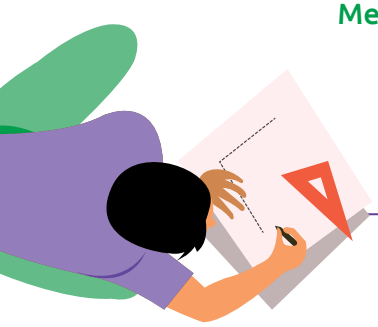

Skolēna darba lapa Nr. 1

1. uzdevums. Izraksti no teksta vārdus (2–3), kas saistīti ar tabulā minētajām zinātņu jomām! Pārrunā ar klasesbiedru savu izvēli un pamato to!

matemātika	vēsture	ģeogrāfija	sociālās zinības

2. uzdevums. Izvēlies nozīmi, kurā minētie vārdi lietoti tekstā!

spics

1. Smails.
2. *sar.* Atjautīgs; izmanīgs.
3. *sar.* Ļoti labs, interesants.

strups

1. Tāds, kas ir samērā īss, paresns, kam gals nav sašaurināts, smails (par priekšmetiem, veidojumiem).

// Par ķermeņa daļu.

// Tāds, kam ir samērā īss, padrukns augums (par cilvēkiem).

2. Tāds, kas runā īsi, aprauti, arī nelaipni, skarbi.

// Īss, aprauts, arī nelaipns, skarbs (par izteikumu).

// Neiejūtīgs, nevērīgs, neuzmanīgs (piemēram, par izturēšanos, rīcību).

3. *reti.* Īss (par laikposmu).
4. *apv.; iron.* Nabadzīgs.

3. uzdevums. Iesaisti vārdus *spics* un *strups* teikumos, kuros atklātos šo vārdu nozīmes! Uzraksti divus teikumus!

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

4. uzdevums. Atrodi, kā tas pateikts tekstā!

Nebija lielāki – _____

_____

Nosauca – _____

_____

Izrēķināja – _____

_____

Tagadējā – _____

_____

Neatļāva – _____

_____

Atbalstītāji – _____

_____

Likvidēt – _____

_____

Strīdu – _____

_____

5. uzdevums. Pabeidz teikumus!

1. Gulivers nokļuva Liliputijā, jo _____
_____

2. Liliputi Guliveru nosauca par Cilvēku Kalnu, tāpēc ka _____
_____

3. Zinātnieku, kurš _____,
uzaicināja uz slepeno padomi.

4. Liliputijā varēja iestāties bads, ja _____
_____

5. Gulivers varēja būt noderīgs kara gadījumā, jo _____
_____

6. Pašreizējā imperatora vecvectēvs izdeva pavēli sodīt ar nāvessodu, ja _____
_____

7. Liliputijas iedzīvotāji sadalījās divās nometnēs – _____
_____

8. Daļa Liliputijas iedzīvotāju bēga uz Blefusku, lai _____
_____

9. Starp Liliputiju un Blefusku sākās karš, jo _____
_____

10. Pašreizējā konflikta cēlonis ir četrstūra formas meža gabals, kurā _____
_____

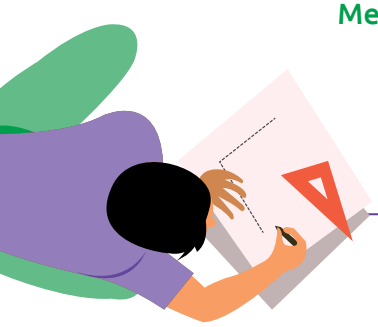

Skolēna darba lapa Nr. 2

Pētnieciskais darbs „Gulivera meža mantojums”

Vārds, uzvārds: _____

Jūsu uzdevums ir palīdzēt atrisināt konfliktu starp divām impērijām – Liliputiju un Blefusku. Konflikta cēlonis ir četrstūra formas meža gabals.

Atrisināt konfliktu nozīmē:

1) sadalīt meža gabalu divās daļās tā, lai abām impērijām tiktu vienāda platība;

2) sadalīt divās vienādās daļās kokmateriālus, ko var iegūt no šī meža gabala.

Tā kā darba laiks ir ierobežots (1 mācību stunda), ir nepieciešams racionāli sadalīt pienākumus starp grupas dalībniekiem: viena daļa strādās pie zemes gabala dalījuma problēmas risināšanas, bet otra strādās pie koksnes dalījuma problēmas risināšanas. Atcerieties, ka viss jāsadala **divās vienādās** daļās, jo tikai tad beigsies strīdi starp Liliputiju un Blefusku.

Darba gaita.

1. posms.

Ar viedtālruņa lietotni *Smart Tools* vai citu pieejamo mērinstrumentu palīdzību veiciet nepieciešamos mērījumus un fiksējiet tos tabulā, rezultātus noapaļojiet līdz veseliem centimetriem! Izmantojot iegūto informāciju un formulas, veiciet nepieciešamos aprēķinus, rezultātus fiksējiet tabulā! (3 + 3 + 3 = 9 p.)

Nr.p.k.	Koka suga	Stumbra apkārtmērs 1 m augstumā C (cm)	Koka augstums H (cm)	Stumbra rādiuss R (cm)	Stumbra tilpums V (cm^3)
1.					
2.					
3.					

Formulu lapā atrodiet rādiusa un cilindra tilpuma aprēķināšanai nepieciešamās formulas:

_____

Koka stumbra rādiusu aprēķina:

R_1 = _____

R_2 = _____

R_3 = _____

Koka stumbra tilpumu aprēķina, pieņemot, ka koka stumbram ir cilindriska forma:

V_1 = _____

V_2 = _____

V_3 = _____

Meža gabalā esošo koku stumbru (koksnes) kopējais tilpums. (1 p.)

V = _____

Koksnes daļas tilpums, kas taisnīgas dalīšanas rezultātā pienākas katrai impērijai. (1 p.)

V_L = _____

V_B = _____

Cik liliputu māju no šiem kokmateriāliem var uzcelt katra impērija, ja vienas mājas uzcelšanai tiek izlietoti 2 m^3 koksnes? Atbildi pamatojiet ar aprēķiniem! (2 p.)

_____

2. posms.

Ar viedtālruņa lietotni *Smart Tools* vai citu pieejamo mērinstrumentu palīdzību veiciet nepieciešamos mērījumus un fiksējiet tos tabulā, rezultātus noapaļojiet līdz veselām mērvienībām! (2 p.)

Mala AB (cm)	Mala BC (cm)	Mala CD (cm)	Mala AD (cm)	Leņķis A (grādos)	Leņķis B (grādos)	Leņķis C (grādos)	Leņķis D (grādos)

Izvēlieties piemērotu mērogu M: _____ un aprēķiniet meža gabala malu garumus plānā! (2 p.)

AB = _____

BC = _____

CD = _____

AD = _____

Uzzīmējiet meža gabala plānu jūsu pieņemtajā mērogā! (2 p.)

Izvēlieties metodi, kā sadalīt meža gabalu tā, lai katra no impērijām iegūtu tieši pusi. Katrai impērijai piešķirtais meža gabals var sastāvēt no vairākām daļām, arī no tādām, kuras nesaskaras viena ar otru!

Attēlojiet savā plānā un īsi paskaidrojiet, kā var sadalīt meža gabalu atbilstoši nosacījumiem! (1 p.)

Pamatojiet, ka izveidotajā dalījumā katra no impērijām iegūs tieši pusi no visas meža gabala platības! (3 p.)

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Izmantojot atbilstošas formulas, aprēķiniet taisnīgās sadalīšanas rezultātā katrai impērijai piešķirtā meža gabala platību! (5 p.)

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

S_L = _____

S_B = _____

Seciniet un izveidojiet kopīgu prezentāciju par paveikto darbu. (3 + 9 = 12 p.)

Secinājumi: _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Pašvērtējuma lapa pēc pētnieciskā darba „Gulivera meža mantojums”

Pēc apraksta izveido savu portretu!

Ausis:

- ✔ lielas – visā labi ieklausījos, dzirdēju norādījumus;
- ✔ mazas – klausījos neuzmanīgi, pilnībā neizpratu norādījumus.

Acis:

- ✔ platas – uzmanīgi skatījos, vēroju, sekoju līdzi klasesbiedru darbībām;
- ✔ šauras – biju neuzmanīgs, paviršī sekoju līdzi notiekošajam.

Deguns:

- ✔ liels – veicamie uzdevumi radīja lielu interesi un zinātkāri;
- ✔ mazs – veicamie uzdevumi neradīja lielu interesi.

Mute:

- ✔ smaidoša – bija jauka, pozitīva atmosfēra, gribējās smaidīt;
- ✔ bēdīga – bija skumji, negribējās smaidīt.

Mati:

- ✔ stāvus – bija tik aizraujoši momenti, ka mati cēlās stāvus;
- ✔ pieguļoši – neizjutu aizrautību, viss bija pārāk ikdienišķi.

Vērtēšanas kritēriji.

Uzd.	Vērtēšanas kritēriji	Punkti
1.1.	Nepieciešamo mērījumu veikšana.	3
	Koka stumbra rādiusa aprēķināšana.	3
	Koku stumbra tilpuma aprēķināšana.	3
1.2.	Meža gabalā esošo koku stumbru (koksnes) kopējā tilpuma aprēķināšana.	1
1.3.	Koksnes daļas tilpuma, kas pienākas katrai impērijai, aprēķināšana.	1
1.4.	Atbilde ar pamatojumu.	2
2.1.	Nepieciešamo mērījumu veikšana.	2
2.2.	Meža gabala malu garuma aprēķināšana plānā.	2
2.3.	Meža zemes gabala plāna attēlošana.	2
2.4.	Attēls meža zemes gabala plānā, tā domājamā dalīšana.	1
2.5.	Pamatojums, ka izveidotajā dalījumā katra no impērijām iegūs tieši pusi no visas meža gabala platības.	3
2.6.	Taisnīgās sadalīšanas rezultātā katrai impērijai piešķirtā meža gabala platības aprēķināšana.	5
3.	Secinājumi.	3
4.	Piedalīšanās grupu darbā.	2
5.	Sadarbība.	2
6.	Diskusijas kultūra.	2
7.	Prezentācija.	3
	Kopā	**40**

2.2.2. Valodas pamatprasmju pilnveide

Klausīšanās

Svarīgi ir mācību procesu plānot tā, lai skolēns mācās izmantot visus četrus runas darbības veidus jeb valodas pamatprasmes – klausīšanos, runāšanu, lasīšanu un rakstīšanu. Katru runas darbības veidu skolēns apgūst pēctecīgi, izmantojot to pieredzi, kas viņam jau ir. Šie runas darbības veidi tiek apgūti savstarpējā mijiedarbībā.

Skolēniem ar mazāku valodas lietošanas pieredzi nozīmīgs instruments ātrākai pārejai no pasīva uz aktīvu valodas lietotāja pozīciju ir klausīšanās prasme.

Klausīšanās – runas darbība, viena no valodas pamatprasmēm; process, kurā notiek informācijas uztvere ar dzirdi. Klausīšanās laikā notiek informācijas saņemšana, apjēgšana un interpretēšana atkarībā no klausīšanās mērķa vai norises. (V. Skujiņa, Z. Anspoka, V. Kalnbērziņa, A. Šalme *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LVA, LVI, 2011, 44. lpp.)

> Mēs klausāmies tāpēc, ka vēlamies kaut ko dzirdēt. Pat tad, ja klausīšanās apstākļi nav ideāli, bet ir pietiekama motivācija, mēs pieliekam papildu pūles, lai koncentrētos uz skaņas objektu. Atkarībā no tā, cik intensīvi klausītājs iesaistās klausīšanās procesā, nošķir pasīvo un aktīvo klausīšanos.

Klausīšanās veidi

Pasīvās klausīšanās laikā cilvēki dzird skaņas, bet reakcija uz tām ir minimāla vai nav vispār. Šis klausīšanās veids var variēties no virspusējas klausīšanās, kurā klausītājs tikai miglaini apjauš fonā esošās skaņas, līdz skaidrai sadzirdēšanai, kad skaņās ietverto vēstījumu klausītājs tālāk neapstrādā. Piemēram, mācīšanās laikā ir ieslēgts radio, un jūs apzināties, ka skan mūzika. Bet, ja kāds pajautā pašlaik dzirdamās dziesmas nosaukumu, jums ir jāieklausās, pirms sniedzat atbildi. Pasīva klausīšanās var maldināt novērotāju. Ja bērni klusi sēž un šķiet uzmanīgi, var šķist, ka viņi klausās. Taču patiesībā viņi var vispār neklausīties vai arī klausīties pasīvi un maz iegūt no tā. Latviešu valodas nodarbībās skolotājs māca skolēniem klausīties aktīvi, t. i., ieplāno aktivitātes, kas stimulē domāšanu un pārvērš pasīvo klausīšanos aktīvajā. Klausīšanos raksturo trīs savstarpēji saistīti posmi: apgūt klausīšanās prasmi var tikai tad, ja sākotnēji skolēniem tiek piedāvāts valodas mācību saturs, kas ļauj apgūt vispārējo klausīšanos, t. i., prasmi uztvert dzirdēto, to saprast kopumā un mācīties analizēt dzirdētajā tekstā galveno domu, konkrētus teikumus vai vārdus, kas izmantoti domas izteikšanai.

Tikai tad, kad skolēni spēj uztvert informāciju kopumā, viņi mācās to uztvert izlases veidā, t. i., meklēt nepieciešamo, svarīgāko u. tml. informāciju. Savukārt kritiskās klausīšanās (klausīšanās, kuras laikā klausītājs analizē informāciju un to vērtē, izsaka savu viedokli par dzirdēto, to pamatojot) apguve plānojama, kad skolēnam jau ir kāda pieredze pirmo divu klausīšanās veidu (vispārējās un izlases klausīšanās) lietošanā.

Klausīšanās procesa organizēšana

Klausīšanās procesam var būt dažādi mērķi:

- izprast dzirdēto kopumā;
- atšķirt būtisko informāciju no nesvarīgās;
- atšķirt zināmo no nezināmā;
- atcerēties informāciju;
- informāciju reproducēt vai izvērtēt;
- klausīties, lai apgūtu klausīšanās kultūru.

Darbs ar tekstu ir mērķtiecīga darbība. Tāpēc teksta apguvē, šajā gadījumā teksta klausīšanās procesā, ir vairāki posmi:

1) sagatavošanās klausīšanās procesam;
2) klausīšanās laikā veicamie uzdevumi;
3) uzdevumi pēc teksta klausīšanās. Iespējama arī atkārtota teksta klausīšanās, lai veiktu citus uzdevumus.

Klausīšanās veidi

Klausīšanās veidi	Apraksts, jautājumu un uzdevumu piemēri
Vispārējā klausīšanās	Teksts tiek uztverts kā veselums. Klausītājam jānosaka, par ko stāstīts tekstā, kāda ir tā galvenā doma, kā arī jānosaka virsraksta vai nosaukuma atbilstība dzirdētā teksta tematam vai galvenajai domai. *Noklausies tekstu (pasaku, dzejoli, stāstu) un pasaki, par ko tas ir! Kāds ir teksta temats? Ko tu uzzināji?*
Izlases klausīšanās	Teksts tiek uztverts izlases veidā, ar mērķi atrast specifisku informāciju. Klausītājam jāspēj uztvert sev nepieciešamo informāciju, kas izkliedēta plašākā tekstā, piemēram, jāsaklausa vārdi, datumi, noteikti fakti, notikumu norises vieta u. tml. *Kādi notikumi ir aprakstīti pasakā? Kā sauc pasakas varoņus? Klausies un pastāsti, ko tu uzzināji par ziemu (ja tekstā ir informācija arī par citiem gadalaikiem)!*
Kritiskā klausīšanās	Klausīšanās procesā klausītājs izvērtē dzirdēto, izsaka un pamatoto savu viedokli. *Kāds varētu būt pasakas tupinājums? Vai tu piekrīti, ka ...? Kāpēc? Kas tev nepatīk ... rīcībā? Kāpēc?*

Nozīmīga ir sagatavošanās klausīšanās procesam. Šī posma uzdevumi sagatavo, ievirza, noskaņo skolēnus klausīšanās darbībai.

Idejas uzdevumiem pirms klausīšanās.

- ✔ Veidot sarunu par attiecīgo tematu.
- ✔ Izvirzīt kādu tematam atbilstošu problēmsituāciju vai problēmjautājumu.
- ✔ Piedāvāt jautājumu, kas motivē informācijas ieguvi, piemēram: *Kurš ir pasaules lielākais dzīvnieks?*
- ✔ Piedāvāt aplūkot klausāmajam tekstam atbilstošus attēlus, lai ievirzītu sagaidāmajā situācijā.
- ✔ Skaidrot jaunus klausāmajā tekstā sastopamus vārdus.
- ✔ Aicināt pēc virsraksta, ilustrācijām vai atslēgvārdiem prognozēt, par ko būs teksts.
- ✔ Piedāvāt frāzes, kuras skolēniem jāizkārto loģiskā secībā, lai pēc tam salīdzinātu ar dzirdēto.
- ✔ Nolasīt teksta ievadu, un skolēni cenšas uzminēt, kā tas varētu turpināties.
- ✔ Nolasīt teksta nobeigumu, un skolēni cenšas uzminēt, kas noticis pirms tam.
- ✔ Skolēni ieraksta tekstā izlaistos vārdus, vēlāk klausīšanās laikā salīdzina pareizās atbildes.
- ✔ Skolēni papildina nepabeigtos teikumus, vēlāk klausīšanās laikā salīdzina pareizās atbildes.

Lai veicinātu skolēnu interesi klausīties, kā arī runas aktivitāti, nepieciešami klausīšanās laikā veicamie uzdevumi. Klausoties tekstu, izpratne noris vienlaikus dažādos līmeņos – atbilstoši katra individuālajām spējām:

1) atpazīšana – skolēns saprot vārdus, „redz” vārdu tēlus;
2) saprašana – skolēns uztver teksta jēgu, svarīgākās detaļas, noteiktu informācijas daudzumu;
3) analītiskā sapratne – skolēns uztver domu, kas sniedzas ārpus tiešā teksta satura, pārnes informāciju uz līdzīgām situācijām, iedarbina savu asociāciju tīklu;
4) izvērtēšana – skolēnam ir sava emocionāli vērtējoša attieksme, vēlme diskutēt, paust savu viedokli, dalīties pārdzīvojumos.

Idejas uzdevumiem klausīšanās laikā.

- ✔ Klausies un nosaki, par ko ir dzirdētais teksts (teksta tematu)!
- ✔ Klausies un izdomā tekstam atbilstošu virsrakstu (izvēlies piemērotāko no dotajiem – visīsāko vai vistēlaināko virsrakstu)!
- ✔ Noklausies un izvēlies tekstam atbilstošāko ilustrāciju!
- ✔ Klausies un nosaki, kur notiek darbība!
- ✔ Klausies un atlasi (darba lapā – apvelc) dzirdētos vārdus (vārdiem atbilstošus attēlus)!
- ✔ Klausies un apvelc (pasvītro) pareizo atbildi!
- ✔ Klausies un aizpildi tabulu!
- ✔ Klausies un izkrāso (papildini) zīmējumu!
- ✔ Klausies un savieno!
- ✔ Klausies un nosauc galveno varoņu (tēlu) vārdus!
- ✔ Klausies un izdomā tekstam turpinājumu!
- ✔ Klausies un pastāsti, ko jaunu uzzināji!
- ✔ Klausies un novērtē, cik patiesa ir dzirdētā informācija (piemēram, doti jautājumi vai apgalvojumi, un skolēns izvēlas atbildi – *jā / nē / nezinu* vai *jā / nē / tekstā nav minēts*)!
- ✔ Klausies un atzīmē notikumus pareizā secībā!
- ✔ Klausies un iezīmē kartē maršrutu!
- ✔ Klausies un nosaki teksta tipu (piemēram, reklāma, apsveikums, intervija)!
- ✔ Klausies un saskaiti jautājuma teikumus!
- ✔ Klausies un pieraksti pēc iespējas vairāk dzirdēto darbības vārdu!
- ✔ Klausies un atbildi uz jautājumiem (jautājumi doti iepriekš, skolēns atbild pēc klausīšanās)!
- ✔ Klausies un pabeidz iesāktos teikumus (iesāktie teikumi var būt uzrakstīti vai skolotāja nosaukti)!
- ✔ Klausies un papildini tekstu ar trūkstošajiem burtiem (vārdiem)!
- ✔ Noklausies un atstāsti pēc iespējas tuvu tekstam!

Uzdevumi pēc teksta klausīšanās var būt saistīti ar iepriekš doto uzdevumu, piemēram, atbildēt uz jautājumiem par dzirdēto, atstāstīt tekstu, vai arī citi uzdevumi, kuros izmanto iepriekš dzirdēto informāciju vai klausīšanās laikā veiktos uzdevumus. Piemēram, ja uzdevums ir bijis *Klausies pasaku un atlasi dzirdētos vārdus vai vārdiem atbilstošus attēlus!*, tad pēc klausīšanās nākamais uzdevums var būt *Izmantojot atlasītos vārdus (attēlus), atstāsti pasaku!*

Uzdevumu diferencēšana klausīšanās prasmju attīstīšanai skolēniem ar dažādu valodas apguves (atmiņas, uzmanības, domāšanas) līmeni:

- ✔ klausīties vienu un to pašu tekstu atkārtoti, piedāvājot veikt to pašu vai citu uzdevumu;
- ✔ diferencēt teksta lasīšanas tempu, izvēlēties ierakstus ar lēnāku tempu;
- ✔ klausīšanās laikā ik pa laikam apstādināt ierakstu un pārliecināties par dzirdētā uztveršanu.

Ko klausīties?

Par klausāmiem tekstiem izmantojami gan adaptēti, gan autentiski teksti. Klausīties var:

- ✔ priekšā lasītus tekstus;
- ✔ speciāli sagatavotus klausīšanās uzdevumus, tajā skaitā digitālus;
- ✔ audiopasakas;
- ✔ mācību video, īsfilmas;
- ✔ skolēnu veidotus ierakstus.

Tekstu lasīšana priekšā

Tekstu priekšā lasīšana noder gan dzirdes attīstībai, gan vārdu krājuma paplašināšanai, gan gramatisko formu apguvei un iztēles attīstībai. Īpaši svarīgi ir pierast uztvert dažādā tempā un dažādā tembrā lasītus tekstus. Tāpēc pārmaiņus jāpiedāvā dažādu lasītāju lasīti teksti, piemēram, tekstus var lasīt skolēni, skolotājs, vecāki, var izmantot dažādus audio un video ierakstus.

Klausītāja kultūra

Vienlaikus ar citām klausīšanās prasmēm skolēniem jāmāca arī ievērot klausītāja kultūru, ko raksturo:

- ✔ spēja uztvert runātāja nolūku;
- ✔ apzināties klausīšanās mērķi;
- ✔ izvēlēties klausīšanās veidu;
- ✔ analizēt un vērtēt dzirdēto informāciju;
- ✔ ievērot uzvedības kultūru – nepārtraukt runātāju, uzmanīgi klausīties, izrādīt interesi arī ar mīmiku, žestiem un pozu.

Klausīšanās prasmju vērtēšana

Lai pārliecinātos, vai skolēns ir apguvis klausīšanās prasmi, uzmanība jāpievērš šādiem kritērijiem:

- ✔ prasme uztvert dzirdēto informāciju, saprast to kopumā, saprast atsevišķas detaļas, izvērtēt kritiski (vienmēr šādā secībā);
- ✔ prasme reaģēt atbilstoši dzirdētajam;
- ✔ prasme ievērot klausītāja kultūru. Jāvērtē skolēna prasme uztvert dažādu runas tempu, runas tembru, dažāda apjoma tekstus un dažādas struktūras uzdevumus.

Tālāk sniegts piemērs kā videosižetu var izmantot gan dabaszinību satura apguvei, gan klausīšanās prasmju pilnveidei.

Klausīšanās prasmju pilnveide. Krustvārdu mīkla „Lejup pa Jukonas upi" (7. klase)

Dabaszinību mācību joma

Tiek izmantoti vietnē *YouTube* atrodamie video no sešu sēriju cikla „Jukonas skartie". Krustvārdu mīklas jautājumi veidoti pēc pirmās sērijas. Video garums ir 25 minūtes.

Pēc video noskatīšanās skolēni risina krustvārdu mīklu, atbildot uz jautājumiem par video redzēto. Atbildes uz jautājumiem nepieciešams pārrunāt, uzklausot skolēnu viedokli, lai pārliecinātos par skolēnu klausītiesprasmi un prasmi skaļi izteikt savu viedokli. Pārbaudei var izmantot zaļās un sarkanās kartītes (lapiņas) – katram skolēnam tiek izdalīta viena sarkana un viena zaļa kartīte. Kartītes skolēni izmanto, lai pārbaudītu atbildes uz jautājumiem par videomateriālu. Skolotājs izlasa jautājumu un aicina kādu no skolēniem atbildēt. Kad atbilde ir uzklausīta, pārējie skolēni paceļ kartīti – zaļu, ja piekrīt, un sarkanu, ja nepiekrīt dzirdētajai atbildei. Atbildi pārrunā klasē. Izmantojot krāsainās kartītes, skolēni var pārbaudīt savas prasmes saklausīt informāciju un vizuāli novērtēt, kā klasei kopumā ir veicies.

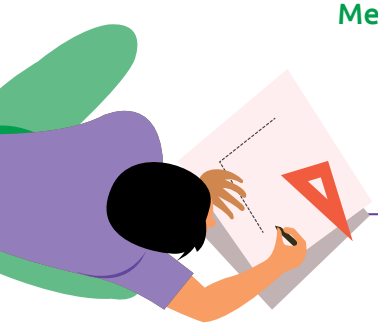

Skolēna darba lapa

Jukona ir viena no Ziemeļamerikas upēm, pa kuru ekspedīcijā devušies latviešu ceļotāji. Noskaties pirmo sēriju no sešu sēriju cikla „Jukonas skartie" un aizpildi krustvārdu mīklu!

Risini krustvārdu mīklu!

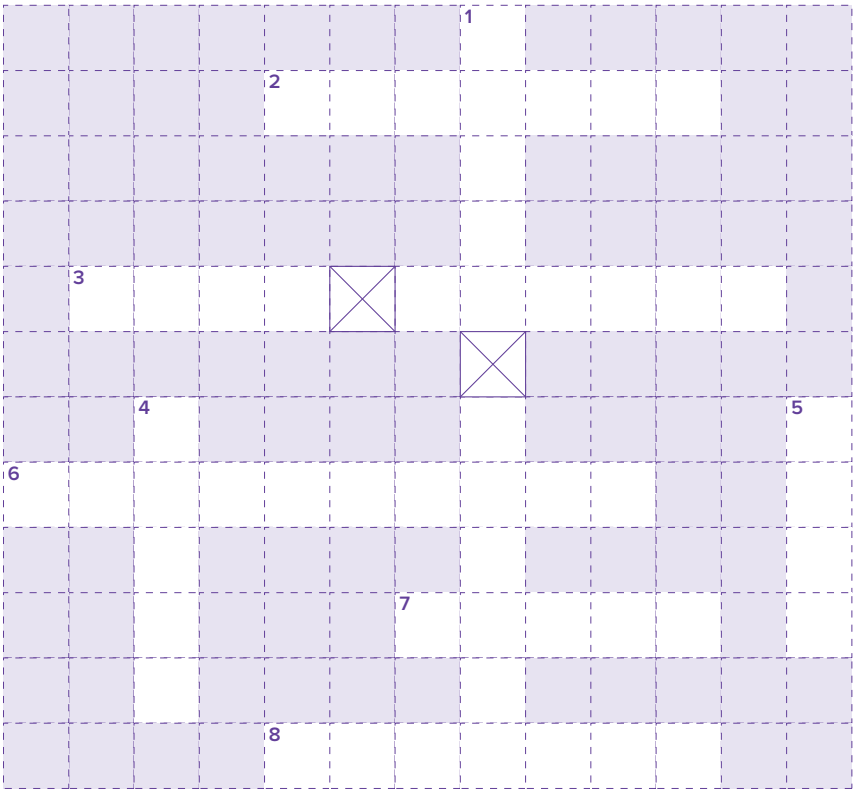

Horizontāli

2. Kā sauc ezeru, kuru dalībniekiem nācās šķērsot? 3. Ar kādām sacensībām aizraujas Jukonas iedzīvotāji? 6. Kā sauc pilsētu, no kuras dalībnieki sāka laivošanu (nosaukumu raksti angļu valodā)? 7. Ko kristāldzidru var ieraudzīt, ceļojot pa „30 jūdžu upi"? 8. Kuras valsts ceļotāju mantas dalībnieki atrada upes krastā?

Vertikāli

1. Ar ko pasaulē pazīstama Jukonas upe? 4. Cik dalībnieku piedalījās ceļojumā? 5. Kurā gadā komanda veica sagatavošanās braucienu pa Salacu?

Krustvārdu mīklas atbildes

							[1] Z					
				[2] L	A	B	E	R	Ž	Ē		
							L					
							T					
	[3] S	U	Ņ	U		P	A	J	Ū	G	U	
		[4] P					D					[5] 2
[6] W	H	I	T	E	H	O	R	S	E			0
		E					U					0
		C				[7] Ū	D	E	N	I		2
		I					Z					
				[8] D	Ā	N	I	J	A	S		

Runāšana

Runāšana – runas darbība, viena no valodas pamatprasmēm; process, kurā notiek domu izteikšana mutvārdos. **Runātprasme** – māka lietot un veidot vārdus, tos pareizi izrunājot vai lietojot attiecīgus neverbālos izteiksmes līdzekļus atbilstīgi saziņas nolūkam un saziņas situācijai un ievērojot runātāja kultūru. (V. Skujiņa, Z. Anspoka, V. Kalnbērziņa, A. Šalme *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga : LVA, LVI, 2011, 76. lpp.)

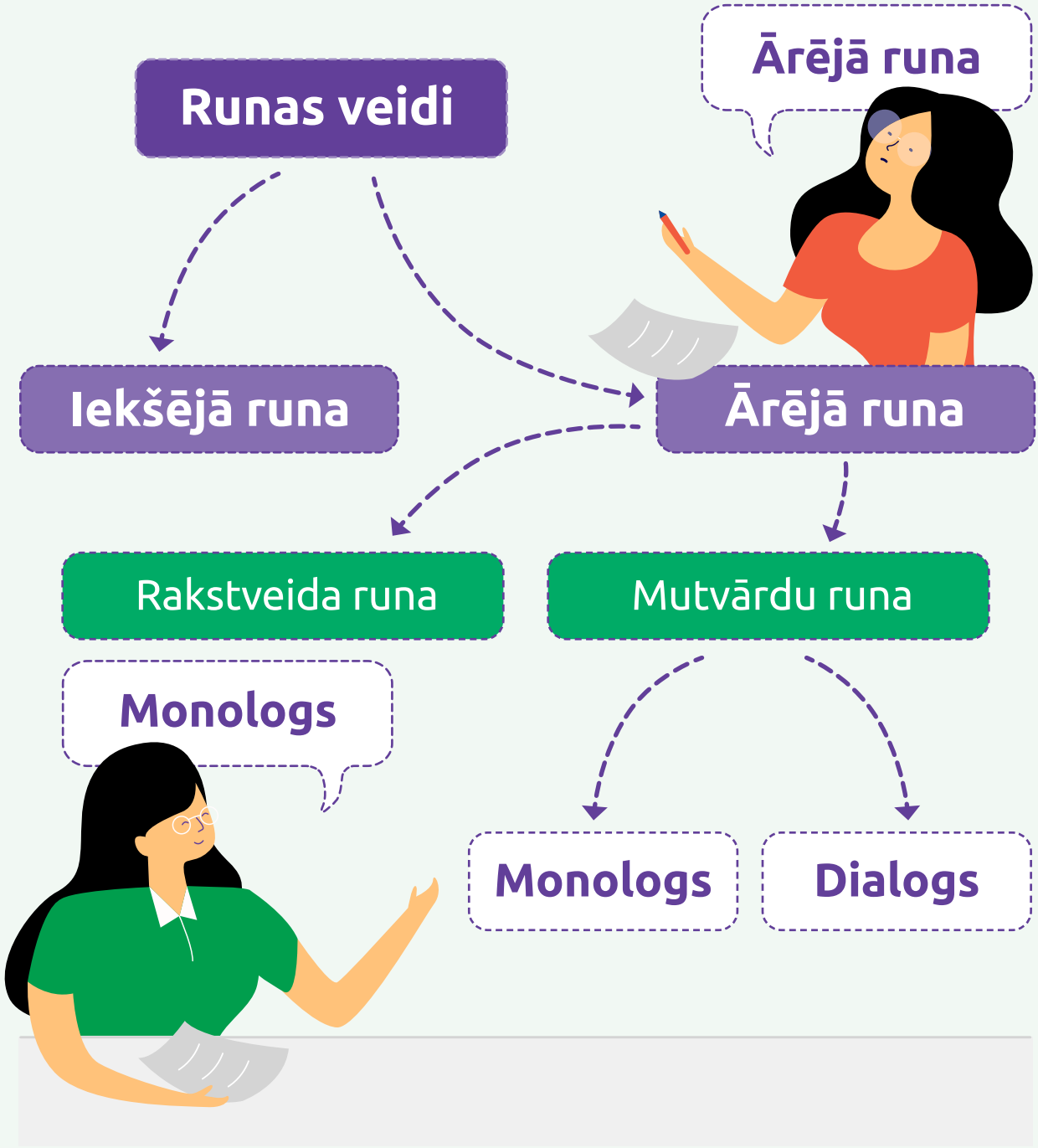

Runas veidi no izteikuma plānošanas viedokļa

Reproduktīvā runa – runa, kuru nevajag plānot; runātājs reproducē tekstu, kuru iemācījies no galvas, nolasa, atstāsta.

Uzdodot skolēniem mācīties no galvas, tiek trenēta iegaumēšana un atmiņa, taču skolotājam jābūt pārliecinātam par šī uzdevuma lietderību. Tekstu lietderīgi ne tikai mehāniski reproducēt (norunāt no galvas, atstāstīt, izteiksmīgi nolasīt), bet arī apzināti uztvert saturu un prast pārnest citā situācijā. Tātad, pirms skolēns veic reproduktīvo runu, viņam nepieciešams izprast tekstu. Kad teksts pilnībā izprasts, jāvingrinās tekstu lasīt ar atbilstošu intonāciju, izteiksmi. Izteiksmīgi runāti teikumi vieglāk un ātrāk saglabājas atmiņā.

Reproduktīvā runa tiek izmantota arī tad, ja skolēns pats ir teksta autors, piemēram, domraksta lasīšana.

Mācību procesā vairāk uzmanības jāpievērš reaktīvās un iniciatīvās runas prasmēm.

Reaktīvās (atbildes) runas attīstīšanai izmantojams dialogs. Dialoga prasmi var attīstīt:

- ✔ regulāri nodrošinot apstākļus dialoga veidošanai mācību nodarbībā;
- ✔ izkopjot runu, pakāpeniski un mērķtiecīgi mācoties dialoga veidošanu.

Iniciatīvā (aktīvā) runa – runa, kas izriet no runātāja ieceres. Runāšanas pamatā ir paša iniciatīva – runātājs ir iniciators, pats izvēlas izteikuma saturu, valodas materiālu un tēlainās izteiksmes līdzekļus.

Iniciatīvās runas attīstīšanai izmantojams monologs.

Runas formas

Viena no runas formām ir **monologruna**. Tā ir vienas personas runāts teksts; šādas runas atveide literārā vai skatuves mākslas darbā. Monologrunai raksturīgs samērā plašs noteikta satura un uzbūves teksts. Monologrunu izmanto kā mākslinieciscu paņēmienu daiļliteratūrā, kur ar literārā tēla runas starpniecību autors pauž noteiktas atziņas vai idejas. (V. Skujiņa, Z. Anspoka, V. Kalnbērziņa, A. Šalme *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LVA, LVI, 2011, 57. lpp.)

Vēl viena runas forma ir **dialogruna**. Tā ir runas forma divu vai vairāku personu sarunā, kā arī šādas sarunas atveidojums literārā darbā. Dialogruna ir spontāna, tai raksturīgas atkāpes no normatīvajiem valodas likumiem, plašs neverbālo saziņas līdzekļu lietojums, runas situācijai atbilstoša valodas līdzekļu izvēle un specifiska runas uzvedība. (V. Skujiņa, Z. Anspoka, V. Kalnbērziņa, A. Šalme *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LVA, LVI, 2011, 25. lpp.)

Valodas mācības procesā apgūst pareizrunu, monologrunu un dialogrunu, kā arī runas kultūru.

Mācot skolēnus runāt, attīstāmas šādas prasmes:

- ✔ uzdot jautājumus un atbildēt, diskutēt, uzsākt, uzturēt un pabeigt sarunu atbilstoši saziņas situācijai;
- ✔ stāstīt un atstāstīt īsi, konspektīvi, detalizēti un / vai radoši dzirdētu vai lasītu tekstu;
- ✔ uzstāties ar paša gatavotu tekstu;
- ✔ ievērot pieklājības normas dažādās saziņas situācijās;
- ✔ vērtēt savas runas kvalitāti un ievērot runātāja kultūru.

Mācību procesā apgūst gan autentiskus, gan mākslīgi modelētus dialogus, kuros valodas struktūra un vārdu izvēle tiek piemērota valodas apguvēja valodas prasmes līmenim. Mūsdienās aizvien lielāku popularitāti iegūst rakstveida sarunas, valodas apguvei izmantojot sociālās saziņas vietnes elektroniskajos saziņas līdzekļos.

Dialogs

Dialogā izšķir vairākas daļas

Kontakta veidošana ar saziņas partneri	Veidojot kontaktu, bieži vien tiek izmantotas frāzes *Labrīt! Labdien! Labvakar! Sveicināti! Sveiki! Atvainojiet!*
Sarunas ievads	1. Precizē, vai saruna ir iespējama: *Vai Tev / Jums ir laiks aprunāties ar mani? Atvainojiet, vai drīkstu jautāt?* 2. Uzdod jautājumus par dzīvi, darbu, mācībām, veselību utt. 3. Formulē sarunas mērķi. *Es vēlos aprunāties ar Tevi par ...*
Temata izvērsums	Sarunas temata izvērsuma laikā sarunu biedrs reaģē uz informāciju ar mīmiku, žestiem, izsaka replikas, lai uzturētu sarunu, pārņemtu iniciatīvu. Ja sarunu biedrs neuztur sarunu par pieteikto tematu, tas nozīmē, ka viņš ▪ nevēlas par to runāt; ▪ vēlas runāt par citu tēmu; ▪ iespējams nav saklausījis vai sapratis sarunu biedra teikto.
Sarunas nobeigums	Izsaka noslēguma frāzes. 1. Runas etiķetes nosacītas, sarunas nobeigumam raksturīgas frāzes. To izvēle atkarīga no saziņas veida – saziņa notiek tiešā kontaktā, pa telefonu vai rakstveidā. 2. Atvadīšanās.

Mācību procesā dialoga veidošanai jāpilnveido vairākas prasmes.

Mācību satura elementi	Prasmes
Dialogs – divu personu saruna	Prasme atšķirt dialogu no monologa, vērtējot to pazīmes.
Saziņa kontekstā	Prasme uzturēt un attīstīt dialogu atbilstoši saziņas situācijai. Prasme raksturot neverbālo saziņas līdzekļu nozīmi un iederīgumu dialoga tekstā.
Dialoga dalībnieki	Prasme noteikt, kas piedalās dialogā un kāda ir katra dialoga dalībnieka loma. Prasme piedalīties dialogā atbilstoši saziņas situācijai.
Dialoga temats	Prasme noteikt dialoga tematu. Prasme runāt par pieteikto tematu, noteikt, kas ir galvenais sarunu biedra runā, precīzi atbildēt uz jautājumiem, pamatot sarunas galveno domu.
Saziņas partnera mērķi dialogā	Prasme saskatīt pēctecību sarunu biedra replikās. Prasme ietekmēt sarunu biedru, sniedzot informāciju, t. i., pārvaldīt sarunas stratēģiju un taktiku.
Replikas dialogā	Prasme izteikt replikas, kas rosina saziņas partneri turpināt dialogu, ietekmē viņu (pārliecina, mudina, atrunā).
Dialoga struktūra	Prasme analizēt dialoga jēdzieniskās daļas, noteikt ievadījumu, temata izvērsumu, nobeigumu. Prasme sniegt informāciju pa daļām.

Tabulas turpinājums no 150. lpp.

Mācību satura elementi	Prasmes
Runas etiķete	Prasme nodibināt vizuālu un verbālu kontaktu: ✔ pārzināt dažādu personu uzrunāšanai piemērotas frāzes; ✔ pārzināt frāzes, ar kurām ievadāma saruna – sasveicināšanās, atvainošanās, jautājumi, ar kuriem noskaidro sarunas iespējamību; ✔ uzmanīgi klausīties sarunubiedrā, ar pozu, ar mīmiku, žestiem paužot savu ieinteresētību; ✔ izmantot sarunas noslēgumam raksturīgas frāzes, atvadīšanās frāzes; ✔ pielāgot sarunas toni un uzturēt labvēlīgu gaisotni sarunas laikā.

Lai veidotu un attīstītu dialoga prasmes:

- ✔ nodarbībās skolēnam jāpiedāvā dažādi teksti (klausāmi, lasāmi, video), kuros dialogs noris dažādās saziņas situācijās, atspoguļo sarunas biedru uzvedības atšķirības, ilustrē runas etiķetes ievērošanu vai neievērošanu. Analizējot piedāvātos tekstus, skolēni var secināt, kas jāzina un jāievēro, lai veidotos dialogs, kādi ir saziņas noteikumi;
- ✔ jāpiedāvā skolēniem arī analizēt savu runas uzvedību dialoga laikā. Šim mērķim lietderīgi veikt dialoga audio vai video ierakstu.

Ieteicami arī uzdevumi, kuros:

- ✔ jāveido dialogs pēc parauga;
- ✔ jāveido piedāvātajai saziņas situācijai (tematam, attēlam) atbilstošs dialogs;
- ✔ jāpilnveido dialogs (piemēram, jāpievieno sarunas ievads un nobeigums);
- ✔ jāveido dialogs, izmantojot piedāvātās replikas.

Runātāja kultūra

Runātāja kultūra ir apzināti kopta spēja veidot mutvārdu tekstu atbilstoši saziņas nolūkam un adresātam, ievērojot pareizrunas normatīvās prasības un runas uzvedības normas. (V. Skujiņa, Z. Anspoka, V. Kalnbērziņa, A. Šalme *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LVA, LVI, 2011, 76. lpp.)

Runas etiķete ir stabili izteicieni, kurus izmanto, uzrunājot kādu cilvēku, sasveicinoties, atvadoties, pateicoties, izsakot lūgumu, atvainojoties u. tml.

Runas etiķetes apguve sākas jau ģimenē un turpinās skolā, tai jāveltī daudz laika.

Lai izvēlētos atbilstošāko runas etiķetes modeli, pareizi jānovērtē sarunu biedrs – viņa vecums, dzimums, sociālais statuss u. tml.

Viegli uztverama un saprotama runa

Lai runa būtu skaidri saprotama un viegli uztverama, nodarbībās pilnveidojamas šādas prasmes:

- ✔ pareiza izruna,
- ✔ izteiksmīga runa jeb daiļruna.

Pareizas izrunas veidošanai noder arī ātrrunas vingrinājumi. Valodas mācību procesā ātrrunu izmanto elastīga runas aparāta attīstīšanai un izrunas izkopšanai. Tam tiek sagatavoti speciāli vingrinājumi – dzejoļi, skaitāmpanti u. c., ko var lasīt vai runāt individuāli, korī, mainot balss skaļumu, runas tempu, dziedot, kliedzot bez balss vai kliedzot čukstus u. tml.

Izteiksmīgas runas jeb daiļrunas laikā runātājs tēlaini atklāj daiļdarba autora paustās atziņas, pārdzīvojumus, attieksmi pret tiem, panāk emocionālu noskaņojumu. Valodas mācību procesā daiļrunu izmanto, veidojot tēlainu stāstījumu, skandējot dzeju, sakot uzrunu vai apsveikuma runu u. tml. Skolēniem var piedāvāt vienu un to pašu tekstu lasīt, atklājot dažādas emocijas – prieku, bēdas, bailes u. c.

Runas prasmes attīstoši vingrinājumi

1. Jautājumi

Pēc dzirdētā vai lasītā teksta skolēni izdomā vairākus jautājumus par tā saturu. Viens jautā klasei. Tie, kas zina atbildi, ceļ roku. Jautātājs izsauc kādu no tiem. Ja atbilde pareiza, jautājumu uzdod skolēns, kurš tikko atbildējis. Ja atbilde nav pareiza, izsauc nākamo.

2. Autogrāfu medības

Skolēni saņem darba lapu. Noteiktā laikā skolēni, brīvi pārvietojoties pa telpu, iet viens pie otra un jautā. Ja saņem apstiprinošu atbildi, lūdz parakstīties jautātāja darba lapā. Mērķis – savākt pēc iespējas vairāk parakstu.

Piemērs darba lapai.

Atrodi kādu, **kuram dzimšanas diena ir ziemā!**	Atrodi kādu, **kuram ir divi vārdi vai divi uzvārdi!**	Atrodi kādu, **kurš var palēkties augstāk par Tevi!**
Atrodi kādu, **kurš var noskaitīt latviešu tautasdziesmu!**	Atrodi kādu, **kurš šovasar nav ēdis saldējumu!**	Atrodi kādu, **kurš šovasar ir peldējies!**
Atrodi kādu, **kuram patīk dziedāt!**	Atrodi kādu, **kuram ir mājdzīvnieks!**	Atrodi kādu, **kurš prot spēlēt futbolu!**

3. Liksim prātus kopā!

Skolēni darbojas grupās. Katrs skolēns grupā iegūst numuru. Skolotājs uzdod jautājumu, uz kuru iespējama viena pareiza atbilde. Skolēni apspriežas – liek prātus kopā – un pārliecinās, ka grupā visi zina atbildi. Skolotājs nosauc kādu no numuriem, piemēram, 3. No katras grupas 3. numurs, ja zina atbildi, paceļ roku.

4. Runāt pie mikrofona

Skolēni visi pēc kārtas pie mikrofona izsakās par kādu jautājumu. Mikrofons motivē un atraisa.

5. Ziņu studija

Skolēni grupās sagatavo ziņu raidījumu, kurā ir atspoguļoti gan dienas notikumi, gan intervija ar slavenību, gan laika ziņas. Šāda ziņu studija var būt mācību dienas beigās vai par konkrētu tematu.

6. Kooperatīvā krustvārdu mīkla

Četru skolēnu grupa tiek sadalīta divos pāros. Viens pāris saņem krustvārdu mīklu, kurā ir ierakstītas atbildes vertikāli, otrs – mīklu ar atbildēm horizontāli. Vispirms pāri pārskata vārdus un pārliecinās, ka saprot to nozīmes. Tad pēc kārtas, cenšoties pēc iespējas precīzi aprakstīt jēdzienu (konkrēto vārdu nosaukt nedrīkst), palīdz cits citam pilnībā atminēt visu krustvārdu mīklu.

7. Stāstu kārtis

Skolotājs sagatavo kārtis ar dažādiem jautājumiem vai jautājumiem par kādu apgūto tēmu vai lasīto / dzirdēto tekstu. Jautājumu skaitam vajadzētu būt nedaudz lielākam nekā skolēnu skaitam.

Katrs skolēns saņem kārti ar vienu jautājumu, brīvi pārvietojas pa telpu, pieiet klāt jebkuram citam skolēnam, izlasa savu jautājumu. Otrs atbild. Tad abi samainās kartītēm un meklē nākamo sarunubiedru. Ja mainoties saņem jautājumu, kurš jau ir bijis spēlētāja rokās, tad samaina savu kārti ar kādu no rezervē palikušajām kārtīm.

Jautājumu / uzdevumu piemēri:

Kura ir tava mīļākā krāsa?

Kas tevi iepriecina?

Ko tu vēlētos saņemt dzimšanas dienā?

Vēl idejas stāstu kārtīm atrodamas: *http://www.stastustastiem.lv/*, *http://www.tellyourstorycards.com/par-metodi/ka-izmantot/*.

8. Vārdu pāru viktorīna

Skolēni darbojas pāros. Lapu pārloka uz pusēm vai pārgriež. Viens no skolēniem ir A, otrs B. Secīgi viens otram sauc pirmo vārdu no vārdu pāra, otrs cenšas atminēt otro. Ja nevar atminēt, pārinieks pasaka priekšā. Tad otrs sauc vārdu, tā mainās ik pēc katra vārdu pāra.

Šādi var pāros grupēt bieži lietotus vārdu savienojumus, sinonīmu pārus, antonīmu pārus, vārdus, kas saistās viens ar otru, piemēram:

Toms un ... Džerijs

Diena un ... nakts

Teksta ... uzdevums

Brēmenes... muzikanti

Ja iespējami varianti, tos var arī piedāvāt, var nebūt vienas pareizās atbildes.

Veļas ... mašīna / ziepes / pulveris / diena

9. Skaidro jēdzienus!

Skolēni sadalās grupās. Sasēžas ap galdu, uz kura saliek lapiņas ar vārdiem par kādu noteiktu tēmu. Lapiņas noliek ar vārdiem uz leju. Pa vienam dalībnieki izvelk lapiņu un skaidro pārējiem redzamo vārdu, nenosaucot to vai šī vārda daļu. Pārējie cešas atminēt. Kad atmin, nākamais ņem jaunu lapiņu un skaidro vārdu. Uzvar tā grupa, kas visus vārdus atmin pirmā.

Variants – skaidro tikai viens, parējie min.

Piemērs jēdzieniem par tēmu „Sports”:

hokejs	slidas	slēpes
stadions	bumba	teniss
treneris	sacensības	futbols
baseins	peldkostīms	basketbols
olimpiāde	komanda	volejbols

10. Piecu minūšu intervija

Skolēni darbojas pāros – viens ir skolēns A, otrs – skolēns B. Katram ir sava darba lapa.

Skolēns A

Nerunājot ar savu pārinieku, uzraksti, kā tu domā, ko viņš rakstītu vai teiktu. Pabeidz teikumus!

Pēc tam intervē viņu, lai noskaidrotu, vai tā ir vai nav taisnība, un atzīmē „v" (pareizi) vai „x" (nepareizi).

		v	x
1.	Viņam padodas ...		
2.	Viņa iecienītākais ēdiens ir ...		
3.	Viņa iecienītākais sporta veids ir ...		
4.	Viņš baidās no ...		
5.	Viņam neizdodas ...		
6.	... Izdomā savu teikumu!		

Skolēns B

Nerunājot ar savu pārinieku, uzraksti, kā tu domā, ko viņš rakstītu vai teiktu. Pabeidz teikumus!

Pēc tam intervē viņu, lai noskaidrotu, vai tā ir vai nav taisnība, un atzīmē „v" (pareizi) vai „x" (nepareizi).

		v	x
1.	Viņš apbrīno ...		
2.	Viņa iecienītākais dzēriens ir ...		
3.	Viņa iecienītākais atpūtas veids ir ...		
4.	Viņš baidās no ...		
5.	Viņam neizdodas ...		
6.	... Izdomā savu teikumu!		

11. Zīmējumi pāros

Skolēni darbojas pāros. Darba lapu pārgriež uz pusēm, viens otram nerāda. Skolēns A jautā skolēnam B, kas tev ir uzzīmēts 3. lauciņā. Skolēns B nosauc – liekta līnija, skolēns A to iezīmē savā darba lapā. Tad skolēns A jautā skolēnam B, kas uzzīmēts 1. lauciņā. Skolēns B atbild – ovāls, skolēns A to iezīmē savā darba lapā. Tā turpina, kamēr visi lauciņi aizpildīti. Beigās salīdzina, vai abas darba lapas aizpildītas pareizi. Darba lapā var būt jebkurai jomai un tēmai atbilstoši attēli, piemēram, dzīvnieki, augi.

A

1.	2. 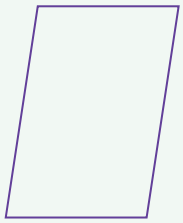	3.	4. 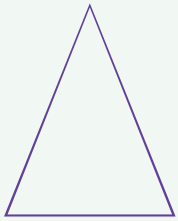
5. 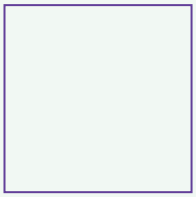	6.	7.	8.
9. 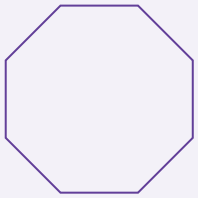	10.	11.	12.
13.	14. 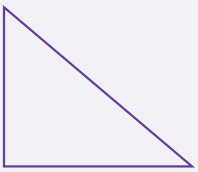	15.	16.

B

1.	2.	3.	4.
5.	6.	7. 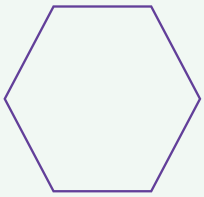	8. 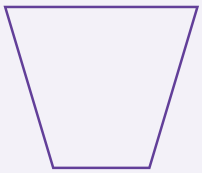
9.	10. 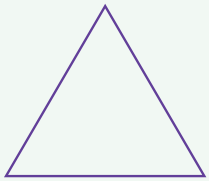	11.	12. 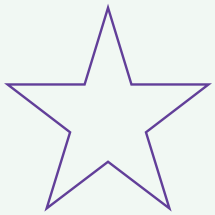
13.	14.	15.	16.

12. Triāde

Skolēnus sadala grupās pa trīs. Katrā grupiņā viens dalībnieks ir A, viens B, viens C. Var piešķirt citus nosaukumus, sasaistot ar mācāmo tēmu. Mazās grupiņas izvietojas aplī.

Tiek dots uzdevums – izteikt viedokli par kādu tēmu, par šo tēmu diskutē mazajā grupiņā 3 minūtes. Lai visiem trim mazās grupas dalībniekiem pietiktu laika izteikties, var izmantot vienas minūtes smilšu pulksteni.

Pēc 3 minūtēm visi dalībnieki A paliek uz vietas, dalībnieki B iet pulksteņrādītāja virzienā, dalībnieki C iet pret pulksteņrādītāja virzienu uz nākamo grupu.

Atkal tiek dota tēma un laiks diskusijai 3 minūtes. Tā vairākas reizes – atkarībā no aplūkojamo tēmu skaita.

13. Vārdu spēle

Vārdu spēle palīdz atcerēties vārdus, saistīt tos ar vidē redzamajiem objektiem. Piemēram, pēc došanās ekskursijā nosaukt objektus, kurus redzēja Vecrīgā. Pirms spēles atkārtot saliktu teikumu konstrukcijas: *Kad mēs bijām Vecrīgā, mēs redzējām...; Ja mēs brauksim uz Rīgu, Vecrīgā mēs redzēsim...* . Pirmais spēles dalībnieks nosauc vienu objektu, piemēram, Pēterbaznīca, otrais – atkārto iepriekšteikto un papildina to ar savu: *Kad mēs bijām Vecrīgā, mēs redzējām Pēterbaznīcu un Melngalvju namu.* Nākamais spēles dalībnieks atkārto iepriekš teikto un pievieno savu objektu, un tā spēle tiek turpināta, kamēr nosaukti objektu nosaukumi.

Spēles noteikumos skolēnu izvēli var ierobežot tikai ar objektu nosaukumiem, bet noteikumus var arī mainīt, aicinot saukt arī lietvārdus, ko lieto šo objektu nosaukumos, piemēram, baznīca, laukums, piemineklis, māja, noliktava. Galvenais nosacījums, lai vārdi neatkārtotos divas reizes (to kontrolē skolotājs vai paši dalībnieki). Kurš dalībnieks sajauc vai nevar nosaukt vārdu – dod ķīlu. Pēc spēles var tikt dots rakstīšanas uzdevums – pierakstīt spēles laikā izskanējušos vārdus, tādējādi pilnveidojot arī pareizrakstības prasmes.

2.2.3. Funkcionālo frāžu izmantošana

Saziņas elementi tiek raksturoti un iedalīti pēc katras izteiktās frāzes nolūka, tās dēvē par funkcionālajām frāzēm, tālāk piedāvātas mācību procesā nepieciešamās frāzes, kas izvietojamas klasē, rakstāmas frāžu vārdnīcā, mērķtiecīgi nostiprināmas. Funkcionālās frāzes ir cilvēku saziņas pamatelementi, ko vieglāk apgūt reālās sarunās, kontekstā.

Tālāk piedāvātas mācību procesā nepieciešamās frāzes.

1. Sasveicināšanās un sociālā saskarsme.

Labrīt, priecājos jūs redzēt!

Sveiki! Kā klājas?

Labdien! Sēdieties!

Labdien! Prieks jūs redzēt! Sāksim darbu!

Labdien! Ienāciet, lūdzu, klasē!

Sveicināti! Ieņemiet savas vietas!

2. Skolēnu zināšanu pārbaude, tos izsaucot.

(Skolēna vārds)....., nāc, lūdzu, pastāsti... !

(Skolēna vārds)....., nāc, lūdzu, pie tāfeles!

(Skolēna vārds)....., vai tu varētu izskaidrot / nosaukt / uzrakstīt / parādīt / atrast...?

(Skolēna vārds)....., lūdzu, izskaidro / nosauc / uzraksti / parādi / atrodi... !

3. Pienākumu sadale.

Man ir vajadzīgs kāds palīgs / brīvprātīgais, kurš... .

Kurš no jums gribētu...?

Vai ir kāds, kurš būtu ar mieru...?

Es lūdzu tevi, (skolēna vārds) ....., atnes / noskaidro...!

Es sadalīšu pienākumus.

Labi, (skolēna vārds) ....., tu vari..., bet tu, (skolēna vārds), ...

(Skolēna vārds)....., lūdzu, atnes ...! Un tev, (skolēna vārds)....., jānoslauka tāfele!

Nākamnedēļ (skolēna vārds) ..... pildīs šādus pienākumus: ..... .

(Skolēna vārds) ....., lūdzu, izdali lapiņas / atnes grāmatas / atver logu / aizver durvis / izslēdz gaismu / sakārto krēslus!

(Skolēna vārds) ....., tu būsi spēles vadītājs!

4. Paziņojumi.

Pēc trešās stundas aktu zālē notiks teātra izrāde / koncerts / tikšanās ar... .

Šodien sāksim jaunu tēmu par... .

Stundas beigās būs tests / patstāvīgais darbs par... .

Tagad iepazīstināšu jūs ar kontroldarba jautājumiem.

Nākamajā stundā iesim ekskursijā uz muzeju.

Lūdzu, paņemiet līdzi naudu / grāmatu / pildspalvu.

Nākamajā stundā / nākamnedēļ būs ieskaite.

Piektdien pulksten 18.00 notiks vecāku sapulce.

Uzmanību! Ir mainījies stundu saraksts!

Pēc šīs stundas... .

Turpmāk... .

5. Mājasdarbu savākšana.

Atveriet burtnīcas, lai es varu apskatīt jūsu mājasdarbus!

Vai visi ir uzrakstījuši / paveikuši / izpildījuši / sapratuši mājasdarbu?

Stundas beigās nolieciet burtnīcas uz mana galda!

Nododiet, lūdzu, mājasdarbus!

Es gribētu pārbaudīt jūsu mājasdarbus.

Parādiet savus mājasdarbus!

Lūdzu, paceliet roku tie, kuriem nav izpildīts mājasdarbs!

6. Iepriekšējās stundas mācību vielas atkārtošana.

Pagājušajā / iepriekšējā stundā mēs runājām / rakstījām par... .

Atkārtosim svarīgākos jēdzienus!

Atcerieties jēdzienus, kurus apskatījām!

Kas jums ir neskaidrs no iepriekšējā stundā pārrunātā?

Atcerēsimies dažus faktus / datus / jēdzienus / likumsakarības / cēloņus / iemeslus!

Nosauciet terminus, kurus mēs apguvām pagājušajā stundā!

Definējiet... !

Lūdzu, atveriet grāmatas un atkārtojiet... !

7. Iepazīstināšana ar jauno mācību vielu.

Šonedēļ turpināsim runāt par... .

Šodien mēs iepazīsimies ar... .

Sāksim aplūkot / apgūt tēmu par... .

Šodien aizpildīsim kopsavilkuma tabulu par... .

Mēģināsim atrisināt šādu problēmu: ... .

Kā jūs domājat, kas ir ...?

Šodien mēs turpināsim pagājušajā stundā iesākto tēmu par... .

8. Tēmas, sistēmas, principu, detaļu skaidrojums.

a) Darba organizēšanas izklāsts.

Sāksim ar tēmas vispārīgu apskatu.

Aplūkosim visas sistēmas shēmu!

Pirms pievēršamies detaļām, izskatīsim svarīgākās tēmas.

Lūk, svarīgākie elementi / idejas / fakti: ... !

Izpētīsim / aplūkosim šo tēmu hronoloģiskā secībā / pēc ģeogrāfiskā novietojuma, virzoties no ziemeļiem uz dienvidiem / saskaņā ar klasifikāciju / kategorijām / norises laiku.

b) Jautājumi.

✔ ***Lūgums izteikt viedokli.***

Ko tu domā par šo jautājumu / tēmu / apgalvojumu?

Kāds ir tavs viedoklis / uzskats šajā jautājumā?

Ko tu domā par...?

Vai tu piekrīti šim viedoklim / izteikumam?

Vai tev tas šķiet pamatoti?

Kādas ir tavas domas?

Vai tu domā tāpat?

Un kā šķiet tev?

✔ ***Jautājumi par faktiem.***

Kurš / kura ir lielākais / lielākā...?

Kas ir svarīgākais...?

Kad sākās / beidzās...?

Kur atrodas...?

Cik augsts / augsta ir...?

Pie kuras grupas pieder...?

Uz kurieni devās...?

Cik ilgi pastāvēja...?

Kas bija...?

✔ ***Lūgums izskaidrot.***

Paskaidro, kā darbojas šī sistēma / princips / mehānisms / organizācija!

Kā tas notiek?

Izskaidro to saviem vārdiem!

Kādi ir šīs darbības cēloņi / rezultāti?

Kas no tā gūtu labumu...?

Kāpēc notika...?

Kā ... kļuva par ...?

✔ ***Lūgums pierādīt.***

Vai vari pierādīt tikko sacīto?

Vai tas ir fakts vai viedoklis?

Vai vari minēt pierādījumus savai domai / izteikumam?

Vai tu vari pamatot savu domu / izteikumu?

Vai tu vari atsaukties uz kādu dokumentu / ticamu avotu?

Vai tas tev šķiet pamatots apgalvojums? Kā uzskata pārējie?

✔ ***Lūgums veidot kopsavilkumu.***

Lūdzu, pasaki, kas šajā nodaļā / rakstā bija būtiskais / svarīgākais!

Kāda bija šīs nodaļas / raksta galvenā doma?

Lūdzu, uzraksti kopsavilkumu par šo nodaļu / tēmu / uzzināto!

Kā tev šķiet, kādi bija svarīgākie punkti / dati / tēzes / notikumi šajā...?

c) Plakātu un citu uzskates līdzekļu lietošana.

Plakātā attēlots / parādīts... .

Šodien stundā izmantosim šo plakātu / shēmu / filmu, lai parādītu... .

Ko pierāda šis eksperiments / šie izmēģinājumi...?

Grāmatā redzamie zīmējumi / attēli / tabulas / shēmas sniedz informāciju par... .

Kartē / grāmatā / tabulā / kolekcijā / shēmā jūs varat aplūkot... .

Kādus interesantus faktus / notikumus jūs redzējāt šajā...?

d) Terminoloģija.

Atkārtosim apgūtos terminus!

Izraksti no teksta terminus! Izskaidro tos!

Sameklē tekstā šādu terminu definīcijas: ... !

Tulkojumā no grieķu / latīņu valodas šis vārds nozīmē... .

Ierakstīsim šo terminu burtnīcā!

Grāmatas pielikumā ir ievietota terminu vārdnīca.

e) Jautājumi par nozīmi, tulkojumu.

Kāda ir šā vārda / jēdziena definīcija / nozīme?

Izskaidro šo jēdzienu saviem vārdiem!

Kā to tulko... valodā?

Ko tas nozīmē... valodā?

Kā to pateikt... valodā?

f) Lasīšana.

Lasi tekstu grāmatas... lappusē!

Kāda ir teksta galvenā doma?

Izlasi tekstu un uzraksti plānu / konspektu?

Tekstā atrodiet atbildi uz šādiem jautājumiem: ... !

Papildinformāciju jūs varat atrast... !

Grāmatas pielikumā ir... .

g) Tēmu sasaiste jaunās vielas izklāsta laikā.

✔ ***Notikumu secība.***

Pirmkārt, ..., otrkārt, ...

Sāksim ar to, ka... .

Vispirms... .

Sākumā... .

Apmēram 2000. gadā p. m. ē. ... .

Tad..., un pēc tam... .

Un tā rezultātā... .

Pa to laiku... .

Beigās... .

Visbeidzot... .

✔ ***Notikumu nozīmīgums.***

Vissvarīgākais, kas mums jāsaprot, ir... .

Galvenā problēma bija tā, ka... .

Nedaudz mazāk svarīgs jautājums bija... .

Vēl svarīgāk ir tas, ka... .

Pārsteidzoši bija tas, ka... .

✔ ***Novēršanās no tēmas.***

Tas ir labs jautājums, es gribētu mazliet novērsties no mūsu tēmas, lai atbildētu uz šo jautājumu... .

Starp citu, šis attēls man atgādina stāstu par... .

Kamēr es neesmu aizmirsis / aizmirsusi, ...

Runājot par..., gribu piebilst, ka... .

Man kaut kas ienāca prātā!

✔ ***Atgriešanās pie iepriekš runātā.***

Atgriezīsimies pie... .

Jebkurā gadījumā... .

Kur mēs palikām?

Vai mēs varētu atgriezties pie mūsu šodienas galvenās tēmas?

✔ ***Viedokļa izteikšana.***

Pēc manām domām, ...

Es domāju, ka... .

Es uzskatu, ka... .

Es sacītu, ka... .

Rietumos daudzi cilvēki domā, ka... .

Vai varētu būt, ka...?

Varbūt / visticamāk, atbilde meklējama citā virzienā.

Nezinu, bet vai nevarētu būt tā, ka... .

Es vienmēr esmu uzskatījis / uzskatījusi, ka... .

Varētu būt, ka... .

Man ir aizdomas, ka... .

Man šķiet, ka... .

Es iedomājos, ka... .

Es jūtu, ka... .

Es šaubos, vai... .

Oficiālais viedoklis ir – ... .

✔ ***Ierosināšana.***

Man ir priekšlikums... .

Mēs varētu... .

Varbūt mēs varētu...?

Viens veids, kā iespējams uzlabot situāciju, ir... .

Vai mēs nevarētu...?

Varbūt pamēģināsim... .

Es jūsu vietā pamēģinātu... .

Agrāk mēs vienmēr... .

Tradicionālā pieeja ir šāda: ... .

Darīsim tā: ... .

Vai nebūtu labāk, ja...?

✔ ***Dziļāks ieskats tēmā.***

Turklāt... .

Vēl... .

Vēl vairāk... .

Šeit rodas jautājums... .

Taču būtība ir tāda, ka... .

Šis fakts liek mums padomāt par jautājumu: ... .

Es gribētu pievērst jūsu uzmanību vēl vienam jautājumam / apstāklim / faktam / aspektam / viedoklim.

Ne tikai tas, bet arī... .

Nerunājot nemaz par to, ka... .

Un turklāt vēl... .

✔ ***Iemeslu izskaidrošana.***

Tas notika šādu iemeslu dēļ: ... .

Tāpēc arī... .

Šā iemesla dēļ... .

Tādēļ... .

Tā rezultātā... .

Attiecīgi... .

Tādējādi... .

Tas arī ir iemesls, kādēļ... .

✔ ***Paredzamas situācijas, nosacījumi.***

Ja notiks tā, tad... .

Kad tā notiek, tad parasti... .

Tikko tas notiks, var sagaidīt, ka... .

Ja kādreiz novērosiet šādu situāciju, tad uzmanīgi skatieties, vai... .

Negaidiet, kamēr... .

✔ ***Analīze.***

Šis ir... piemērs.

Tas norāda uz... .

Tas liek domāt, ka... .

Tas varētu nozīmēt, ka... .

Šis varētu būt... gadījums. Tas pierāda, ka... .

To var interpretēt kā... .

✔ ***Skolēna sacītā atkārtojums.***

Tātad tu saki, ka... .

Citiem vārdiem runājot, ...

Ja es pareizi saprotu, tu gribi teikt, ka... .

Atkārtojot tevis sacīto, ...

Tu domā, ka... .

✔ ***Labojumi iepriekš sacītajam.***

Es ar to gribēju teikt, ka... .

Ar to es domāju, ka... .

Es centos pateikt, ka... .

Es to pateikšu citiem vārdiem: ... .

✔ ***Kad izskats ir mānīgs.***

Izskatās tā, it kā..., bet patiesībā... .

No pirmā acu uzmetiena liekas..., bet faktiski... .

Šķiet, ka..., bet īstenībā... .

✔ ***Priekšroka.***

Es labāk gribētu, lai... .

Man labāk patiktu, ja... .

✔ ***Šaubu izteikšana.***

Tas ir iespējams, bet... .

Tā ir taisnība, bet vai tu esi padomājis... .

Jā, bet paturi prātā, ka... .

Tā ir laba doma, vienīgi... .

Jā, taču atceries, ka... .

Tas ir iespējams, bet vai tu esi ņēmis vērā faktu, ka... .

✔ ***Uzmanības vēršana uz jautājuma citu aspektu.***

Tā var būt taisnība, tomēr, no otras puses, ...

Iespējams, bet... .

Neaizmirsti, ka... .

Tas, ko tu saki, izklausās pareizi, tomēr... .

Es tomēr domāju, ka... .

✔ ***Norāde uz izņēmumu.***

Šim likumam, protams, ir arī izņēmumi, ...

Te jāatceras izņēmums... .

Izņemot šīs idejas, tas ir... .

Šajā jēdzienā / teorijā neietilpst... .

✔ ***Aicinājums paskaidrot.***

Lūdzu, paskaidro, kā...?

Lūdzu, paskaidro savu atbildi / domu!

Lūdzu, paskaidro, kādēļ izvēlējies šo atbildi?

Lūdzu, izvērs savu atbildi!

Tātad tu domā, ka...?

✔ ***Vispārinājums.***

Vispār... .

Vispārīgi runājot, ...

Parasti... .

Kā vienmēr, ...

Tipiski ir tas, ka... .

✔ ***Vilcināšanās un klusuma mirkļu aizpildīšana.***

Labi.

Ko es ar to gribēju teikt?

Ļaujiet man padomāt!

Kā lai es to pasaku?

Ļaujiet man sākt no sākuma!

Tā ir sarežģīta problēma.

Tas ir sarežģīts jautājums.

Pagaidiet brīdi!

Man jāsameklē atbilde uz šiem jautājumiem.

Tas varētu būt... .

Ja es nekļūdos, ...

9. Zināšanu pārbaude un atkārtojuma jautājumi.

Vai visu sapratāt?

Vai ir kādi jautājumi?

Vai pēc... izlasīšanas / noskatīšanās / noklausīšanās kaut kas ir neskaidrs?

Ko nozīmē šis termins / jēdziens / priekšstats?

Lūdzu, pasakiet to saviem vārdiem!

Kādi šajā nodaļā / rakstā / tekstā / tēmā ir trīs svarīgākie punkti?

Kādi bija šīs nelaimes / notikuma / situācijas cēloņi?

Kādi bija vēlēšanu / notikuma / pētījuma rezultāti?

Kādas bija šā notikuma atskaņas / sekas?

10. Mācību darba organizēšana.

a) Grupu darbs.

Šodien mēs strādāsim grupās / pāros!

Sadalieties grupās pa 3 līdz 5 cilvēkiem!

Tālāk strādāsim pāros!

Izlasiet uzdevumu grupā!

Sadaliet pienākumus grupā!

Pēc 15 minūtēm jums būs jāpastāsta par savu darbu / par paveikto!

Izvirziet no grupas vienu cilvēku, kurš izteiks grupas viedokli / pierakstīs informāciju / sniegs pārskatu par padarīto.

Vispirms sadalieties grupās!

Pirmās grupas tēma... .

Izvēlieties vienu runātāju / vienu cilvēku, kurš visu pierakstīs!

Katram skolēnam jāsagatavo stāstījums par savām idejām / faktiem un ar tām / tiem jāiepazīstina pārējie.

Lūdzu, iepazīstini mūs ar savu viedokli!

Kāds ir tavs viedoklis?

Pastāsti!

Salīdzini savu viedokli ar grupas viedokli!

Pārrunā un apspried to ar saviem grupas biedriem!

Pamato savu viedokli ar konkrētiem faktiem / piemēriem!

Iepazīstini citus ar saviem atklājumiem / savu referātu / prezentāciju!

Konkretizē savas idejas!

Aicini citus izteikt komentārus un uzdot jautājumus!

b) Lomu spēles.

Šodien lomu spēlē piedalīsies... .

Lūdzu, izejiet un pagaidiet aiz durvīm!

Izlasiet lomu aprakstus!

Spēles vadītājs / vadītāji būs... .

Izvēlieties un sadaliet lomas savā grupā!

Skatītāji, raksturojiet „aktierus"!

c) Individuāli uzdevumi.

Šoreiz strādāsim individuāli!

Uzmanīgi izlasi uzdevumu!

Patstāvīgi aizpildi / izpildi... !

Iekrāso darba burtnīcā... !

Atrodi / salīdzini / nosaki / secini / parādi / pierādi, ka / pamato / sameklē / definē / sagrupē / atzīmē / iezīmē / izpēti / izskaidro / demonstrē / apraksti... !

d) Pētniecības darbs. Pētniecība un pārskati.

Pētījuma mērķis ir... .

Piedāvāju šādas tēmas: ... .

Tēmai jābūt saistītai ar... .

Pētniecības projektā izmantojiet interneta resursus / bibliotēkā pieejamās grāmatas!

Izmantojiet dažādus avotus!

Plānojiet pētījuma posmus!

Apsveriet secinājumus!

Lūdzu, pastāstiet, kādas metodes jūs izmantojāt savā pētījumā!

Iekārtojiet dienasgrāmatu, kurā aprakstīsiet visas grūtības, ar kurām saskarsieties pētījuma gaitā!

Materiāli ir jānoformē atbilstoši šim plānam.

Apkopojiet darba rezultātus!

Darba rezultātus saistiet ar... !

Rakstiet pēc šāda plāna!

Noformējiet darbu!

Darba beigās ir jābūt secinājumiem.

Vēlams darbu papildināt ar attēliem / zīmējumiem / tabulām / shēmām.

Sistematizējiet ekskursijas laikā savāktos materiālus!

Pārskati jānodod / jāiesniedz rīt / pēc divām dienām / līdz pirmdienai.

e) Pārbaudes darbi un eksāmeni.

Izvēlieties / atzīmējiet pareizo atbildi!

Nosvītrojiet nepareizos apgalvojumus / vārdus!

Pēc teksta izlasīšanas atbildiet uz jautājumiem!

Aizpildiet tabulu!

Rakstiet ar zīmuli / pildspalvu!

Veicot šo darbu, nedrīkst izmantot vārdnīcu / interneta resursus / mācību grāmatu!

Izdomājiet attēlam nosaukumu!

Izskaidrojiet šo vārdu nozīmi!

f) Mājasdarbi.

Nākamās nedēļas laikā uzrakstiet ziņojumu / stāstu / eseju / dzejoli / pasaku / pētījumu par... !

Izlasiet / izpētiet / apkopojiet / salīdziniet / analizējiet... !

Uzrakstiet stāsta / raksta / nodaļas plānu!

Pasvītrojiet galveno!

Mājās jums jāiemācās... .

g) Kopsavilkums par apgūto tēmu.

Šodien uzzinājām... .

Rezultātā jūs ieguvāt / apguvāt / pierādījāt / secinājāt / pārliecinājāties par... .

Svarīgākais bija... .

Tagad droši var apgalvot, ka... .

Mēs guvām priekšstatu par... .

Varam teikt, ka... .

Īsāk sakot, ...

Ņemot vērā sacīto, ...

Atkārtojot iepriekš minēto, ...

h) Atgriezeniskās saites nodrošināšana.

✔ ***Iedrošināšana.***

Ļoti labi.

Lūdzu, turpini!

Pareizi!

Ļoti laba doma!

Neuztraucies! Runā drošāk!

Tāpat turpiniet!

Tu labi strādāji / atbildēji.

✔ ***Labošana.***

Pārbaudiet savu darbu vēlreiz!

Vai visi piekrīt teiktajam?

Varbūt to varētu pateikt citādi?

Pamēģini to izdarīt vēlreiz / citādi!

Vai kāds domā citādi?

Vai tas ir pareizi?

Vai kāds pamanīja kļūdu?

Arī labi, bet es gaidīju citu atbildi.

Vai ir arī citi varianti?

i) Klases kontrolēšana.

Lūdzu, uzmanību!
Nesarunājieties!
Strādājiet patstāvīgi!
Lūdzu, klusāk!
Sēdiet mierīgi!
Esiet uzmanīgi!
Ievērojiet drošības noteikumus!
Netraucē citus!
Palīdzi pārējiem!

11. Novērtēšana.

a) Pozitīva novērtēšana.

Paldies par darbu!
Ļoti labs darbs.
Šodien mums ir labi rezultāti!
Tas tev labi izdevās!
Lieliski! Izcili! Teicami!
Izcils darbs.
Lieliska doma.
Veiksmīga atbilde.
Jūsu darbi ir saturīgi un interesanti.
Mēs paveicām visu, kas bija ieplānots.
Stundas mērķis ir sasniegts.

b) Negatīva novērtēšana.

Kāpēc nav izpildīti visi nosacījumi?
Kā tas var būt, ka nav...?
Jūs esat strādājuši paviršī.
Kāpēc nepārbaudījāt faktus?
Ja šādi strādāsim, tālāk netiksim.
Tas vispār neattiecas uz šo tēmu.

c) Novērtēšana ar pamudinājumu vai komentāru.

Tu noteikti varēji vēl labāk.

Citreiz vairāk uzmanības pievērs... .

No tevis es gaidīju labāku / plašāku / izsmeļošāku atbildi.

Tev jāpacenšas, tad būs vēl labāk.

Labi, bet tu esi aizmirsis uzrakstīt / pasvītrot / izrēķināt / norādīt... .

12. Noslēgums.

Vai ir kādi jautājumi?

Vai viss ir skaidrs?

Nākamajā stundā mēs turpināsim.

Sakārtojiet savas darba vietas!

Nākamreiz paņemiet... .

Vislabākie rezultāti šodien bija... .

Atcerieties, ka rīt jāņem līdzi... !

Neaizmirstiet, ka rīt stunda sāksies pulksten 9.45!

13. Atvadīšanās.

Uz redzēšanos!

Tiksimies nākamajā stundā!

Veiksmi!

Paldies, tas šodien viss.

Varat būt brīvi.

Paldies par uzmanību!

Visu labu, līdz nākamajai reizei

(*Bilingvālā izglītība: rokasgrāmata skolotājiem.* LVA VP, 2001)

2.2.4. Metode „Zinu, vēl nezinu, jautājums"

Teksta pielāgošana

Svarīga ir visu valoddarbības veidu integrēta apguve, taču viena no būtiskākajām ir lasīšanas prasme, jo tā mūsdienās ir pamatprasme jebkurā dzīves situācijā. Lai pilnveidotu lasītprasmi, liela nozīme ir piemērotu tekstu izvēlei. Svarīgi pievērst uzmanību gan teksta aktualitātei, gan lasītāja interesēm, gan lasītprasmes atbilstībai.

„Izraugoties tekstus valodas mācību stundām, ir svarīgi ar pietāti izturēties pret autora lietoto rakstību, teikumu veidojumu, teksta nošķīrumu rindkopās u. tml. Dzimtās valodas mācībās ir jāizmanto autentiski teksti – tas nozīmē bez adaptācijas un pārveidojumiem. Citi nosacījumi, protams, ir otrās valodas un svešvalodas mācību tekstiem, kur teksta adaptācijas pakāpi vispirms nosaka skolēnu zināšanu līmenis un valodas apguves mērķis." (Laiveniece 2011)

Par autentisku uzskatāms teksts, kas saskan ar oriģinālu; teksts, kam pamatā pirmavots. Autentisku tekstu izmanto valodas mācībā, lai apgūtu oriģinālvalodas līdzekļu lietojumu mutvārdos un rakstos. (V. Skujiņa, Z. Anspoka, V. Kalnbērziņa, A. Šalme *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LVA, 2011, 19. lpp.).

Lai skolēns ar vēl pilnveidojamu lasītprasmi spētu uztvert un lasīt autentisku tekstu, daudz jāstrādā ar lasītāja sagatavošanu lasāmā teksta uztverei, tajā skaitā ar vārdu krājuma papildināšanu. Taču vienmēr ar to nepietiek. Ir nepieciešams pielāgot jeb adaptēt tekstu lasītāja vajadzībām.

Ko nozīmē teksta pielāgošana jeb adaptēšana?

Tekstu var pielāgot lasītāja vajadzībām jeb adaptēt, to:

- ✔ vienkāršojot;
- ✔ saīsinot;
- ✔ sadalot fragmentos;
- ✔ papildinot;
- ✔ citādi pārveidojot tā, lai tas atbilstu valodas apguvēja vajadzībām un valodas prasmes līmenim.

Savukārt mācību uzdevuma grūtības pakāpi var pielāgot, piedāvājot papildmateriālus, piemēram, vārdnīcas, ilustrācijas, kā arī dodot iespēju to pašu tekstu noklausīties vairākas reizes.

Vieglā valoda un tās pamatprincipi

Teksta adaptēšanai piemērojami arī vieglās valodas pamatprincipi.

Latvijas Vieglās valodas aģentūras vadītāja Gunta Anča vieglo valodu definē kā īpašu literārās valodas formu: „Tajā sagatavoto informāciju ir daudz vieglāk uztvert, pateicoties vairākām likumsakarībām, kas saistītas ar teksta gramatisko, jēdzienisko uzbūvi un vizuālo noformējumu." Vieglā valoda ir īpašs informācijas pasniegšanas veids, kas atvieglo informācijas (arī priekšā lasītas un atskaņotas) uztveri.

Jēdziens „viegli lasāms" attiecas ne tikai uz valodu un saturu, bet arī tajā ievietotajām ilustrācijām, dizainu un izkārtojumu. Teksts vieglajā valodā parasti ir īsāks nekā standarta teksts. Tas ir skaidrs, viegli salasāms un uztverams. Tas ir uzrakstīts dažādos, bet diezgan īsos teikumos ar vienkāršiem, ikdienišķiem vārdiem (bez akronīmiem, saīsinājumiem, žargonvārdiem), ar nedaudziem palīgteikumiem un vārdiem pārnestā nozīmē. Teksts ir konkrēts un hronoloģisks, darbības vārdu lietojumā dominē darāmā (nevis ciešamā) kārta, ir maz skaitļa vārdu. Konteksts, sarežģītākie vārdi tiek izskaidroti, bet tā, lai šis skaidrojums neietekmētu teksta plūdumu.

Rakstīto informāciju papildina attēli – simboli, ilustrācijas. Rakstot vieglajā valodā, jāizvairās no:

1) gariem teikumiem (katrā teikumā – tikai viena doma; jaunai domai jāsāk jauns teikums, nevis jāizmanto komats vai / un);
2) sarežģītām teikumu un teksta konstrukcijām;
3) daudziem svešvārdiem (un pretēji – nesaprotamiem latviskojumiem);
4) profesionālās terminoloģijas;
5) frazeoloģismiem, piemēram, *Man pazuda maks, un es izmisumā plēsu matus*;
6) vārdiem no citām valodām (izņēmums – ļoti pazīstami vārdi, piemēram, *čau*);
7) procentiem, lieliem skaitļiem (labāk lietot vārdus *daži, daudzi* u. tml.);
8) nolieguma teikumiem un negatīviem teikumiem (labāk – apgalvojuma teikumi, pozitīvi teikumi), piemēram, noliegums: *Tie, kuri ir saslimuši, nedrīkst nākt uz skolu*; pozitīvi veidots teikums: *Uz skolu drīkst nākt tikai veseli skolēni*;

9) darbības vārdiem ciešamajā kārtā (nav nosaukts darbības darītājs), piemēram, ciešamā kārta: *Soma tika atrasta skolas gaitenī*; darāmā kārta, ir nosaukts darbības darītājs: *Es atradu somu skolas gaitenī*;

10) jāizvairās no liekvārdības, bet svarīgu informāciju drīkst atkārtot un sarežģītus vārdus drīkst skaidrot vairāk nekā vienu reizi, piemēram, *Mēs, praktiski visa klase, bijām ekskursijā – praktiski* ir lieks vārds.

Svarīgs arī teksta izkārtojums – ne tikai īsi teikumi, bet arī lapas pārskatāmība, piemēram, dalot tekstu daudzās rindkopās, nevis tikai rakstot teikumus citu aiz cita. Daži ieteikumi rakstīšanai vieglajā valodā:

1) jāizmanto platas piemales;

2) jāvienādo teksts pie kreisās malas, neizmantojot atkāpes;

3) jābūt vismaz 1,5 atstarpei starp rindām;

4) lappušu numurējumam jāatrodas lapas apakšā, labajā pusē;

5) burtu lielumam jābūt vismaz 16;

6) jāizmanto skaidrs teksta fonts, piemēram, Arial, Tahoma;

7) nav jāizmanto slīpraksts vai īpašs rakstīšanas dizains;

8) visu informāciju jāsadala rindkopās, tās jāatdala cita no citas un jāveido pēc iespējas īsākas;

9) pamata skaitļa vārdi jāapzīmē ar ciparіem, nevis vārdiem (8, nevis „astoņi”), bet kārtas skaitļi jāraksta ar vārdiem (pirmais, nevis 1.);

10) pēc iespējas jāizmanto personu vietniekvārdi, bet jāpārbauda, vai ir skaidrs, uz ko konkrētais vietniekvārds attiecas (ja tas nav skaidrs, jāizmanto konkrētais vārds, personvārds);

11) lai uzsvērtu vārdu, tas jāietonē, nevis jāpasvītro;

12) nav jāraksta tikai ar lielajiem burtiem;

13) izmantotajiem fotoattēliem jābūt skaidriem, tajos jābūt pēc iespējas mazāk dažādu objektu; lai paskaidrotu vienu un to pašu lietu, jāizmanto viens un tas pats attēls;

14) jāizmanto ne vairāk kā 4–5 attēli vienā lapā;

15) jānovieto attēli blakus tekstam, nevis virs tā vai apkārt tekstam, nedrīkst izmantot attēlu kā pamatu tekstam.

Ieteikumi teksta un citas informācijas izkārtošanai lapā:

1) katrā lapā – viena ideja;

2) jāizmanto virsraksti un apakšvirsraksti;

3) informācijas izcelšanai – krāsas, treknraksts, liels burtu lielums;

4) katrai līnijai jābeidzas ar pilnu vārdu (nevajag dalīt vārdus pārnešanai);

5) teikumam jābeidzas konkrētajā lapā, vienam teikumam jāietilpst vienā rindā; ja teikums aizņem divas rindas, tas jādala tajā vietā, kur skaļas lasīšanas gadījumā cilvēks ieturētu pauzi.

To, cik lielā mērā teksts atvieglojams, nosaka lasītāja vajadzības. Nav nepieciešami nepamatoti atvieglojumi. Teksta izpratni var sekmēt ne tikai atvieglojot tekstu, bet arī mērķtiecīgi izvēloties mācību metodes.

Piedāvātais piemērs sniedz ieskatu, kā sekmēt teksta izpratni, izmantojot metodi „Zinu, vēl nezinu, jautājums".

Darbs ar tekstu „Molotova–Rībentropa pakts". Metode „Zinu, vēl nezinu, jautājums"

Sociālā un pilsoniskā joma

Mācību mērķis. Analizēt Molotova–Ribentropa pakta būtību un tā sekas un pēc plāna veidot saturīgu, loģisku mutvārdu runu, kā arī iesaistīties dialogā ar klausītājiem.

Svarīgi pirms teksta lasīšanas pārrunāt nozīmīgākos vārdus un pēc lasīšanas – teksta galveno vēstījumu. Teksta izpratni var sekmēt, atbildot uz jautājumiem: *kas, ko, kur, kāpēc*. Papildu idejas uzdevumiem – diskutēt un izveidot teksta virsrakstu, izveidot katras rindkopas virsrakstu, pamatot sniegtās informācijas nozīmību vēsturē, raksturot emocijas un pārdomas, ko informācija rada. Piemērā sīkāk ir aprakstīta metode „Zinu, vēl nezinu, jautājums" (*INSERT* metode). Svarīgi mudināt skolēnus būt godīgiem, necensties izlikties, ka viss ir iepriekš zināms. Skolotāja var demonstrēt kādu tekstu kā paraugu, izskaidrojot, kā šī metode sekmē teksta izpratni, kā ar atzīmētajiem simboliem strādāt tālāk. Šī ir aktīvās lasīšanas metode, kas papildus izmantojama tādiem uzdevumu nosacījumiem kā pasvītrot konkrētus vārdus un frāzes tekstā, atrast norādes, konkrētu informāciju, atsauces utt.

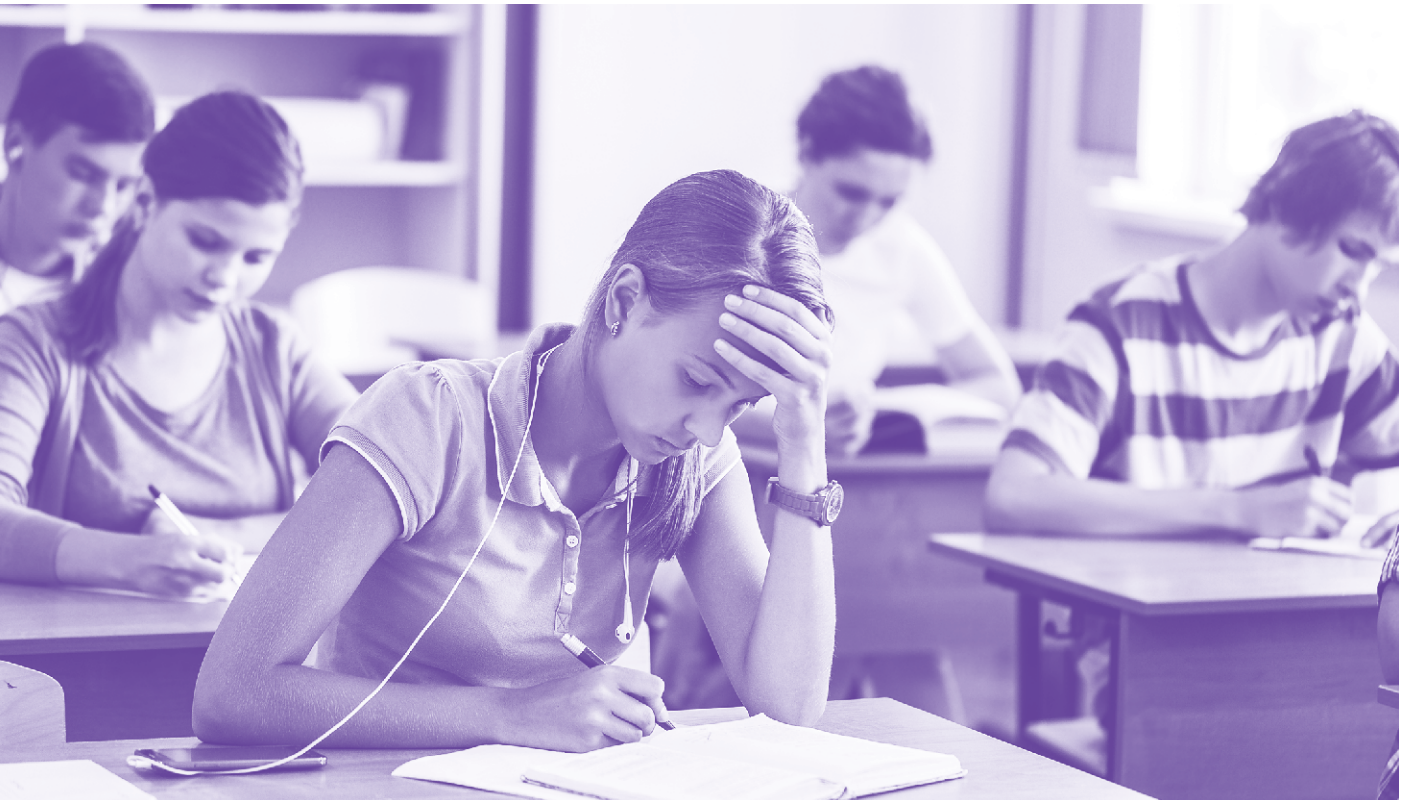

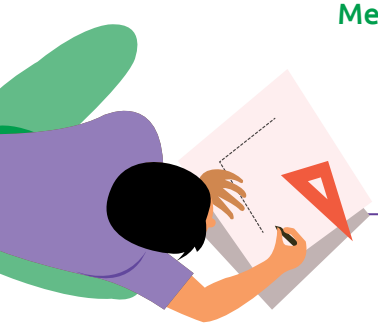

Skolēna darba lapa

Uzdevums. Analizē katru teikumu vai rindkopu. Iepazīsties ar informāciju un atzīmē ar „v" jau zināmo, ar „+" – jauno informāciju, ar „?" – informāciju, kas rada jautājumus. Analizē katru teikumu vai rindkopu.

Lasāmais teksts.

Molotova–Ribentropa pakts, zināms arī kā Hitlera–Staļina pakts, Ribentropa–Molotova pakts, Nacistu–Padomju pakts. Tā oficiālais nosaukums bija „Neuzbrukšanas līgums starp Vāciju un PSRS". To 1939. gada 23. augustā Maskavā parakstīja PSRS ārlietu tautas komisārs Vjačeslavs Molotovs un Vācijas ārlietu ministrs Joahims fon Ribentrops.

Paktam bija arī trīs slepeni papildprotokoli. Tajos PSRS un Vācijas interešu sfērās tika sadalīta Somija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija un Rumānija. Atbilstoši līgumam arī šajās valstīs iebruka abu lielvalstu karaspēki – Latviju, Lietuvu un Igauniju okupēja PSRS, Polija tika sadalīta starp PSRS un Vāciju, savukārt Somija Ziemas kara rezultātā bija spiesta PSRS atdot daļu Karēlijas un Karēlijas zemes šauruma, Rumānijas Karaliste atdeva PSRS Besarābiju un Bukovinas ziemeļus.

Taču 1939. gada 9. septembrī PSRS pieņēma lēmumu uzbrukt Polijai. Molotovs radio uzrunā paziņoja par PSRS un Polijas neuzbrukšanas līguma laušanu un Padomju armijas palīdzības sniegšanu brālīgajām ukraiņu un baltkrievu tautām.

Pēc PSRS iniciatīvas 28. septembrī Maskavā tika parakstīts „Padomju–vācu draudzības un robežu demarkācijas līgums", kas piešķīra Vācijai lielāku Polijas daļu apmaiņā pret Lietuvas teritoriju.

Padomju karaspēks ieņēma lielāku Lietuvas daļu, nekā bija noteikts slepenajos protokolos. Notika pārrunas, kuru rezultātā 1941. gada 10. janvārī Vācija atteicās no Vilkavišķu rajona, apmaiņā no PSRS saņemot 7,5 miljonu dolāru lielu kompensāciju.

2.2.5. Tabulas un grafiskie organizatori

Grafisko organizatoru izmantošana ir viens no uzskates paņēmieniem, kas nodrošina efektīvu mācību priekšmeta satura un valodas apguvi. Uzskate pozitīvi ietekmē iegaumēšanu, konkretizē informāciju, saista vārdisko informāciju un novērojumus, aktivizē uzmanību, ļauj sistematizēt un kategorizēt informāciju, veicina aktīvu mācīšanos, ļauj noteikt skolēnu iepriekšējās zināšanas un strukturēt jaunās, variē mācīšanās stilu, palīdz plānot, iesaista visas valoddarbības prasmes utt.

Visbiežāk informāciju grafiski organizē hierarhiski, konceptuāli, secīgi un cikliski.

Hierarhiskais veids

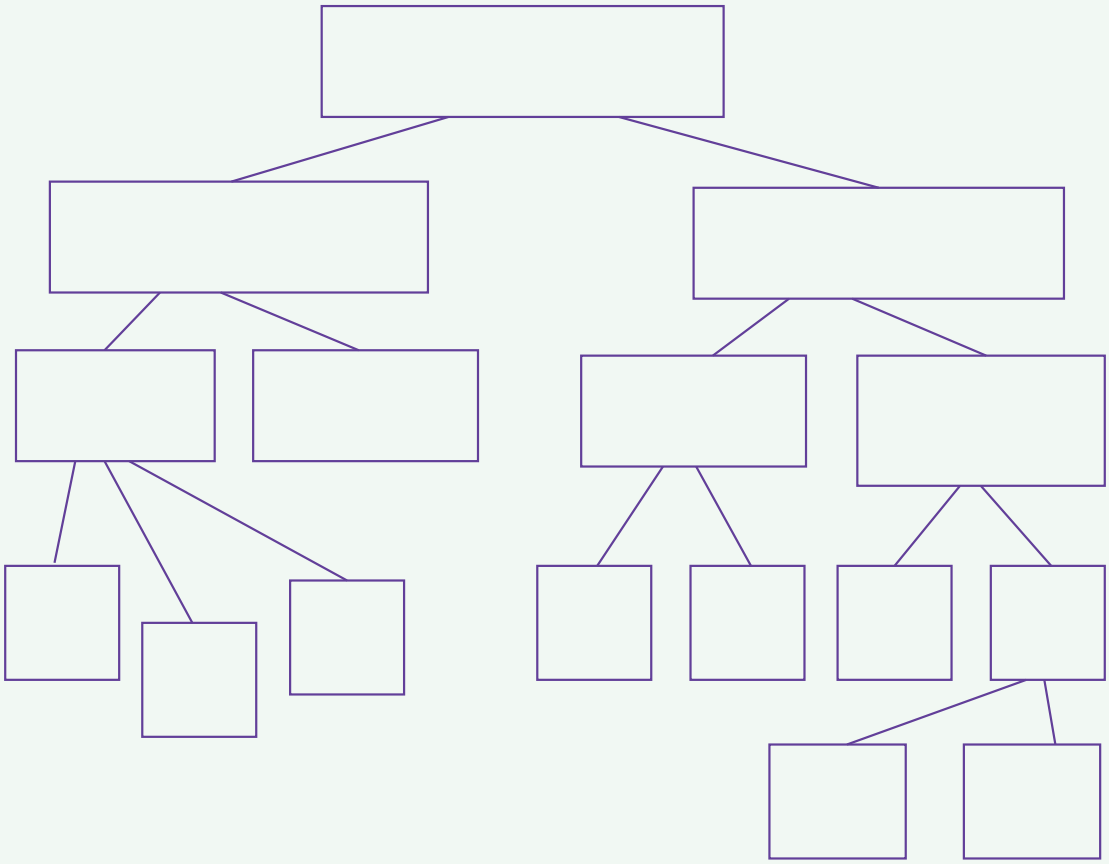

Konceptuālais veids

Piemēram, *vārdu tīmeklis (domu zirneklis)*. Vārdu tīmekļa veidošana var būt gan kā uzdevums pirms rakstīšanas, gan pirms jaunas tēmas apguves. Tas ļauj skolēniem apkopot domas un informāciju. Skolēni vispirms var sarakstīt datus, terminus, jēdzienus jauktā secībā un veidot tīmekli vēlāk vai arī darīt to uzreiz, veidojot domu, asociāciju virknes. Pēc tam tīmekli izmanto, runājot vai rakstot par attiecīgo tēmu.

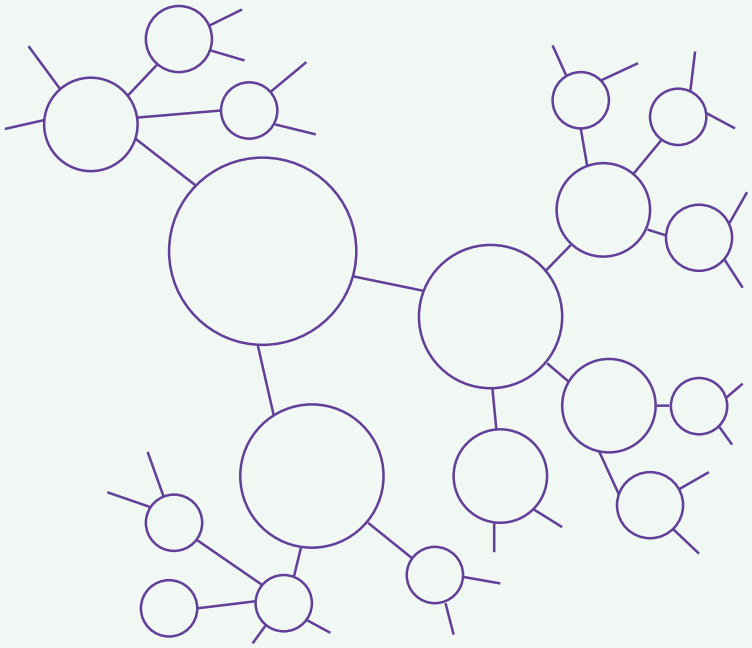

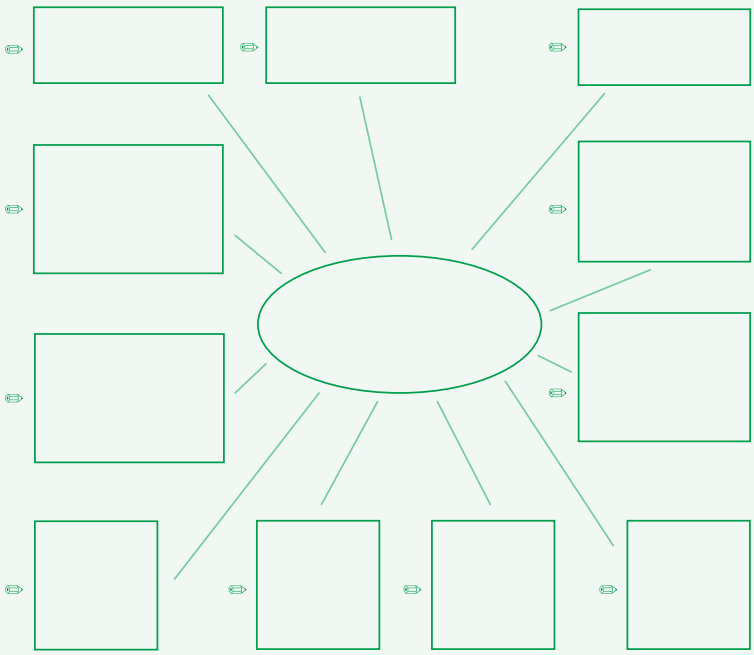

Citi bieži lietotie konceptuālā grafiskā organizatora veidi ir Venna diagramma un „Āboliņa lapiņas" diagramma.

Venna diagramma

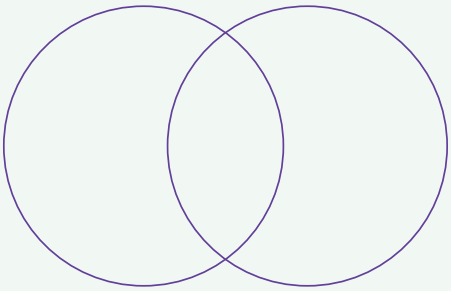

„Āboliņa lapiņas" diagramma

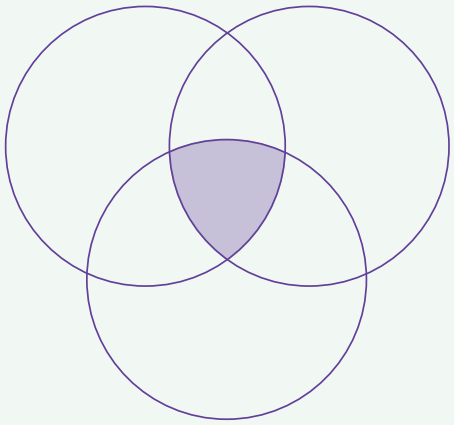

Secīgais informācijas kārtošanas veids

Secīgais informācijas kārtošanas veids ietver notikumu vai vārdu sakārtošanu hronoloģiskā secībā – lineāri. Piemēram, notikumu secība, cēloņi un sekas.

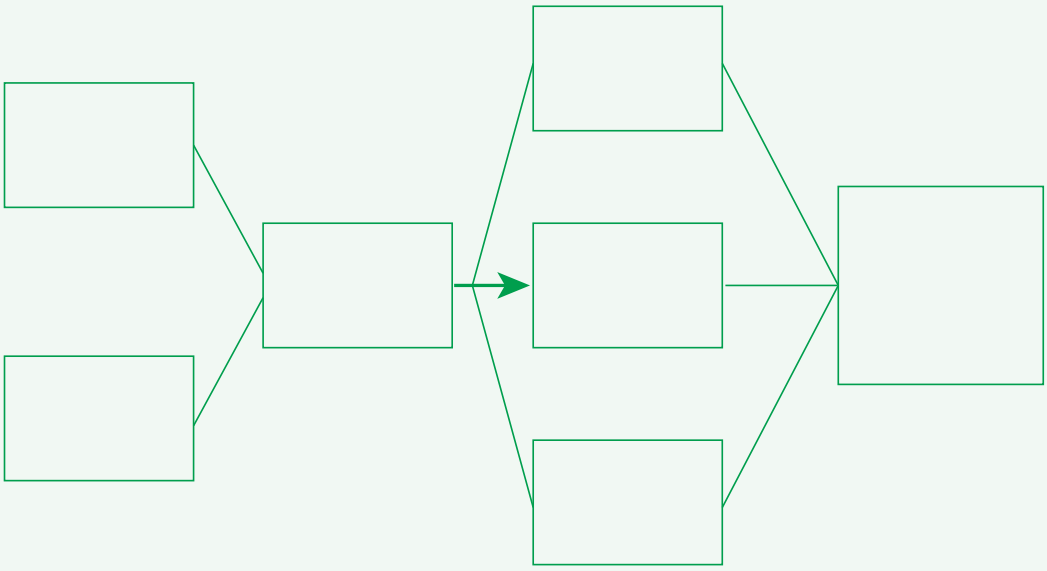

Cikliskas kārtošanas veids

Informācijas cikliskas kārtošanas veids ietver notikumu sērijas, atkārtošanās procesa parādīšanu, cikliskumu. Tam nav sākuma vai beigu, tikai notikumu turpināšanās.

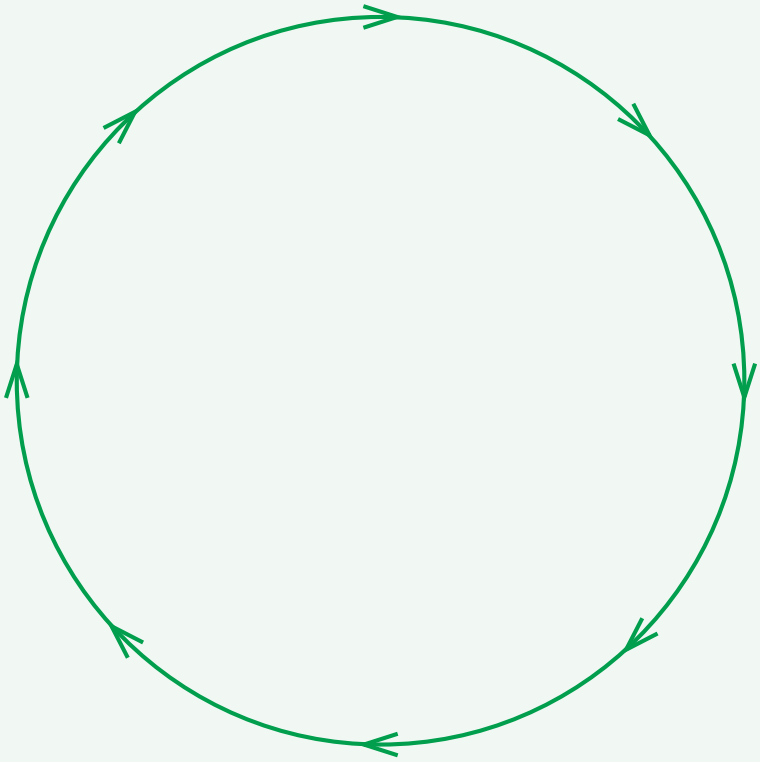

2.2.6. Vizualizācijas izmantošana

Plakāta „Septiņi pasaules brīnumi" senatnē un mūsdienās veidošana (7.–9. klase)

Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību joma

Grupu darbs

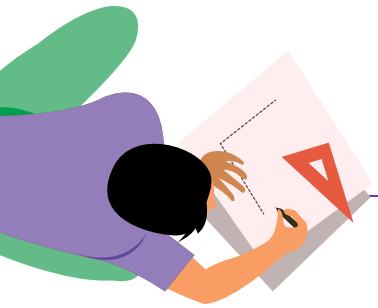

Skolēna darba lapa

- ✔ Atsauciet atmiņā vai izlasiet, kurus objektus sauc par jaunajiem septiņiem brīnumiem! (Skat. *https://lv.wikipedia.org/wiki/Septi%C5%86i_jaunie_pasaules_br%C4%ABnumi*).
- ✔ Uzrakstiet vismaz piecus dažādus kritērijus, pēc kuriem objekts kļūst par pasaules brīnumu!
- ✔ Vai sarakstā iekļautie objekti atbilst tiem nosacījumiem, kurus izvirzīja jūsu grupa? Ja nepieciešams, precizējiet tos!
- ✔ Ieskatieties Latvijas kultūras kanona tīmekļa vietnē: *https://kulturaskanons.lv/list/*! No kurām jomām ir izvēlēti īpaši nozīmīgie objekti? Izvēlieties arhitektūras un dizaina jomu un izpētiet, kuri objekti ir iekļauti Latvijas kultūras kanonā! Vai tie atbilst tiem nosacījumiem, kurus formulēja jūsu grupa?
- ✔ Izveidojiet savu septiņu pasaules brīnumu sarakstu!

- ✔ Sarakstā jābūt tikai cilvēka radītiem objektiem, kuri atbilst šādiem nosacījumiem:
  - diviem objektiem no senajām civilizācijām (jāiekļauj tikai tie, kuri saglabājušies un joprojām ir redzami savās vēsturiskajās vietās);
  - vienam objektam, kas saglabājies no antīkā laikmeta (Senās Grieķijas vai Senās Romas);
  - diviem objektiem, kuri parādījās 20. gadsimtā;
  - diviem objektiem no Latvijas – laikaposms ir jūsu brīva izvēle.
- ✔ Noformējiet sarakstu kā plakātu! Pirms tam grupā vienojieties par to, kāds plakāts tas būs: informējošs vai sociālās reklāmas plakāts! Plakātu var noformēt ar datora palīdzību, izmantojot attēlus, vai uz papīra ar shematisko zīmējumu palīdzību. Norādiet īsu informāciju par katru objektu (nosaukums, atrašanās vieta, radīšanas gads / gadsimts, autors (ja zināms), kādiem nolūkiem veidots)! Sociālās reklāmas plakātā jāiekļauj arī aicinājums sabiedrībai, lai ietekmētu cilvēku viedokli.
- ✔ Prezentējiet plakātu klasesbiedriem!
- ✔ Salīdziniet savu plakātu ar citu grupu veidotajiem! Kuri objekti sarakstos bija vienādi? Kāpēc? Vai citu grupu izvēlētie objekti atbilst arī jūsu grupas izveidotajiem atlases kritērijiem?
- ✔ Ar cik nosacījumiem jūsu grupa varētu papildināt savus sākotnējos piecus nosacījumus / kritērijus?
- ✔ Vai tagad jūsu brīnumu saraksts būtu cits?
- ✔ Kas mainītos?

Ieteicamie resursi

Latvijas kultūras kanons. Pieejams: *https://kulturaskanons.lv/list/*

Plakāts. Teorija. Pieejams: *https://www.uzdevumi.lv/p/vizuala-maksla/5-klase/cilveka-figura-13341/informativais-dizains-plakats-16443/re-df09b226-e19e-4397-a681-0bb158f4b19b*

Septiņi pasaules brīnumi. Pieejams: *https://www.uzdevumi.lv/p/pasaules-vesture/6-klase/zinatne-maksla-un-kultura-senaja-griekija-8318/re-132a23c0-075f-48f8-b18e-b8b167b98115*

Attēlu izmantošana. Latvijas valsts svētku un atceres dienas (6. klase)

Sociālā un pilsoniskā mācību joma

Mācību mērķis. Rosināt interesi un sekmēt izpratni par Latvijas valsts svētku un atceres dienām, kā arī pilnveidot prasmi lasīt ar izpratni, atlasīt nepieciešamo informāciju.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Salīdzina, interpretē un novērtē hronoloģiskā secībā informāciju par Latvijas valsts svētku un atceres dienām.
- ✔ Veido dotajā kontekstā faktos balstītu argumentāciju.
- ✔ Formulē tiešus, vienkāršus secinājumus par dotajiem vēstures faktiem, ar izpratni lietojot jēdzienus *Brīvības cīņas, Lāčplēša diena, Baltijas ceļš, deportācija, neatkarības atjaunošana*.

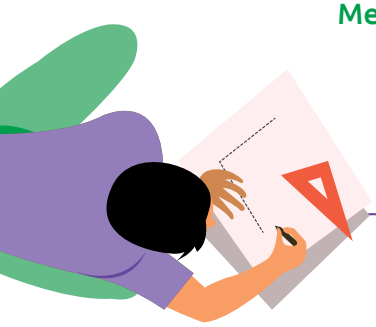

Skolēna darba lapa

1. uzdevums. Iepazīsties ar informāciju!

Latvijas valsts svētku un atceres dienas

20. janvāris – 1991. gada barikāžu aizstāvju atceres diena

25. marts – Komunistiskā genocīda upuru piemiņas diena

4. maijs – Latvijas Republikas Neatkarības deklarācijas pasludināšanas diena

9. maijs – Eiropas diena

23. augusts – Staļinisma un nacisma upuru piemiņas diena

11. novembris – Lāčplēša diena

18. novembris – Latvijas Republikas Proklamēšanas diena

(Latvijas Republikas likums „Par svētku, atceres un atzīmējamām dienām")

2. uzdevums. Pēti un salīdzini informāciju! Nosaki, par kādiem vēsturiskiem notikumiem tiek runāts katrā aprakstā! Aizpildi tabulu, ieraksti aprakstam atbilstošās valsts svētku un atceres dienas datumu un nosaukumu! Svētku un atceres dienu nosaukumus raksti pareizi!

A 1949. gada 25. martā notika otrā un cilvēku skaita ziņā lielākā padomju varas organizētā izsūtīšana. No Latvijas uz tālajiem Amūras, Omskas un Tomskas apgabaliem kravas vagonos izsūtīja 42 125 cilvēkus (13 248 ģimenes). Kopā ar vecākiem izsūtīja pavisam mazus bērnus. Ceļš bija smags. Ar šīm deportācijām centās iebiedēt iedzīvotājus un panākt, lai beigtos pretošanās padomju varai. Padomju varas laikā par izsūtīšanu bija aizliegts runāt. Atjaunotajā Latvijas Republikā ierīkotas piemiņas vietas, notiek atceres pasākumi.

B 1989. gada 23. augustā, 50 gadus pēc tam, kad Hitlers un Staļins vienojās par Baltijas valstu okupēšanu, divi miljoni Igaunijas, Latvijas un Lietuvas iedzīvotāju sadevās rokās un izveidoja „Baltijas ceļu". Cilvēku ķēde stiepās gandrīz 600 kilometru garumā un savienoja Tallinu, Rīgu un Viļņu. Šī akcija vēlāk tika ierakstīta Ginesa rekordu grāmatā.

C 1990. gadā Latvijā notika Latvijas Augstākās padomes vēlēšanas. Vairākums ievēlēto tautas pārstāvju bija Latvijas neatkarības atbalstītāji. 4. maijā šie deputāti pieņēma deklarāciju „Par Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu". Pie Augstākās padomes ēkas, kur notika balsojums, bija sapulcējušies tūkstošiem cilvēku. Viņi sajūsmināti sveica deputātus, kuri bija balsojuši par neatkarību.

D Notikumus, kas norisinājās Latvijā no 1918. gada beigām līdz 1920. gada sākumam, vēsturē dēvē par Brīvības cīņām. Jaundibinātajai Latvijas valstij bija jāizkaro sava neatkarība. To apdraudēja gan Sarkanā armija, kas no Krievijas iebruka Latvijā, gan Vācu armija, kura nebija pametusi Latviju, kad proklamēja neatkarīgu Latvijas valsti. Brīvības cīņās nozīmīgs notikums bija ienaidnieku padzīšana no Rīgas 1919. gada 11. novembrī – Rīga bija nosargāta. Pieminot šo vēsturisko uzvaru, katru gadu 11. novembrī krastmalā pie Rīgas pils cilvēki veido svecīšu sienu, visā Latvijā notiek lāpu gājieni. Tiek godināti visi karavīri, kas cīnījušies par Latvijas brīvību.

Apraksts	Svētku un atceres dienas datums	Svētku un atceres dienas nosaukums
A		
B		
C		
D		

3. uzdevums. Aplūko attēlus! Nosaki, kurš attēls saistīts ar kuru no aprakstiem (A, B, C, D)! Pasvītro notikuma apraksta teksta daļu, kura atspoguļo attēlā redzamo! Veicot šo uzdevumu, balsties uz tekstā sniegto informāciju, saistot to ar attēlā redzamo. Viens attēls ir lieks – nav saistīts ne ar vienu tekstu.

Nr. p. k.	Attēls	Vēsturiskā notikuma apraksts	Pamatojums
1.			
	https://procesilatvija.lv/wp-content/uploads/2016/05/deklar11.jpg		
2.			
	upload.wikimedia.org/wikipedia/lv/8/83/Deportacija_Latvija_1941_2.jpgwww.bauskasdzive.lv/vietejas-zinas/bauskas-muzeja-atklas-baltijas-cela-trisdesmit-gadu-pieminai-veltitu-izstadi-180473?image=1		

Tabulas turpinājums no 195. lpp.

Nr. p. k.	Attēls	Vēsturiskā notikuma apraksts	Pamatojums
3.			
	www.lv100.lv/Uploads/2019/11/13/public_att_no_06_lidz_24_11_2019_ekspozicija_legendara_v_ridzenieka_fotografija_latv_valsts-pasludinasana_18_11_1918.2.jpg		
4.			
	upload.wikimedia.org/wikipedia/lv/8/83/Deportacija_Latvija_1941_2.jpgwww.bauskasdzive.lv/vietejas-zinas/bauskas-muzeja-atklas-baltijas-cela-trisdesmit-gadu-pieminai-veltitu-izstadi-180473?image=1		
5.			
	memorialservices.lv/storage/app/uploads/public/5a0/2b2/988/5a02b2988071c100593704.jpg		

2.2.7. Komiksu veidošana

Latvijas valsts svētku un atceres dienas

Sociālā un pilsoniskā joma

Lai sekmētu satura apguvi, var veidot komiksus. Skolēniem šī metode patīk, un tā veicina dziļāku notikumu izpratni. Skolēni izlozē svētku nosaukumu un paši izdomā par ko šīs tēmas ietvaros veidos komiksu, kādus tēlus izmantos, kāds būs vēstījums. Obligāts uzdevuma nosacījums – komiksa attēlu papildināt ar tā norises datumu – atceres, svētku dienu. Komiksā katram vizuālajam vēstījumam vēlams teksta papildinājums, kas pastiprina notikuma jēgas atspoguļojumu, ļauj skolēnam formulēt savu izpratni par notikumu. Šo uzdevumu iespējams veikt arī vizuālās mākslas stundās. Tālāk doti daži padomi komiksu veidošanā.

Komiksu pamati un iesildīšanās uzdevumi. Kuš, *www.komikss.lv*

Komiksu pamati un iesildīšanās uzdevumi. Kuš, *www.komikss.lv*

STRUKTŪRA

Tagad mums ir visi pamatelementi, lai tos savienotu kopā un radītu komiksu! Ir daudz veidu, kā veidot lapas kompozīciju. Un katram no tiem ir savas priekšrocības un trūkumi. Izvēlies to, kas šķiet visatbilstošākais tavam stāstam. Mēs parādīsim trīs piemērus, lai palīdzētu tev sākt!

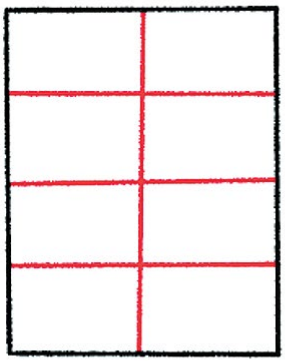

Vari sadalīt lapu vienāda izmēra laukumos - tos sauc par **paneļiem** (gluži kā blokmāju sastāvdaļas!) ...

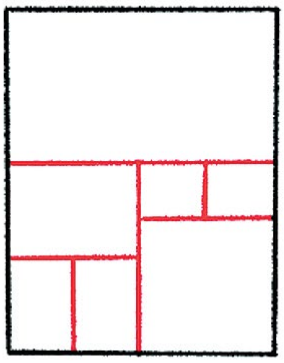

... vai arī ļauj stāstam tev parādīt priekšā, kuri attēli ir vissvarīgākie, tā tu pamanīsi, kuriem vajadzēs vairāk (vai mazāk!) vietas...

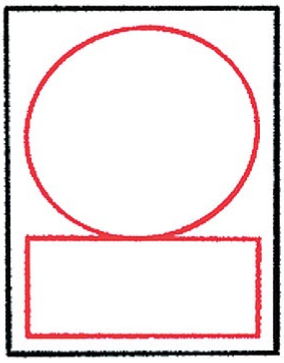

... vai arī ļauj kompozīcijai vaļu – eksperimentē un stāsti savu stāstu brīvā formā!

2.2.8. Diskusijas un lomu spēles

Diskusija „Latviešu strēlnieku bataljona formēšana"

Sociālā un pilsoniskā joma

Mācību mērķis. Veidot izpratni par latviešu strēlnieku bataljonu formēšanas apstākļiem un pilnveidot prasmi veidot argumentus.

Argumentu veidošanas, kā arī iesildīšanās uzdevumu piemēri skatāmi „Debašu kluba rokasgrāmatā" (pieejams: *https://drive.google.com/file/d/1NjlvhCgs7bW9_nxMxz0lLZLe-c2lcpL9/view*).

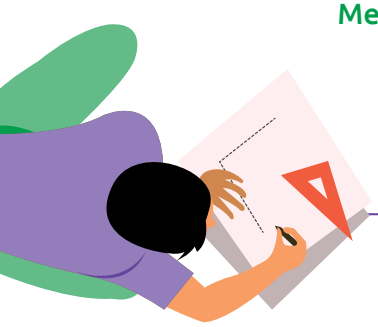

Skolēna darba lapa

1. uzdevums. lepazīsties ar informāciju!

K. Skalbes sacerētais un Krievijas valsts domnieku J. Goldmaņa un J. Zālīša izdotais uzsaukums „Pulcējaties zem latviešu karogiem!" (1915. gada 19. jūlijs)

Lasāmais teksts.

Latvijas dēli, mums atļauts dibināt kara pulkus. (..) Pulkus vadīs latviešu virsnieki. Latviešu pulki kalpos Latvijas atkarošanai un aizstāvēšanai, lai tā arī turpmāk zeltu kā nešķirama varenās Krievijas daļa. Šo pulku apgādāšanu uzņēmās valdība, bet kā latviešu brīvprātīgi pulki un tautas lepnums tie stāvēs mūsu tautas īpašā aizgādībā un mīlestībā.

Ienaidnieks samin mūsu druvas, pārvērš mūsu mājas par pelniem un mūsu pilsētas par gruvekļiem. Mūsu sirmgalvji un bērni, mātes, sievas un meitas vienmēr vēl bēg no ļaunā vajātāja. Viņu ciešanas brēc pret debesīm, viņi gaida mūsu aizstāvēšanas. Un mēs neesam vieni: dienu no dienas, plecu pie pleca mēs cīnāmies kopā ar diženo krievu tautu. (..) Pēc 700 gadiem no jauna veidojas mūsu liktenis. Pēc šiem 700 ciešanu un gaidīšanas gadiem ir jāpiepildās tautas kulturālās atdzimšanas sapnim. Tagad vai nekad! Kara laikā jums, Latvijas dēli, jārada tagad tautas liktenis un slava. Jūs, vidzemnieki un latgalieši, kas druvās vēl izkaptis cilājat, un jūs, kurzemnieki, kam arkli jau atstāti rūsē tēvu tīrumos, – apmainīt izkaptis un arklu pret karavīra zobenu! (..) Jo vairāk esam zaudējuši, jo vairāk mums jāiegūst. Lielajam naidu laikam jātop par lielu cerību un lielas saņemšanās laikmetu visā mūsu tautā. Brāļi, labāk cīņā doties nekā nīkt un izputēt pa svešām ceļmalām! (..)

Kā arvienu, arī šinī grūtā brīdī paliksim uzticīgi savai tēvu zemei un kalsim paši viņas likteni! (..) Brāļi, stunda ir situsi! Kas tic, tas uzvar! Uz priekšu ar latviešu karogu par Latvijas nākotni! (..) Latvju dēli, atsaucieties – pati dzimtene jūs sauc! Un jūs, kas izklīduši pa tāliem, svešiem lielceļiem un minat bēgļu tekas – apstājieties: dzimtene jūs sauc! „Tēvu zemei grūti laiki, dēliem jāiet palīgā!"

2. uzdevums. Izvēlies piecus argumentus, kas, tavuprāt, varētu mudināt (mudināja) latviešus stāties strēlnieku bataljonos! Pamato savu viedokli! Vai tie uzrunā arī tevi?

Diskutējiet klasē!

2.2.9. Lomu spēles – ziņu raidījums „Lāčplēša diena"

Aktīva mācību metode – ziņu raidījuma vai reportāžu veidošana, kas palīdz izprast gan mācību saturu, gan sekmē runas prasmju attīstību, uzstāšanās iemaņas. Reportāžu ieteicams veidot no Lāčplēša dienas svinību vietas. Viens skolēns var kļūt par reportieri, pārējie par svētku dalībniekiem, kuri dalās atmiņās, stāsta piedzīvojumus, dalās stāstos par tradīcijām. Pārējie klases skolēni ir gan skatītāji, gan satura vērtētāji. Šajā gadījumā nepieciešams konkrēti definēt nosacījumus par informācijas saturu, kas jāsniedz reportāžas laikā, ziņu raidījuma veidu un mērķi. Uzdevumu var variēt, piemēram, viena grupa veido bērnu raidījumu, otra – politisku raidījumu, trešā – muzikālu raidījumu.

2.2.10. Maņu iesaiste mācību procesā

Krāsu, skaņu un kustību ainas – gleznu stāsti

Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību joma

Mācību mērķis. Sniegt priekšstatu par ritmu, skaņu un krāsu kompozīciju dažādos mākslas veidos, rosināt attīstīt personīgu pieredzi skaņu kompozīciju veidošanā, mācīties iejusties tēlā un sadarboties ar citiem tēliem.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Darbojas izprastajā tēlā un demonstrē sadarbībā paveikto.
- ✔ Izmanto dažādus mākslas veidus savu ideju paušanai un savu ķermeni etīžu veidošanā.
- ✔ Latviešu valodā izsaka viedokli par gūto pieredzi, raksturo emocijas.

Skaņu ainu veidošana ir viens no drāmas elementiem, kuru stundās var izmantot dažādiem nolūkiem – gan nelielai izklaidei, gan klases (grupas) saliedēšanai, gan kā priekšnesuma sastāvdaļu. Tomēr šī tehnika paredz iepriekšējus skolotāja paskaidrojumus, lai motivētu skolēnus ievērot spēles noteikumus. Skaņu ainu rašanās mazākās un lielakās grupās ir atkarīga no tā, cik rūpīgi tās ir pārdomātas sagatavošanās posmā:

1) izvēle, kādas skaņas tiks atdarinātas (vēlams konkrēti nosaukt – dzeguzes kūkošana, vēja šalkas, tipiskas pilsētas skaņas, ielas skaņas – sarunas, policijas mašīnu skaņu signāli – sirēnas). Skolotājs var palīdzēt ar ieteikumiem, bet vēlams, lai skolēni paši noteiktu, kādas skaņas ir raksturīgas konkrētai situācijai vai atbilst aplūkotajam attēlam;

2) precīzi sadalītas lomas – individuāli, pārī vai nelielai grupai ir savas skaņas un ritms;

3) paskaidrota „diriģenta" loma – norādes „skanēt" klusāk vai skaļāk, sākt vai beigt atskaņot savu partiju. No tā, cik precīzi tiks ievēroti šie noteikumi, būs atkarīga kopējā darba veiksme.

Lai motivētu skolēnus sasniegt kopēju mērķi, var veikt skaņu ainas ierakstu un vēlāk kopā noklausītos un izvērtēt sniegumu. Pēc tam ierakstu var veiksmīgi izmantot, veicot kādu citu uzdevumu, piemēram, animācijas filmas ieskaņošanai, videoemuāra veidošanai, kā arī iedvesmojot (sniedzot tematisko ievirzi) dzejoļa / esejas rakstīšanai, zīmējuma vai kolāžas veidošanai. Skaņu ainiņas var izspēlēt dažādās vecumgrupās, attiecīgi pielāgojot sarežģītības pakāpi, piemēram, vecākajās klasēs diriģenta lomu var uzņemties paši skolēni, skolotājs var formulēt nosacījumus ritmam vai stilam (džezs, *bosanova* u. c.), skaņu atdarināšanai (dabas skaņas, mūzikas instrumentu skaņas); mūzikas stundās skaņu ainu veidošanai var izmantot arī tradicionālos mūzikas instrumentus.

Sastingušās ainiņas ir drāmas (inscenēšanas) elements, kas ar pantomīmas palīdzību palīdz skolēniem paust savu emocionālo attieksmi pret tekstu, attēlu vai notikumu, kā arī paust izpratni par noteiktu tēmu, izmantojot ķermeņa kustības, neverbālus izteiksmes līdzekļus (visbiežāk etīdes tiek izspēlētas kā pantomīma), attīstot kustību koordināciju, telpisko domāšanu, izpratni par kompozīciju, darbību secību, spēju paredzēt rezultātu un sadarbību grupā. Jaunākajās klasēs skolotāja klātbūtne un ieteikumi ir nepieciešami, lai palīdzētu bērniem formulēt savas idejas un sadalīt lomas, savukārt šo metodi izmantojot vecākajās klasēs, ieteicams veicināt skolēnu patstāvīgu darbošanos, attīstīt spēju uzklausīt citus, patstāvīgi sadalīt pienākumus un mērķtiecīgi virzīties uz rezultātu. Šī tehnika arī paredz rūpīgu sagatavošanās posmu, tomēr galarezultātu var ierobežot ar laika reglamentu, piemēram, etīdei jāilgst 10 sekundes. Līdzīgi var regulēt arī etīdes izstrādāšanas posmu. Ja skolēniem šī forma ir zināma, viņi spēj darboties radoši, saliedēti un ātri, jo rezultāts ir sasniedzams un novērtējams samērā ātri, turklāt tajā ir ievērojama humora un izklaides deva. Sastingušo ainiņu formā var izspēlēt ne tikai gleznas ar noteiktu sižetu vai literāro darbu sižetus, bet arī vēsturiskos notikumus vai sadzīves situācijas. Ja ir nepieciešams, etīdēs var iekļaut arī dialogus.

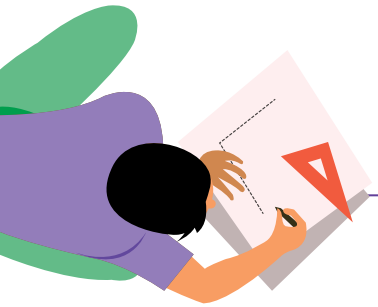

Skolēna darba lapa

1. variants

1. uzdevums. Aizver acis un noklausies skaņdarbu!

Pieejamais resurss: *https://www.youtube.com/watch?v=dm1MWr0ZNdI*

2. uzdevums. Apraksti, kādas ainas tavā iztēlē izraisīja skaņas, kas bija sākumā!

Es iedomājos, ka...

Es sadzirdēju...

Es savā iztēlē redzēju...

Es sajutu...

Iespējams / varbūt...

3. uzdevums. Noskaties šī video pirmās divas minūtes un atbildi uz jautājumu *Kā radās šīs skaņas?*

4. uzdevums. Kopā ar klasesbiedriem izdomā, ko šādā veidā var parādīt!

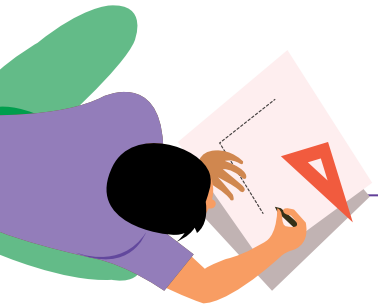

Skolēna darba lapa

2. variants

1. uzdevums. Aplūko gleznu reprodukcijas (visas vai kādu pēc izvēles)!

- ✔ Jūlijs Feders *Rīta migla Koknesē*. (skat. *https://lv.wikipedia.org/wiki/J%C5%ABlijs_Feders#/media/Att%C4%93ls:Feders_Rita_migla_Koknese.jpg*).
- ✔ Jūlijs Feders *Gaujas leja* (skat. *https://lv.wikipedia.org/wiki/J%C5%ABlijs_Feders#/media/Att%C4%93ls:J%C5%ABlijs_Feders_-_The_Gauja_Valley_-_Google_Art_Project.jpg*).
- ✔ Jūlijs Feders *Baltijas jūras krasts* (skat. *https://lv.wikipedia.org/wiki/J%C5%ABlijs_Feders#/media/Att%C4%93ls:Feders_Baltijas_juras_krasts.jpg*).
- ✔ Jūlijs Feders *Ainava ar negaisa mākoņiem* (skat. https://lv.wikipedia.org/wiki/J%C5%ABlijs_Feders#/media/Att%C4%93ls:Feders_Ainava_ar_negaisa.jpg).

2. uzdevums. Kādu noskaņu izraisa šīs ainavas? Izmanto vārdu savienojumus un frāzes:

- ✔ *priecīga noskaņa, gaiša noskaņa, jautra noskaņa, skumja noskaņa, drūma noskaņa, domīga noskaņa, melanholiska noskaņa, sentimentāla noskaņa, trauksmaina noskaņa;*
- ✔ *ainava mani apbūra / rosina sapņot, fantazēt; jūtu iekšēju nemieru; ir cerība, ka...*

3. uzdevums. Izvēlieties vienu ainavu un izdomājiet, kādas skaņas varētu būt dzirdamas šajā vietā! Sadaliet lomas un ar skolotāja palīdzību izveidojiet skaņu partitūru! Nodemonstrējiet klasesbiedriem! Ja vēlaties, ierakstiet savu izpildījumu un noklausieties! Vai jūsu skaņu fantāzija atbilst gleznas noskaņai? Atbildi pamatojiet!

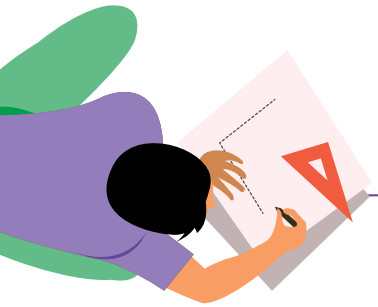

Skolēna darba lapa

3. variants

1. uzdevums. Spēlēsim spēli „Sastingušās ainas”!

Kopā ar klasesbiedriem izveidojiet etīdi par kādu gleznas reprodukciju! Iztēlojieties, kādas varētu būt personāžu kustības, bet parādiet viņu darbības bez vārdiem! Sadaliet lomas un inscenējiet šo ainu! Ņemiet vērā, ka etīdes sākumā visiem dalībniekiem jāizveido sastingušo figūru kompozīcija, kura „atdzīvosies” tikai pēc skolotāja lūguma. Tāpat skolotājs jūs var „iesaldēt” jebkurā brīdī.

2. uzdevums. Pārspriediet, vai klasesbiedriem izdevās atpazīt gleznas sižetu? Atbildi pamatojiet!

3. uzdevums. Paskaidrojiet, ko skatītājiem bija grūti saprast, bet kas sagādāja prieku! Izmantojiet frāzes:

Bija grūti saprast, ...

Ne pārāk viegli bija...

Iepriecināja tas, ka...

Aizraujoši vērot, kā...

Izdevās...

2.2.11. Bukletu veidošana

Buklets „Par ko stāsta māju fasādes?"

Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību joma

Mācību mērķis. Veidot skolēnu izpratni par kultūras mantojumu, kā arī nepastarpināti piedzīvot mākslas (arhitektūras) izpausmi pilsētas vidē, iepazīt dažādus mākslas izteiksmes līdzekļus un to saikni ar vēsturisko laikmetu, attīstīt prasmi izklāstīt savas domas un radoši paust savu attieksmi par novēroto.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Prot izmantot dažādus informācijas avotus un sniedz atsauces uz tiem.
- ✔ Raksturo dažādu stilu izteiksmes līdzekļus arhitektūrā, izmantojot galvenos jēdzienus.
- ✔ Prot izmantot vizuālos un verbālos izteiksmes līdzekļus latviešu valodā, lai sasniegtu galarezultātu.
- ✔ Mērķtiecīgi izmanto digitālās tehnoloģijas.
- ✔ Atbilstoši izvirzītajiem kritērijiem mācās atbildīgi izvērtēt savu un citu paveikto.

Metodiskais komentārs.

Uzdevums paredzēts Vecrīgas arhitektūras izzināšanai. Līdzīgus uzdevumus var veidot arī par citu Latvijas pilsētu arhitektūru, to var veidot gan kā patstāvīgu individuālo darbu, gan grupas radošo (pētniecisko) projektu par jebkuru pilsētu, kuru skolēns apmeklējis ar vecākiem vai klasi. Ja mācību ekskursija nav iespējama, skolēns var iepazīties ar kādu Latvijas vai pasaules pilsētu virtuāli un izpildīt uzdevumu, izmantojot interneta resursus un papildliteratūru.

Izmantojot projektu nedēļu, uzdevumu var formulēt ar pētniecisku ievirzi, rosinot skolēnus veikt objektu fotofiksāciju, lai gūtos attēlus izmantotu kā vizuālos avotus turpmākajam analītiskajam darbam. Prasības bukleta saturam var papildināt ar nepieciešamību ievietot arī vēsturisko ēku attēlus, izmantojot vecās fotogrāfijas vai atklātnes, kas ir atrodamas, piemēram, Latvijas Nacionālās bibliotēkas elektroniskajā resursā *Zudusī Latvija*.

Bukleta satura apjomu var mainīt atkarībā no nodarbības mērķa un skolēnu vecuma: jaunāko klašu skolēni var veidot ilustrāciju grāmatu, savukārt vecāko klašu skolēni – albumu „Toreiz un tagad", salīdzinot mūsdienu ēkas un pilsētas vidi ar vēsturiskajiem skatiem un sniedzot komentārus. Prasības bukleta saturam var vienkāršot un pielāgot skolēnu zināšanu līmenim, piemēram, veidojot bukletu par tām Vecrīgas būvēm, ar kurām skolēniem asociējas vecpilsēta. Bukleta vērtēšanas kritēriji var sakrist ar nosacījumu kritērijiem, bet tos var izstrādāt arī paši skolēni. Svarīgi, lai kritēriji būtu zināmi, pirms skolēni sāk darbu pie bukleta.

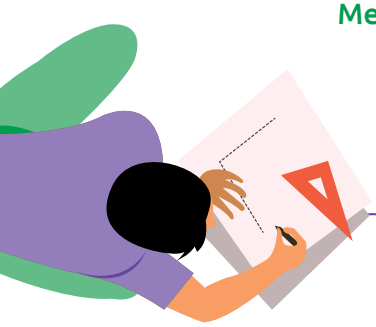

Skolēna darba lapa

Elektroniskā bukleta veidošana

1. uzdevums. Pieraksti darbības vārdam (arī divdabim) atbilstošu priedēkli / priedēkļus – *iz-; ne-; ap-; sa-; jā-; pa-; at-; pie-; uz-* (priedēkļi var atkārtoties) – un uzzini uzdevuma nosacījumus!

Vecrīgā ir daudz vēsturisko ēku, taču to stāstus ne vienmēr ir viegli ____dzirdēt, jo ir ____prot valoda, kurā runā māju fasādes.

Lai ____līdzētu saviem vienaudžiem ____prast māju stāstus, ____veido elektroniska formāta bukletu, kurā ____zināt par dažādu laikmetu pēdām Vecrīgas arhitektūrā un ____vērojamo ēku vēsturi.

Katrs laikmets ir ____stājis savus vaibstus vecpilsētas sejā. Mēs varam ____pazīt konkrēto laikmetu, ____teicoties stila iezīmēm, kuras ____spoguļo priekšstatus gan par skaisto, gan par praktisko dzīves pusi.

Tu vari darboties individuāli vai grupā. ____sauc atmiņā ekskursijā redzēto un gida stāstījumu, vēlreiz ____lūko savas vai internetā ____meklētās fotogrāfijas. ____vēlies tās, kuras, tavuprāt, vislabāk ____rāda ēku un pilsētas raksturu. Ja _____ciešams, vari ____mantot interneta resursus:

- ✔ par Rīgas vēsturi: *http://www.citariga.lv/lat/vecriga/vesture/*, *https://www.delfi.lv/turismagids/rigas-marsruti/*;
- ✔ par arhitektūras stiliem Latvijā:
  - šķirklis „Arhitektūra Latvijā” Nacionālajā enciklopēdijā (skat. *https://enciklopedija.lv/skirklis/21025*);
  - Jānis Krastiņš *Arhitektūras stili Latvijā* (skat. *https://www.nkmp.gov.lv/sites/nkmp/files/data_content/arhitekturas_stili_latvija1.pdf*).

2. uzdevums. Iepazīsties ar informāciju par bukleta veidošanu!

Lai buklets būtu uzskatāms un saturiski vērtīgs, ievēro šādus nosacījumus:

- ✔ bukletam atlasi 12 ēkas, kas celtas dažādos vēstures posmos (viduslaiki, jaunie laiki, 19. gs. 2. puse, 19.–20. gs. mija);
- ✔ bukletā atspoguļo visus minētos vēstures posmus;
- ✔ katram posmam piemeklē attiecīgajā stilā celto ēku;
- ✔ bukletā ievieto ēkas fasādes kopskatu, kā arī atsevišķus fasādes elementus, piemēram, dekora detaļas, kuri ir raksturīgi šim stilam;
- ✔ raksturo katru ēku šādi: stila nosaukums, ēkas nosaukums (ja ir) vai adrese, ēkas arhitekts (ja zināms), celšanas gads (vai gadsimts, ja precīzs gads nav zināms), ēkas funkcija (sākotnējā un mūsdienās); norādi vismaz trīs attiecīgā stila iezīmes, kuras ir saskatāmas šīs ēkas arhitektūrā;
- ✔ tekstu un ilustrācijas bukletā sakārto hronoloģiskā secībā (no viduslaikiem līdz 19. un 20. gs. mijai);
- ✔ bukletā ievieto arī maršruta shēmu, lai šīs ēkas vecpilsētā varētu ātrāk atrast. Vari izmantot lietotni *Google Maps* vai arī uzzīmēt shēmu pats / pati, izdomājot kartes leģendu un simbolus, ar kuriem atzīmēsi ēku dažādos stilus;
- ✔ bukleta pēdējā lapā ievieto izmantoto avotu sarakstu;
- ✔ raksturo katru ēku 70–100 vārdos;
- ✔ bukleta noformējums: *Word* formātā, ielīmējot ēku un dekoratīvo elementu attēlus attiecīgajā teksta daļā; vari saglabāt dokumentu arī PDF formātā.

3. uzdevums. Prezentē savu bukletu klasē! Salīdzini ar citiem bukletiem! Kuras ēkas tavi klasesbiedri izvēlējās visbiežāk? Kāpēc? Kura bija pati oriģinālākā izvēle? Kāpēc?

4. uzdevums. Klasē veidojiet bukleta atvēršanas svētkus un preses konferenci / apaļā galda diskusiju par bukleta saturu! Izdomājiet pasākuma scenāriju un jautājumus diskusijai!

5. uzdevums. Izmanto savu bukletu orientēšanās spēlei: iedod bukletu saviem paziņām un palūdz viņus atrast ēkas un nofotografēties pie tām! Uzzini, vai viņiem, izmantojot tavu shēmu, izdevās atrast visas ēkas! Kas viņiem patika visvairāk, kas traucēja, ar ko viņi vēlētos papildināt bukletu? Vai, tavuprāt, viņu piezīmes ir lietderīgas? Paskaidro savu viedokli, izmantojot frāzes:

Man noderēja...

Man šķita interesanti, ka...

Es papildināšu savu bukletu ar..., jo...

Ieteicamie resursi

Arhitektūras terminu vārdnīca ar bildēm. Pieejams: *http://zandamilzaraja.blogspot.com/2013/10/arhitekturas-terminu-vardnica-ar-bildem.html*

Ilustrētā vārdnīca Latvija un pasaule. Pieejams: *https://www.artermini.lv/raksts.php?bu=1*

Krastiņš, J. *Arhitektūras stili Latvijā.* Pieejams: *https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/petijumi/arhitekturas_stili_latvija.pdf*

Latvijas mākslas vēsture. Pieejams: *http://www.makslasvesture.lv/Saturs*

Šķirklis *„Arhitektūra Latvijā" Nacionālajā enciklopēdijā.* Pieejams: *https://enciklopedija.lv/skirklis/21025*

2.2.12. Emuāru, video, animācijas filmu veidošana

Video „Virtuālais jūgendstila dzīvoklis un tā iemītnieki" veidošana

Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību joma

Mācību mērķis. Veidot skolēnu izpratni par kultūras mantojumu un mācīties izprast laikmeta iezīmes dažādos mākslas veidos, kā arī mācīties saskatīt saikni starp kultūras parādībām un sociālajiem procesiem, ievērot pārmaiņas sabiedrībā un to atspoguļojumu kultūras ieradumos un mākslas formās.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Izprot uzdevumu kā īstenojamu radošo projektu.
- ✔ Prot vienoties par darba mērķi.
- ✔ Prot sadarboties, lai izvēlētos atbilstošus tehniskos paņēmienus un materiālus, veidojot animācijas filmu.
- ✔ Prot norādīt izmantoto avotu atsauces, ievērojot autortiesības.
- ✔ Atbilstoši radošā projekta mērķim un idejai kombinē vairāku mākslas veidu (fotogrāfija, video, mūzika) izteiksmes līdzekļus.
- ✔ Prezentē radošo projektu klasesbiedriem un saņem vai sniedz citiem atgriezenisko saiti.

Metodiskais komentārs.

- ✔ Uzdevums ieteicams kā tematiskās ekskursijas pa Rīgas Jūgendstila muzeju apkopojums.
- ✔ Ja tiek organizēta ekskursija uz Rīgas Jūgendstila muzeju gida pavadībā, vēlams jau iepriekš iepazīstināt skolēnus ar uzdevumu, lai rosinātu viņus pievērst uzmanību ekspozīcijas uzbūvei un detaļām.

- ✔ Ja skolēniem nav iespējas apmeklēt muzeju, var izmantot virtuālo muzeja ekspozīciju muzeja tīmekļa vietnē: *http://www.jugendstils.riga.lv/muzejs/14/vexpo/*.
- ✔ Ja ir iespēja apmeklēt kādu citu muzeju, lai gūtu nepastarpinātu muzeja / dzīvojamās ēkas, vides pieredzi, līdzīgus uzdevumus var izveidot arī par citu muzeju ekspozīcijām, kas veltītas laikmeta atspoguļojumam ikdienas dzīves ritējumā un piedāvā sadzīves priekšmetu un mākslas darbu kolekcijas, kuras ir iespējams analizēt no stila viedokļa (piemēram, Mencendorfa nams – rīdzinieka muzejmāja, Kuldīgas novada muzejs, Ēdoles pils, Cēsu Jaunā pils).
- ✔ 8. klasē uzdevumu var pielāgot atbilstoši vizuālās mākslas programmai, apgūstot tematu „Animācija: kā veidot mācību materiālu animācijas tehnikā?”.
- ✔ Uzdevumu var pielāgot arī 6. un 7. klašu skolēniem, vienkāršojot tehniskās prasības, piemēram, animācijas vietā informāciju noformēt *Word* dokumentā vai izveidot prezentāciju *PowerPoint* formātā.
- ✔ Muzeja apmeklējuma laikā skolēni var izmantot muzeja piedāvāto informāciju dažādās valodās un veidot terminu vārdnīcu / rokasgrāmatu, kuru var papildināt un izmantot, veicot citus uzdevumus vai piedaloties citās mācību ekskursijās.
- ✔ Ja mācību gada laikā ir ieplānotas vairākas ekskursijas, skolēni individuāli vai grupā var veidot ekskursiju emuāru, kurā katra sadaļa ir veltīta vienai ekskursijai. Sadaļu struktūra var būt brīva, bet to var arī noteikt, lai rosinātu sistēmisku pieeju un prasmi salīdzināt redzēto, kā arī lai trenētu dažādu tekstu rakstīšanu (piemēram, katra sadaļa varētu sākties ar īsu anotāciju par ekskursijas tēmu un apskates objektiem (muzeju), tai sekotu attēli un īsi komentāri un jauni termini / jēdzieni ar īsu paskaidrojumu, kurus skolēni apguva ekskursijas laikā. Terminus var apkopot dzimtajā un latviešu valodā. Šāds rezumējums rosina skolēnu jēgpilno refleksiju par apgūto saturu un attīsta prasmi atrast atbilstošus vārdus, lai formulētu savus iespaidus).

- ✔ Radošā uzdevuma papildinājums vai modernāks veids var būt videoreportāža. Skolēni var izvēlēties veidot reportāžu par muzeju (piemēram, kultūras raidījumu jauniešu auditorijai) vai reportāžu par rīdziniekiem 20. gs. sākumā (piemēram, kādam populārzinātniskajam raidījumam kanālā *National Geographic*).
- ✔ Kā šī paša uzdevuma versija var būt reklāmas video par Rīgas Jūgendstila muzeju vai reklāma dokumentālajai filmai par rīdzinieku dzīvi 20. gs. sākumā. Šajā gadījumā ir jāizvērtē skolēnu tehniskās prasmes un gatavība strādāt komandā, jo video veidošana prasa papildu darba plānošanu: scenārija rakstīšanu, aizkadra teksta sinhronizāciju ar attēlu, montāžu, piemērotas mūzikas izvēli un video tehnisko īstenojumu. Tas varētu būt radošais uzdevums projektu nedēļai. Uzdevumu var pielāgot jebkurai pilsētai (apdzīvotajai vietai), izmantojot retrospektīvo prizmu – iedzīvotāju dzīvesveids pirms 100 gadiem.
- ✔ Uzdevumu var formulēt ar pētniecisku ievirzi, piemēram, izveidot fotoreportāžu par dzīvi 20. gs. sākumā dažādu valstu lielpilsētās (Rīga, Parīze, Brisele, Budapešta, Berlīne, Prāga, Pēterburga). Pilsētu izvēle var būt brīva vai noteikta (piemēram, katra darba grupa izlozē pilsētas). Šajā gadījumā skolēni mācīsies atpazīt jūgendstila mantojumu citās valstīs un saprast Rīgas jūgendstila savdabīgās iezīmes. Var rosināt skolēnus iepazīties ar starptautiskajiem projektiem jūgendstila arhitektūras saglabāšanas un popularizēšanas jomā.
- ✔ Uzdevuma vērtēšanas kritērijus var formulēt paši skolēni, it īpaši, ja uzdevumu veiks grupā. Svarīgi, lai kritēriji būtu zināmi, pirms skolēni sāks savu radošo darbu.

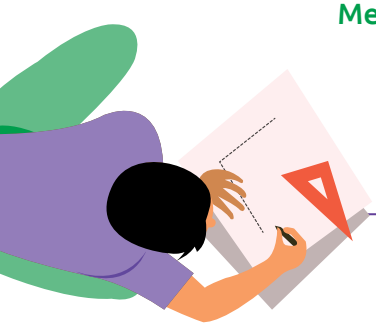

Skolēna darba lapa

1. uzdevums. Noskaties animācijas filmu „Virtuālais jūgendstila dzīvoklis un tā iemītnieki"!

Jūgendstila muzeja pagrabstāvā var noskatīties filmu par jūgendstila dzīvokļu interjeriem; alternatīvi (vai papildus) var noskatīties video par jūgendstilu tīmekļa vietnē *http://www.jugendstils.riga.lv/JugendstilsRiga/video/*, kā arī izpētīt muzeja virtuālo ekspozīciju tīmekļa vietnē *http://www.jugendstils.riga.lv/muzejs/14/vexpo/*.

2. uzdevums. Izmantojot muzeja tīmekļa vietnē *http://jugendstils.riga.lv*, kā arī citās vietnēs atrodamos attēlus un savas fotogrāfijas, animācijas tehnikā izveido video par jūgendstila dzīvokļa iekārtu tipiskajā jūgendstila īres namā!

Scenārijā ievēro šādus nosacījumus:

- ✔ izdomā, cik istabu būs dzīvoklī un kādiem nolūkiem tās kalpos;
- ✔ neaizmirsti par saimniecisko daļu: virtuvi, vannas istabu, tualeti, pieliekamo, gaiteni;
- ✔ iztēlojies dzīvokļa plānojumu – istabu secību un izkārtojumu, kā arī to, kurā stāvā atradīsies dzīvoklis, kas būs redzams pa logiem;
- ✔ izdomā, kas atradīsies katrā no istabām (5–7 svarīgākie objekti katrā istabā: mēbeles, sienu un griestu dekora elementi, lampas, citi priekšmeti, kas atbilst istabas funkcijām);
- ✔ izdomā, kā izskatīsies dzīvokļa saimnieki un viņu viesi (var izmantot 20. gs. sākuma fotogrāfijas un citas fotogrāfijas ar tā laika modes aksesuāriem);
- ✔ izdomā aizkadra tekstu ar paskaidrojumiem par būtiskajām iezīmēm, kas raksturo jūgendstila dzīvokļa iemītnieku dzīvesveidu;
- ✔ prezentē klasesbiedriem savu vīziju par rīdzinieku dzīvi 19.–20. gs. mijā, salīdzini to ar klasesbiedru versijām;

✔ diskutējiet klasē un noskaidrojiet atbildes uz jautājumiem:

- *Kas ir līdzīgs?*
- *Ko visbiežāk uzskata par laikmetam tipisko?*
- *Kāpēc, jūsuprāt, tieši šie priekšmeti vai aksesuāri raksturo jūgendstila laiku?*
- *Vai mūsdienās kaut viens no šiem priekšmetiem arī tiek izmantots?*
- *Kādas ir atšķirības lietošanas paradumos vai dizainā?*

✔ savā prezentācijā izmanto tabulā dotās frāzes:

Toreiz	Tagad
Pagātnē bija raksturīgi...	*Parasti ir...*
Bija vērojams...	*Mūsdienās ir...*
Agrāk izmantoja...	*Šodien izmanto...*
Senāk lietoja...	*Mūsdienu dzīvesstils nosaka...*
Lielu vērību pievērsa...	
Svarīgi bija...	

✔ izspēlējiet improvizētu pēcseansa sarunu ar kinokritiķi un mākslas zinātnieku, kuru vada moderators un kurā piedalās publika;

✔ diskutējiet, kura no animācijas filmām visprecīzāk atspoguļo jūgendstila laiku! Pamatojiet atbildi! Nosauciet, jūsuprāt, svarīgākās iezīmes, kuras norāda uz prezentēto dzīvokļu versiju precīzu atbilstību laika posmam! Kura no filmām atstāja spilgtāko iespaidu, bija visaizraujošākā? Salīdziniet publikas un „speciālistu" viedokļus!

Ieteicamie resursi

Art Nouveau. A universal style. Pieejams: *https://www.europeana.eu/en/exhibitions/art-nouveau-a-universal-style*

Berlīnes Jūgendstila, Art Deco un funkcionālisma muzeja tīmekļa vietne. Pieejams: *https://www.broehan-museum.de/en/*

Eiropas Jūgendstila ceļš. Pieejams: *http://www.artnouveau.eu/en/index.php*

Grosa, S. *Dekors jūgendstila perioda arhitektūrā.* Rīga : Neputns, 2019.

Europeana's colouring book for grown-ups. Art Nouveau. Pieejams: *https://blog.europeana.eu/wp-content/uploads/2017/02/Europeana_ArtNouveau_ColouringBook.pdf*

Ilustrētā vārdnīca Latvija un pasaule. Pieejams: *https://www.artermini.lv/raksts.php?bu=1*

Krastiņš, J. *Arhitektūras stili Latvijā.* Pieejams: *https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/petijumi/arhitekturas_stili_latvija.pdf*

Krastiņš, J. *Rīgas jūgendstila ēkas: ceļvedis pa jūgendstila metropoles arhitektūru.* Rīga : ADD Projekts, 2018.

Krastiņš, J. *Rīgas arhitektūra Latvijā.* Rīga : Madris, 2018.

Latvijas mākslas vēsture. Pieejams: *http://www.makslasvesture.lv/Saturs*

Rīgas Jūgendstila muzeja tīmekļa vietne. Pieejams: *http://www.jugendstils.riga.lv/lat/JugendstilsRiga*

Rīgas pilsētas arhitekta biroja tīmekļa vietne. Pieejams: *http://www.arhitekts.riga.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=250&Itemid=82*

2.2.13. Vizītkaršu veidošana

Mākslas stila vizītkartes veidošana

Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību joma

Mācību mērķis. Apkopot zināšanas par mākslas stilu izteiksmes līdzekļiem un raksturot laikmeta priekšstatu, ideju, ideālu atspoguļojumu mākslā, kā arī pilnveidot prasmi uzklausīt citu viedokli un vienoties par veicamo soļu secību, lai sasniegtu kopēju mērķi.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Jaunrades procesā prot kombinēt attēlus, tekstus un mūzikas fragmentus, mērķtiecīgi izmantojot digitālās tehnoloģijas, lai īstenotu radošu ieceri.
- ✔ Salīdzina un analizē izteiksmes līdzekļus dažādos mākslas veidos, atpazīst laikmeta un stila specifiku; sadarbojas un atbildīgi īsteno radošu ideju; patstāvīgi pieņem lēmumu par idejas īstenošanai piemērotākajiem paņēmieniem; atbildīgi izvērtē citu paveikto atbilstoši izvirzītajiem kritērijiem. Veido mākslas stila vizītkarti, ievērojot latviešu valodas pareizrakstību. Raksta recenziju par mākslas stila vizītkarti.

Metodiskais komentārs.

- ✔ 9. klasē uzdevumi paredzēti vizuālās mākslas programmā ietveroto tematu „Viduslaiku māksla" un „Renesanses un baroka stilu studijas" (Vizuālā māksla 2019) apguvei un rezultāta pašvērtējumam.
- ✔ 8. klasē uzdevumi paredzēti vizuālās mākslas programmā ietverto tematu „Ziemassvētki galmā un baznīcā", „Tradīcijas, paraugi mūzikā" (Mūzika 2019) apguvei. Uzdevumu var mainīt, lūdzot skolēnus izveidot viena stila biogrāfijas videovizītkarti, kurā nozīmīga loma ir mūzikai, turklāt ne tikai noskaņas radīšanai, bet simboliskai norādei uz laikmeta iezīmēm.

- ✔ Uzdevuma tehniskais risinājums ir atkarīgs gan no skolēnu prasmes, gan no mācību vides, gan no atvēlētā stundu skaita.
- ✔ Stila vizītkarti ir iespējams veidot gan videoformātā, gan kā *PowerPoint* prezentāciju (šajā gadījumā var atteikties no skaņas, resp., mūzikas izmantošanas), gan fotokolāžas formā, gan grafiti / shematisko zīmējumu formātā.
- ✔ Iedvesmai skolēni var noskatīties video no mācību projekta *TICE ART 1010* par baroka un rokoko stiliem (*TICE ART 1010 Baroque and rococo*), kurā paskaidrojumu vietā izmantots „dzīvā" zīmējuma efekts – skatītāju acu priekšā top tēli, kuri simboliski norāda uz laikmeta iezīmēm (skat. *https://www.youtube.com/watch?v=lfRt0Y7e5Ow*).

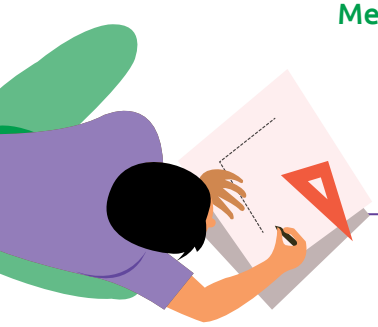

Skolēna darba lapa

Mākslas stila vizītkartes veidošana

1. uzdevums. Izveidojiet radošo grupu stila vizītkartes izstrādāšanai!

Vienojieties par vizītkartes formu (videovizītkarte, fotoreportāža ar *PowerPoint* prezentāciju, kolāža, shematisko zīmējumu sērija) vai arī sekojiet skolotāja norādēm!

2. uzdevums. Raksturojiet stilu, par kuru jums jāveido vizītkarte, pēc noteikta plāna:

- ✔ stila nosaukums, reģions, kurā vēsturiski tas izveidojies, laika posms, kur un kad izplatījies, kādās jomās izpaužas; galvenie pārstāvji;
- ✔ stila iezīmes arhitektūrā, piemēri no dažādām zemēm (2–3 reģionu / valstu piemēri, iekļaujot Latvijas teritoriju). Atlasiet 3–4 attēlus, kuri uzskatāmi atspoguļo stila iezīmes! Formulējiet tās īsi 4–5 teikumos;
- ✔ stila iezīmes lietišķajā mākslā / modē (interjers, mēbeles, juvelierizstrādājumi, apģērbs utt.), piemēri no dažādām zemēm (2–3 reģionu / valstu piemēri, iekļaujot Latvijas teritoriju). Izvēlieties 3–4 attēlus, kuri uzskatāmi atspoguļo stila iezīmes! Formulējiet tās īsi 4–5 teikumos;
- ✔ stila iezīmes gleznieciībā / grafikā / tēlotājmākslā; piemēri no dažādām zemēm, ja iespējams, iekļaujot arī Latvijas teritoriju. Atlasiet 3–4 attēlus, kuri uzskatāmi atspoguļo stila iezīmes. Formulējiet tās īsi 4–5 teikumos;
- ✔ stila izmantošana mūsdienās: sameklējiet trīs piemērus no mūsdienu arhitektūras, gleznieciības vai dizaina, kuros ir saskatāma jūsu raksturotā stila modernā interpretācija, atdarināšana vai tiešā citēšana. Īsi paskaidrojiet savu izvēli, norādot uz tām detaļām vai paņēmieniem, kuri ir attiecināmi uz vēsturiskā stila iezīmēm!

Darba nobeigumā ievietojiet izmantoto avotu sarakstu!

Veidojot videovizītkarti, piemeklējiet stilam atbilstošu mūzikas fragmentu vai kombinējiet vairākus fragmentus! Izdomājiet to secību, lai radītu, jūsuprāt, laikmetam raksturīgo noskaņu!

3. udevums. Prezentējiet izveidoto vizītkarti klasē! Vērojiet klasesbiedru attieksmi prezentācijas laikā un grupā atbildiet uz jautājumiem:

Kas skatītājus aizrāva, radīja interesi?

Kas bija garlaicīgi, kādēļ?

Kuras idejas nebija līdz galam saprotamas?

Kas vizītkartē bija visinteresantākais?

4. uzdevums. Izmantojiet iepriekš dotos jautājumus un uzrakstiet īsu recenziju (150–200 vārdi) pēc izvēles par citas radošās grupas prezentēto stila vizītkarti!

Ieteicamie resursi

Art 1010: Introduction of the Visual Arts. Izglītības projekts mākslas un kultūras vēsturē, balstīts uz īsām animācijas filmām par dažādām tēmām. Pieejams: *https://smarthistory.org/tag/art-1010/*

Latvijas mākslas vēsture. Pieejams: *http://www.makslasvesture.lv/Saturs*

Muzeja Rīgas Birža digitālā kolekcija. Pieejams: *https://artsandculture.google.com/partner/the-art-museum-riga-bourse*

Šķirklis „Arhitektūra" Nacionālajā enciklopēdijā. Pieejams: *https://enciklopedija.lv/skirklis/4869*

Šķirklis „Baroks tēlotājā mākslā" Nacionālajā enciklopēdijā. Pieejams: *https://enciklopedija.lv/skirklis/60870-baroks,-t%C4%93lot%C4%81j%C4%81-m%C4%81ksl%C4%81*

Šķirklis „Glezniecība Latvijā" Nacionālajā enciklopēdijā. Pieejams: *https://enciklopedija.lv/skirklis/21549-glezniec%C4%ABba-Latvij%C4%81*

Šķirklis „Klasicisms tēlotājmākslā" Nacionālajā enciklopēdijā. Pieejams: *https://enciklopedija.lv/skirklis/61146-klasicisms,-t%C4%93lot%C4%81j%C4%81-m%C4%81ksl%C4%81*

Vizītkartes „Ceļojums grādu tīklā" veidošana

Dabaszinību mācību joma

Mācību mērķis. Apgūt prasmi izmantot globālās pozicionēšanas sistēmu (*GPS*) un noteikt ģeogrāfiskās koordinātas, izmantojot dažādas metodes, kā arī veidot reāla ģeogrāfiska objekta vizītkarti, ievērojot ortogrāfijas un interpunkcijas nosacījumus.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Saskata sakarību starp dažādiem ģeogrāfisko koordinātu pierakstu veidiem un lieto interneta resursus vai navigācijas ierīces, lai atrastu objektus pēc dotajām koordinātām.
- ✔ Izvēlas objektus un raksturo tos pēc piedāvātajiem kritērijiem, meklējot nepieciešamo informāciju.
- ✔ Pēc kritērijiem latviešu valodā veido digitālu vizītkarti par ģeogrāfisku objektu.

Saikne ar citiem mācību priekšmetiem. Sociālās zinības, latviešu valoda un literatūra.

Galvenie jēdzieni. Ģeogrāfiskās koordinātas, ģeogrāfiskais garums, ģeogrāfiskais platums, grādu tīkls, globālās pozicionēšanas sistēma – *GPS*.

Metodiskais komentārs.

- ✔ Mācību uzdevumi veidoti 7. klases skolēniem, lai pilnveidotu skolēnu zināšanas par ģeogrāfiskajām koordinātām un to lietojumu.
- ✔ Pirms darba veikšanas nepieciešams pārrunāt jēdzienus, kas saistīti ar ģeogrāfiskajām koordinātām, atkārtot debespušu nosaukumus (latviski un angliski) un ģeogrāfiskā garuma un platuma noteikšanu grādu tīklā.
- ✔ Pirmā uzdevuma rezultātu pārrunāšanai var aicināt skolēnus pareizās atbildes uzrakstīt klasē uz tāfeles, tādā veidā trenējot ģeogrāfisko koordinātu pierakstu un veidojot pārliecību par savām zināšanām.

- ✔ Lai izpildītu 2. uzdevumu, nepieciešama viedierīce ar interneta pieslēgumu. Koordinātas iespējams ierakstīt lietotnes *Google Maps* meklēšanas rīkā.
- ✔ 2. uzdevumu var dalīt divās daļās: mācību stundas laikā skolēns nosaka objektus, bet mājās patstāvīgi veic praktisko daļu un veido plakātu elektroniskā formātā (*Word* dokumentā, *Canva* u. c.).
- ✔ Sākot 2. uzdevumu, skolēniem jābūt zināmam, vai un kā darbs tiks vērtēts.
- ✔ Darbā var izmantot formatīvo vērtēšanu, pārbaudei izmantojot šādus kritērijus:

  - pareizi noteikti uzdevumā dotie objekti;
  - izvēlēts viens no piedāvātajiem objektiem;
  - vizītkarte izveidota elektroniskā formātā;
  - objektam uzrakstīts nosaukums;
  - objektam ir attēls un norādītas koordinātas;
  - objektam norādīta valsts, kurā tas atrodas;
  - par objektu uzrakstīts interesants fakts.

- ✔ Izveidotais darbs nav obligāti jāprezentē klases priekšā, jo visi skolēni veidos līdzīgus darbus. Pēc darbu nodošanas skolotājs nākamajā stundā var pārrunāt ar skolēniem interesantos faktus par izvēlētajiem objektiem.

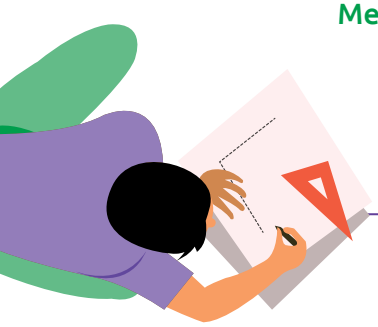

Skolēna darba lapa

1. uzdevums. Zinot, ka **N** – ziemeļi, **S** – dienvidi, **E** – austrumi, **W** – rietumi, prognozē, kas ir dotie objekti pēc to koordinātām:

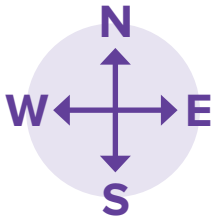

18°58’30”N; 72°49’33”E _____

22°54’30”S; 43°11’47”W _____

2. uzdevums. Izmantojot interneta resursu piedāvātās iespējas, nosaki, kādi objekti paslēpti dotajās koordinātās!

52°58'18.1"N; 9°25'51.2"W _____

55°13'56.2"N; 6°31'44.9"W _____

51°10'43.8"N; 1°49'34.4"W _____

65°40'58.1"N; 17°33'00.7"W _____

64°18'45.8"N; 20°18'02.7"W _____

51°08'03.5"N; 1°21'25.7"E _____

3. uzdevums. Izvēlies vienu no atrastajiem objektiem un elektroniski izveido vizītkarti! Vizītkartē par objektu jābūt šādai informācijai:

- ✔ objekta nosaukums;
- ✔ objekta attēls;
- ✔ ģeogrāfiskās koordinātas;
- ✔ valsts, kurā objekts atrodas;
- ✔ interesants fakts par objektu.

Atbildes uz 2. uzdevuma jautājumiem:

- Mohēras klintis (Īrija);
- Milžu dambis (Lielbritānija – Ziemeļīrija);
- Stounhendža (Lielbritānija);
- Godafoss (Islande);
- Strokurs (Islande);
- Duvras Baltās klintis (Lielbritānija).

2.2.14. Apzinātas starppriekšmetu saiknes veidošana skolēnu sociālkultūras kompetences attīstībai

Ekskursijas plānošana „Apceļosim Latviju"

Dabaszinību mācību joma

Mācību mērķis. Pilnveidot skolēna prasmes sadarboties grupā, veidojot tūrisma maršrutu divu dienu ģimenes ekskursijai izvēlētā teritorijā pēc noteiktiem kritērijiem, un attīstīt prasmi plānot un veidot vēstījumu par ceļošanu, izteikt savas domas un attieksmi.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Prot kartē atzīmēt izvēlētā reģionālās nozīmes attīstības centra lokācijas vietu un sameklēt informāciju par dažādiem tūrisma objektiem tajā, prot tos sagrupēt.
- ✔ Sadarbojoties grupā, veido informatīvu plakātu par ģimenes divu dienu ekskursiju, ievērojot darbā norādītos kritērijus.
- ✔ Prot izvērtēt citu grupu darbu un izvēlēties ekskursijas maršrutu.
- ✔ Prot lietot lielos sākumburtus vietvārdos un saliktos nosaukumos, ievērot vārdu pareizrakstību.

Saikne ar citiem mācību priekšmetiem. Vēsture, ekonomika, latviešu valoda un literatūra.

Galvenie jēdzieni. Tūrisms, maršruts, ekskursija, reģionālās nozīmes attīstības centrs, kultūrvēsturiskais novads, izmaksas.

Metodiskais komentārs.

- ✔ Darbs paredzēts 9. klasei trīs mācību stundām.
- ✔ Jāpārrunā, kas ir reģionālās nozīmes attīstības centri un kādi tie ir Latvijā. Reģionālās nozīmes attīstības centri Latvijā: Aizkraukle, Alūksne, Balvi, Bauska, Cēsis,

Dobele, Gulbene, Krāslava, Kuldīga, Limbaži, Līvāni, Ludza, Madona, Ogre, Preiļi, Saldus, Sigulda, Smiltene, Talsi, Tukums, Valka.

- ✔ Strādā grupā pa trīs skolēniem, lai vieglāk pieņemt lēmumus un sadarboties.
- ✔ Reģionālās nozīmes attīstības centru pašvaldību tīmekļa vietnēs ir iespējams uzzināt dažāda veida informāciju par novada apskates objektiem, ēdināšanas un nakšņošanas iespējām, transportu utt.
- ✔ Plānojot ekskursijas maršrutu, skolēnu uzmanība tiek pievērsta laikam, kas tiek patērēts ceļā uz objektiem un tajos. Tas nepieciešams, lai veidotos izpratne, cik objektus varēs apmeklēt divu dienu laikā.
- ✔ Katrai grupai izsniedz Latvijas kontūrkarti. Ja iespējams, tad tādu, kurā attēlotas novadu robežas.
- ✔ Kopā ar plakātu skolēni iesniedz grupas darba lapu un pašvērtējumu (katrs grupas dalībnieks).
- ✔ Iepazīstina skolēnus ar vērtēšanas kritērijiem. Paskaidro, ka vērtējumu par darbu ietekmēs tas, cik precīzi ir ievēroti uzdevuma nosacījumi, un grupas biedru pašvērtējums. Tiek dota iespēja nopelnīt papildpunktus klasesbiedru balsojumā (skolēniem jāizsniedz krāsainas uzlīmes – katram viena).
- ✔ Grupu plakātus piestiprina klasē pie sienas, veidojot galeriju. Skolēni aplūko darbus, iepazīstas ar informāciju un novērtē klasesbiedru veikumu. Pie tā plakāta, kura ekskursijas maršruts skolēnam šķiet visinteresantākais, skolēns piestiprina krāsainu uzlīmi. Jāatgādina, ka par savu darbu nedrīkst balsot.
- ✔ Uzdevumi paredzēti, lai attīstītu skolēna ieradumu darboties komandā, sarunās vienoties un pieņemt kopīgus lēmumus, kā arī prasmi iegūt informāciju no tiešsaistes vietnēm, lietot digitālas kartes un to informāciju attēlot uz papīra, veidot grupu darbu prezentāciju.

✔ Darbam paredzēts izmantot summatīvo vērtēšanu, jo tiek pārbaudītas dažāda līmeņa zināšanas un prasmes. Vērtēšanas kritēriji sastāv no trīs daļām: plakāta izstrādes kritērijiem, grupas biedru pašvērtējuma un klasesbiedru balsojuma (trīs grupas, kas ieguvušas visvairāk uzlīmes saņem papildu 1 punktu).

Vērtēšanas kritēriji	**Punkti**
Izveidots un, ievērojot pareizrakstību, glīti noformēts plakāts (ievērota pareizrakstība)	3
Informācija plakātā: ▪ izvēlētais reģionālās nozīmes attīstības centrs – 1 punkts, ▪ kartē iezīmētas kultūrvēsturiskā novada robežas, kurās atrodas izvēlētais reģionālās nozīmes attīstības centrs – 1 punkts, ▪ kartē iekrāsota ekskursijā iekļautā teritorija – 1 punkts, ▪ kartē iezīmēts ekskursijas maršruts – 3 punkti (0,5 punkti par katru apskates objektu un 0,5 punkti par punktu savienošanu), ▪ norādīts ekskursijas plāns ar apskates objektiem – 5 punkti (1 punkts par katru apskates objektu), ▪ norādīta naktsmītnes vieta – 1 punkts, ▪ norādīts cilvēku skaits ģimenē – 1 punkts, ▪ uzrakstīts ekskursijas maršruta garums kilometros – 2 punkti (1 punkts par norādīšanu, 1 punkts par aprēķinu), ▪ norādītas aptuvenās ekskursijas izmaksas – 2 punkti (1 punkts par norādīšanu, 1 punkts par aprēķinu).	17
Pašvērtējums	3
Interesantākais ekskursijas maršruts	1
Kopā	**24**

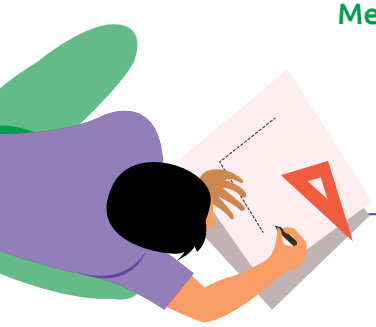

Skolēna darba lapa

Apceļo Latviju!

Grupu darbs

Izplānojiet ģimenes ekskursiju divām dienām izvēlētajā reģionālās nozīmes attīstības centrā un tā apkārtnē (50 km rādiusā)!

Izvēlētais reģionālās nozīmes attīstības centrs: _____

_____

_____

_____

Kultūrvēsturiskais novads, kurā atrodas izvēlētais reģionālās nozīmes attīstības centrs: _____

_____

_____

_____

15 tūrisma objekti izvēlētajā teritorijā: _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Izvēlētos objektus sagrupējiet kategorijās!

Muzeji	Piemiņas vietas	Daba	Kultūrvēsture un arhitektūra	Baznīcas	Degustācijas (degustāciju vietas vai saimniecības) un amatnieki

Ekskursijas plāns, kurā iekļauti vismaz pieci no tabulā ierakstītajiem tūrisma objektiem (vēlams, lai būtu no dažādām kategorijām).

Pirmā ekskursijas diena – _____

_____

_____

_____

_____

_____

Otrā ekskursijas diena – _____

_____

_____

_____

_____

_____

Cilvēku skaits ģimenē: _____

Naktsmītne un tās izmaksas: _____

_____

Izvēlēto objektu ieejas cenas (ja tādas ir):

- ✔ _____
- ✔ _____
- ✔ _____
- ✔ _____
- ✔ _____

Izmantojot navigācijas rīkus, aprēķiniet ekskursijas maršruta garumu kilometros!

_____
_____
_____
_____
_____

Ekskursijas aptuvenās izmaksas (ieejas maksa apskates objektos, degvielas izmaksas, naktsmītne). Neaizmirstiet ieplānot arī ēdienreizes!

_____
_____
_____
_____
_____

Plakāta informācija:

- izvēlētais reģionālās nozīmes attīstības centrs;
- kartē iezīmētas kultūrvēsturiskā novada robežas, kurās atrodas izvēlētais reģionālās nozīmes attīstības centrs;
- kartē iekrāsota ekskursijā iekļautā teritorija;
- kartē iezīmēts ekskursijas maršruts;
- norādīts ekskursijas plāns ar apskates objektiem (vēlams pievienot nelielu objekta aprakstu, attēlu);
- norādīta naktsmītnes vieta;
- norādīts cilvēku skaits ģimenē;
- uzrakstīts ekskursijas maršruta garums kilometros;
- norādītas aptuvenās ekskursijas izmaksas.

Pašvērtējums

Vārds: _____

Grupas dalībnieki: _____

Veido apļa diagrammu, norādot procentuālo (%) darba sadalījumu un pierakstot grupas dalībnieku vārdus!

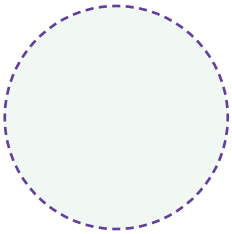

Kā sadalījāt pienākumus grupā? _____

Kas izdevās vislabāk? _____

Ko varētu darīt citādi? _____

Starppriekšmetu saiknes piemērs „No Lielvārdes jostas līdz binārajam kodam”

Matemātikas mācību joma

Mācību mērķis. Veidot izpratni par informācijas kodēšanas veidiem un skaitļu virknes izmantošanu binārajā kodēšanā.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Pārveido skaitļus no decimālās sistēmas binārajā sistēmā un otrādi.
- ✔ Ar izpratni lasa tekstu un analizē iegūto informāciju.
- ✔ Mērķtiecīgi izzina, analizē, izvērtē un savieno dažāda veida informāciju un situācijas, izprot to kontekstu.
- ✔ Apzināti izmanto galvenos jēdzienus *kods, bināra kods, kodēti skaitļi, binārā sistēma, decimālā skaitīšanas sistēma* latviešu valodā.

Saikne ar citiem mācību priekšmetiem. Latviešu valoda un literatūra, datorika, vizuālā māksla, vēsture.

Galvenie jēdzieni. Kods, binārais kods, kodēti skaitļi, binārā sistēma, decimālā skaitīšanas sistēma.

Metodiskais komentārs.

- ✔ Šo praktisko darbu var veikt pamatizglītības posmā matemātikas stundas tematu „Pakāpe ar naturālu kāpinātāju” (7. klase) vai „Skaitļu virknes” (8. klase) apguvei, kā arī datorikas mācību priekšmetā, apgūstot tematu „Kodēšana”.
- ✔ Darbs dod iespēju paplašināt skolēnu redzesloku. Tiek piedāvāti trīs darba varianti, kuri ir atšķirīgi pēc sarežģītības pakāpes.
- ✔ Darba beigās skolēni salīdzina iegūtos rezultātus un savu noskaņojumu, ko viņi norāda darba lapas beigās. Skolotājs var šo darbu novērtēt mutiski un labākos darbus izvietot matemātikas kabinetā skolēnu darbu izstādē.

Darbam tiek piedāvāti trīs varianti:

1. variants „Māras krusts” (viegls);

2. variants „Zalktis” (vidējs);

3. variants „Ūsiņš” (grūts).

Darbu var veikt individuāli vai pāros. Katrs skolēns vai pāris saņem informatīvo materiālu un kartītes darba veikšanai (kartītes iepriekš jāsagriež).

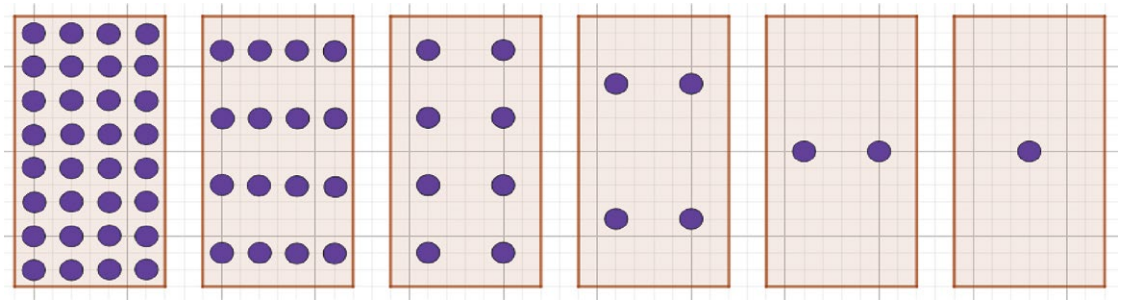

Informatīvā lapa

Ja cilvēks, kāds cits dzīvs organisms vai tehniska ierīce piedalās informācijas procesā, viņi visi kaut kādā veidā sniedz informāciju. Kad mēs dažādās formās sniedzam informāciju vai pārveidojam to no vienas formas citā, mēs *kodējam* informāciju.

Kods – noteiktu zīmju sistēma informācijas pasniegšanai.

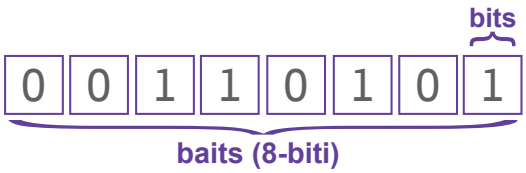

Viens no senākajiem un spēcīgākajiem amuletiem ir Lielvārdes josta. Ir versija, ka uz tās atainotais nav tikai ornaments, bet gan kodēta informācija no mūsu tālajiem senčiem. Jostā ir aptuveni 200 tūkstoši punktu, un tajā ir vēstījums par seno telpu, Visumu, par dzīvi un nāvi. Katra josta tika darināta konkrētai personai un bija pilnīgi unikāla.

Mūsdienās ir pierasts kodēt informāciju, izmantojot alfabēta burtus vai desmit ciparus.

Binārā kodēšana (binārais kods) ir vēl viens izplatīts informācijas pasniegšanas veids. Datoros, robotos un ar datorprogrammām vadāmos darbgaldos visa informācija, kuru apstrādā ierīce, vienmēr tiek kodēta binārā alfabēta vārdu {0, 1} veidā. Datori var veikt aprēķinus ar lielām datu grupām milzīgā ātrumā. Šīs darbības ir atkarīgas tikai no diviem nosacījumiem: no tā, vai ķēdē strāva plūst {1} vai neplūst {0}, kā arī no tā, kāds ir spriegums. Lai pārveidotu naturālu skaitli no decimālās skaitīšanas sistēmas uz bināro sistēmu un binārās sistēmas skaitli uz decimālo sistēmu, ērti var izmantot kartītes:

- ✔ 1 – kartīte atvērta;
- ✔ 0 – kartīte aizvērta.

Skaitlis decimālajā sistēmā ir vienāds ar visu atvērto kartīšu punktu summu. Ja nepieciešams, kartīšu skaitu var palielināt.

Kartītes novieto augošā secībā **no labās puses uz kreiso!**

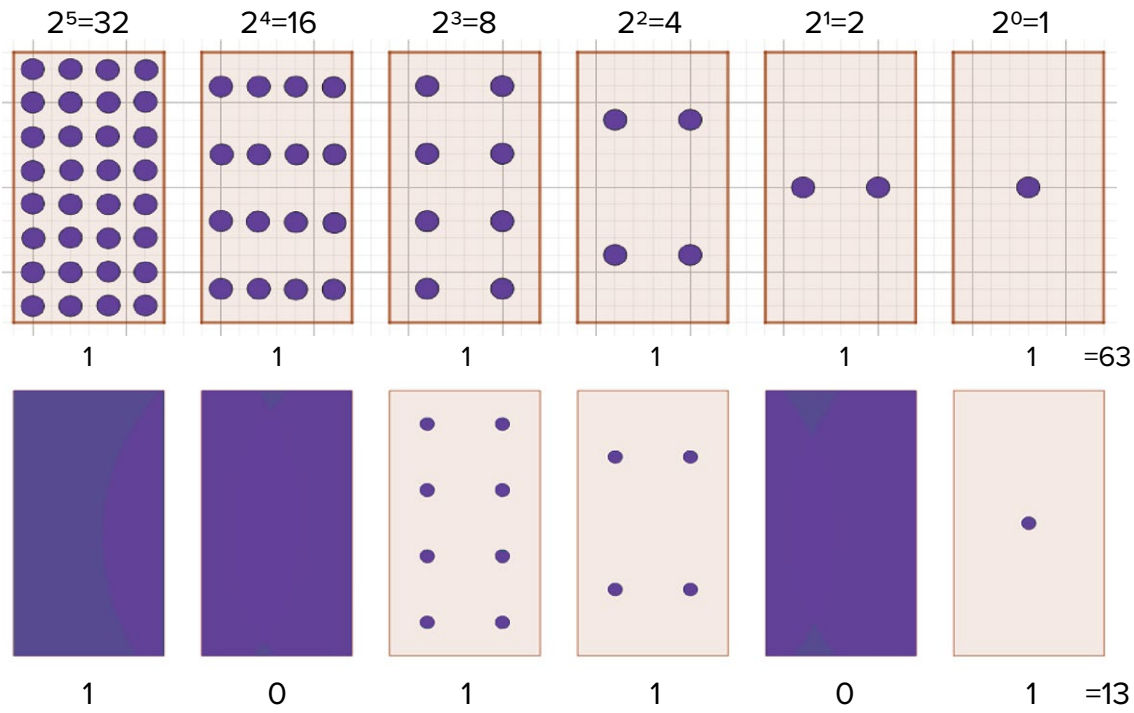

Piemērs.

Latviešu alfabēts						
A 1	Ā 2	B 3	C 4	Č 5	D 6	E 7
Ē 8	F 9	G 10	Ģ 11	H 12	I 13	Ī 14
J 15	K 16	Ķ 17	L 18	Ļ 19	M 20	N 21
Ņ 22	O 23	P 24	R 25	S 26	Š 27	T 28
U 29	Ū 30	V 31	Z 32	Ž 33	–	–

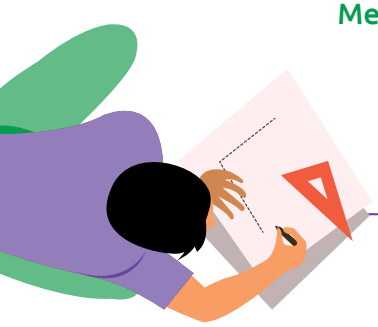

Skolēna darba lapa

Praktiskais darbs „No Lielvārdes jostas līdz binārajam kodam”

1. variants

Skolēna vārds, uzvārds: _____

Pirms darba veikšanas novērtē savu gatavību uzdevumam! Ja nepieciešams, vēlreiz izlasi informācijas lapu!

Jēdziens	Zinu un saprotu	Zinu, bet nesaprotu	Nezinu
Kods			
Binārais kods			
Kodēti skaitļi			
Binārā sistēma			
Decimālā skaitīšanas sistēma			

1. uzdevums. Pēc decimālajā skaitīšanas sistēmā kodētiem skaitļiem izveido attēlu vienai no latviešu ornamentu zīmēm – **Māras krustam!**

Vispirms katru skaitli pārveido binārajā sistēmā un tad izkrāso tās rūtiņas, kas atbilst vieniniekiem!

Kods decimālajā sistēmā	Kods binārajā sistēmā
4	
21	
31	
21	
4	

2. uzdevums. Pēc binārajā sistēmā kodētiem skaitļiem noskaidro, ko simbolizē Māras krusts!

Kods binārajā sistēmā	Kods decimālajā sistēmā	Burts
11111		
00111		
10011		
00111		

Atbilde: _____

Atceries! Kodēt iespējams jebkuru informāciju.

3. uzdevums. Iekodē savu noskaņojumu, izvēloties simbolu no dotās virknes, un ar vārdiem paskaidro, ko šī zīme izsaka:

:-) **;-)** **8-)** **:-|** **:-)))** **|:-o** **:-(**

Darba sākumā: ☐ Darba beigās: ☐

_____ _____

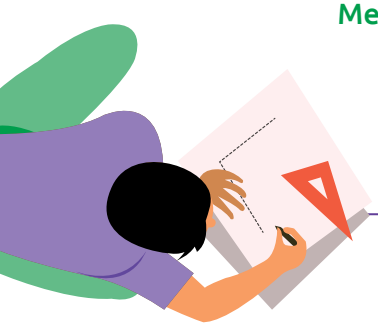

Skolēna darba lapa

Praktiskais darbs „No Lielvārdes jostas līdz binārajam kodam"

2. variants

Skolēna vārds, uzvārds: _____

Pirms darba veikšanas novērtē savu gatavību uzdevumam! Ja nepieciešams, vēlreiz izlasi informācijas lapu!

Jēdziens	Zinu un saprotu	Zinu, bet nesaprotu	Nezinu
Kods			
Binārais kods			
Kodēti skaitļi			
Binārā sistēma			
Decimālā skaitīšanas sistēma			

1. uzdevums. Pēc decimālajā skaitīšanas sistēmā kodētiem skaitļiem izveido attēlu vienai no latviešu ornamentu zīmēm – **Zalktim!**

Vispirms katru skaitli pārveido binārajā sistēmā un izkrāso tās rūtiņas, kas atbilst vieniniekiem!

Kods decimālajā sistēmā	Kods binārajā sistēmā
56	
40	
32	
63	
1	
5	
7	

2. uzdevums. Pēc binārajā sistēmā kodētiem skaitļiem noskaidro, ko simbolizē Zalktis!

Kods binārajā sistēmā	Kods decimālajā sistēmā	Burts
10111		
11000		
00010		
11011		
11001		

Atbilde: _____

Atceries! Kodēt iespējams jebkuru informāciju.

3. uzdevums. Iekodē savu noskaņojumu, izvēloties simbolu no dotās virknes, un ar vārdiem paskaidro, ko šī zīme izsaka:

:-)	;-)	8-)	:-|	:-)))	|:-o	:-(

Darba sākumā: ☐ Darba beigās: ☐

_____ _____

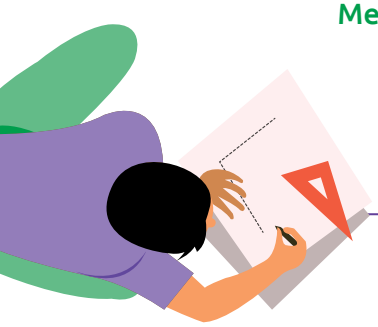

Skolēna darba lapa

Praktiskais darbs „No Lielvārdes jostas līdz binārajam kodam"

3. variants

Skolēna vārds, uzvārds: _____

Pirms darba veikšanas novērtē savu gatavību uzdevumam! Ja nepieciešams, vēlreiz izlasi informācijas lapu!

Jēdziens	Zinu un saprotu	Zinu, bet nesaprotu	Nezinu
Kods			
Binārais kods			
Kodēti skaitļi			
Binārā sistēma			
Decimālā skaitīšanas sistēma			

1. uzdevums. Pēc decimālajā skaitīšanas sistēmā kodētiem skaitļiem izveido attēlu vienai no latviešu ornamentu zīmēm – **Ūsiņam!**

Vispirms katru skaitli pārveido binārajā sistēmā un izkrāso tās rūtiņas, kas atbilst vieniniekiem!

Kods decimālajā sistēmā	Kods binārajā sistēmā
107	
42	
42	
127	
42	
42	
107	

2. uzdevums. Pēc binārajā sistēmā kodētiem skaitļiem noskaidro, ko simbolizē Ūsiņš!

Kods binārajā sistēmā	Kods decimālajā sistēmā	Burts
00110		
11111		
01110		
11110		
01110		
00011		
00001		

Atbilde: _____

Atceries! Kodēt iespējams jebkuru informāciju.

3. uzdevums. Iekodē savu noskaņojumu, izvēloties simbolu no dotās virknes, un ar vārdiem paskaidro, ko šī zīme izsaka:

:-) **;-)** **8-)** **:-|** **:-)))** **|:-o** **:-(**

Darba sākumā: ☐ Darba beigās: ☐

_____ _____

Atbildes

1. variants. Māras krusts.

Kods decimālajā sistēmā	Kods binārajā sistēmā
4	00100
21	10101
31	11111
21	10101
4	00100

Kods binārājā sistēmā	Kods decimālajā sistēmā	Burts
11111	31	Z
00111	7	E
10011	19	M
00111	7	E

2. variants. Zalktis.

Kods decimālajā sistēmā	Kods binārajā sistēmā
56	111000
40	101000
32	100000
63	111111
1	000001
5	000101
7	000111

Kods binārajā sistēmā	Kods decimālajā sistēmā	Burts
10111	23	P
11000	24	R
00010	2	Ā
11011	27	T
11001	25	S

3. variants. Ūsiņš.

Kods decimālajā sistēmā	Kods binārajā sistēmā
107	1101011
42	0101010
42	0101010
127	111111
42	0101010
42	0101010
107	1101011

Kods binārajā sistēmā	Kods decimālajā sistēmā	Burts
00110	6	D
11111	31	Z
01110	14	Ī
11110	30	V
01110	14	Ī
00011	3	B
00001	1	A

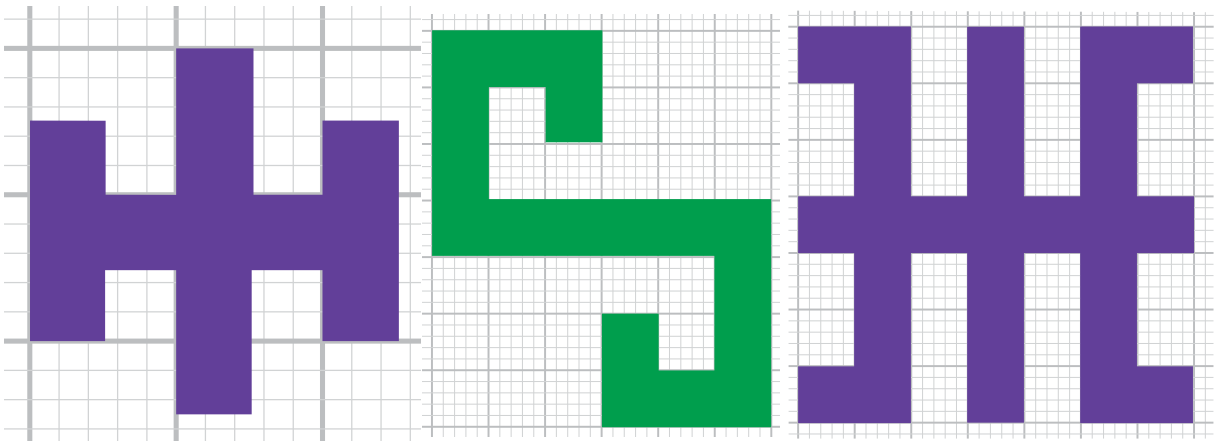

Praktiskais darbs „Latviešu ornamenti datora acīm"

Matemātikas mācību joma

Mācību mērķis. Paplašināt izpratni par dažādu simetrijas veidu praktisko izmantošanu un attīstīt digitālo lietpratību.

Sasniedzamie rezultāti.

- ✔ Prot konstruēt simetriskas figūras, izmantojot dinamisko matemātisko programmu *GeoGebra*.
- ✔ Apzināti izmanto apgūtos galvenos jēdzienus *pārvietojums, aksiālā simetrija, centrālā simetrija, pagrieziens,* prot tos izskaidrot latviešu valodā.

Saikne ar citiem mācību priekšmetiem. Latviešu valoda un literatūra, vizuālā māksla, vēsture.

Galvenie jēdzieni. Pārvietojums, aksiālā simetrija, centrālā simetrija, pagrieziens.

Metodiskais komentārs.

- ✔ Praktisko darbu var veikt pamatizglītības posmā, apgūstot tematu „Simetrijas veidi" (7., 8. klase). Pirms darba skolotājs sniedz īsu informāciju par latviešu ornamentiem.

Latviešu ornamentus jeb rakstus ieraugām Lielvārdes jostā, tautastērpos, senos keramikas traukos, rotaslietās. Jau sen datoriķu prātus ir nodarbinājusi doma – radīt datorprogrammu, kas veido jostām līdzīgus rakstus, tad varbūt arī atklātos šo rakstu īstā nozīme. Pirmie latviešu autora ornamenti, kas tika veidoti ar datora grafisko redaktoru, bija Jāņa Mazulāna ar skaitļotāju ATARI 1986. gadā veidotie datorgrafikas zīmējumi. Raksti tika zīmēti ar grafisko paketi NEO CHROME V0.5 (līdzīga tagad pazīstamajai programmai *Paint*). Piedāvājam arī skolēniem, izmantojot modernās tehnoloģijas, izmēģināt savu roku latvisko ornamentu veidošanā.

Tiek piedāvāti trīs darba varianti, kas ir atšķirīgi pēc sarežģītības pakāpes:

1. variants „Dieva zīme" (viegls);

2. variants „Māras krusts" (vidējs);

3. variants „Jumis" (grūts).

- ✔ Skolēnus var aicināt izveidot citas rakstzīmes, izmantojot programmu *GeoGebra*. Skolēni strādā individuāli, un katrs izveido savu zīmi. Tad skolēni apvienojas grupās, izprintē savus darbus un izveido savu Lielvārdes jostu.
- ✔ Skolotājs sagatavo jautājumus, uz kuriem skolēniem ir jāatbild prezentācijas laikā, piemēram:

  - ✔ *Kādu informāciju jūsu josta pārraida nākamajām paaudzēm?*
  - ✔ *Kādi figūru ģeometriskie pārveidojumu veidi saskatāmi jūsu darbā?*

- ✔ Sadarbībā ar latviešu valodas un vizuālās mākslas skolotājiem plānota jaunu vārdu un terminu radīšana, latviešu ornamentu zīmju etnogrāfiskie pētījumi, veidotās Lielvārdes jostas prezentācijas sagatavošana.
- ✔ Nepieciešamie mācību resursi: dators ar interneta savienojumu vai ar instalētu matemātisko dinamisko programmu *GeoGebra*. Izmantojot programmu *GeoGebra*, ir jāņem vērā, ka dažādas versijas var atšķirties un nepieciešamie rīki var atrasties citās vietās, nekā norādīts darba lapā.
- ✔ Skolotājs var izmantot dažādus vērtēšanas veidus, piemēram, vērtēt ballēs, par pamatu ņemot darba pareizību no matemātiskā viedokļa (pareizi konstruēti punkti, pārveidojumi veikti matemātiski precīzi), radošumu. Skolotājs var arī šos kritērijus piedāvāt skolēniem savstarpējas vērtēšanas veikšanai, iepriekš darbus ievietojot elektroniskajā vidē un ļaujot šo vērtēšanu veikt mājās.

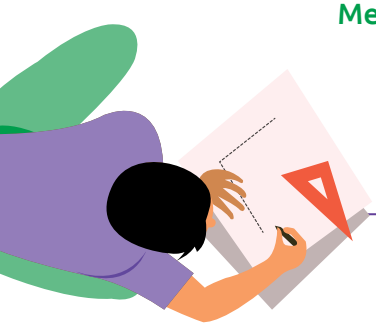

Skolēna darba lapa

Praktiskais darbs „Latviešu ornamenti datora acīm"

1. variants

Dieva zīme

Skolēna vārds, uzvārds: _____

Latviešu ornamentus jeb rakstus ieraugām Lielvārdes jostā, tautastērpos, senos keramikas traukos, rotaslietās.

1. uzdevums. Atrodi 10 latviešu rakstu zīmju nosaukumus!

E	T	S	C	B	S	A	U	L	E
N	Z	A	L	K	T	I	S	A	K
Ū	V	O	U	G	I	T	U	I	M
S	A	R	J	U	M	I	S	M	Ē
I	I	E	G	B	Ā	D	V	A	N
Ņ	G	A	S	C	R	C	U	S	E
Š	Z	F	R	N	A	S	V	B	S
Z	N	T	E	J	D	I	E	V	S
C	E	L	P	O	R	U	M	O	T
V	M	P	Ē	R	K	O	N	S	K

Par kurām rakstu zīmēm Tu iepriekš nebiji dzirdējis?

2. uzdevums. Atrodi latviešu folklorā (tautasdziesmās, pasakās, teikās) piemērus, kur ir pieminēta kāda no šīm zīmēm! Izveidojiet klasē šo darbu izstādi!

3. uzdevums.

Jau sen datoriķu prātus ir nodarbinājusi doma – radīt datorprogrammu, kas veido jostām līdzīgus rakstus, tad varbūt arī atklātos šo rakstu īstā nozīme. Pirmie latviešu autora ornamenti, kas tika veidoti ar datora grafisko redaktoru, bija Jāņa Mazulāna ar skaitļotāju ATARI 1986. gadā veidotie datorgrafikas zīmējumi. Raksti tika zīmēti ar grafisko paketi NEO CHROME V0.5 (līdzīga tagad pazīstamajai programmai *Paint*).

Izmantojot modernās tehnoloģijas, tagad katram ir iespēja izmēģināt savu roku latvisko ornamentu veidošanā. Šodien Tu to darīsi ar populāro dinamiskās matemātikas programmu *GeoGebra*.

Tagad ķeries pie darba!

1. posms.

- ✔ Aktivizē dinamisko matemātikas programmu *GeoGebra* un palielini tās logu pa visu ekrānu!
- ✔ Loga apakšā *Ievades* (*Input*) joslā pēc kārtas pa vienam (pēc katra nospiežot *Enter*) ievadi šādu punktu koordinātas: (1,1); (2,1); (4,3); (6,1); (7,1); (4,4)!
- ✔ Rīku joslā grupā *Daudzstūri* (*Polygon*) izvēlies rīku *Stingrs daudzstūris* (*Rigid Polygon*), tad savieno visus iegūtos punktus precīzi tādā secībā, kā tos izvietoji, un atgriezies izejas punktā tā, lai veidotos slēgta lauzta līnija!
- ✔ Izkrāso iegūto daudzstūri: noklikšķini ar peles labo pogu iegūtā daudzstūra iekšpusē, iznirstošajā komandkartē izvēlies *Objekta īpašības* (*Settings*) – > *Krāsa* (*Colour*) – > *Intensitāte* (*Opacity*)!

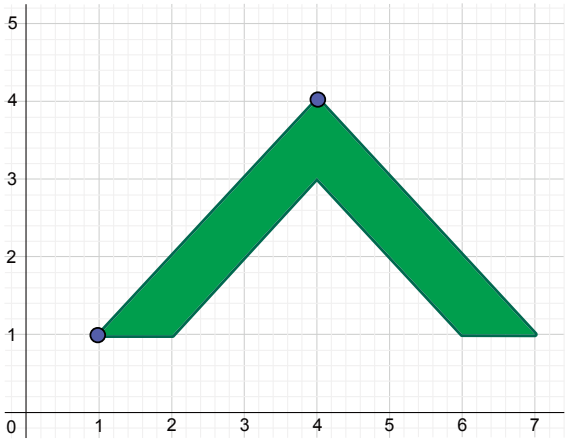

Tu esi ieguvis fragmentu no latviešu ornamenta JUMIS.

2. posms.

Izveido speciālu rīku, kas dod iespēju automatizēt iegūtā daudzstūra pavairošanu, lai pēc tam no iegūtajiem elementiem izveidotu ornamentu!

- ✔ Izvēlnē *Rīki* (*Tools*) izvēlies komandu *Izveidot jaunu rīku* (*Create New Tool*)!
- ✔ Dialoga logā izvēlies sadaļu *Ievades objekti* (*Input Objects*) un noklikšķini ar peles kreiso pogu uz izveidotā daudzstūra diviem zilajiem punktiem (punktu koordinātas parādās logā)!
- ✔ Pārslēdzies uz šī dialoga loga sadaļu *Izvades objekti* (*Output Objects*) un ar peles kreiso pogu noklikšķini iegūtā daudzstūra iekšpusē (logā parādās daudzstūra nosaukums)!
- ✔ Pārslēdzies dialoga logā uz sadaļu *Name&Icon*, ievadi lodziņā *Tool Name* rīka nosaukumu „DIEVA ZĪME"! Nospied ekrānpogu *Finish*! Tavs rīks ir gatavs. Rīku joslā parādās jauna ikona.

3. posms.

Izveido savu latvisko ornamentu, izmantojot automātisko rīku *DIEVA ZĪME!*

- ✔ Saglabā datni datora darbvirsmas mapē *SKOLA2021* ar nosaukumu *Vards.ggb*, piemēram, *Anna.ggb*.

4. uzdevums. Atceries, kodēt iespējams jebkuru informāciju! Iekodē savu noskaņojumu, izvēloties simbolu no dotās virknes, un paskaidro, ko šī zīme izsaka:

:-)	;-)	8-)	:-|	:-)))	|:-o	:-(

Darba sākumā: ☐ Darba beigās: ☐

_____ _____

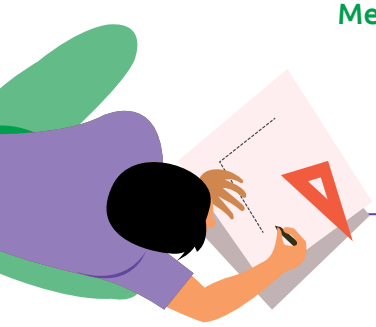

Skolēna darba lapa

Praktiskais darbs „Latviešu ornamenti datora acīm"

2. variants

Māras krusts

Skolēna vārds, uzvārds: _____

Latviešu ornamentus jeb rakstus atpazīstam Lielvārdes jostās, tautastērpos, senos keramikas traukos, rotaslietās.

1. uzdevums. Atrodi 10 latviešu rakstu zīmju nosaukumus!

E	T	S	C	B	S	A	U	L	E
N	Z	A	L	K	T	I	S	A	K
Ū	V	O	U	G	I	T	U	I	M
S	A	R	J	U	M	I	S	M	Ē
I	I	E	G	B	Ā	D	V	A	N
Ņ	G	A	S	C	R	C	U	S	E
Š	Z	F	R	N	A	S	V	B	S
Z	N	T	E	J	D	I	E	V	S
C	E	L	P	O	R	U	M	O	T
V	M	P	Ē	R	K	O	N	S	K

Par kurām rakstu zīmēm Tu iepriekš nebiji dzirdējis?

2. uzdevums. Atrodi latviešu folklorā (tautasdziesmās, pasakās, teikās) piemēru, kur ir pieminēta kāda no šīm zīmēm! Izveidojiet klasē šo darbu izstādi!

3. uzdevums.

Jau sen datoriķu prātus ir nodarbinājusi doma – radīt datorprogrammu, kas veido jostām līdzīgus rakstus, tad varbūt arī atklātos šo rakstu īstā nozīme. Pirmie latviešu autora ornamenti, kas tika veidoti ar datora grafisko redaktoru, bija Jāņa Mazulāna ar skaitļotāju ATARI 1986. gadā veidotie datorgrafikas zīmējumi. Raksti tika zīmēti ar grafisko paketi NEO CHROME V0.5 (līdzīga tagad pazīstamajai programmai *Paint*).

Izmantojot modernās tehnoloģijas, tagad katram ir iespēja izmēģināt savu roku latvisko ornamentu veidošanā. Šodien Tu to darīsi ar populāru dinamiskās matemātikas programmu *GeoGebra*.

Tagad ķeries pie darba!

1. posms.

- ✔ Aktivizē dinamisko matemātikas programmu *GeoGebra* un palielini tās logu pa visu ekrānu!
- ✔ Loga apakšā *Ievades* (*Input*) joslā pēc kārtas pa vienam (pēc katra nospiežot *Enter*) ievadi šādu punktu koordinātas: (7,7); (5,7); (5,8); (4,8); (4,7); (3,7); (3,6); (4,6); (4,5); (5,5); (5,6); (7,6)!
- ✔ Rīku joslā grupā *Daudzstūri* (*Polygon*) izvēlies rīku *Stingrs daudzstūris* (*Rigid Polygon*), tad savieno visus iegūtos punktus precīzi tādā secībā, kā tos izvietoji, un atgriezies izejas punktā tā, lai veidotos slēgta lauzta līnija!
- ✔ Izkrāso iegūto daudzstūri: noklikšķini ar peles labo pogu iegūtā daudzstūra iekšpusē, iznirstošajā komandkartē izvēlies *Objekta īpašības* (*Settings*) – > *Krāsa* (*Colour*) – > *Intensitāte* (*Opacity*)!

Tu esi ieguvis fragmentu no latviešu ornamenta MĀRAS KRUSTS.

2. posms.

Izveido speciālu rīku, kas dod iespēju automatizēt iegūtā elementa pavairošanu, lai pēc tam izveidotu Māras krustu!

- ✔ Izvēlnē *Rīki* (*Tools*) izvēlies komandu *Izveidot jaunu rīku* (*Create New Tool*)!
- ✔ Dialoga logā izvēlies sadaļu *Ievades objekti* (*Input Objects*) un noklikšķini ar peles kreiso pogu uz izveidotā daudzstūra diviem zilajiem punktiem (punktu koordinātas parādās logā)!
- ✔ Pārslēdzies uz šī dialoga loga sadaļu *Izvades objekti* (*Output Objects*) un ar peles kreiso pogu noklikšķini iegūtā daudzstūra iekšpusē (logā parādās daudzstūra nosaukums)!

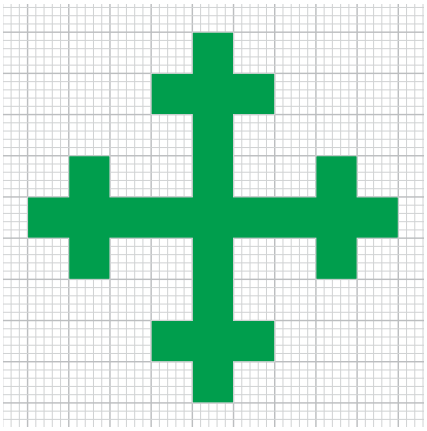

- ✔ Pārslēdzies dialoga logā uz sadaļu *Name&Icon*, ievadi lodziņā *Tool Name* rīka nosaukumu „MĀRAS KRUSTS”! Nospied ekrānpogu *Finish*! Tavs rīks ir gatavs. Rīku joslā parādās jauna ikona.

3. posms.

Izveido attēlā redzamo Māras krustu, izmantojot savu automātisko rīku! Esi radošs un papildini to tālāk pēc saviem ieskatiem!

- ✔ Saglabā datni datora darbvirsmas mapē *SKOLA2021* ar nosaukumu *VARDS.ggb*, piemēram, *TATJANA.ggb*!

4. uzdevums. Atceries, kodēt iespējams jebkuru informāciju! Iekodē savu noskaņojumu, izvēloties simbolu no dotās virknes, un paskaidro, ko šī zīme izsaka:

:-)	;-)	8-)	:-|	:-)))	|:-o	:-(

Darba sākumā: ☐ Darba beigās: ☐

_____ _____

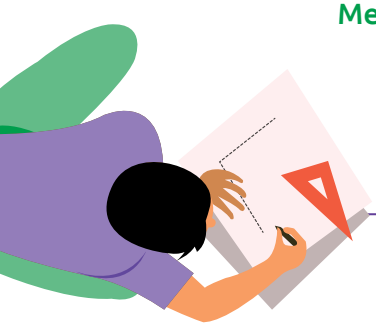

Skolēna darba lapa

Praktiskais darbs „Latviešu ornamenti datora acīm"

3. variants

Jumis

Skolēna vārds, uzvārds: _____

Latviešu ornamentus jeb rakstus ieraugām Lielvārdes jostā, tautastērpos, senos keramikas traukos, rotaslietās.

1. uzdevums. Atrodi 10 latviešu rakstu zīmju nosaukumus!

E	T	S	C	B	S	A	U	L	E
N	Z	A	L	K	T	I	S	A	K
Ū	V	O	U	G	I	T	U	I	M
S	A	R	J	U	M	I	S	M	Ē
I	I	E	G	B	Ā	D	V	A	N
Ņ	G	A	S	C	R	C	U	S	E
Š	Z	F	R	N	A	S	V	B	S
Z	N	T	E	J	D	I	E	V	S
C	E	L	P	O	R	U	M	O	T
V	M	P	Ē	R	K	O	N	S	K

Par kurām rakstu zīmēm Tu iepriekš nebiji dzirdējis?

2. uzdevums. Atrodi latviešu folklorā (tautasdziesmās, pasakās, teikās) paraugus, kur ir pieminēta kāda no šīm zīmēm! Izveidojiet klasē šo darbu izstādi!

3. uzdevums.

Jau sen datoriķu prātus ir nodarbinājusi doma – radīt datorprogrammu, kas veido jostām līdzīgus rakstus, tad varbūt arī atklātos šo rakstu īstā nozīme. Pirmie latviešu autora ornamenti, kas tika veidoti ar datora grafisko redaktoru, bija Jāņa Mazulāna ar skaitļotāju ATARI 1986. gadā veidotie datorgrafikas zīmējumi. Raksti tika zīmēti ar grafisko paketi NEO CHROME V0.5 (līdzīga tagad pazīstamajai programmai *Paint*).

Izmantojot modernās tehnoloģijas, tagad katram ir iespēja izmēģināt savu roku latvisko ornamentu veidošanā. Šodien Tu to darīsi ar populāro dinamiskās matemātikas programmu *GeoGebra*.

Tagad ķeries pie darba!

1. posms.

- ✔ Aktivizē dinamisko matemātikas programmu *GeoGebra* un maksimizē tās logu pa visu ekrānu!
- ✔ Loga apakšā *Ievades* (*Input*) joslā pēc kārtas pa vienam (pēc katra nospiežot *Enter*) ievadi šādu punktu koordinātas: (1,5); (1,8); (4,8); (4,2); (7,2); (7,1); (3,1); (3,7); (2,7); (2,5)!
- ✔ Rīku joslā grupā *Daudzstūri* (*Polygon*) izvēlies rīku *Stingrs daudzstūris* (*Rigid Polygon*), tad savieno visus iegūtos punktus precīzi tādā secībā, kā tos izvietoji, un atgriezies izejas punktā tā, lai veidotos slēgta lauzta līnija!
- ✔ Izkrāso iegūto daudzstūri: noklikšķini ar peles labo pogu iegūtā daudzstūra iekšpusē, iznirstošajā komandkartē izvēlies *Objekta īpašības* (*Settings*) – > *Krāsa* (*Colour*) – > *Intensitāte* (*Opacity*)!

Tu esi ieguvis fragmentu no latviešu ornamenta JUMIS.

2. posms.

Izveido speciālu rīku, kas dod iespēju automatizēt iegūtā elementa pavairošanu, lai pēc tam izveidotu Jumi!

- ✔ Izvēlnē *Rīki* (*Tools*) izvēlies komandu *Izveidot jaunu rīku* (*Create New Tool*)!
- ✔ Dialoga logā izvēlies sadaļu *Ievades objekti* (*Input Objects*) un noklikšķini ar peles kreiso pogu uz izveidotā daudzstūra diviem zilajiem punktiem (punktu koordinātas parādās logā)!
- ✔ Pārslēdzies uz šī dialoga loga sadaļu *Izvades objekti* (*Output Objects*) un ar peles kreiso pogu noklikšķini iegūtā daudzstūra iekšpusē (logā parādās daudzstūra nosaukums)!
- ✔ Pārslēdzies dialoga logā uz sadaļu *Name&Icon*, ievadi lodziņā *Tool Name* rīka nosaukumu „JUMIS”! Nospied ekrānpogu *Finish*! Tavs rīks ir gatavs! Rīku joslā parādās jauna ikona.

3. posms.

Izveido kādu no attēlos redzamajiem Jumja ornamentiem, izmantojot savu automātisko rīku un iespēju veidot simetriju pret taisni!

- ✔ Izvēlnē *Rīki* (*Tools*) ņem rīku *Taisne* (*Line*) un izvēlies divus punktus, caur kuriem vēlies novilkt simetrijas asi!
- ✔ Izvēlnē *Rīki* (*Tools*) izvēlies rīku *Attēlot taisnē* un ar peles kreiso pogu vispirms noklikšķini uz simetrijas ass, tad tā objekta iekšpusē, kuram vēlies izveidot simetrisku elementu!
- ✔ Esi radošs, papildini un veido ornamentu tālāk pēc saviem ieskatiem!
- ✔ Saglabā datni datora darbvirsmas mapē *SKOLA2021* ar nosaukumu *VARDS.ggb*, piemēram, *MĀRA.ggb*!

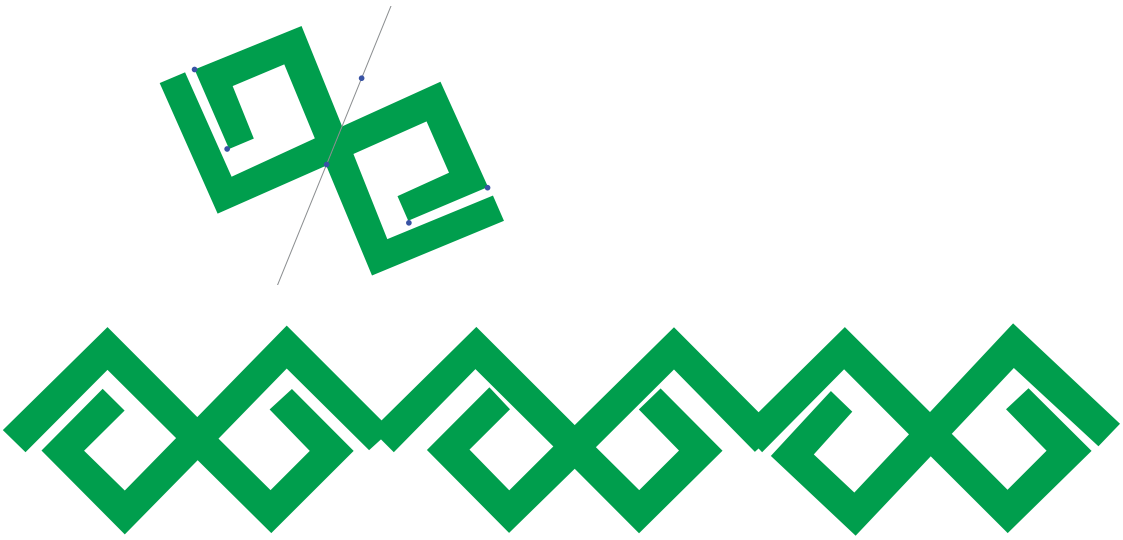

4. uzdevums. Atceries, kodēt iespējams jebkuru informāciju! Iekodē savu noskaņojumu, izvēloties simbolu no dotās virknes, un paskaidro, ko šī zīme izsaka:

:-)	;-)	8-)	:-|	:-)))	|:-o	:-(

Darba sākumā: ☐ Darba beigās: ☐

_____ _____

3.

Latviešu valodas un vēstures satura integrācija. Aizvēsture un senie laiki

Inga Pelcmane

Temats

3.1. Cilvēces pirmie soļi

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Iepazīties ar jēdziena skaidrošanas principiem.
- ✔ Mācīties nosaukt jēdzienu raksturojošās pazīmes.
- ✔ Palīdzēt nostiprināt iegūtās zināšanas par tematu.
- ✔ Palīdzēt sagatavoties pārbaudes darbam par tematu.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Apgūt ar mācību priekšmetu saistītu leksiku.
- ✔ Pilnveidot lasīšanas prasmi.
- ✔ Pilnveidot klausīšanās prasmi.
- ✔ Pilnveidot rakstīšanas prasmi.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Bingo kartīte katram skolēnam (*1. pielikums*), skolotāja teksta lapa, neliela balva skolēnam, kurš pirmais aizpilda bingo kartītes vienu aili.

Darba ilgums. 10–15 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolēniem izdala bingo kartītes vai skolēni izveido savu bingo kartīti (A4 formātā). Šajā gadījumā skolotājam jānolasa jēdzieni, kurus skolēni ieraksta izveidotajā bingo kartītē.
2. Skolēni iepazīstas ar jēdzieniem (2 minūtes).
3. Skolotājs lasa jēdzienu skaidrojumus no teksta lapas (jauktā secībā).
4. Skolēni klausās, atpazīst aprakstīto jēdzienu. Skolēni aizpilda bingo kartīti. Pirmais, kurš aizpilda vienu aili, ceļ roku un saka: „Bingo!"
5. Skolotājs lūdz nolasīt tos jēdzienus, kurus bingo kartītē izsvītrojis skolēns. Skolotājs iedod balvu, ja jēdzieni ir pareizi atzīmēti.
6. Skolotājs turpina lasīt jēdzienu skaidrojumu, līdz kāds no skolēniem aizpildījis visu bingo kartīti.

Komentāri skolotājam.

Ja nav iespējams izdrukāt pielikumu, katram skolēnam iedod baltu A4 formāta lapu. Lapu saloka 12 laukumos (laukumos skolēns ieraksta jēdzienus, kurus nodiktē skolotājs).

Jēdzieni, kurus skolēni ieraksta bingo kartītēs: *aizvēsture, paleolīts, mezolīts, neolīts, Homo erectus, Homo habilis, Homo sapiens, ģints, dzimts kopiena, cilts, neolītiskā revolūcija, maiņas tirdzniecība.*

1. pielikums

Bingo „Cilvēces pirmie soļi” (kartītes skolēniem).

Homo habilis	maiņas tirdzniecība	neolīts
mezolīts	*Homo erectus*	neolītiskā revolūcija
dzimts kopiena	paleolīts	cilts
aizvēsture	ģints	*Homo sapiens*

Lasāmais teksts. Tekstu lasa skolotājs vai kāds skolēns.

1. Cilvēces attīstības senākais posms. Informāciju par šo posmu sniedz lietiskie vēstures avoti, kurus atrod arheologi. Par šo posmu nav rakstīto vēstures avotu. (*Aizvēsture.*)
2. Cilvēki sāk izgatavot pirmos akmens darbarīkus. Galvenie pārtikas iegūšanas veidi ir medīšana un pārtikas augu savākšana. Cilvēki klejo no vienas vietas uz otru. Akmens laikmeta iedalījumā vēsturnieki šo laikmetu sauc par senāko akmens laikmetu. (*Paleolīts.*)
3. Cilvēki izmanto darbarīkus no akmens, kaula un raga. Galvenie pārtikas ieguves veidi ir medīšana, pārtikas augu savākšana un zvejošana. Cilvēki iemācījušies pieradināt pirmos dzīvniekus. Akmens laikmeta iedalījumā vēsturnieki šo laikmetu sauc par vidējo akmens laikmetu. (*Mezolīts.*)

4. Cilvēki prot apstrādāt akmeni, kaulu un ragu. No šiem materiāliem izgatavo darbarīkus un ieročus. Pārtikā izmanto pieradināto dzīvnieku gaļu un pienu. Cilvēki sāk nodarboties ar zemkopību un lopkopību. Cilvēki kļuvuši par vietsēžiem*. Akmens laikmeta iedalījumā vēsturnieki šo laikmetu sauc par vēlo jeb jaunāko akmens laikmetu. (*Neolīts.*)

5. Cilvēkveidīgas būtnes, kuras prata izgatavot akmens darbarīkus. Šo cilvēkveidīgo būtni sauc arī par „prasmīgo cilvēku". (*Homo habilis.*)

6. Cilvēkveidīgas būtnes, kuras mācēja izgatavot sarežģītus akmens darbarīkus, prata medīt un iemācījās izmantot uguni. (*Homo erectus.*)

7. Zinātnieki šo cilvēku dēvē par „saprātīgo cilvēku". Mūsdienu cilvēku senči prata izgatavot darbarīkus no akmens, kaula un raga, bija prasmīgi mednieki, pārtikas augu vācēji un zvejnieki. „Saprātīgais cilvēks" prata sazināties ar valodas palīdzību un nākamajai paaudzei nodeva savas zināšanas. (*Homo sapiens.*)

8. Vairākas radinieku paaudzes, kuras dzīvoja kopā un kopā veica visus darbus. Mūsdienās to sauc par dzimtu. (*Ģints.*)

9. Vairākas radinieku grupas, kuras dzīvoja vienā teritorijā un bija cēlušās no viena senča. Šādā grupā katrs veica noteiktus darbus. Visa grupa apvienojās īpašos gadījumos, piemēram, medībās. Gudrākais un pieredzes bagātākais radinieku grupas pārstāvis vadīja visu šīs grupas dzīvi. (*Dzimts kopiena.*)

10. Cilvēku grupa, kura dzīvoja vienā teritorijā un savā starpā sazinājās ar valodas palīdzību. Šai cilvēku grupai bija kopīgas tradīcijas, svētki un likumi. (*Cilts.*)

11. Cilvēces vēstures laika posms, kurā notika pāreja no klejotāju dzīvesveida uz vietsēžu dzīvesveidu. Cilvēki apmetās uz dzīvi noteiktā teritorijā, sāka nodarboties ar zemkopību un lopkopību. Cilvēki savā starpā mainījās ar saražotajām precēm. Šādas pārmaiņas notika jaunā akmens laikmetā. (*Neolītiskā revolūcija.*)

12. Zemkopji un lopkopji saražotās pārtikas preces mainīja pret darba rīkiem, apģērbu un traukiem. Maiņas rezultātā katrs ieguva sev nepieciešamo preci. (*Maiņas tirdzniecība.*)

* Vietsēži – cilvēki, kuri apmetušies vienā teritorijā uz patstāvīgu dzīvi. Cilvēki beiguši klejot.

Temats

3.2. Māksla un reliģija senajos laikos

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Mācīties uztvert dažādus viedokļus tekstā par vēsturi.
- ✔ Izprast, ka viedokli veido informatīvos avotos iegūtā informācija.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot klausīšanās un lasīšanas prasmes.
- ✔ Apgūt prasmi iegūt vienkāršu informāciju no vairākiem, tostarp pretrunīgiem, informācijas avotiem.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Skolotāja teksta lapa (*2. pielikums*) un skolēna darba lapa (*3. pielikums*).

Darba ilgums. 25 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolotājs skolēniem izskaidro uzdevumu – lasot tekstu, jāaizpilda skolēna darba lapā redzamais grafiskais organizators.
2. Skolotājs katram skolēnam izdala darba lapu.
3. Skolēni iepazīstas ar darba lapu.
4. Skolotājs lasa tekstu.
5. Skolēni pilda darba lapu.
6. Skolotājs tekstu lasa otro reizi.
7. Skolēni papildina darba lapu.
8. Skolotājs ar skolēniem pārrunā uzrakstīto.
9. Skolotājs mudina skolēnus uzrakstīt arī citu viedokli par šo jautājumu.
10. Skolotājs ar skolēniem pārrunā papildināto.

2. pielikums

Mākslas un reliģijas saistība

Alu gleznojumi, dzīvnieku atveidojumi un cilvēku figūriņas akmens laikmetā nav saistāmas vienīgi ar seno mednieku vēlmi, izmantojot mākslu, atveidot apkārtējo pasauli un sajūsmināties par tās skaistumu. Attēlu atveidošanai šo cilvēku izpratnē bija dziļi praktiska nozīme. Tā saistījās ar viņu priekšstatiem par pastāvošās pasaules uzbūvi. Cilvēki ticēja, ka, zīmējot uz alu sienām vai griežot atveidojumus mamuta ilknī, viņi ietekmē attēlotos objektus, to *dvēseli*. Mākslas pirmsākumi atspoguļo senāko reliģisko priekšstatu veidošanos un attīstību. Tomēr par to, kādi bija šie priekšstati un kā alu gleznojumi un mākslas objekti konkrēti saistījās ar šo cilvēku ticējumiem, pastāv daudz atšķirīgu viedokļu.

Viena no hipotēzēm apgalvo, ka alu gleznojumi ir saistīti ar medību maģiju (ticība cilvēka spējām ar noteiktu rīcību pārdabiskā veidā ietekmēt apkārtējo pasauli) – dzīvnieki zīmēti pirms medībām, lai nodrošinātu to veiksmīgu iznākumu. Atsevišķos gadījumos uzzīmētā dzīvnieka ķermenī attēloti iedūrušies šķēpi. Nomedījot uzzīmēto dzīvnieku zīmējumā, senais mednieks cerēja, ka veiksmīgas būs arī reālās medības.

Cita populāra **hipotēze** alu gleznieciību saista ar auglības maģiju. Attēlojot iztikai tik nozīmīgos medību dzīvniekus, cilvēks cerēja nodrošināt dzīvnieku skaita pieaugumu. Attēlotā dzīvnieka *dvēselei* vajadzēja sekmēt sugas auglību. Attēlam bija arī jāpiesaista reālie dzīvnieki, jānodrošina šo dzīvnieku baru atgriešanās katru pavasari kopienas apdzīvotajās teritorijās. Iespējams, ka šī teorija ļauj izskaidrot alu gleznojumu *nekārtīgo* raksturu. Ik gadu veidojot jaunus attēlus, tie pamazām pārklāja viens otru.

Vairāki pētnieki apgalvo, ka alu zīmējumu vietas jāuzlūko par īpašām svētnīcām. Viņi norāda, ka visu daudzo alu apgleznojumos iespējams saskatīt noteiktu kārtību, pēc kuras zīmējumi izvietoti. Par svētnīcu to varētu uzskatīt arī tāpēc, ka daudzās bagātīgi apgleznotās alās ir lieliska akustika. Skaņai bija jābūt nozīmīgai ceremonijas sastāvdaļai. Iespējams, ka šādās alās notika arī jauniešu uzņemšana pilntiesīgu mednieku kārtā (iniciācijas ceremonija).

(Pēc I. Misāna, V. Pavulānes, A. Vijupa *Pasaules vēsture. Senie laiki*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000)

3. pielikums

Uzdevums.

✔ Klausoties* tekstu, izraksti visus viedokļus par alu zīmējumiem un ticējumiem.

Zinātnieku viedokļi par alu zīmējumiem

Pirmais viedoklis

Otrais viedoklis

Trešais viedoklis

Cits viedoklis

* Ja nepieciešams, katrs skolēns var lasīt tekstu.

Temats

3.3. Seno cilvēku dzīvesveids

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Veidot izpratni, ka katram notikumam un procesam ir savi cēloņi un sekas.
- ✔ Izprast, ka vēstures zinātnē notiek pārmaiņas, kas balstītas uz arheologu atradumu analīzi.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot klausīšanās prasmi.
- ✔ Pilnveidot lasīšanas prasmi.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Skolotāja teksta lapa un skolēna darba lapa (*4. pielikums*).

Darba ilgums. 15–20 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolotājs iepazīstina skolēnus ar uzdevumu – klausoties tekstu, papildināt to darba lapā ar trūkstošajiem vārdiem vai vārdu savienojumiem.
2. Skolotājs katram skolēnam izdala darba lapu un ļauj iepazīties ar to.
3. Skolotājs lasa pirmo tekstu, un skolēni pilda uzdevumu.
4. Skolēni nosauc vārdus, kurus ierakstīja darba lapā.
5. Skolotājs lasa otro tekstu, un skolēni pilda uzdevumu.
6. Skolēni nosauc vārdus, kurus ierakstīja darba lapā.

Komentāri skolotājam.

Skolēniem var kopēt skolotāja teksta lapu. Lasot tekstu, skolēni pasvītro svarīgāko informāciju tekstā. Skolotājs ar skolēniem pārrunā pasvītroto, un skolēni paskaidro, kāpēc pasvītrojuši tieši šo informāciju, kāpēc to uzskata par svarīgāko. Šāda uzdevuma veikšanai nepieciešams papildu laiks.

Skolotāja teksta lapa.

Pirmais teksts

„Iemācījušies paši iegūt uguni, mēs spērām pirmo lielo soli projām no dzīvnieku pasaules. Pārvietojot uguni no vienas vietas uz otru ar *degošu zaru* palīdzību vai saglabājot *pavarda ogles* vēlākai izmantošanai, mūsu tālie *priekšteči* lika pamatus pasaules iekarošanai.

Sākotnēji uguns nodrošināja *siltumu* un *gaismu,* aizbaidīja plēsējus un ļāva pagatavot ēdienu. Vēlāk to izmantoja, lai darinātu *keramiku* un *darbarīkus*.

Cilvēks uguni iemācījās izmantot jau sirmā senatnē. 2004. gadā *Dr.* Bobs Breins analizēja 1,5 miljonus gadu vecus kaulus, kas atrasti Svartkransā Dienvidāfrikā. Viņš secināja, ka šie kauli apdedzināti *temperatūrā,* kas pārsniedz 600⁰ C. Tā kā mežu ugunsgrēkos temperatūra nepārsniedz 300⁰ C, iespējams, ka kauli apdedzināti *ugunskurā.*

Pirms 1,5 miljoniem gadu Dienvidāfrikā dzīvoja divi dažādi cilvēku dzimtas pārstāvji: *Pharanthropus* un *Homo erectus* – agrīns mūsu pašu *Homo* ģints pārstāvis. Iespējams, ka tieši uguns atklāšana ļāva pamest Āfriku".

(Tehnoloģiju lēcieni. *Ilustrētā Zinātne.* Nr. 12, 2006, 36.–37. lpp.)

Otrais teksts

„20. gs. 90. gadu vidū netālu no Šēningenes Vācijā arheologs *Dr.* Hartmuts Tīme (..) atrada *astoņus* gandrīz pilnībā saglabājušos šķēpus, kas izgatavoti no egles koka. Divus metrus garo šķēpu vecums bija gandrīz 400 000 gadu. Asmeņi darināti koka cietākajā galā, un ieroči ir atjautīgi līdzsvaroti – smaguma *centrs* novietots pirmajā trešdaļā no šķēpa garuma, rēķinot no smailes. *Arheologi* atrada arī akmens darbarīkus un desmit zirgu atliekas, kuri acīmredzami tikuši *nomedīti*. Tas viss liek domāt, ka *Homo erectus* bijis apveltīts ar *prāta* spējām, kas tam ļāvušas izgatavot sarežģītus ieročus. Agrāk zinātnieki uzskatīja, ka medību ieročus izgudrojis *Homo sapiens* pirms 40 000–100 000 gadu, taču vairāki jauni atklājumi liecina, ka šis izgudrojums ir daudz senāks.

Atrastie senie ieroči zināmā mērā izskaidro, kā *Homo erectus* varēja izplatīties uz ziemeļiem no Āfrikas. Ziemā gaļa bija gandrīz vienīgā iegūstamā pārtika, tāpēc izšķirīgs cilvēka izdzīvošanas priekšnosacījums bija *medības*.

Vēl arheologi sliecas atbalstīt uzskatu, ka bez medībām un zvejniecības mēs nekad nebūtu attīstījušies par mūsdienu cilvēkiem. Lielām smadzenēm nepieciešams ļoti daudz enerģijas, ko aukstajā klimatā iespējams uzņemt tikai no gaļas produktiem."

(Tehnoloģiju lēcieni. *Ilustrētā Zinātne.* Nr. 12, 2006, 38. lpp.)

4. pielikums

Uzdevums.

✔ Klausies un papildini tekstu!

Vismaz 1,5 miljonus gadu pirms Kristus 	Iemācījušies paši iegūt uguni, mēs spērām pirmo lielo soli projām no dzīvnieku pasaules. Pārvietojot uguni no vienas vietas uz otru ar degoš_____ palīdzību vai saglabājot pavarda _____ vēlākai izmantošanai, mūsu tālie _____ lika pamatus pasaules iekarošanai. Sākotnēji uguns nodrošināja _____ un _____, aizbaidīja plēsējus un ļāva pagatavot _____. Vēlāk to izmantoja, lai darinātu _____ un _____ _____. Cilvēks pieradināja uguni jau sirmā senatnē. 2004. gadā *Dr.* Bobs Breins analizēja 1,5 miljonus gadu vecus kaulus, kas atrasti Svartkransā Dienvidāfrikā. Viņš secināja, ka šie kauli apdedzināti _____, kas pārsniedz 600⁰ C. Tā kā mežu ugunsgrēkos temperatūra nepārsniedz 300⁰ C, iespējams, ka kauli apdedzināti _____ _____. Pirms 1,5 miljoniem gadu Dienvidāfrikā dzīvoja divi dažādi cilvēku dzimtas pārstāvji: *Pharanthropus* un _____ – agrīns mūsu pašu *Homo* ģints pārstāvis. Iespējams, ka tieši uguns atklāšana ļāva pamest Āfriku.

Tabulas turpinājums no 270. lpp.

 Vismaz 500 000 gadu pirms Kristus 	20. gs. 90. gadu vidū netālu no Šēningenes Vācijā arheologs *Dr.* Hartmuts Tīme atrada _____ _____ gandrīz pilnībā saglabājušos šķēpus, kas izgatavoti no egles koka. Divus metrus garo _____vecums bija gandrīz 400 000 gadu. Asmeņi darināti koka cietākajā galā, un ieroči ir atjautīgi līdzsvaroti – smaguma _____ novietots pirmajā trešdaļā no šķēpa garuma, rēķinot no smailes. _____ atrada arī akmens darbarīkus un desmit zirgu atliekas, kuri acīmredzami tikuši _____. Tas viss liek domāt, ka *Homo erectus* bijis apveltīts ar _____ spējām, kas tam ļāvušas izgatavot sarežģītus ieroču. Agrāk zinātnieki uzskatīja, ka medību ieroču izgudrojis _____ pirms 40 000–100 000 gadu, taču vairāki jauni atklājumi liecina, ka šis izgudrojums ir daudz senāks. Atrastie senie ieroči zināmā mērā izskaidro, kā_____ _____ varēja izplatīties uz ziemeļiem no Āfrikas. Ziemā gaļa bija gandrīz vienīgā iegūstamā pārtika, tāpēc izšķirīgs cilvēka izdzīvošanas priekšnosacījums bija _____.

Temats

3.4. Zemkopības un lopkopības sākumi Maiņas tirdzniecība

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Veidot izpratni par maiņas tirdzniecību jeb preču un naudas attiecībām zemkopju un lopkopju sabiedrībā.
- ✔ Gūt priekšstatu par problēmām, ar kurām sastapās neolīta laikmeta cilvēki.
- ✔ Izprast komunikācijas nozīmi sabiedrībā.
- ✔ Apgūt prasmi izdarīt secinājumus par šāda tirgošanās veida plusiem un mīnusiem.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot lasīšanas prasmi.
- ✔ Pilnveidot rakstīšanas prasmi.
- ✔ Pilnveidot runas prasmi.
- ✔ Pilnveidot darbības vārdu lietošanu pagātnē.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Lomu kartītes skolēniem (*5. pielikums*) un skolēna darba lapa (*6. pielikums*).

Darba ilgums. Viena mācību stunda (40 minūtes).

Darba gaita.

1. Katrs skolēns saņem lomu kartīti, uz kuras aprakstīts viņa nodarbošanās veids un prece, kuru viņš atvedis uz tirgu un kuru centīsies apmainīt pret preci, kas nepieciešama viņa ģimenei.

2. Skolēni saņem darba lapu, kurā veic pierakstus, aprakstot darbības, kuras veica, lai iegūtu nepieciešamo preci, un atbild uz jautājumiem.

3. Skolēni darba lapā aizpilda informāciju par preci, kuru viņi atveduši uz tirgu un kuru vēlas iegādāties, iepazīstas ar darba lapu.

4. Skolēni pamet savas vietas un veic uzdevumu (20 minūtes).

5. Skolēni atgriežas savās vietās un darba lapā aizpilda secinājumu daļu.

6. Skolēni kopā ar skolotāju pārrunā paveikto un apkopo secinājumus par maiņas tirdzniecības plusiem un mīnusiem.

Komentāri skolotājam.

Skolēni uzdevumu var veikt individuāli vai pa pāriem. Skolotājs var organizēt secinājumu apkopošanas daļu, ņemot vērā, ka:

1) amatnieks tirgo preci, kuru nevienam nevajag, – spaiņus;

2) lopkopis uz tirgu ir atvedis tikai vienu kannu piena, bet nepieciešamas divas kannas;

3) divi lopkopji uz tirgu atveduši 30 kg govs (liellopu) gaļas, bet nepieciešami tikai 10 kg;

4) zemkopim, kurš atvedis linus, ir uzdevums pārdot savu preci un reklamēt audumus, kurus neviens vēl nav redzējis un neprot izgatavot.

5. pielikums

Lomu kartītes (skolēniem).

1. Tu esi lopkopis. Tava ģimene nodarbojas ar **aitu** audzēšanu. Saražoto aitas gaļu (10 kg) un 1 ādu tu vēlies iemainīt pret kviešu maisu (1 gab.). ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu.
2. Tu esi lopkopis. Tava ģimene nodarbojas ar **govju** audzēšanu. Saražoto pienu (1 kanna) un liellopu gaļu (20 kg) tu vēlies iemainīt pret aitādu. ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu.
3. Tu esi lopkopis. Tava ģimene nodarbojas ar **govju** audzēšanu. Uz tirgu tu esi atvedis govs (liellopu) gaļu (10 kg) un vēlies to iemainīt pret 1 sirpi (darbarīks labības novākšanai). ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu.
4. Tu esi zemkopis. Tava ģimene nodarbojas ar **kviešu** audzēšanu. Uz tirgu tu esi atvedis 3 maisus kviešu. Tavai ģimenei jāiegādājas graudberze (darbarīks graudu sasmalcināšanai jeb samalšanai) un sirpis (darbarīks labības novākšanai). ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu. Uzmanību! Esi nepiekāpīgs, jo neviena cita prece tev nav vajadzīga!
5. Tu esi kalējs. Uz tirgu tu esi atvedis 3 **kapļus** un 3 metāla spaiņus. Tavai ģimenei ir nepieciešama pārtika – govs gaļa (5 kg). ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu.
6. Tu esi kalējs. Uz tirgu tu esi atvedis 3 **sirpjus**. Tavai ģimenei ir nepieciešams 1 graudberzis (darbarīks graudu sasmalcināšanai jeb samalšanai miltos). ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu.

Lomu kartītes (skolēniem) turpinājums.

7. Tu esi amatnieks. Uz tirgu tu esi atvedis 1 **graudberzi** (darbarīks graudu sasmalcināšanai jeb samalšanai miltos). Tavai ģimenei ir nepieciešama pārtika – govs gaļa (10 kg). ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu.
8. Tu esi zemkopis. Tava ģimene nodarbojas ar **miežu** audzēšanu. Uz tirgu tu esi atvedis 3 maisus miežu. Tavai ģimenei jāiegādājas 2 kapļi. ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu. Uzmanību! Esi principiāls un nepiekāpīgs, jo cita prece tev nav vajadzīga!
9. Tu esi lopkopis. Tava ģimene nodarbojas ar **aitu** audzēšanu, un uz tirgu tu esi atvedis 5 aitādas. Tavai ģimenei ir nepieciešams govs piens (1 kanna). ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu.
10. Tu esi zemkopis. Tava ģimene nodarbojas ar **miežu** audzēšanu, un uz tirgu tu esi atvedis 2 maisus miežu. Tavai ģimenei ir nepieciešama pārtika – aitas gaļa (2 kg) un govs piens (1 kanna). ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu.
11. Tu esi zemkopis. Tava ģimene nedarbojas ar **linu** audzēšanu, un uz tirgu tu esi atvedis linus, no kuriem var gatavot smalkus lina audumus. Tavai ģimenei ir nepieciešami mieži (1 maiss) maizes cepšanai. ***Tavs uzdevums:*** iegūt nepieciešamo preci, iemainot to pret savu. Uzmanību! Esi uzstājīgs un reklamē savus audumus, jo no tiem var izgatavot kreklus, palagus, galdautus u. c. noderīgas lietas.

6. pielikums

Uzdevums.

✔ Iepazīsties ar savu lomu. Mēģini iegūt preci, kura norādīta tavā lomu kartītē. Veiktās darbības ieraksti darba lapā.

Prece, kuru pārdodu _____	**Prece, kuru vēlos iegādāties** _____
Darbības, kuras veicu, lai iegādātos savu preci	**Rezultāts**
Devos _____ _____	
Rezultāts Vajadzīgo preci ieguvu / neieguvu (*pareizo pasvītrot*).	

Turpinājums no 276. lpp.

Mani secinājumi par maiņas tirdzniecību.

1. _____

_____

_____

2. _____

_____

_____

3. _____

_____

_____

Piemērs.

Darbības, kuras veicu, lai iegādātos savu preci	Rezultāts
Devos aptaujāt tirgotājus, lai noskaidrotu, kurš tirgo man nepieciešamo preci.	*Atradu vajadzīgās preces tikai tad, kad biju runājis ar 3 tirgotājiem.*
Gribēju iemainīt savu preci pret man vajadzīgo.	*Saņēmu atteikumu, jo tirgotājam bija nepieciešama cita prece.*
Devos...	

Temats

3.5. Senās Ēģiptes sabiedrība

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Nostiprināt apgūtās zināšanas par senās Ēģiptes sabiedrības struktūru.
- ✔ Apgūt prasmi strukturēt informāciju.
- ✔ Attēlot informāciju grafiskā organizatora veidā.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Nostiprināt ar vēsturi saistītus jēdzienus.
- ✔ Pilnveidot prasmes sarunāties par mācību procesu.
- ✔ Nostiprināt prasmes lietot darbības vārdus tagadnē.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Sagrieztas izdales kartītes skolēniem atbilstoši skolēnu skaitam klasē (*7. pielikums*).

Darba ilgums. 10–15 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolēni sadalās pa pāriem.
2. Skolotājs uz tāfeles uzraksta uzdevumu – atbilstošai senās Ēģiptes iedzīvotāju grupai atrast uzdevumus, kurus šīs grupas pārstāvji veica.
3. Skolēni saņem izdales kartītes un veic uzdevumu.
4. Pārrunā uzdevumu.

Komentāri skolotājam.

Skolotājs var piedāvāt skolēniem strukturēt informāciju:

1) pirmajā daļā – atlasīt Ēģiptes iedzīvotāju grupas un sakārtot tās pēc nozīmīguma: faraons, priesteri, ierēdņi, zemnieki, amatnieki, tirgotāji, vergi. Pārbauda, kā skolēni strukturējuši informāciju, un pārrunā ar skolēniem Ēģiptes sabiedrības struktūru;
2) otrajā daļā – skolēni atrod uzdevumus, kurus veica noteiktā iedzīvotāju grupa.

7. pielikums

Izdales kartītes (skolēniem).

pareģo Nīlas plūdus	vēro zvaigznes	tulko dievu gribu	vada ceremonijas
vada celtniecības darbus	uzrauga apūdeņošanas sistēmas	ievāc nodokļus	pārvalda novadus (*nomus*)
maksā nodevas valstij	uztur apūdeņošanas sistēmas	piedalās celtniecības darbos	piesaistīti vienai dzīvesvietai
izgatavo traukus (podnieki)	izgatavo audumus	apstrādā akmeni	izgatavo dažādus darbarīkus
strādā smagākos darbus	pieder saimniekam	atstrādā parādus	
virspriesteris	maina Ēģiptē ražotās preces pret citu zemju precēm		
amatnieki	tirgotāji	priesteri	zemnieki
vergi	faraons	ierēdņi	

Pareizās atbildes.

- Faraons – virspriesteris.
- Priesteri – pareģo Nīlas plūdus, vēro zvaigznes, tulko dievu gribu, vada ceremonijas.
- Ierēdņi – vada celtniecības darbus, uzrauga apūdeņošanas sistēmas, ievāc nodokļus, pārvalda novadus (*nomus*).
- Zemnieki – maksā nodevas valstij, uztur apūdeņošanas sistēmas, piedalās celtniecības darbos, piesaistīti vienai dzīvesvietai.
- Amatnieki – izgatavo traukus (podnieki), izgatavo audumus, apstrādā akmeni, izgatavo dažādus darbarīkus.
- Tirgotāji – maina Ēģiptē ražotās preces pret citu zemju precēm.
- Vergi – strādā smagākos darbus, pieder saimniekam, atstrādā parādus.

Temats

3.6. Ebreju valsts, Senā Divupe un Senā Ķīna

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Izprast seno civilizāciju atšķirības.
- ✔ Veidot izpratni par to, kāpēc un kā Senajos Austrumos veidoja valstis.
- ✔ Izprast, ka katrā vietā veidojas tai raksturīga kultūra.
- ✔ Prast identificēt Seno Austrumu garīgās un materiālās kultūras liecības.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot klausīšanās, lasīšanas un rakstīšanas prasmes.
- ✔ Pilnveidot uzstāšanās prasmes.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Skolēna darba lapa (*8. pielikums*), A1 formāta lapa, flomāsteri / marķieri, darbs ar interneta materiāliem – papildinformācijai par tēmu (var būt arī mājasdarbs).

Darba ilgums. Prezentācijas materiālu atlases posmā – viena mācību stunda (40 minūtes); individuāls darbs prezentācijas gatavošanas posmā – viena mācību stunda (40 minūtes); prezentācija – 1–2 mācību stundas (atkarībā no skolēnu skaita klasē).

Darba gaita.

1. Prezentācijas materiālu atlases posms.

- Skolotājs iepazīstina skolēnus ar uzdevumu – jāizveido prezentācija par tēmu. Darba lapā jāveic pieraksti atslēgvārdiem un jāieraksta konkrēta informācija.
- Skolotājs sadala vai izlozē tēmas.
- Skolēni individuāli aizpilda darba lapu.
- Skolotājs kontrolē prezentācijas materiālu atlases posma gaitu – katra skolēna individuālo darbu, palīdz skolēniem, ja ir radušies jautājumi.
- Stundas beigās skolotājs uzdod mājasdarbu – sameklēt papildinformāciju internetā, stingri ievērojot pētāmās tēmas laika ierobežojumus. Internetā atrastā informācija ar citas krāsas tinti jāieraksta skolēna darba lapā.

2. Prezentācijas gatavošanas posms.

- Skolēni sadalās grupās.
- Skolotājs katrai grupai izdala prezentācijas gatavošanas posma aprakstu.
- Skolotājs izdala A1 formāta lapas, flomāsterus / marķierus.
- Skolotājs informē skolēnus, ka vienas stundas laikā (40 min) darbam jābūt gatavam un prezentācijas materiālā informācija ir strukturēta atbilstoši jautājumiem skolēna darba lapā.
- Skolēni grupās veido prezentāciju.
- Skolotājs kontrolē prezentācijas gatavošanas posmu – kā grupās tiek ievērots prezentācijas gatavošanas posma apraksts, vai darbā ir iesaistīti visi klases skolēni, atbild uz skolēnu jautājumiem.
- Stundas beigās skolotājs savāc A1 formāta lapas.

3. Prezentācija.

- Skolotājs uz tāfeles uzraksta uzdevumu – prezentēt savu valsti. Prezentācijas laiks ir 5–7 minūtes (atkarībā no grupu skaita). Grupām, kuras pētījušas citas valstis, ir uzdevums klausīties otras grupas prezentāciju un ierakstīt kladēs svarīgāko informāciju par valsti (atbilstoši pētāmajiem jautājumiem skolēna darba lapā).
- Skolēni paņem A1 formāta lapas un pārlasa informāciju.
- Katra grupa prezentē savu darbu.

8. pielikums

1. Prezentācijas materiālu atlase.

Valsts nosaukums _____

Pētāmais jautājums	Atbilde (ar atslēgvārdiem)
1. Valsts atrašanās vieta (ģeogrāfiskā atrašanās vieta)	
2. Valsts veidošanās laiks	
3. Valsts veidošanās īpatnības	
4. Valsts vadītāja vārds un tituls	
5. Valsts iedzīvotāju struktūra	
6. Galvenie nodarbošanās veidi valstī	
7. Valsts reliģiskie priekšstati	
8. Galvenie zinātnes un kultūras sasniegumi	
9. Papildinformācija, kuru uzskatu par interesantu un vēlos pastāstīt saviem klasesbiedriem	

2. Prezentācijas gatavošanas posma apraksts.

- Izvēlieties grupas biedru, kuram ir labs rokraksts. Viņš būs *Rakstītājs* – cilvēks, kurš rakstīs informāciju A1 formāta lapā. Informācijai jābūt ar atslēgvārdiem un labi saskatāmai (arī klasesbiedriem pēdējos solos).
- Izvēlieties grupas biedru, kurš būs *Darba vadītājs*. Viņa uzdevums ir sekot, lai katrs grupas biedrs nolasa skolēna darba lapā rakstīto.
- Lasot katru jautājumu, vienojieties par informāciju, kuru ierakstīsiet prezentācijas lapā. *Rakstītājs* šo informāciju ieraksta A1 lapā ar krāsainu flomāsteru / marķieri.

Uzmanību!

Katrs grupas biedrs ir atbildīgs par grupas darba rezultātu!

Stundas laikā prezentācijai jābūt gatavai! Darba laiks ir ierobežots!

Temats

3.7. Senā Ķīna

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Attīstīt prasmes un iemaņas darbam ar rakstveida vēstures avotiem.
- ✔ Apgūt prasmi iegūt informāciju par ievērojamiem Senās Ķīnas vēstures pieminekļiem.
- ✔ Izprast Senās Ķīnas un citu Seno Austrumu valstu kultūras atšķirības.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot klausīšanās prasmes.
- ✔ Pilnveidot ar tematu saistītas leksikas apguvi.
- ✔ Pilnveidot prasmi stāstīt, izmantojot atslēgvārdus.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Skolotāja teksta lapa un balta A4 formāta lapa skolēniem.

Ilgums. 15–20 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolotājs uz tāfeles uzraksta teksta daļu nosaukumus (jauktā secībā): *Neparastais atradums. Imperatora kapeņu apraksts. Terakotas armijas sastāvs. Kompleksa celtnieku liktenis.*
2. Skolotājs skolēniem izdala baltas A4 formāta lapas.
3. Skolotājs lūdz tās salocīt četrās vienādās daļās.
4. Skolotājs nosauc uzdevumu – klausoties tekstu, lapas labajā pusē (katrā kvadrantā) jāieraksta rindkopas virsraksts, bet kreisajā pusē 5–8 atslēgvārdi, kuri skolēnam palīdzētu atstāstīt dzirdēto tekstu.
5. Skolotājs lasa tekstu (divas vai trīs reizes), un skolēni aizpilda A4 formāta lapas.
6. Skolotājs lūdz kādam skolēnam nolasīt rakstīto.

Skolotāja teksta lapa.

„1974. gadā Sjiņas apkaimē Ķīnas vidienē zemnieki raka aku un atrada ļoti neparastu lietu – priekšmets nebija kaut kāds apdedzināta māla pods, bet gan labi saglabājusies no māla darinātas statujas galva. Dziļāk zemē racēji atrada akmens grīdu. Jau drīz lauks bija pilns ar arheologiem. Pēc 2000 gadu tika atrastas pirmā Ķīnas imperatora Šihuandi kapenes. Šihuandi bija tik varens, ka apkārt viņa atdusas vietai izveidoja veselu pilsētu, un vienlaikus tik bailīgs, ka pēc viņa pavēles radīja īpašu armiju, kurai vajadzēja imperatoru apsargāt.

Visu imperatora kapeņu kompleksu apjoza 6 km gara siena. Tāpat kā Ķīnas mūris, arī šīs 8–10 m augstās sienas bija būvētas no cieši sablīvētas zemes. Centrā atrodas imperatora apbedīšanas vieta – tur varenais imperators joprojām atdusas savā bronzas sarkofāgā. Šihuandi sevi uzskatīja par Visuma valdnieku, tāpēc kapeņu templī mirušajiem priesteriem bija jāziedo mirušajam dievišķajam imperatoram. Aizkapa dzīvē imperators varēja pamieloties kapeņu viesistabā. Kapeņu kompleksā īpašas dzīvojamās telpas bija paredzētas imperatora ģimenei. Atsevišķās kapenēs tika apglabātas konkubīnes*, kuras imperatoram nebija dāvājušas dēlu. Mirušā imperatora rīcībā bija divi četrjūgi, lai viņš varētu doties apskatīt savu valsti. Vieni rati bija zemi, ar augstiem sedliem, kam imperatoru vajadzēja pasargāt no putekļiem un dubļiem. Otri bija kaujas rati imperatora miesassargiem. Netālu no imperatora apbedīšanas vietas rīkojumu gaidīja ierēdņi – no māla darinātas statujas. Ierēdņiem aiz jostas bija nazis vai galoda**. Bija paredzēts, ka ar nazi ierēdnis varēs nolīdzināt koka plāksnītes virsmu un tad uz tās rakstīt imperatora rīkojumus. Pēc imperatora nāves nokāva vairāk nekā 500 zirgu, kuru atliekas atradās imperatora zirgu stallī.

Austrumu pusē kapenes apsargāja aptuveni 8000 karavīru – terakotas armija. Priekšā ir loka strēlnieki trijās rindās, kas gatavi pašķirt ceļu viegli bruņoto kājnieku vienībām, kuras seko uzreiz aiz viņiem. Smagi bruņoto kājnieku priekšgalā ir vienības vadonis kaujas ratos. Viņam līdzās stāv karavīrs ar bungām, kura uzdevums ir izziņot priekšnieka pavēles, lai pārspētu kaujas troksni. Smagi bruņotie imperatora kājnieki ir tērpušies bruņās, tiem rokās ir šķēpi vai biedējošie Cjiņu zobeni – garāki un izturīgāki nekā citās Ķīnas teritorijās izgatavotie zobeni.

Ļoti daudz cilvēku būvēja Šihuandi kapenes. Lai viņi nevarētu izpaust kapeņu atrašanās vietas noslēpumu, imperatora apbedīšanas ceremonijā visus apraka dzīvus. Tāds pats liktenis sagaidīja tos, kam diendienā bija jāstrādā kapeņu kompleksā. Tie bija pavāri, galma dāmas, celtniecības vadītāji, priesteri un tūkstošiem strādnieku, kuri cēla šīs kapenes. Šos cilvēkus apbedīja atsevišķās kompleksa daļā – kalpu mītnēs un pavadoņu kapenēs. Kapenes imperatoru padarīja nemirstīgu."

(Pirmais Ķīnas imperators gribēja dzīvot mūžīgi.
Ilustrētā Zinātne. Nr. 14, 2009, 40.–47. lpp.)

* Konkubīne – imperatora verdzene, kura izpildīja katru imperatora iegribu.
** Galoda – rīks nažu asināšanai.

Temats

3.8. Senā Grieķija

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Nostiprināt jēdzienus par Atēnu pārvaldes sistēmu, demokrātiju un Grieķijas polisu dzīvesveidu.
- ✔ Atkārtot apgūto mācību vielu.
- ✔ Sagatavoties pārbaudes darbam.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot prasmi izteikties par vēsturiskiem jautājumiem.
- ✔ Attīstīt klausīšanās prasmi.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Četru krāsu spēles kauliņi (var izmantot četru krāsu vai formu priekšmetus, piemēram, saspraudes, pogas u. c.), spēles laukuma kopijas (atbilstoši spēlētāju grupu skaitam) (*9. pielikums*), jautājumu un uzdevumu lapa spēles vadītājam – skolotājam (*10. pielikums*).

Maksimālais spēlētāju skaits. Četri cilvēki pie viena galda vai astoņi cilvēki (strādā pāros).

Darba ilgums. 20–30 minūtes (pirmo reizi spēlējot, laika patēriņš būs lielāks).

Darba gaita.

1. Skolotājs iepazīstina skolēnus ar spēles noteikumiem.
2. Skolotājs nosaka spēles kārtību – kādā secībā (*pēc krāsām*) spēlētāji atbildēs uz skolotāja uzdotajiem jautājumiem.
3. Skolotājs nolasa pirmā lauciņa jautājumu (*sāk ar sarkano*). Skolēni, kuri izvēlējušies šo krāsu, skaļi nosauc atbildes. Skolotājs nolasa pareizo atbildi, un skolēni, kuri atbildējuši pareizi, savu kauliņu novieto otrajā lauciņā.

4. Skolotājs turpina lasīt pirmā lauciņa jautājumus (*zilo, zaļo* un *melno*).
5. Skolotājs seko spēles gaitai un, ja kāds skolēns nav atbildējis uz pirmā lauciņa jautājumu, uzdod viņam jautājumus no pirmā lauciņa (sāk ar atbilstošās krāsas jautājumu, tad lasa citu krāsu jautājumus). *Uzmanību! Jāpanāk, lai visi skolēni tiktu uz priekšu – uz nākamo lauciņu.*
6. Skolotājs pāriet uz otrā lauciņa jautājumiem.

Spēles noteikumi.

- Skolēni sadalās grupās.
- Katrs spēles dalībnieks izvēlas noteiktu krāsu – sarkanu, zilu, zaļu vai melnu.
- Viens spēles solis – viens laukums.
- Visas spēles laikā dalībnieks atbild uz savas krāsas jautājumiem katrā spēles laukumā. Ja spēles dalībnieks uz jautājumu nevar atbildēt, viņš paliek uz laukuma.
- Katrs spēles dalībnieks savu spēles kauliņu novieto pirms pirmā laukuma un sāk spēli tikai tad, kad pareizi ir atbildējis uz pirmā laukuma jautājumu.

Komentāri skolotājam.

Spēli var spēlēt arī skolēni patstāvīgi, grupās. Nepieciešams spēles vadītājs – skolēns, kurš lasīs jautājumus un kontrolēs pareizo atbilžu sniegšanu.

9. pielikums

Nr.	Laukuma nosaukums	Jautājumi un uzdevumi	Atbildes
1.	Atrašanās vieta	1. Mūsdienu Grieķijas teritorija atrodas... 2. Grieķijas teritoriju apskalo... 3. Grieķijas sauszemes daļa atrodas... 4. Senajos laikos Grieķijas teritoriju sauca par...	1. ... Viduseiropā, Vidusjūras piekrastē, Balkānu pussalā. 2. ... Vidusjūra, Jonijas jūra, Egejas jūra. 3. ... Balkānu pussalā. 4. ... Hellādu.
2.	Mīnoja kultūra	1. Mīnoja kultūra radās... 2. Mīnoja kultūras nosaukums radies no... 3. Valdnieks Mīnojs dzīvoja... 4. Mīnoja kultūra gāja bojā...	1. ... ap 2. gadu tūkstoti pirms Kristus; Krētas salā. 2. ... valdnieka Mīnoja vārda. 3. ... Knosas pilī. 4. ... vulkāna izvirduma rezultātā (Santorini salā).
3.	Mikēnu kultūra	1. Mikēnu kultūras dzīvesveids aprakstīts eposos... 2. Eposu „Iliāda” un „Odiseja” autors ir... 3. Mikēnu iedzīvotājus dēvēja par... 4. Mikēnu kultūras uzplaukumu pārtrauca...	1. ... „Iliāda” un „Odiseja”. 2. ... Homērs. 3. ... ahajiešiem. 4. ... doriešu uzbrukumi.
4.	Sengrieķu dievi	1. Grieķu dievi dzīvoja... 2. Grieķu dievu pavēlnieka vārds ir... 3. Jūru un okeānu dieva vārds ir... 4. Mirušo pazemes valstības dieva vārds ir...	1. ... Olimpa kalnā. 2. ... Zevs. 3. ... Poseidons. 4. ... Aīds.

9. pielikums (turpinājums)

Nr.	Laukuma nosaukums	Jautājumi un uzdevumi	Atbildes
5.	Grieķu pilsētvalstis	1. Pilsētvalsti Grieķijā sauc par... 2. Polisas teritorijā ietilpa... 3. Spēcīgākās Grieķijas polisas bija... 4. Pēc teritorijas lielākās polisas bija...	1. ... polisu. 2. ... pilsēta un apkārtējie ciemi. 3. ... Sparta un Atēnas. 4. ... Sparta un Atēnas.
6.	Polisu pārvalde	1. Polisu pilsoņi svarīgākos jautājumus izlēma... 2. Tautas sapulce lēma par... 3. Tautas sapulces norises vieta bija... 4. Tautas sapulces notika...	1. ... tautas sapulcē. 2. ... karu un mieru, likumiem, amatiem. 3. ... agora jeb centrālais laukums. 4. ... 3 vai 4 reizes mēnesī.
7.	Vergi	1. Par vergu kļuva... 2. Verga uzdevumi bija... 3. Verga tiesības bija... 4. Saimnieku sodīja par verga nogalināšanu...	1. ... karagūstekņi un parādnieki. 2. ... veikt visus darbus, sargāt māju, audzināt bērnus. 3. ... vērsties tiesā pret salinieku. 4. ... izraidot no polisas.
8.	Atēnu demokrātija	1. Demokrātijas pamatlicējs Atēnās ir aristokrāts... 2. Atēnu tautas sapulcē piedalījās... 3. Atēnu demokrātijā lēmumus pieņem... 4. Atēnu demokrātijas principi neattiecās uz divām grupām...	1. ... Solons. 2. ... pilsoņi, vīrieši no 20 gadu vecuma. 3. ... tautas sapulcē, balsojot. 4. ... sievietēm un vergiem.

9. pielikums (turpinājums)

Nr.	Laukuma nosaukums	Jautājumi un uzdevumi	Atbildes
9.	Polisas pilsoņi	1. Par polisas pilsoni varēja kļūt... 2. Bagātākie polisas pilsoņi maksāja par... 3. Polisas pilsonis savas domas varēja izteikt... 4. Polisas pilsoņa pienākumi bija...	1. ... zemes īpašnieks un grieķu valodas pratējs. 2. ... kuģu, teātra un skolu uzturēšanu. 3. ... tautas sapulcē. 4. ... dienēt armijā un piedalīties sabiedriskajā dzīvē.
10.	Vēsturiskās personības	1. Knosas pils valdnieks... 2. Reformu aizsācējs Atēnās.... 3. Trojas kara apraksta autors ir... 4. Orators, politiķis un demokrātijas atbalstītājs Atēnās ir...	1. ... Minojs. 2. ... Solons. 3. ... Homērs. 4. ... Perikls.
11.	Jēdzieni	1. Atēnu poliskā iekārta... 2. Knosas kultūras nosaukums... 3. Pilsētas centrālā laukuma nosaukums... 4. Turīgāko un ietekmīgāko polisu pilsoņu nosaukums...	1. ... Atēnu demokrātija. 2. ... Mīnoja kultūra. 3. ... agora. 4. ... aristokrāti.

10. pielikums

Spēle „ Senā Grieķija”

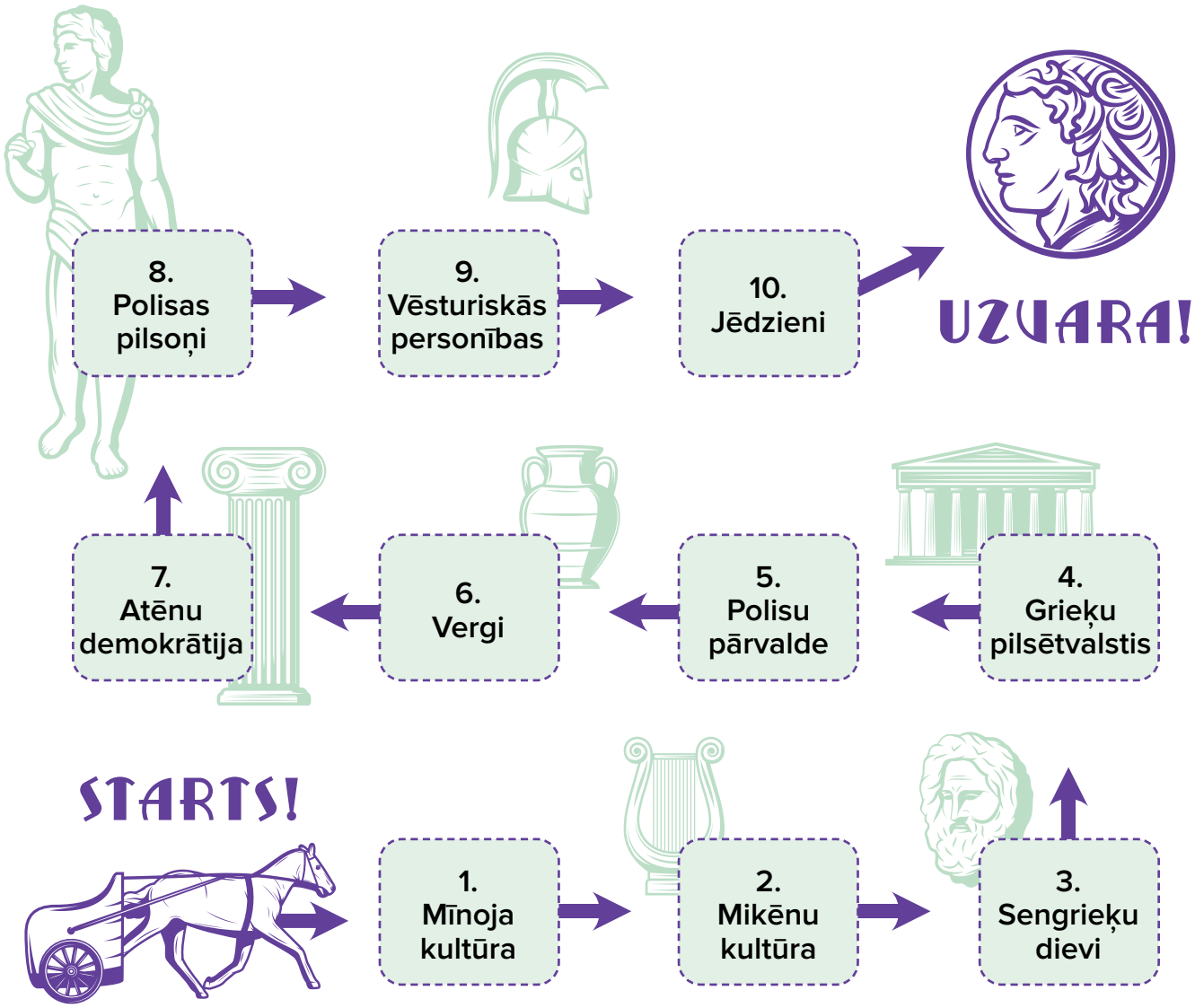

Temats

3.9. Senā Grieķija. Homēra eposi

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Izprast vēstures avotu dažādību un nepieciešamību izvērtēt vēstures avotos atrodamo informāciju.
- ✔ Mācīties atlasīt mītos sastopamo vēsturisko informāciju.
- ✔ Izprast, ka pastāv sakarība starp pagātni un tagadni.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot lasīšanas prasmes.
- ✔ Attīstīt dažādas lasīšanas stratēģijas.
- ✔ Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Skolēna darba lapa (*11. pielikums*).

Darba ilgums. 15–20 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolotājs sakopē skolēna darba lapas un tās sagriež.
2. Skolotājs skolēniem izskaidro uzdevumu – jāsakārto teksts pareizā secībā.
3. Skolēni strādā individuāli vai pa pāriem.
4. Skolotājs pārrunā paveikto ar skolēniem.

11. pielikums

Pēc Homēra eposiem „Iliada" un „Odiseja"

Grieķi bija karotāji un iekaroja citas pilsētas Jonijas jūras krastos. Viena no bagātākajām pilsētām bija Troja jeb Īlija. Tā atradās augstu kalnos, un arī trojieši bija varonīgi karavīri.
Grieķi 12 kuģos devās uz Troju valdnieka Odiseja vadībā. 10 gadus ilgstošā neveiksmīgā Trojas aplenkšana un zaudējumi iedragāja karavīru kaujas garu. Lai karavīrus uzmundrinātu, vadoņi sasauca tautas sapulci.
Nometnes laukumā sapulcējās trokšņains pūlis. Sapulcē vienkāršais karavīrs Tersīts drosmīgi apvainoja dižciltīgos par to, ka viņi paņem sev visu kara laupījumu un nav spējīgi vadīt veiksmīgus uzbrukumus. Viņš aicināja karavīrus atgriezties mājās. Odisejs izaicināja Tersītu uz cīņu un piekāva viņu ar zizli – varas simbolu –, piespiezdams armiju turpināt Trojas aplenkšanu.
Turpinājās kaujas, kurās armija bija sadalīta vienībās pa ciltīm un ģintīm. Vienkāršie cilšu karavīri bija kājnieki, viņi cīnījās, tērpti audekla kreklos, kas bija darināti no rupja linu auduma, un bija apbruņoti ar šķēpiem un akmeņiem. Vadoņi devās cīņā kaujas ratos, kuros bija iejūgti zirgi. Bez šķēpiem vadoņiem bija arī bronzas zobeni un bruņas, kas aizsargāja visu ķermeni.
Par labāko karavīru grieķu vidū tika uzskatīts Ahilejs, kuru bērnībā māte iemērkusi burvju avotā. Avota ūdens bija padarījis Ahileja ķermeni neievainojamu, tikai papēdis, aiz kura māte viņu turējusi, bija viņa vājākā vieta. Kalēju dievs Hēfaists palīdzējis Ahilejam, izgatavodams necauršaujamas bruņas. Visstiprākais un drosmīgākais trojietis bijis Hektors, kuram palīdzējuši trojiešu dievi.
Kaujās par Troju krita daudzi grieķi, arī Ahileja draugs Patrokls. Grieķi no baļķiem sakrāva milzīgu sārtu un uz tā novietoja nonāvētā varoņa mirstīgās atliekas. Pēc tam nokāva un iemeta sārtā daudz vēršu, aitu, zirgu un suņu. Ahilejs pats nonāvēja 12 sagūstītus trojiešu jaunekļus, izpelnoties dievu nežēlastību. Kad sārts bija beidzis degt, sadegušos Potrokla kaulus salika zelta urnā un virs tās uzbēra augstu kurgānu.

Pēc Homēra eposiem „Iliada" un „Odiseja" (turpinājums).

Par godu kritušajam Potroklam sarīkoja spēles – sacensības kaujas ratu braukšanā, dūru cīņās, laušanās cīņā, skriešanā, diska un šķēpa mešanā un šaušanā ar loku. Sacensību dalībniekiem Ahillejs deva godalgas: sugas zirgus, dārgas bruņas, zelta un sudraba kausus, verdzenes. Taču Trojas aplenkšana turpinājās.
Lai ieņemtu Troju, grieķi izdomāja viltību. Viņi izgatavoja „dāvanu, kas ir bīstama tam, kurš to saņem," – pēc Odiseja padoma viņi uzbūvēja lielu koka zirgu. Zirga iekšienē novietojās karavīru vienība, bet pārējais karaspēks sakāpa kuģos un trojiešu acu priekšā devās jūrā. Trojieši nodomāja, ka grieķi zaudējuši drosmi un dodas atpakaļ un Grieķiju, bet par izlīguma zīmi un dāvanu dieviem pludmalē atstājuši koka zirga statuju.
Naktī karavīri izlīda no zirga un uzbruka guļošajiem vai līksmojošajiem trojiešiem. Tajā pašā laikā grieķu karaspēks atgriezās uz salas un iebruka pilsētā, jo pilsētas vārtus no iekšpuses atvēra tie grieķi, kuri atradās aiz akropoles mūriem, kuri izlīda no zirga. Grieķi nogalināja Trojas vīriešus, bet sievietes un bērnus saņēma gūstā, pilsētu izlaupīja un nodedzināja.
Pirms vēl bija atdzisušas Trojas drupas, grieķi sakāpa 12 kuģos un devās mājās – uz Itakas saliņu Grieķijas rietumu piekrastē.

Komentāri skolotājam.

Kad teksts pareizi salikts un pārrunāts, skolēni no teksta var izrakstīt to informāciju, kuru uzskata par svarīgu – grieķu armijas sastāvu, apbedīšanas tradīcijas un vēsturiskos faktus, kuri sastopami tekstā. Var pārrunāt, kā skolēni izprot izteicienus *Ahileja papēdis* un *bīstama dāvana* jeb *Trojas zirgs.*

Temats

3.10. Senā Roma. Romieša ikdienas dzīve

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Izprast kopīgo un atšķirīgo vēstures laikmetos.
- ✔ Izprast atšķirību starp vēsturiskiem aprakstiem par reālām un izdomātām personībām un vēsturiskiem notikumiem.
- ✔ Izprast vēstures avota nozīmīgumu.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot klausīšanās prasmi.
- ✔ Pilnveidot rakstīšanas prasmi.
- ✔ Pilnveidot prasmi lietot darbības vārdus pagātnē.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Skolotāja teksta lapa, skolēna darba lapa (*12. pielikums*).

Darba ilgums. 15–20 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolotājs uz tāfeles uzraksta uzdevumus – iepazīties ar skolēna darba lapu un aizpildīt aili *Mana diena*. Klausoties tekstu, jāaizpilda aile *Diena Senajā Romā*.
2. Skolotājs izdala skolēna darba lapu, un skolēni iepazīstas ar to.
3. Skolēni aizpilda aili *Mana diena*.
4. Skolotājs lasa skolotāja teksta lapu.
5. Skolēni pilda skolēna darba lapu.
6. Skolotājs ar skolēniem pārrunā paveikto.

Komentāri skolotājam.

Skolotāja tekstu var kopēt skolēniem. Iespējamie darba varianti: tekstu var sagriezt pa rindkopām (uzdevums skolēniem – sakārtot tekstu pareizi); lasot tekstu, skolēni pasvītro vārdus, kuri norāda uz to, ka Licīnijs Nepots dzīvojis Romas Republikas laikā; pasvītrot tekstā galvenās mūsdienu dzīvesveida un Senās Romas iedzīvotāja dzīvesveida atšķirības.

Skolotājs uzdod jautājumu: *Kā jums šķiet, vai Romas pilsoņa un nabadzīga Romas iedzīvotāja dienas notikumi atšķiras? Kā?* (*What do you think – does the everyday life of the Roman citizen and a poor Roman inhabitant differ? How?*) Šādu jautājumu var uzdot, rosinot skolēnus meklēt papildinformāciju citos avotos (uzziņu literatūrā vai internetā).

Skolotāja teksta lapa.

„Aristokrāts, Romas pilntiesīgs pilsonis Licīnijs Nepots pamostas plkst. 4.27 līdz ar pirmo rīta gaismu. Tā dara arī citi romieši – naktī vienīgais gaismas avots ir mazas eļļas lampiņas, tāpēc dienas gaisma jāizmanto pēc iespējas pilnīgāk.

Licīnija Nepota istabā pēc pamošanās ienāk uzticamākais no divpadsmit vergiem. Viņa uzdevums ir aprūpēt savu kungu. Bez gultas istabā ir tikai naktspods un kaste ar apģērbu. Taču šobrīd Licīnijam Nepotam tas viss nav prātā. Viņš mērķtiecīgi dodas pie mazas sienas nišas, kurā atrodas mājas altāris. Tajā ieliktajās bļodās vīrietis ieliek nelielas veltes un klusi skaita rituālus vārdus, izlūdzoties dievu labvēlību.

Tāpat kā lielākā daļa Romas pilsoņu, Licīnijs no rīta nemazgājas, bet tūlīt steidz apģērbties. (..) Tomēr tas nenozīmē, ka romieši staigā netīri. Vannas vietā viņi pēcpusdienā dodas uz publisko pirti (*termu*).

Ekskluzīvākā daļa aristokrāta mājā ir peristils – četrstūra dārzs ar strūklakām un statujām, ko no visām pusēm ietver segta kolonāde*. Te Licīnijs kopā ar sievu ēd pieticīgas brokastis – maizes gabalu ar sieru un medu. Klāt laiks arī iztīrīt zobus, ko daudzi romieši nemaz nedara. Tad viņš dodas laukā no mājas.

Viņa ceļš teju katru rītu ved uz vienu un to pašu vietu – *Forum Romanum*. Nepots ir pretors, viens no svarīgākajiem Romas ierēdņiem, un *Forum Romanum* viņš vada tiesas sēdes. Uz *Forum Romanum* Licīniju īpašās nestuvēs nogādās viņa vergi.

Jūlijs Cēzars uzbūvēja tiesas namu un nosauca to par *Basilika Julia*. Tajā ir piecas lielas zāles, ko citu no citas šķir milzīgas kolonnas. Lielākā zāle ir 82 m gara un 18 m plata. Šis ir nams, kurā uz paaugstinājuma sēž arī Licīnijs Nepots. Nepotam līdzās ir

* Kolonāde – vienādu kolonnu rinda, kas balsta jumtu.

45 zvērinātie**, kam jāpieņem lēmums šajā lietā. Zemāk, paaugstinājuma priekšā, advokāts, staigādams uz priekšu un atpakaļ, izklāsta lietas apstākļus. (..) Daudzi klausītāji tiesas zālē smīkņā par advokātu, kurš teatralizēti žestikulē. Aizmugurē sēž sekretārs un visu pieraksta. Septiņās darba stundās notiek trīs tiesas sēdes. Aristokrāta Licīnija Nepota darba diena ir beigusies.

Pēc pāris stundu ilgas peldes un masāžas imperatora Trajāna termās netālu no Kolizeja*** viņš dodas mājup, lai ieturētu maltīti. Nesēji steidzas, jo ārā jau ir satumsis un ielas ir tukšas, iedzīvotāji baidās pamest savus mitekļus tumšajā laikā augstās noziedzības dēļ.

Greznajā Nepota mājā vergi visu dienu ir cītīgi strādājuši, lai pagatavotu bagātīgas vakariņas. Tiesas pretors ir ielūdzis viesus, tostarp arī kādu ievērojamu senatoru****, kurš ir pazīstams ar pašu imperatoru. Viņi ēd vakariņas Nepota dārzā. Tā gan nav tradicionāla sēdēšana pie galda – mājas saimnieks un viesi maltīti ietur uz kušetēm. Ar kreiso roku atspiedušies uz spilvena, vakariņotāji tur šķīvi kreisajā rokā un ēd ar labo.

Kad apēsti pieci dažādi ēdieni un vairākas stundas ilgā maltīte ir galā, aristokrāta Nepota viesi dodas mājup, bet viņš gatavojas iet pie miera. Nepots kāpj uz nelielā soliņa, lai līstu savā augstajā gultā un guļ dziļā miegā līdz nākamajam rītam, kad pasaules varenākās valsts galvaspilsētā sāksies jauna diena."

(Viena diena senajā Romā. *Ilustrētā Zinātne*. Nr. 31, 2010, 22.–29. lpp.)

** Zvērinātie – tiesas loceklis, kura uzdevums ir konstatēt apsūdzētā vainu, un viņa lēmumu ņem vērā tiesnesis.

*** Kolizejs – Senās Romas lielākais teātris.

**** Senators – augstākās valsts pārvaldes institūcijas – senāta – loceklis Romas Republikas laikā.

12. pielikums

Uzdevums.

- ✔ Padomā un uzraksti savu dienas režīmu!
- ✔ Klausoties tekstu, izraksti, kāds dienas režīms bija bagātam Romas pilsonim! Salīdzini atbildes!

Jautājums	Mana diena (veicamās darbības)	Diena Senajā Romā
Rīts sākas plkst. ...		
Pēc pamošanās ...		
Pirms brokastīm ...		
Brokastīs ēdu / ēd ...		

Tabulas turpinājums no 299. lpp.

Jautājums	Mana diena (veicamās darbības)	Diena Senajā Romā
Darba diena paiet ... (*dažos vārdos aprakstīt vietu*)		
Pēc darba dienas ...		
Vakariņās ēdu / ēd ...		
Pēc vakariņām ...		

Galvenās atšķirības, kuras saskatīju dzīvesveidos, bija:

1. _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

2. _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

3. _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Temats

3.11. Seno laiku vēsture

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Nostiprināt izpratni par seno laiku vēsturi.
- ✔ Apgūt un nostiprināt vēstures jēdziena skaidrojuma veidošanas principus.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot ar mācību priekšmetu saistītas leksikas apguvi.
- ✔ Pilnveidot lasīšanas un klausīšanās prasmi.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Sagrieztas jēdzienu kartītes (*13. pielikums*) un trauks, kurā ievietot kartītes.

Darba ilgums. 15–20 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolotājs izskaidro spēles uzdevumu – katrs skolēns izvelk vienu jēdzienu kartīti un izskaidro kartītē ierakstīto jēdzienu (pēc jēdziena skaidrojuma parauga).
2. Katrs skolēns paņem vienu jēdzienu kartīti.
3. Skolotājs dod 3 minūtes laika, lai skolēni varētu sagatavoties jēdziena skaidrojumam.
4. Katrs skolēns nolasa jēdzienu un jēdziena skaidrojumu.

Komentāri skolotājam.

Jēdziena skaidrojuma paraugs:

1) lielā grupa, kurai pieder jēdziens;
2) trīs jēdzienam raksturīgās iezīmes, kuras to atšķir no citiem šīs grupas priekšmetiem.

Piemērs.

Krēsls – mēbele, kura izgatavota no koka vai metāla un paredzēta sēdēšanai.

13. pielikums

Jēdzienu kartītes (skolēniem).

vēstures avots	rakstveida vēstures avots	lietiskais vēstures avots	vizuālais vēstures avots
aizvēsture	akmens laikmets	dzelzs laikmets	preču naudas attiecības
ģints	veto	hieroglifs	ražotājsaimniecība
barbari	piramīda	zikurāts	savācējsaimniecība
islāms	cilts	reliģija	valsts
priesteri	ierēdņi	nauda	maiņas tirdzniecība
kristietība	verdzība	vergi	algotņi
polisa	demokrātija	republika	kolonija
reformas	province	aristokrātija	impērija

Temats

3.12. Vēsturisko personu apraksts

Uzdevumi vēsturē.

- ✔ Iegūt izpratni par mijsakarībām starp pagātni un tagadni.
- ✔ Pilnveidot zināšanas par ievērojamākajām seno laiku vēsturiskajām personībām.

Uzdevumi valodā.

- ✔ Pilnveidot lasīšanas un teksta izpratnes prasmes.

Resursi (nepieciešamie papildmateriāli). Vēsturisko personu apraksta lapa (*14. pielikums*).

Ilgums. 10–15 minūtes.

Darba gaita.

1. Skolotājs uz tāfeles uzraksta vēsturisko personību sarakstu (jauktā secībā).
2. Skolotājs skolēniem izskaidro uzdevumu – atrast konkrētai vēstures personībai atbilstošo aprakstu.
3. Skolotājs skolēniem izdala apraksta lapas.
4. Skolotājs dod laiku iepazīties ar vēsturisko personu aprakstiem un izpildīt uzdevumu.
5. Kopā ar skolēniem skolotājs pārrunā pareizās atbildes.

Komentāri skolotājam.

Vēsturisko personu vārdus var veidot kā atsevišķas vārdu kartītes, kuras skolēni atlasa atbilstoši aprakstiem. Kartīti ar vārdu novieto blakus pareizajam vēsturiskās personības aprakstam.

Skolēni kopā ar skolotāju var noskaidrot nezināmos vārdus tekstā. Var strādāt ar vārdnīcu atsevišķu vārdu izpratnei.

14. pielikums

Vēsturiskās personības raksturojums
1. 14. gs. pirms Kristus bija Senās Ēģiptes valdnieks. 1922. gadā angļu eģiptologs Hovards Kārters atklāja šī valdnieka kapenes. Valdnieka mūmija, sarkofāgs un visi priekšmeti bija neskarti. Valdnieka mūmijas zelta maska apskatāma Kairas (Ēģiptē) muzejā.
2. Ap 13. gs. pirms Kristus bija Senās Ēģiptes valdnieks. Valdīja 66 gadus. Karnakā uzcēla templi saules dievam Amonam – Ra. Šī valdnieka 21 m augstās statujas (kolosi) rotā ieeju Karnakas templī.
3. Divupes pilsētvalsts Urūkas valdnieks (dzīvojis ap 26. gs. pirms Kristus). Viņa dzīve un varoņdarbi aprakstīti poēmā. Poēmā par valdnieku teikts, ka „... bija par divām trešdaļām dievs, bet par vienu – cilvēks”.
4. Divupes valdnieks. Sastādījis pirmo likumu krājumu pasaulē. Likumi tika iegravēti trijās valodās 2,25 m augstā akmens bluķī. Pateicoties šim atradumam, zinātnieki atšifrēja Divupes rakstību – ķīļrakstu.
5. Senebreju valsts valdnieks (dzīvojis ap 11.–10. gs. pirms Kristus). Viņa laikā izveidojās senebreju valsts ar vienotu teritoriju, spēcīgu armiju un valsts pārvaldi.
6. Senebreju valsts valdnieks. Viņa valdīšanas laikā Jeruzalemē uzcēla dieva Jahves templi, aktīvi tirgojās ar Feniķiju un Ēģipti. Viņu uzskata par taisnīgu un gudru ķēniņu.
7. Senās Ķīnas valdnieks. Viņa valdīšanas laikā atjaunojās Lielā Ķīnas mūra celtniecība un izbūvēts kapeņu komplekss. Ieeju kapenēs sargāja 8000 māla karavīru statujas. Šo armiju dēvē par terakotas armiju.
8. Sengrieķu filozofs un ceļotājs. Savā sacerējumā „Historia” aprakstījis grieķu-persiešu kara vēsturiskos notikumus. Viņu dēvē par vēstures tēvu.

Tabulas turpinājums no 305. lpp.

Vēsturiskās personības raksturojums
9. Sengrieķu filozofs un dabaszinātnieks. Viņš uzskatīja, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi un brīvi. Viņš bija Maķedonijas Aleksandra skolotājs un nodibināja pirmo skolu Atēnās.
10. Sengrieķu zinātnieks. Viņš apkopoja zināmos ārstniecības paņēmienus un aprakstīja tā laika zināmos tautas medicīnas līdzekļus. Viņu dēvē par medicīnas tēvu.
11. Valdnieks, kurš 4. gs. pirms Kristus iekaroja Persiju, Ēģipti, Divupes pilsētvalstis un Vidusāziju, nonāca līdz Indijai. Karavadoņa talanta dēļ viņu sāka dēvēt par Lielo.

Pareizās atbildes.

1. Tutanhamons
2. Ramzess II
3. Gilgamešs
4. Hammurapi
5. Dāvids
6. Zālamans
7. Ciņšihuandi
8. Herodots
9. Aristotelis
10. Hipokrats
11. Maķedonijas Aleksandrs jeb Aleksandrs Lielais

Valsts izglītības satura centrs
NACIONĀLAIS ATTĪSTĪBAS PLĀNS 2020
EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais fonds
IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

© Valsts izglītības satura centrs | ESF projekts Nr. 8.3.1.1/16/I/002
Kompetenču pieeja mācību saturā
© Latviešu valodas aģentūra

Projekta vadītāja: Liene Valdmane

Autori: Ina Druviete, Sanita Martena, Ingūna Buta, Nadežda Pazuhina, Dina Ratniece, Lūcija Rutka, Elīna Spolīte, Tatjana Vinokurova, Inga Pelcmane

ISBN 978-9984-829-86-9
UDK 811.174`243(07)
Izdevuma autorzīme: Po718

Dizains, makets, korekcija: SIA "E FORMA"